

48(2):2024

CUJOSS

**Faculty of Letters
Journal of Social Sciences**

Published By

Sivas Cumhuriyet University

<http://cujos.cumhuriyet.edu.tr>

E-ISSN: 1305-5143

Cumhuriyet University Journal of Social Sciences–CUJOSS
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

e–ISSN: 1305-5143

Volume / Cilt 48 | Issue / Sayı 2
Pages / Sayfa: 125-260

December / Aralık 2024

<http://dergipark.gov.tr/cije>

Cumhuriyet University Journal of Social Sciences–CUJOSS
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

Publisher/Yayıncı

Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Letters
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Vehbi ÜNAL

II

Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Dr. Ferdi SELİM
Asst. Prof. Dr. Okan GÜVEN

Assistant Editor

Res. Asst. Oğuz ŞENTÜRK

Publishing Editor

Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ

English Language Editor

Dr. Doğan Can AKTAN

Turkish Language Editor

Res. Asst. Şevval TÜNEL

Technical Check and Layout Assistants

Assist. Prof. Dr. Furkan ARI
Assist. Prof. Dr. Muammer AKTAY
Res. Asst. Güzide TÜLEK
Res. Asst. Hamza KARADEMİR
Res. Asst. Yeşim DELLAL
Yusuf İslam YILMAZ

Editör

Doç. Dr. Ferdi SELİM
Dr. Öğr. Üyesi Okan GÜVEN

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Oğuz ŞENTÜRK

Yayın Editörü

Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ

İngilizce Dil Editörü

Dr. Doğan Can AKTAN

Türkçe Dil Editörü

Arş. Gör. Şevval TÜNEL

Teknik Kontrol ve Mizanpaj Sorumluları

Dr. Öğr. Üyesi Furkan ARI
Dr. Öğr. Üyesi Muammer AKTAY
Arş. Gör. Güzide TÜLEK
Arş. Gör. Hamza KARADEMİR
Arş. Gör. Yeşim DELLAL
Yusuf İslam YILMAZ

Publication Board/ Yayın Kurulu

- Prof. Dr. Cemal YALÇIN (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Erdal ESER (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Fadime SUATA ALPASLAN (İstanbul University)
Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU (Nuh Naci Yazgan University)
Prof. Dr. Hasan BABACAN (Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Hasan KAPLAN (İbn Haldun University)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Universitet i Prishtines / Kosova)
Prof. Dr. İzzet DUYAR (İstanbul University)
Prof. Dr. Jemaladdine BENHAYOUN (Abdulmalek Essadi University / Fas)
Prof. Dr. Ömür Dilek ERDAL (Hacettepe University)
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Recep TOPARLI (Emekli Öğr. Üyesi – Sivas / Retired staff - Sivas)
Prof. Dr. Saim SAVAŞ (Uşak University)
Prof. Dr. Steven L. KUHN (Arizona University / ABD)
Prof. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Vladan VIRIJEVIC (Kosovska Mitrovica University / Sırbistan)
Prof. Dr. Yücel ŞENYURT (Gazi University)
Prof. Dr. Emel ÖZKAYA (Sivas Cumhuriyet University)
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Cem ERKMAN (Ahi Evran University)
Assoc. Prof. Dr. İsmail BAYKARA (Yüzüncü Yıl University)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet KUTLU (Yozgat Bozok University)
Assoc. Prof. Dr. Sevinç QASIMOVA (Bakü State University / Azerbaycan)
Assoc. Prof. Dr. Zubaida SHAKDAM (El-Farabi Kazakh National University / Kazakistan)
Assist. Prof. Canan ÇAKIRLAR (Universitat Groningen / Hollanda)
Assist. Prof. Tamara JOVOVIC (Mediterranean University / Karadağ)
Assist. Prof. Dr. Berkay DİNÇER (Ardahan University)
Assist. Prof. Dr. Ümit ÇAYIR (Sivas Cumhuriyet University)
Dr. Ludovic SLIMAK (CNRS / Fransa)
Dr. Susan Marie MENTZER (Universitat Tübingen / Almanya)

Indexing/Índeksler

Bielefeld Academic Search Engine (BASE)

EBSCOhost

ÍdealOnline

ÍSAM

SOBÍAD

Alan Editörleri / Branch Editors

Prof. Dr. İshak AYDEMİR (Social Work – Sağlık Bilimleri University, Ankara / Türkiye)

Prof. Dr. Nurcan DELEN KARAAĞAÇ (French Language and Literature – İstanbul University, İstanbul / Türkiye)

Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU (Anthropology – Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara / Türkiye)

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN (Tourism – Selçuk University, Konya / Türkiye)

Prof. Dr. Onur KÖKSAL (Education – Selçuk University, Konya / Türkiye)

Prof. Dr. Hasan ÖZALP (Theology – Ankara Sosyal Bilimler University, Ankara / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Gül AKTAŞ (Sociology – Pamukkale University, Denizli / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Erdoğan ARSLAN (Archeology – Selçuk University, Konya / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Kenan AZLI (Contemporary Turkic Dialects and Literature – Bayburt University, Bayburt / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Betül GÖRKEM (Turkish Folklore – Erciyes University, Kayseri / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Bülent İŞLER (Art History – Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Hasan KAPLAN (Turkish Language and Literature – Hatay Mustafa Kemal University, Hatay / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Zeynep ORAL (Translation and Interpreting – Hacettepe University, Ankara / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Altuğ ÇAĞATAY (Health Sciences – Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Pelin DOĞAN ÖZGER (English Language and Literature – Munzur University, Tunceli / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Hatice GENÇ (German Language and Literature – Akdeniz University, Antalya / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Süleyman Ertan TAĞMAN (Philosophy – Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur / Türkiye)

Dr. Mehmet Önder DURAN (History – Uşak University, Uşak / Türkiye)

Dr. Cafer KILIÇ (Psychology / GPC – Uşak University, Uşak / Türkiye)

Board of Referee (Current Issue) / Hakem Kurulu (48-2)

- Prof. Dr. Ali Osman Engin (Atatürk Üniversitesi / Erzurum – Türkiye)
Prof. Dr. Ayhan Dever (Ordu Üniversitesi / Ordu – Türkiye)
Prof. Dr. Füsün Saraç (Marmara Üniversitesi / İstanbul – Türkiye)
Prof. Dr. Osman Horata (Hacettepe Üniversitesi / Ankara – Türkiye)
Prof. Dr. Ümit Akca (Süleyman Demirel Üniversitesi / Isparta – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Evis (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / Hatay – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Ali Hüseyinoğlu (Trakya Üniversitesi / Edirne – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Ayşe Tomat Yılmaz (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Ankara – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Barış Mutlu (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi / Bişkek – Kırgızistan)
Assoc. Prof. Dr. Derya Girgin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Çanakkale – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Erol Aksoy (Erciyes Üniversitesi / Kayseri – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Erol Topal (Kastamonu Üniversitesi / Kastamonu – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Fatma Tekin (Ege Üniversitesi / İzmir – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Hacer Karabağ Aslan (Uludağ Üniversitesi / Bursa – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Halil İbrahim Yıldırım (Gazi Üniversitesi / Ankara – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ali Karaman (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Burdur – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Orçun Bozkurt (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / Hatay – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Pınar Pınarcık (Düzce Üniversitesi / Düzce – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Rümeyza Kars (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Nevşehir – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Salih Demirbilek (Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Samsun – Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Tayfun Haykır (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Ankara – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Ahmed Ünal Bozyer (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Muğla – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Alaattin Oğuz (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Ankara – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Banu Yılmaz (Gümüşhane Üniversitesi / Gümüşhane – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Betül Ertek (Marmara Üniversitesi / İstanbul – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Güngör Göçer (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Burdur – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Mehmet Fatih Baş (Milli Savunma Üniversitesi / İstanbul – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Mehmet Fatih Işık (Muş Alparslan Üniversitesi / Muş – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Necmiye Özbek Arslan (Yozgat Bozok Üniversitesi / Yozgat – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Fatih Keskin (Gazi Üniversitesi / Ankara – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Ömer Uzunel (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / Nevşehir – Türkiye)
Assist. Prof. Dr. Rabia Ebrar Akıncı (İstanbul Üniversitesi / İstanbul – Türkiye)
Dr. Meril Naktan (İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa / İstanbul – Türkiye)
Dr. Nazan Lila (Sakarya Üniversitesi / Sakarya – Türkiye)
Dr. Zarife Albayrak (Samsun – Türkiye)

Contents / İçindekiler

Editorial

VIII

Editörden

IX

Review of the 10th Grade Philosophy Textbook in Terms of Root Values
10. Sınıf Felsefe Ders Kitabının Kök Değerler Açısından İncelemesi

Aysel Arslan – Mevlüde Arslan

125-134

Skillful and Virtual Son Type at The Dede Korkut Stories: From Boy to Laddie and Seignior
Dede Korkut Hikâyeleri'nde Oğlancıktan Oğula Oğuldan Beyliğe: Hünarlı ve Erdemli Oğul Tipi

Tuba Benli

135-151

The Socioeconomic And Administrative Structure of Kaza of İskece Between 1882-1904 (According To Edirne
Vilayet Yearbooks)

İskeçe Kazâsının 1882-1904 Yılları Arasındaki Sosyoekonomik ve İdârî Yapısı (Edirne Vilâyet Salnâmelerine
Göre)

Özer Chatip

153-163

A Study on Bread and Bakery Tradesmen: Urfa (1822-1918)
Ekmek ve Ekmekçi Esnafına Dair Bir İnceleme: Urfa (1822-1918)

Abdullah Ekinci – Rahime Türkmen

165-177

Classroom Teachers' Views On Out-Of-School Learning Environments In Science Teaching
Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına Yönelik Görüşleri

Burak Güveri – Ahmet Turan Orhan

179-188

The Challanges in The Economic Integration of Syrian Women Living in Türkiye
Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Kadınların Ekonomik Entegrasyonunda Yaşanan Güçlükler

Burak Can Korkmaz – Deniz Tanrıseven

189-199

News About Aviation in the Ottoman Military Press
Osmanlı Askeri Basınında Havacılık ile Alakalı Haberler

Mustafa Abdullah Kündeyi – Mehmet Ali Karaman

201-211

First Magazine Published in Turkish Society in the Field of Social Sciences: Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye
Mecmuası

Sosyal Bilimler Alanında Türk Toplumunda Yayınlanan İlk Dergi: Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası

Güney Nair

213-223

VIII

La Langue Française en Irak : Étude de la Relation entre Formation Universitaire et Activités Sociales (Le Cas de
l'Université de Bagdad)

Irak'ta Fransız Dili: Üniversite Eğitimi İle Sosyal Faaliyetler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Bağdat Üniversitesi
Örneği)

Noor Al-Shams – Zina Hussein – Sidad Anwar Mohammed

225-237

Freedom and Rousseau

Rousseau ve Özgürlük

Hatice Yaşar – Ahmet Yılmaz

239-245

Germany, Russia, and the Liman von Sanders Crisis: The Appointment of Liman von Sanders to Istanbul and the
Crisis it Caused in German-Russian Relations, 1913-1914

Almanya, Rusya ve Liman Von Sanders Krizi: Liman Von Sanders'in İstanbul'a Tayini ve Alman-Rus İlişkilerinde
Yol Açtığı Kriz, 1913-1914

Gürhan Yellice

247-260

Editorial

In 1982, a little while before the 60th anniversary of the foundation of the Republic was entered, another important step was taken by our University, which was named after him in order to keep the most concrete memory of the establishment alive. That year was declared by the University as *The Youth Year* as part of the celebration of the 60th Anniversary of the Republic. The aforementioned step was the publication of two journals under the privilege and concession of the Faculty of Science and Social Sciences (In 1982, the Faculty of Arts and Sciences was divided into two, with more than 30 departments in 2010, as one of the largest units with a similar name in Turkey), one of the most rooted formations of this institution, which was finally established in 1974 together with the Faculty of Medicine, as a publishing activity within the scope of *The Youth Year*. The first of these journals was the journal that continues today as *Cumhuriyet Science Journal* after the separation in 2010. The sister and contemporary journal of the combined faculty came to life as *Cumhuriyet University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* at that time. The first change came in 2010 and the word "Science" in the head section was removed. In 2018, the next period of change, other than the integration of our University with the name of Sultan-City Sivas, CUJOSS became the branding value gained by the new university management who came to power with the abbreviation of the English name of our magazine.

Our journal, which started to be indexed by large and well-known databases such as EBSCO in the early 2010s, issues important operating instructions, especially within the scope of its accreditation activities, and continues its publication life at full speed with its new face in cooperation with Sivas Cumhuriyet University Electronic Journal Office. Our journal, which is published twice a year and has left behind exactly 40 years in its publication life, is once again presented to the scientific community with the second issue of its 48th volume. In this issue, which includes 11 articles, there are authors from both our University and different institutions and organizations. With this aspect, it will be our greatest wish that the service we provide will be beneficial to the scientific world. Each of these articles is meticulously examined by our editorial team and evaluated by referees who are experts in their field, and they are articles that will contribute to their own field. We would like to express our deepest gratitude to all employees, authors, referees, and everyone who contributed to this issue of our journal for their efforts.

Sivas Cumhuriyet University Faculty of Letters Journal of Social Sciences continues its publication life with its new staff. Hope to meet you in the new issues of our magazine...

Dr. Ferdi Selim
Dr. Okan Güven
Editor-in-Chiefs
December, 2024

Editör'den

X

1982 yılında Cumhuriyet'in kuruluşunun 60. yılına girilmesine çok az bir vakit kala, yine kuruluşun en somut hatırasını yaşatmak adına onun ismini almış olan Üniversitemiz tarafından aynı yolda önemli bir adım daha atılmıştı. O yıl, Üniversite tarafından Cumhuriyet'in 60. Yılı'nın kutlanması kapsamında *Gençlik Yılı* olarak ilan edilmişti. Söz konusu adım, gençlik yılı kapsamında bir yayın faaliyeti olarak, 1974 yılında artık nihai bir biçimde kurulan bu müessesenin Tıp Fakültesi ile birlikte en köklü oluşumlarından birisi olan Fen ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin (1982 yılında Fen-Edebiyat Fakültesi, 2010 yılında ise 30'u aşkın bölümlü Türkiye'nin benzer ismi taşıyan en büyük birimlerinden birisi olarak ikiye ayrılmış) imtiyaz sahipliğinde iki derginin çıkarılması olmuştu. Bu dergilerden ilki, 2010 yılında yaşanan ayırmadan sonra bugün adı *Cumhuriyet Science Journal* olarak devam eden dergi olmuştu. Birleşik fakültenin kardeş ve yaşıt olan dergisi, o tarihte *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* adı ile hayat buldu. 2010 yılında ilk değişiklik geldi ve baş kısımdaki Fen ibaresi kaldırıldı. Sonraki değişim dönemi olan 2018 yılında ise Üniversitemizin Sultan-Şehrin adı ile bütünleşmesinden başka başa gelen yeni yönetimin, dergimizin İngilizce isminin kısaltılması ile kazandığı markalaşma değeri, CUJOSS oldu.

2010'lu yılların başlarında EBSCO gibi geniş ve alanında kabul gören veri tabanlarınca dizinlenmeye başlayan dergimiz, özellikle akredite faaliyetleri kapsamında da önemli işleyiş talimatnameleri çıkarmakta ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Elektronik Dergi Ofisi ile iş birliğinde yeni yüzüyle yayın hayatına kaldığı yerden tüm hızı ile devam etmektedir. Yılda iki kez yayınlanan ve yayın hayatında tam 40 yılı geride bırakmış olan dergimiz, bugün 48. cildinin ikinci sayısı ile bilim aleminin istifadesine bir kez daha sunulmuştur. 11 makalenin yer aldığı bu sayımızda hem Üniversitemiz hem de farklı kurum ve kuruluş mensubu yazarlar bulunmaktadır. Bu yönü ile sağladığımız hizmetin bilim dünyasına faydalı olması en büyük temennimiz olacaktır. Bu makalelerin her biri editör ekibimiz tarafından titizlikle incelenerek alanının uzmanı olan hakemler tarafından değerlendirilmiş kendi alanına katkı sağlayacak nitelikte makalelerdir. Bu sayının hazırlanma sürecinde emeği geçen bütün çalışanlara, yazarlarımıza, hakemlerimize ve dergimizin bu sayısına katkıda bulunan herkese verdikleri emekten ötürü en derin şükranlarımızı sunarız.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi yeni kadrosuyla yayın hayatına devam etmektedir. Dergimizin yeni sayılarında buluşmak dileğiyle...

Dr. Ferdi Selim
Dr. Okan Güven
Editörler
Aralık, 2024

Review of the 10th Grade Philosophy Textbook in Terms of Root Values

Aysel Arslan^{1,a,*} Mevlüde Arslan^{2,b}

¹ Department of Educational Sciences, Faculty of Education, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

² Institute of Educational Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 30/05/2024

Accepted: 23/12/2024

ABSTRACT

Values are one of the most important elements that keep a society up, form its identity, serve as a reference for individuals, and ensure social unity and solidarity. Nowadays, in many countries of the world, societies have difficulty in preserving the values they have due to many factors such as changing living conditions, the impact of technology, wars, migrations, etc. Although values have been learned in social life from past to present, this is no longer sufficient. In this case, it has become mandatory to provide values education in educational institutions. Education plays a mediating role in imparting human and social values to the individual. In Türkiye, values education has been included in different courses since the 2000s. Then, the values were determined as 10 root values (justice, love, respect, responsibility, honesty, patriotism, helpfulness, self-control, patience and friendship) and these values were requested to be included in the textbooks. In this study, it is aimed to determine which root values are included in the 10th grade philosophy textbook and their frequency in the texts and to present them as percentages and frequencies. This study was examined by document analysis, which is one of the qualitative research methods. While conducting the analysis, data was obtained by taking into account the concepts and behaviors related to root values. The texts in the textbook were examined one by one, and the obtained data were analyzed for frequency and their percentages were calculated. As a result of the research, it was found that the most mentioned root value in the textbook was "Justice" and the least included root value was "Patience".

Keywords: Philosophy, High School Philosophy Textbook, Root Values.

10. Sınıf Felsefe Ders Kitabının Kök Değerler Açısından İncelemesi

Süreç

Geliş: 30/05/2024

Kabul: 23/12/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Değerler, bir toplumu ayakta tutan, kimliğini oluşturan, bireylere referans olan, toplumsal birlik ve beraberliği sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde değişen yaşam şartları, teknolojinin etkisi, savaşlar, göçler vb. birçok unsurdan dolayı toplumlar sahip oldukları değerleri korumakta zorlanmaktadır. Değerler geçmişten günümüze kadar toplumsal yaşam içinde öğrenilmesine karşın artık bu yeterli olmamaktadır. Bu durumda da eğitim kurumlarında değerler eğitiminin verilmesi zorunlu hale gelmiştir. Eğitim bireyin insani ve toplumsal değerler kazandırılmasında aracı rolü üstlenmektedir. Değerler eğitimi Türkiye’de 2000’lerden sonra başlanarak farklı derslerde konuların içinde verilmiştir. Daha sonra değerler 10 kök değer (adalet, sevgi, saygı, sorumluluk, dürüstlük, vatanseverlik, yardımseverlik, öz-denetim, sabır ve dostluk) olarak belirlenmiş ve kitaplarda bu değerlerin bulunması talep edilmiştir. Bu çalışmada 10. sınıf felsefe ders kitabında hangi kök değerlerin yer aldığı, metinlerdeki sıklık durumunun belirlenerek yüzde ve frekans olarak verilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yapılarak incelenmiştir. İnceleme yapılırken kök değerlerle ilişkili kavram ve davranışlar dikkate alınarak veriler elde edilmiştir. Kitap içerisinde yer alan metinler tek tek ele alınmış ve elde edilen verilerin frekans analizleri yapıp yüzdeleri hesaplanmıştır. Araştırma sonucunda ders kitabında en fazla yer verilen kök değer “Adalet” ve en az yer verilen kök değer “Sabır” olduğu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Lise Felsefe Ders Kitabı, Kök Değerler.

^a arslanaysel.58@gmail.com

^{ib} <https://orcid.org/0000-0002-8775-1119>

^b arslanmevlude@gmail.com

^{id} <https://orcid.org/0009-0000-0433-6116>

How to Cite: Arslan, A, Arslan, M, (2024). Review of the 10th Grade Philosophy Textbook in Terms of Root Values, *CUJOSS*, 48(2): 125-134

Introduction

The world is experiencing a very rapid technology-oriented change and transformation. As a result, the individual tries to adapt to a technology-centered, variable life. It is seen that the changing structure also

creates social differences, and all kinds of changes affect the institutions that are in relationship with each other within the social structure (Rodríguez-Pose & Storper, 2006). Educational institutions that undertake the task of

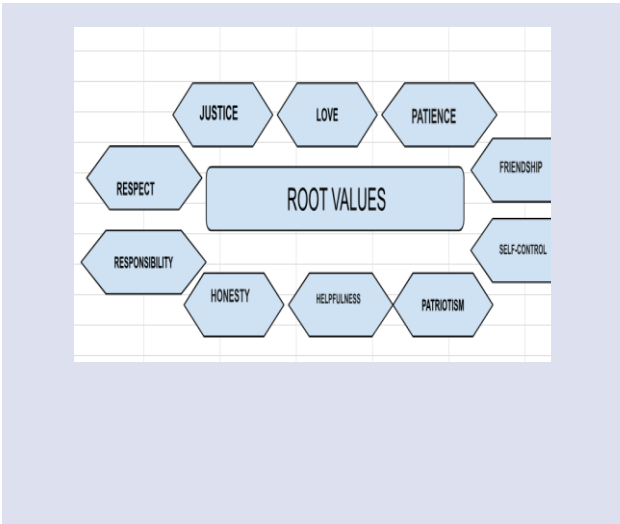
ensuring the unity and integrity of society are directly affected by these changes and developments. Educational institutions are institutions responsible for raising individuals who will be able to meet the needs of society and adapt to society. (Boelen & Woollard, 2009). Nowadays, it seems that the values that hold society together have degenerated. The neglect and degeneration of human values poses a social threat. In the face of this threat, "Values education" is adopted as a new approach in educational institutions as a search for a solution (Yaman, 2014).

Values have different meanings in a particular disciplinary perspective and differ from individual to individual and society to society (Becher, 1994). The impact of values on individuals' acquisition of their personal and social identities is mentioned. In this respect, the subjective and variable structure of values can be mentioned (Yaman, 2014). Due to the fact that the concept of value falls within the scope of fields such as economic, philosophical, sociological and aesthetic, it is not possible to reach a consensus on a single meaning (Kluckhohn, 1951). While value refers to what is economically valuable, it indicates beauty in aesthetics and goodness in morality (Kaymakcan & Meydan, 2016). According to another definition, value; is defined as the sensitivity of an individual towards an event, phenomenon, person or entity (Yaman, 2014). Although it is possible to classify values in many different ways, specifying them as individual and social values as the most general classification allows us to consider them in a more comprehensive structure (Kluckhohn, 1951). As individual values; humility, forgiveness, scientificness, courage, generosity, truthfulness, friendship, sensitivity, protecting the trust, empathy, reliability, upholding the right, modesty, tolerance, chastity, mercy, hospitality, kindness, moderation, sharing, patience, simplicity, sincerity, greeting, love, respect, responsibility, keeping one's word, gratitude, thrift, loyalty and helpfulness are stated. As social values; justice, family, independence, peace, solidarity, democracy awareness, sensitivity to the natural environment, aesthetics, brotherhood, martyrdom-veteranism, sensitivity to historical-cultural heritage and patriotism are stated (Kıziler & Canikli, 2018; Meydan, 2014).

The debate about what the aims of education should be for the individual has always been one of the ongoing issues for educators (Hansen, 2008). These debates are held around three main topics. The first of these is the development of the individual's thinking ability and mental skills; secondly, to develop and strengthen one's

emotions, feelings and will; the third is to protect and strengthen the health of the individual's body. In order for an individual to live a healthy life and successfully fulfill society's expectations from him, he must first strengthen his body in a healthy way, develop his mental abilities, be spiritually healthy and have positive values. Regarding what the purpose of education should be, Kerschensteiner (1977) pointed out moral character. In building moral character, schools must have a mission that can influence students' acquisition of values, habits and social behavior (Althof & Berkowitz, 2006). Schools; should be effective in protecting social and individual values and helping students choose the right choice by providing them with options to make the right choices in the face of negative events and situations (Ekşi, 2003).

In values education, it is aimed to provide students to acquire values like; *"In solving the risks and problems that threaten the individual, the family, the society in which we live and the world; solidarity, solidarity, tolerance, hospitality, patriotism, truthfulness, kindness, cleanliness, hard work, honesty, love, respect, sensitivity, fairness, sharing, which are one of our national, spiritual, social, moral and cultural values that constitute the basic structure of our social life"* (Ministry of Education, 2010). It is aimed that students turn certain values into personalities, and ensuring that they willingly fulfill these achievements that continue throughout the life process is stated as values education (Yaman, 2014). Values education has been included in the contents of the subjects included in the educational programs. It is aimed to transfer values to students in accordance with the content in different courses. Later, it was decided to make changes related to values education in the educational programs. In addition to the family, which plays an active role in the socialization process of the students, changes have been made in the education programs regarding the values that are intended to be imparted to the child. While creating the curriculum since the 2018-2019 academic year, the Ministry of Education has determined ten root values in order to ensure value gains for all courses.

Görsel 1: Kök Değerler
Diagram 1. Root Values

These values; it has been determined as love, respect, responsibility, honesty, friendship, self-control, helpfulness, patriotism, justice and patience. It was expected that the values would be given in the texts in the textbooks (Küçüköğlü, Albayrak, & Serin, 2020).

After values education is included in the curriculum, it is expected that textbooks will be prepared with the necessary sensitivity towards this (Ersoy & Sahin, 2012). In this regard, when we look at the literature, it is seen that there are studies in which researchers examine textbooks in terms of values education. When we look at the literature for studies based on values education; Durakoğlu (2022), examining the philosophy textbook in terms of values; Topal (2019), values education and ten root values, Arslan and Turan (2024) examining the eighth grade Turkish textbook in terms of root values, Aydın (2021), Examination of Yediiklim Turkish Teaching Set textbooks in terms of root values, Sözen (2022), Examining the root values in the İstiklal Marşı in terms of values education and value transfer concepts, Köksal, Yaylacı-Kılıç, Yel, Erbaş and Kılcan (2022), examining social studies textbooks in terms of root values, Özbaşı (2020) has reached the study of Aytül Akal tales within the framework of the root values in the Turkish lesson curriculum.

It can be argued that the transformation of society into a model where human individuality is at the forefront has significantly shaken the unity, solidarity and values in the social structure (Callinicos, 2004). It is seen that there have been developments and changes throughout the century. This situation brings about positive and negative social consequences (Friedman, 2017). In order to minimize negative consequences, the society must have

common values, culture, tradition and consciousness. The task of educating people qualified to meet the needs of society is among the main functions of educational institutions (Meyer, 1977). Values, which are one of the study areas of philosophy, are expected to be reflected in textbooks (Pinto, McDonough, & Boyd, 2011). The fact that textbooks used as materials in schools are renewed every five years directly reveals the need to update the studies. The aim is to introduce the ten root values, which have been included in the curriculum of education programs since the 2018/2019 academic year, to future generations by taking their place in textbooks. When the studies are examined, it is seen that there are few studies on philosophy textbooks. In this context, it was decided to investigate values education in philosophy textbooks. It is expected that the study will contribute to the literature. The study was limited to the 10th Grade Philosophy Textbook and it was aimed to determine the root values included in the textbook. In line with the determined purpose, the following questions were focused on in the relevant study:

The root values in the 10th grade philosophy textbook;

What is the distribution on the basis of units?

What is its distribution throughout the book?

Which is the most and least used?

Method

The method section of the research includes information about the research model, sample, process and analysis.

Model of the Research

In this study, root values were determined by examining the texts included in the 10th Grade Philosophy Textbook. In the study, the content analysis method, one of the qualitative research methods, was used and the data were determined by frequency analysis within the scope of 10 root values. Content analysis; is a systematic, repeatable technique used in examining the content of many written, oral or visual materials such as a text, image, TV program, book, newspaper, interview, discussion, etc. using codes created within the specified rules (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2023). The concepts associated with the ten root values centered in the research are shown in Table 1 below.

Table 1. Attitudes and Behaviors Associated with Root Values.

Root values	Attitudes and Behaviors
Justice	Non-prejudice, impartiality, freedom, equality, rights, human rights
Friendship	Friendship
Honesty	Accuracy, truth, essential truth, consistency
Self-control	Self-understanding, self-consciousness, questioning, self-awareness
Patience	
Respect	Respect for different opinions, harmony, tolerance, compromise, being humane
Love	Love of wisdom

While determining the root values in the 10th Grade Philosophy Textbook, the attitudes and behaviors specified in Table 1 were determined by taking them into the center.

Sample of the Research

For the purposes of the research, the Secondary Education 10th Grade Philosophy Textbook (Cengiz, 2023), which has been in valid use for five years starting from the 2023-2024 academic year, was examined. While examining the textbook in the research, criterion sampling, one of the non-random sampling methods, was used because it was intended to be examined in the context of root values. Criterion sampling; is a sampling method in which data is obtained in line with the determined criteria on situations, events, people or objects with certain qualities and characteristics of the observation unit of the research. (Büyükoztürk & et al., 2023). The tables below list the units and texts in the textbook.

Table 2. Texts in Unit 1

Philosophy Recognition Unit		
1.1. The meaning of philosophy -The importance and necessity of thinking -Term of philosophy -Philosophical definitions -Who is a philosopher	1.2. Philosophical thought -The emergence of philosophical thought -Features of philosophical thought -What is the philosophy question?	1.3. The role of philosophy on human and social life -Individual and social functions of philosophy -Examples from daily life about the relationship between philosophy and life

Table 3. Texts in Unit 2

Thinking with Philosophy Unit			
1.1. Concepts related to thinking and reasoning -Explanations of concepts related to thinking and reasoning -Sample texts for concepts related to thinking and reasoning	1.2. The importance of correct use of language in thinking and reasoning -Expression and conceptualization function of language -The impact of misuse of	1.3. Examples of how to ask a philosophical question	1.4. Questioning a philosophical opinion or argument -Questioning opinion and argument -Identifying philosophical views in publications

concepts on meaning

Table 4. Texts in Unit 3

Basic Topics and Problems of Philosophy Unit			
1.1. Philosophy of being -The subject and problems of the philosophy of being - Classification of asset types -Evaluation of a topic covered in terms of ontology	1.2. Philosophy of knowledge - The subject and problems of philosophy of knowledge -Relationship between truth and reality -Value and reliability of information	1.3. Philosophy of science -The subject and problems of philosophy of science -Relationship between science and philosophy -Science and life relationship	1.4. Moral philosophy -The subject and problems of moral philosophy -Relationship between goodness and happiness - Freedom, responsibility and rule relationship
1.5. Philosophy of religion -The subject and questions of philosophy of religion -Theology and philosophy of religion -Who am I in terms of philosophy, science and religion	1.6. Political philosophy -The subject and problems of political philosophy - The sovereignty issue in terms of fundamental rights and freedoms from past to present -Philosophical perspective on problems	1.7. Philosophy of art -The subject and problems of philosophy of art - Art and sensibility - City, people and art	

Table 5. Texts in Unit 4

Philosophical Reading and Writing Unit			
1.1. Analysis of a philosophical text	1.2. Developing alternative views on a topic	1.3. Writing a philosophical essay - What is a philosophical essay and how to write it - Writing a philosophical essay	1.4. Using philosophical reasoning skills in other fields

When tables 2-5 above are examined; 10th Grade Philosophy Textbook; it is seen that it consists of 4 units and 18 subtexts: Recognizing Philosophy, Thinking with Philosophy, Basic Issues and Problems of Philosophy, Philosophical reading and writing.

The Process of Obtaining and Analyzing Data

The aim of the research is to examine the texts in the 10th Grade Philosophy Textbook regarding the ten root values that are approved by the Ministry of Education and Training Board and are expected to be included in the curricula implemented throughout the country and to determine how many root values are included in these texts. The attitudes and behaviors associated with the root values have been taken into the center in the selection of the texts in the textbook. Codings were created by the consensus of the researchers. The reliability formula of Miles and Huberman (1994) was taken into account in the consensus calculation. According to this formula, the similarity rate between the researchers is over 70%, which is a reliable rate for data analysis. There was a 0.99 agreement observed among the researchers. End-of-unit measurement and evaluation questions were not included in the research. As a result of

the examination, frequency analysis of the data obtained indirectly or directly regarding the root values was tabulated and exemplified. The basis of content analysis is the evaluation, interpretation and summarization of the collected data. While performing content analysis; it was created by taking into account the determination of concepts and units suitable for the purpose of the research, the creation of a logical structure, the determination of coding and categories, counting/quantification and interpretation (Büyüköztürk & et al., 2023).

To determine the number of root values, the attitudes and behaviors associated with the values were determined directly or indirectly in the sentences and their number was determined. Frequency (*f*) and percentage (%) of the obtained data were calculated. The findings were then converted into tables and graphs. Each sentence is discussed one by one. If there is more than one value in a sentence, each value is given a separate frequency; if a value was expressed with more than one attitude or behavior in a sentence, the value was considered as 1 (one) frequency. The pages on which the values contained in the textbook are determined are also indicated. Units were discussed separately and the most and least included values were determined. A graph has been created regarding the values contained in the textbook and an evaluation has been made by taking this graph into account.

Findings

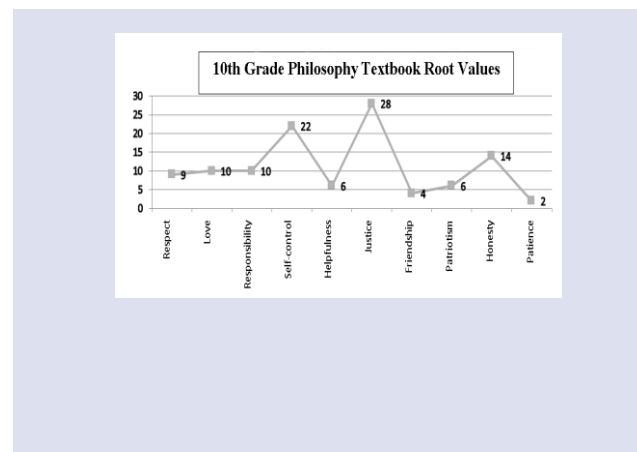
In this part of the research, the findings obtained as a result of examining the 10th Grade Philosophy textbook according to root values are presented.

Table 6. Root values in the 10th Grade Philosophy Textbook.

Values	Unit 1	Unit 2	Unit 3	Unit 4	f	%
Justice	3		25	-	28	25.22
Friendship	-	2	2	-	4	3,60
Honesty	4	3	2	5	14	12,61
Self-control	11	3	7	1	22	19,82
Patience	1	1	-	-	2	1,80
Respect	5	1	3	-	9	8,11
Love	6	1	1	2	10	9,01
Responsibility	1	-	9	-	10	9,01
Patriotism	-	-	6	-	6	5,41
Helpfulnes	1	1	2	2	6	5,41
Total	32	12	57	10	111	100

The texts in the ten root values 10th grade Philosophy textbook, which were placed in the curriculum within the scope of values education, were examined, and data

regarding the values included in the book: "love, respect, patience, justice, helpfulness, self-control, responsibility, patriotism, honesty and responsibility" were shown at Table 10. According to Table 10, it can be seen that the data regarding the root values that are intended to be taught implicitly or directly in the 10th grade philosophy textbook is *f*(111) in total. In the examined texts, it is seen that the root value that is most wanted to be gained is justice *f* (28) 25.22% and the least mentioned value is patience *f*(2) 1.8%. When we look at the units of the book, we see that the most intense *f* (57) value transfer occurs in Unit 3, and the *f* (10) value transfer is the least in Unit 4. It is seen that the values of patience *f* (2), friendship *f* (4), patriotism *f* (6) and helpfulness *f* (6) are not included in the texts in the book in sufficient numbers to constitute an outcome. Graph 1 was created based on the achievements in the textbook created within the framework of the 10th grade philosophy course curriculum.

Graphic 1. Root Value Status in the Philosophy Textbook.

When Graph 1 is taken into the center, it can be seen that the most recurring and least recurring root values are justice, self-control, honesty, responsibility, love, respect, helpfulness, patriotism, friendship and patience, respectively. According to the graph created, it is seen that there is no balanced distribution of root values in the 10th grade philosophy textbook. The lack of a balanced distribution of the ten root values determined to teach the root values, which are among the objectives of the curriculum, in the textbook shows that the purpose of the curriculum is disrupted to a certain extent. It is seen that the material used as a textbook is inadequate in achieving the objectives of the curriculum.

Table 7. Root Values in the Philosophy Recognition Unit.

Values	f
Justice	3
Honesty	4
Self-control	11
Patience	1
Respect	5
Love	6
Responsibility	1
Helpfulness	1
Total	32

According to Table 7, the root values in the "Recognizing Philosophy" unit of the 10th grade philosophy textbook are seen in the table above. According to the data obtained, the root value most included in this unit is; determined that self-control was *f* (11), and the root values that were not included at all were friendship and patriotism. Example sentences regarding the root values found in the texts in the book:

"A person first tries to understand what he is." (self-control/The importance and necessity of thinking text)

"Philosophy literally means love of wisdom." (love/Philosophy term text)

"It is necessary to be unprejudiced, approach with love and be open." (justice-love/Philosophy term text)

"Truth is the set of truths that form the basis of knowledge regarding any field studied." (integrity/Philosophy term text)

"Philosophical knowledge resulting from loving wisdom and turning to it." (love/Philosophy term text)

"This person, who turns towards existence with love, is also a patient person." (love-patience/ Philosophy term text)

"He is respectful to other people, to himself and to life." (respect/Philosophy term text)

"Philosophy is not a job that only concerns experts." (responsibility/Who is the philosopher text)

Table 8. Root values in the unit of thinking with philosophy

Values	f
Justice	2
Honesty	3
Self-control	3

Patience	*(p.47)	1
Respect	*(p.46-47)	1
Love	*(p.45)	1
Responsibility	*(p.43)	1
Helpfulness	*(p.36), *(p.45)	2
Total		12

According to Table 8, the root values in the "Thinking with Philosophy" unit of the 10th grade Philosophy textbook are seen in the table above. According to the data obtained, the root values most included in this unit are; determined that self-control *f*(3) and honesty *f*(3), and the root values that were not included at all were justice, responsibility and patriotism. Example sentences regarding the root values found in the texts in the book:

"People need to question themselves in order to develop their own views." (self-control/Explanation text of concepts related to thinking and reasoning)

"Truth is the condition in which the propositions expressed coincide with reality and do not contain contradictions." (integrity/Explanation text of concepts related to thinking and reasoning)

"Wishing things that you believe are good for him/her, thinking about him/her, not yourself." (friendship/Sample texts for concepts related to thinking and reasoning)

"A person may perform a behavior that will not benefit himself or even harm him, just for the sake of others." (helpfulness/text of examples of how to ask the philosophical question)

"If you fail to act according to the principles of righteousness in every action, do not be upset, do not lose your strength of heart, do not become angry." (honesty patience / Questioning opinion and argument text)

Table 9. Root Values Included in the Basic Issues and Problems of Philosophy Unit

Values	f
Justice	25
Honesty	2
Self-control	2
Patience	7
Respect	3
Love	1
Responsibility	9

Helpfulness	*(p.92), *(p.93), *(p.106), *(p.106), *(p.112), *(p.114)	6
Total		57

Table 10. Root Values Included in the Basic Issues and Problems of Philosophy Unit

Values	f	
Honesty	*(p.135), *(p.135), *(p.135-136), *(p.136), *(p.146)	5
Self-control	*(p.135)	1
Love	*(p.139), *(p.145),	2
Helpfulness	*(p.139), *(p.140)	2
Total		10

According to Table 9, the root values in the "Basic Issues and Problems of Philosophy" unit of the 10th grade Philosophy textbook are seen in the table above. According to the data obtained, the root value most included in this unit is; justice *f* (25), and the root value that is not included at all is patience. Example sentences regarding the root values found in the texts in the book:

"People can maintain order by acting according to immutable laws that apply to everyone." (Justice/ Text on the subject and problems of philosophy of knowledge)

"Truth is the correspondence of the propositions expressed with reality." (Honesty/ Truth and reality relationship text)

"People guide themselves according to behaviors they consider good." (Self-control/ Text on the subject and problems of moral philosophy)

"Whether a person is free or not is determined by whether or not he uses his will while performing his actions." (Responsibility/Text on the subject and problems of moral philosophy)

"Isn't this also for the good of both them and the society, state and nation of which I am a member?" (Patriotism/ Text on the subject and problems of moral philosophy)

"Human beings progress with morality, love and freedom." (love and justice/ Text on the subject and problems of moral philosophy)

"If honesty is a condition of being both a good person and a good friend, isn't such behavior wrong at the detriment of others?" (Honesty-friendship/ Freedom, responsibility and rule relationship text)

"The important thing is to live selflessly for the good of others and eliminate our own ambitions." (Helpfulness/ Subject and questions of philosophy of religion text)

"Injustice is interfering in other people's business." (Respect/ Text on the subject and problems of political philosophy)

According to Table 10, the root values in the unit called "Basic Issues and Problems of Philosophy" of the 10th grade Philosophy textbook are seen in the table above. According to the data obtained, the root value most included in this unit is; honesty *f*(5), the root values that were not included at all were justice, friendship, patience, respect, responsibility and patriotism. Example sentences regarding the root values found in the texts in the book:

"The important thing is to do the right thing because it is right, not for some ulterior motive." (Honesty/ Analysis of a philosophical text)

"If we act for purposes other than duty, such as interest, the action lacks moral value." (Self-control/ Analysis of a philosophical text)

"Two loves founded two states." (Love/ Developing alternative views on a topic)

"It is to manage with a single driving force that can overcome the power of resistance by uniting and to mobilize it together." (Helpfulness/ Developing alternative views on a topic)

Conclusion, Discussion and Recommendations

In this section, it is aimed to evaluate the data obtained regarding the entire textbook. The distribution of the data obtained for the entire textbook according to units is also stated. This study was compared with other studies in the literature and discussed together.

Values education is systematic and process-based, as it directly targets permanent changes in the individual's attitudes and behaviors in a positive direction, in line with the expectations of society. Values education takes place in a planned or unplanned manner with the direct or indirect participation of many segments of the society. While the education provided in schools is planned, it is possible to talk about randomness in the transfers in the social structure. In this process, the awareness of the family is quite important. The desired result can only be achieved when the values education given in schools is

supported by the family and society. The values education process needs to be carried out better and the process needs to be understood in solving possible problems. It is important for teachers and families to be role models for students and to establish cooperation in a democratic classroom environment (Lickona, 2009).

When we look at the textbook that was renewed in 2023 Cengiz (2023) and examined in this study, $f(111)$ root values were reached. It seems that this number is insufficient when the entire textbook is evaluated as a whole. It is possible to state that, compared to the textbook used in 2018, direct or indirect learning about the root value has been significantly increased in the 10th grade philosophy textbooks used in 2023. According to the study conducted by Durakoğlu and Zabun (2022) examining the philosophy textbook in terms of values, the root value $f(16)$ was reached in the texts in the 10th grade philosophy textbook. In the studies conducted by Uçar and Akdoğan (2009) and Yalar and Yelken (2011) on values education, it was determined that values education is not provided at an adequate level in textbooks. Regarding values education, in the research findings conducted by Whitney (1986) in the USA, it is seen that teachers stated that the books, curriculum and in-service training given to teachers regarding values education are insufficient. According to the data obtained from the values education and ten root values study conducted by Topal (2019), six of the ten root values determined (patriotism, love, respect, friendship, benevolence and justice) were significantly included in the achievements of all courses, but patience, responsibility, honesty values were partially given, especially the value of self-control did not show competence in the curriculum. When we look at the values given in the 10th grade philosophy textbook, it is seen that there is a difference in relation to this situation. It has been determined that the data related to the root value of self-control number $f(22)$ have been determined in the entire textbook. When we look at the whole book, it is seen that the root value of self-control is 19.82%.

When we look at the studies on the values in other branches other than philosophy course at the high school level; In the study conducted by Turan and Duman (2023), 9th, 10th, 11th and 12th grade Turkish Language and Literature textbooks of secondary education were examined in the context of root values. A total of $f(110)$ root value expressions were determined. The most frequently discussed value in the instructional texts was respect; the least discussed value was justice. In the study conducted by Muç and Pamuk (2020), the 9th, 10th, 11th grade History course and 12th grade Turkish Republic

Revolution History and Kemalism textbooks were examined in the context of root values. The value of justice was found in the 9th grade history textbook, the values of justice and self-control in the 10th grade history textbook, the values of justice and patriotism in the 11th grade history textbook, and the widespread use of the root values of patriotism in the 12th grade Turkish Republic Revolution History and Kemalism history textbook. Teker and Ellez (2022) examined the 9th, 10th, 11th and 12th grade mathematics textbooks taught in secondary education institutions in 2021-2022. In the study, it was observed that the ten root values were not distributed evenly in the books. While the value of helpfulness was the most included value, the value of responsibility appeared to be the least included value. In the study conducted by Özay Köse and Gül (2020), it was found that the most common root value in the texts in the 9th and 10th grade biology textbooks was responsibility and the root value not included in any text was patriotism. In the study conducted by Meço and Coştu (2023), the physics textbook taught at the 9th, 10th, 11th and 12th grade levels was used for analysis. According to the data obtained from the study, it was determined that the most included values among the 10 root values were "patriotism", "responsibility" and "self-control", respectively; and the least included values were "justice", "love" and "friendship". When we look at the branch-based textbooks used at the secondary education level, we see that different values are highlighted. Although it is important in terms of integrity, each course should have a balanced distribution in terms of core values.

When studies conducted at different grade levels are examined; the textbooks in the Yediiklim Turkish Teaching Set by Aydın (2021) were examined in terms of root values. According to the data obtained in this study, it was determined that there were ten root values in total, $f(408)$, and the most mentioned value was love $f(98)$ and the least mentioned value was patriotism $f(7)$. Considering another study conducted by Köksal et al. (2022), based on the study titled "Examination of social studies textbooks in terms of root values", it is seen that the root value that appears the most in the book is responsibility, and the root value that is least mentioned is justice. When the relevant studies are considered, it is seen that the differences in the root value achievements of the courses in different branches and levels are not equal, and some values are given almost no place. Based on this, it is possible to say that a balanced distribution of the ten root values is not shown in the textbooks. It is possible to predict that the differences in the root values in the books across branches and levels, and that the ten

root values that students want to acquire will show significant differences in line with the students' interests and desires towards the lessons. Since philosophy is a discipline based on questioning the existence of the individual, its influence on the individual's personality and value development reveals the necessity of making the individual rich in terms of root values.

In line with this research, the following recommendations can be offered:

When we look at the studies conducted within the scope of values education, we see that philosophy textbooks have not been examined much. In this context, philosophy textbooks at different levels can be examined for values education. Having a balanced distribution of the ten root values at all levels and branches will play an active role in achieving the target values.

Philosophy textbooks at different grade levels can be examined comparatively for values education.

Only texts were considered in the study. Studies can also be carried out on visuals or questions regarding root values.

The fact that the Ministry of National Education renews textbooks every five years will be useful in eliminating the obsolescence of similar studies and keeping them up to date.

References

- Althof, W., & Berkowitz, M. W. (2006). Moral education and character education: Their relationship and roles in citizenship education. *Journal of Moral Education*, 35(4), 495-518. <https://doi.org/10.1080/03057240601012204>
- Arslan, A., & Turan, F. (2024). 8. sınıf Türkçe ders kitabının kök değerler açısından incelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 15(29), 105-130. <https://doi.org/10.58689/eibd.1429452>
- Aydın, E. (2021). Yedi iklim Türkçe öğretim seti ders kitaplarının kök değerler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 185-195. <https://doi.org/10.48066/10.48066/kusob.1006260>
- Becher, T. (1994). The significance of disciplinary differences. *Studies in Higher Education*, 19(2), 151-161. <https://doi.org/10.1080/03075079412331382007>
- Boelen, C., & Woollard, B. (2009). Social accountability and accreditation: A new frontier for educational institutions. *Medical Education*, 43(9), 887-894. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2923.2009.03413.x>
- Büyükköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (34th edition). Ankara: Pegem.
- Callinicos, A. (2004). *Making history: Agency, structure, and change in social theory* (Vol. 3). Leiden: Brill.
- Cengiz, C. A. (2023). *Ortaöğretim 10. sınıf felsefe ders kitabı*. Ankara: Bilim ve Kültür.
- Durakoğlu, A., & Zabun, B. (2022). Felsefe ders kitabının değerler açısından incelenmesi. *Journal of Social, Humanities*

- and Administrative Sciences (JOSHAS), 1441-1445. <http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.65817>
- Ekşi, H. (2003). Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Ersoy, F., & Sahin, T. (2012). Examination of social studies textbooks in terms of approaches of values education. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(2), 1547-1558.
- Friedman, B. M. (2017). The moral consequences of economic growth. In *Markets, morals, and religion* (pp. 29-42). London: Routledge.
- Hansen, D. T. (2008). Values and purpose in teacher education. In *Handbook of research on teacher education: Enduring questions in changing contexts*, 3. London: Routledge.
- Kaymakcan, R., & Meydan, H. (2016). *Ahlak değerler ve eğitimi*. (2nd edition). İstanbul: Dem.
- Kerschenstainer, G. (1977). *Karakter kavramı ve terbiyesi* (Çev. H. Fikret Kanad). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kızıler, H., & Canikli, İ. (2018). *Değerler eğitimi* (3rd edition). Karabük: Deneme.
- Kluckhohn, C. (1951). Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. In *Toward a general theory of action* (pp. 388-433). Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674863507.c8>
- Köksal, K., Yaylacı-Kılıç, Z., Yel, Ü., Erbaş, S., & Kılcan, B. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarının kök değerler açısından incelenmesi. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 74-87. <https://doi.org/10.48174/buaad.52.1>
- Küçüköğlü, A., Albayrak, F., & Serin, N. (2020). Değerler eğitimi bağlamında Türkçe dersi: Program ve ders kitaplarının karşılaştırmalı incelenmesi. *Ana Dili Eğitim Dergisi*, 8(4), 1499-1518. <https://doi.org/10.16916/aded.797893>
- Lickona, T. (2009). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. NY: Bantam.
- MEB (2010). *Talim ve terbiye kurulu başkanlığı ilk ders konulu genelge* (B.08.0.TTK.072.02.00), T.C. Resmî Gazete, 08 Eylül.
- Meço, G. ve Coştu, F. (2023). Fizik ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Asya Araştırmaları*, 7(24), 97-108. <https://doi.org/10.31455/asya.1251341>
- Meydan, H. (2014). Okulda değerler eğitiminin yeri ve değerler eğitimi yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 93-108.
- Meyer, J. W. (1977). The effects of education as an institution. *American Journal of Sociology*, 83(1), 55-77. <https://doi.org/10.1086/226506>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage Publications.
- Muç, K., & Pamuk, A. (2020). Tarih ders kitaplarında değerler ve değer aktarım yaklaşımları. *Turkish History Education Journal*, 9(2), 532-548. <https://doi.org/10.17497/tuhed.793708>
- Özay Köse, E., & Gül, Ş. (2020). Ortaöğretim 9. Ve 10. sınıf biyoloji ders kitaplarında yer alan değerler. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* (6), 35-45. <https://doi.org/10.21733/ibad.635316>
- Özbaşı, S. (2020). Türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler çerçevesinde Aytül Akal masallarının incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* (8), 178-192. <https://doi.org/10.21733/ibad.715132>

- Pinto, L. E., McDonough, G. P., & Boyd, D. (2011). High school philosophy teachers' use of textbooks: Critical thinking or teaching to the text? *Journal of Curriculum and Instruction*, 5(2), 45-78. <https://doi.org/10.3776/joci.2011.v5n2p45-78>
- Rodríguez-Pose, A., & Storper, M. (2006). Better rules or stronger communities? On the social foundations of institutional change and its economic effects. *Economic Geography*, 82(1), 1-25. <https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.2006.tb00286.x>
- Sözen, Y. (2021). İstiklal Marşı'nın ilköğretim Türkçe dersi öğretim programında yer alan kök değer ve temalar açısından incelenmesi. İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy Sempozyumunda sunuldu, Pamukkale. <https://hdl.handle.net/11499/45962>
- Teker, D., & Ellez, A. M. (2022). Ortaöğretim matematik ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(2), 1083-1098. <https://doi.org/10.51460/baebd.1184216>
- Turan, O., & Duman, B. (2023). Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki öğretici metinlerin kök değerler bağlamında incelenmesi. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(35), 265-287. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1346206>
- Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.543521>
- Uçar, Z. T., & Akdoğan, E. N. (2009). 6-8. sınıf öğrencilerinin ortalama kavramına yüklediği anlamlar. *İlköğretim Online*, 8(2), 391-400.
- Whitney, I. B. (1986). The status of values education in the middle and junior high schools of Tennessee. Tennessee State University.
- Yalar, T., & Yelken, T. Y. (2011). Değerler eğitiminin iyileştirilmesi ile ilgili öğretmen görüşlerinin belirlenmesi ve bir program modülü örneğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), 79-98.
- Yaman, E. (2014). Değerler eğitimi: Eğitimde yeni ufuklar. (3rd edition). Ankara: Akçağ.

Skillful and Virtual Son Type at The Dede Korkut Stories: From Boy to Laddie and Seigniory

Tuba Benli^{1,a,*}

¹ Institute of Graduate Programs, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 18/11/2024

Accepted: 16/12/2024

ABSTRACT

Gender roles, that shape the social understandings of femininity and masculinity, are one of the most significant fields. While sex is a biological concept which refers innate physical differences, gender refers roles, status and responsibilities of this biological concept by the society. According to these roles, status and responsibilities, males and females in each culture have specific behaviors, attitudes and actions to do or not to do. Therefore, culture comes to the forefront as a determining factor for composition of identity. In this context, Dede Korkut Kitabı, that involves all kind of knowledge of Turkish culture, has a very rich substance on gender roles. Boys in the stories must overcome the obstacles to carve a masculine identity. The success of the boys, who need both talent and virtue to achieve their tasks, means more social value than having an individual aspect. In this study, it is discussed that the transformation and scramble of boys for composing a talented and virtuous identity which is asked/expected/fancied by the family and society. Accordingly, the scramble of the boys to alter from a poor boy to a boy and "bey" is commented over concept of masculinity.

Keywords: Dede Korkut, gender, masculinity, boy, talent, virtue.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Oğlancıktan Oğula Oğuldan Beyliğe: Hünere ve Erdemli Oğul Tipi

Süreç

Geliş: 18/11/2024

Kabul: 16/12/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Kültürün şekillendirici işlevinin en belirgin olduğu alanlardan biri de toplumların kadınlığa ve erkeklığe dair kavrayışlarının belirlendiği cinsiyet rolleridir. Cinsiyet, doğuştan gelen fiziksel farklılıkları anlatan biyolojik bir kavram iken toplumsal cinsiyet ise kültürün bu biyolojik kavrama yüklediği rol, statü ve sorumlulukları anlatan bir kavramdır. Bu rol, statü ve sorumluluklar doğrultusunda her kültürde kadının ve erkeğin yapması/yapmaması gereken davranışlar, tutumlar ve hareketler bulunur. Bu sebeple erkek ve kadın kimliğinin oluşumunda kültür belirleyici bir unsur olarak öne çıkar. Bu bağlamda Türk kültürüne dair pek çok bilgiyi barındıran Dede Korkut Kitabı toplumsal cinsiyet rolleri bakımından da zengin bir içeriğe sahiptir. Hikâyelerde oğullar Türk töresine uygun eril bir kimlik inşa etmek belirli engelleri geçmek zorundadırlar. Önlerindeki eşikleri geçmek için hem hünere hem de erdeme ihtiyaç duyan oğulların bu mücadeledeki başarıları bireysel boyuttan çok toplumsal bir değer taşımaktadır. Bu çalışmada Dede Korkut Hikâyelerindeki oğulların, ailenin ve toplumun istediği/beklediği/özlediği hünere ve erdemli oğul kimliğinin inşa sürecindeki dönüşümleri ve mücadeleleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda; Dede Korkut Kitabı'ndaki oğlancıkların oğula, oğuldan da beylik statüsüne erişmek için verdiği mücadeleler erkeklik kavramı üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, toplumsal cinsiyet, erkeklik, oğul, hünere, erdem.

^a tuba.benli@hbv.edu.tr

^{id} <https://orcid.org/0000-0002-6087-5381>

How to Cite: Benli, T., (2024) Skillful and Virtual Son Type at The Dede Korkut Stories: From Boy to Laddie and Seigniory, *CUJOSS*, 48(2): 135-151

Giriş

Türk milletinin ansiklopedisi niteliğindeki "Dede Korkut Kitabı" tarihten coğrafyaya, sanattan aileye,

kadınlardan nüfus politikasına, dinden edebiyata kadar pek çok bilgiyi barındırmaktadır. Türk ruhunun edebî eserle

vücut bulmuş hâli olan kitap Türk kimliğinin tüm yönlerini yansıtmaktadır. İçeriğinin sosyal, kültürel ve dil yönünden zengin olması Dede Korkut Kitabı ile ilgili farklı ama birbirini tamamlayacak çalışmalar yapma imkânı vermektedir. Türk töresine dair pek çok pratiğin bulunduğu kitapta aile ve aile içi ilişkiler geniş yer tutmaktadır. Özellikle baba-oğul ilişkisi hikâyelerin pek çoğunda ana kurguyu meydana getirmektedir. Bu hikâyelerde ailenin ve toplumun devamı olarak görülen oğulların içine doğdukları kültürün karakterine uygun bir gelişim göstermeleri beklenmektedir. Oğullar için; oğlancıkta oğlana, oğuldan beyliğe uzanan kimlik inşasında verilmesi gereken sınavlar, aşılması gereken eşikler vardır. Bu çalışmada hikâyelerin başında adsız olan oğlancıkların hikâyenin sonunda ad ve taht sahibi bir beye dönüşme süreçlerindeki mücadelelerinde yapmaları/yapmamaları gerekenler tespit edilerek Dede Korkut Kitabı'nda idealize edilen erkek tipi ortaya konulmuştur.

“Toplum, ortak yaşamlarını sürdürebilmek, gönenç ile mutluluğu daha iyiye, ileriye götürebilmek için uğraşan birbirine bağlı-bağımlı kişilerden oluşan bir grup insandır. Cinsiyet kavramı ise kişileri gruplamak ve farklılaştırmak için kullanılan ölçütlerden birisi, belki de birincisidir. Cinsiyet kavramı, dünya üzerindeki bütün insanları, sayıca birbirine eşit iki gruba ayırır. Gruplardan birisine “erkek” ötekine “kadın” adı verilir” (Güvenç, 2018: 287-351). Cinsiyet (sex), doğuştan gelen fiziksel farklılıkları anlatan biyolojik bir kavram iken toplumsal cinsiyet (gender) ise kadın veya erkek olmayı kültürün yüklediği rol, statü ve sorumluluklarla anlatan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyete bağlı olarak her toplumun kültür yapısına göre kadına veya erkeğe verdiği rol, statü ve sorumluluklardır. “Bu yönüyle toplumsal cinsiyet, biyolojinin kodladığı maddi bedenlere manevi anlamlar yükleyerek onları kültürel olarak tanımlamak ve ayırmaktır. Kadın ve erkeği, kadınlık ve erkeklik denen rol ve statüler bütünüyle özdeşleştirmek” (Bingöl, 2014:108). Bu rol, statü ve sorumluluklar doğrultusunda kadının ve erkeğin yapması/yapmaması gereken davranışlar vardır. “Kadınlık ve erkekliğe atfedilen bu roller ise doğumdan itibaren ilk sosyalleşme ortamı olan ailede, ardından okulda akabinde iş, çevre, siyasi ve teknik kurumlar gibi ortamlarda öğrenilmektedir” (Akbalık, 2014: 106). Connell da toplumsal cinsiyet rollerinin ilk olarak aile içindeki iş bölümüyle ortaya çıktığını bu iş bölümünün niteliğinin zamanla değişmekle birlikte köy veya kent hayatında hâlen varlığını sürdürdüğünü belirtir (2019: 183-184). Dolayısıyla her dönemde ve her kültürde farklılık gösteren “kadınlık” ve “erkeklik” anlayışı vardır. “Biyolojik olarak kadın ve erkek olmanın, doğal ve

doğuştan olarak adlandırılması, kadınlık ve erkekliğin ise toplumsallaşma süreci ile beraber kültürel bir yapılanmaya işaret etmesi” (Hepşen, 2010: 14) toplumsal cinsiyetin kişinin kendi toplumuyla uyumlu kimlik inşa etmesi anlamına geldiğini gösterir. “Kadınla erkek arasındaki ayrılıklar her kültürde yeniden tanımlanır ve ayrıntılara bağlanır” (Tan, 1979: 160). “Her toplum kadın ve erkeğe ayrılan rolleri, geleneksel norm ve değerlere dayalı basmakalıp yargılarla haklı göstermeye, kadına ve erkeğe uygun düşen davranışları göreneksel imgelerle anlatıma ve sağlamaştırmaya yönelir. (Tan, 1979: 161)”. Bu sebeple kadınlık veya erkeklik tanımı tek evrensel genel geçer bir nitelik taşımaz. Bir toplumda yüceltilen bir davranış başka bir toplumda kadınlık veya erkeklik algısıyla bağdaşmayabilir.

Bu bağlamda kadınlık/erkeklik veya toplum tarafından normal olarak nitelendirilen ve kabul gören kadın/erkek tipi kültürden kültüre farklılıklar gösterebilmektedir. Özellikle erkeklik tanımlarının çerçevesi kültürel formlar tarafından çizilirken kadınlık tanımları da bu çerçevenin oluşturulmasında etkili olmaktadır. “Genel olarak erkeklik, bir biyolojik cinsiyet olarak erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşünüp, duyup, davranacağını belirleyen, ondan beklenen rolleri ve tutumları içeren pratikler toplamıdır” (Atay, 2004: 14) şeklinde ifade edilebilir. Bu tanımdan hareketle biyolojik cinsiyete bağlı olarak erkekliğe uygun olan veya olmayan işi, saç, kılık-kıyafeti, beden dilini, konuşma biçimini, tutum ve davranışları belirleyen kültürdür. Diğer taraftan aynı kültür içinde sosyal, ekonomik, siyasal alanda yaşanan değişimler erkeğin rol ve sorumluluk alanlarında dönüşümler yaşanmasına sebep olabilmektedir. “Örneğin Dede Korkut Hikâyelerinde çocuk doğurmanın bireyin topluluğun bir parçası olduğunun kabul edilmesi için önemli bir eşik olduğunun altı çizilmektedir. Bir erkeği itibarlı bir bey konumuna yükselten çocuk sahibi olma hâli ise günümüz metro-seksüel erkeği için eskisi kadar çok da önemli bir itibar alanı olmayabilir” (Ersoy, 2021:194). Bununla birlikte içinde bulunulan dönemin yaşam tarzına bağlı olarak erkeklik algısı aynı toplum içinde doğal olarak değişmişse de çekirdek yapı kendini kültürel süreklilik içinde korumaktadır. Erkekliğe ait rol ve sorumluluklar kültür içinde derinlere kök saldığı ve toplumsal normları oluşturduğu için eskiye nazaran azalsa da bugün de kentleşmiş bir erkeğin zihin dünyasında çocuk sahibi olmayı önemli kılabilir.

Türk kültüründe özellikle güçlü, mücadelecı, hareketli olmayı gerektiren bozkır-göçebe hayatında toplumsal cinsiyet ayrımının derin olmadığı söylenebilir. Toplumların üretim biçimlerinin aynı zamanda cinsiyetler

arasında iş bölümünü ve bu iş bölümünün de toplumsal cinsiyet rollerini belirlediği göz önüne alındığında eski Türklerde kadının toplum ve aile hayatında aktifliği daha kolay anlaşılır. Erkek dengeli bir rol dağılımı içinde olan kadınlar bu sayede erkekle eşit bir konumda yer almışlardır. “Nitekim Eski Türklerde aile en temel unsur olarak görülürken bu unsurun da önemli kişisi kadın olarak kabul edilmiş ve evin idaresini kadın yürütmüştür. Radloff’a göre erkeğin kadına dayak atması Türklerde duyulmamış bir olaydır. Ayrıca eski Türklerde kadın ve erkek arasındaki konuşma ve görüşme tamamıyla serbesttir” (Nirun, 1994: 23-24). Bununla birlikte Türklerin yerleşik hayata geçmesi ve diğer toplumlarla etkileşime girmesi gibi etmenlerle birlikte meydana gelen değişimler kadın ve erkek rollerinde de değişimlere yol açmış ve ataerkil bir düzeni belirgin kılmıştır. “Türk toplumunun medenî tekamülü hakkında tespitlerde bulunan araştırmacılar da toplumun, ataerkil dönemi yaşamadan önce anaerkil dönemi yaşadığını ve ardından ataerkil dönemin başladığını ifade ederler” (Yücel Çetin, 2015:55). Dolayısıyla geçiş dönemi eseri olan Dede Korkut’ta her ne kadar ataerkil bir anlayış hâkimse de at binen, kılıç kuşanıp güreş tutan, aklıyla erkeğe yol gösteren alp tipine uygun kadınlar; erkek kahramanların kimlik inşasının çerçevesinin çizilmesinde belirleyici bir unsur olmuştur. “Böylelikle Dede Korkut Kitabı’nda toplumsal cinsiyet açısından erkeklik, kadınlıktan daha katı kurallara bağlı olarak şekillenmiştir” (Avcı, 2020:132). Zira eril bir söyleme sahip olan eserdeki hünere ve erdeme dayalı erkeklik vurgusunun oluşmasına katkı sağlayan bu güçlü kadınların varlığıdır. Ayrıca ataerkil düzendeki kadınların bu gücü hikâyelerde erkeklerin daha da güçlü olması yönünde bir baskı ve gerilim yaratmıştır.

Aile kavramının ön planda olduğu eserde kadının ve erkeğin rolü ve sorumlukları Türk töresine bağlı olarak anlatılmıştır. Oğuz’un ifadesiyle “toplumsal sözlü mutabakat (Oğuz, 2012:113)” anlamı taşıyan töreye uymak toplum hayatının düzenini sağlamakla birlikte ailenin ve toplumun devamını da sağlamaktadır. Ayrıca eserde ailenin ve toplumun devamı için çocuk sahibi olmaya yapılan vurgu da oldukça kuvvetlidir. “Zira çocuk topluluğun devamını sağlayacak yaşamsal bilgilerin aktarıldığı, zürriyetin devamını garantileyen önemli bir unsurdur. Bu nedenle Türk kültüründe çocuk sahibi olmak pek çok uygulamayla alkışlanırken çocuksuzluk önemli bir kargış nedenidir. Sözlü kültür ürünlerinden masallar, destanlar, halk hikâyeleri, atasözleri ve türküler çocuksuzluk üzerinde ziyadesiyle durur” (Ölçer Özünel, 2020:181). Çocuk sahibi olmaya verilen önem ilk olarak Dede Korkut Kitabı’nın girişinde yer almıştır. “Kitabın girişinde “dünyadaki güzel şeyler sıralanırken “dizin basıp

oturan helal görklü” ve “ak sütün doya emziren ana görklü” cümleleri doğurganlığın ve çocuk büyütmenin, göçebe Oğuz toplumundaki önemini göstermektedir” (Türküne, 1995:206). Özellikle de erkek çocuk, Oğuz’un geleceğini temsil etmiş, babanın adını ve tahtını sürdürecektir evlat olarak görülmüştür.

Kitabın girişindeki “Yad oğulu saklamağ-ile oğul olmaz, büyüyende salur gider, gördüm dimez. Kül depeçük olmaz, güyegü oğul olmaz. Oğul atadan görmeyince sufra çekmez. Oğul atanun yetiridür, iki gözünün biridür. Devletlü oğul kopsa ocağınun közidür. Oğul dahı neylesün baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fâide başda devlet olmasa” (Ergin, 2009:73-74) sözleriyle törenin yaşatılması için bir oğula sahip olmak bir gereklilik olarak anlatılmıştır. Ayrıca evlat edinilen bir oğulun veya bir damadın kişinin kendi oğlunun yerine geçemeyeceği vurgulanarak babanın iki gözünden biri oğuldur, denilmiştir. Çünkü babanın iki gözünden biri olarak nitelendirilen oğul, Oğuz’un geleceğidir. “Nasıl ki bizzat Tanrı tarafından iktidar erkine sahip, kutlu kılınan kağan, törenin de koruyucusu ise ailenin hamisi olan baba dolayısıyla da erkek çocuk törenin koruyucusudur” (Yücel Çetin, 2015:57).

Kitabın ilk Hikâyesi olan Dirse Han’ın Oğlu Boğaç Han’da yaşanan ilk sahnede çocuksuzluk çok büyük bir kusur olarak anlatılmıştır. Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi olarak kabul edilen hanlar hanı Bayındır Han tarafından oğlu olanlar ak çadıra, kızı olanlar kızıl çadıra, çocuğu olmayanlar ise kara çadıra konulmuştur. Kara çadıra konulandan birisi de Dirse Han’dır. Cömertliğine ve kılıcına güvenen Dirse Han kendisine yapılan bu kötü muameleyi anlamakta güçlük çeker. Zira bir bey olarak hünere de erdeme de sahip olduğunu düşünmekte ve kendisinden daha alçak kişilerden bile daha kötü konumdaki bir yere oturtulmasına anlam verememektedir. Bu duruma itiraz ettiğinde ise sebebin kılıcından veya cömertliğinden kaynaklanmadığını, çocuğu olmayanların Tanrı tarafından lanetlendiğini bunun için kendilerinin de onu lanetlediklerini öğrenir.

“Oğlı kızı olmayanı Allah Ta’âla kargayupdur, biz dahı kargaruz (Ergin, 2009: 78)” cevabı Dirse Han’ın daha önce eksikliğini hissetmediği çocuk sahibi olmanın önemiyle karşı karşıya gelmesini sağlar. “Kargayup ifadesi, Türk toplumunun çocuğu olmayanlara uyguladığı ceza eylemidir. Bayındır Han’ın verdiği şölen, beylere önemli bir görevi anımsatma işlevi taşır; ‘Dirse Han bu uyarı karşısında Bayındır Han’a kızmak yerine evine döner, böylece Han’ın görüşüne katıldığı anlaşılır. Dirse Han baba olmanın ‘geniş anlamını’ kara çadıra konulduğunda öğrenmeye başlar ve çocuk sahibi olmanın gereğini güçlü

bir şekilde kavramış olur” (Eliuz, 2001:65).” Dirse Han böylece hem Tanrı’nın hem de Bayındır Han’ın otoritesini kabul ederek toplumsal normlara da uymuş olur. Zira Dirse Han’ın yaşadığı öfkenin sebebi bu ayıplı durumun kendisinden veya eşinden kaynaklı olmasıdır. Dirse Han öfkesini oradaki beylere yansıtmayarak karısının yanına gelir. Onu inciten çocuksuzluğunun toplum içinde yüzüne vurulmasıdır. Ancak öfkelendiren ise dölleyemediği için kendisi veya döl tutmadığı için karısıdır. Burada dikkat çeken unsurlardan biri toplumsal cinsiyet bağlamında yaygın olarak toplum içinde çocuksuzluğun bir kusur olarak kadına bağlanması ve kadının toplum içinde ‘uğursuz’ olarak adlandırılıp dışlanmasına rağmen hikâyede toplumun dışlanmasına bir erkeğin maruz kalmasıdır. Ayrıca erkek de bu konuda kusuru hemen karısında görmeyerek “Bu kara ayıp sende midir, bende midir?” diye karısına sormaktadır. Hikâyede çocuk sahibi olmanın gerekliliği, çocuksuzluğun ise büyük bir kusur olduğunu en çarpıcı şekilde ortaya koyan “kargayup” ifadesiyle “kara ayıp” ifadesi olmuştur.

Bir başka Hikâyede de Oğuz beyleri yine Bayındır Han’ın sohbetinde toplanmıştır. Kam Püre Bey de Bayındır Han’ın meclisinde yer alan beylerden biridir. Dirse Han’da çocuksuzluğun büyük bir eksiklik oluşunu fark ediş, Bayındır Han’ın ve diğer beylerin Dirse Han’a kötü muamele etmesiyle ortaya çıkarken bu hikâyede ise Kam Püre oğulsuzluğun eksikliğini kendisi fark ederek şu ifadelerle erkek çocuğuna olan özlemini dile getirmektedir:

“Bayındır Hanun karşısında Kara Göne oğlu Kara Budak yay tayanup turmuş idi, sağ yanında Kazan oğlu Uruz turmuş idi, sol yanında Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek turmuş idi. Pay Püre Big bunları gördüğünde ah eyledi, başından aklı gitti, detmalın eline aldı böğürü böğürü ağladı. Böyle idiçek kalın Oğuz arkası Bayındır Hanun güyegüsi Salur Kazan kaba dizinin üzerine çökdü kıya tiküben Pay Püre Bigün yüzüne bakdı aydur: Pay Püre Big ne ağlayup buzlarsın? Pay Püre Big aydur: Han Kazan niçe ağlamayayın, niçe buzlamayayın oğulda ortacum yok kartaşda kaderüm yok , Allah Ta’ala meni kargayupdur, bigler tacum tahtum için ağlaram bir gün ola düşem yirümde yurdumda kimse kalmaya didi Kazan aydur: Maksudun bu mudur Pay Püre Bey aydur :Beli budur menüm dahı oğlum olsa Han Bayındırın karşısın alsa tursa kullik eylese men dahı baksam sevinsem kıvansam güvensen”(Ergin, 2009:116).

Oğulsuzluğun üzüntüsünü bu sözlerle dile getiren Kam Püre diğer hikâyelerdeki erkek kahramanların da kaçınmadığı ve erkeklığe hanel getiren bir eylem olarak görmediği ağlamayı böğüre böğüre yapmıştır. Zira onu

üzzen ve bu şekilde ağlamasına sebep olan oğul sahibi olamamasıdır. Bayındır Han’ın meclisinde baba-oğul bir arada oturan beyleri gören Kam Püre’nin oğul özlemi depreşmiş, bu özlemini de oradaki beylerle samimiyetle paylaşmıştır. Baba-oğul birlikte toplumda yer almanın bir güç olarak görüldüğünü anladığımız bu hikâyede Kam Püre bu eksikliğini diğer beylerle paylaşmaktan çekinip utanmamıştır. Çocuksuzluğun veya oğulsuzluğun erkeklerin bulunduğu bir toplumda konuşulmuş olunması da günümüz toplumsal cinsiyet anlayışı bakımından farklılık göstermektedir. Aynı Hikâyede Bican Bey’in kız çocuğu olması için dua edilmesi de dikkat çekicidir. Ayrıca Bican Bey’in Banu Çiçek gibi idealize edilmiş bir kız çocuğuna sahip olması, oğul Deli Kaçar’ın da hikâyede kız kardeşi Banu Çiçek’e göre erginlenmesini tamamlayamamış bir karakter olarak anlatılması da toplumsal cinsiyet bakımından önemli bir örnektir.

Kan Turalı’nın Hikâyesinde de erkek çocuk vurgusu açıkça görülmektedir. Hikâyenin başında baba Kanlı Koca “Kanlı Koca aydur: Yarenleratam öldi men kaldum, yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem oğlum kala, bundan yigregi yohdur ki gözümgörü-iken oğul seni ivereyim” (Ergin, 2009: 184-185) der. Kanlı Koca babasının adını yürüten hayırlı bir evlat olmuştur. Şimdi sıra babasından aldığı beyliği devredecek oğuldadır. Bunun için Kanlı Koca babalık görevini yerine getirerek soyun devamını sağlaması için oğlunu evlendirmek istemektedir. Zira babanın adının devam etmesi için babadan -oğula adın yürütülerek süreklilik sağlanması gerekmektedir. Baba gözü görürken eli tutarken soyunu devam ettirmesi için oğlunu evlendirmelidir. Oğul nesli devam ettirecek evlattır. Çünkü oğulsuz ocak tütmez, oğulsuz nesil yürümez.

Bununla birlikte Dirse Han hanımının sözünü dinleyerek büyük ziyafetler verip ak sakallıların duaları sayesinde Kam Püre de meclisteki beylerin duaları sayesinde Tanrı’nın rızasını kazanarak bir erkek çocuk sahibi olurken ilk hikâyeden itibaren karşımıza çıkan zorluklarla elde edilen “tek oğul” motifi diğer hikâyelerde de kullanılmıştır. Dede Korkut Kitabı’nda “‘alp’lık göstermeleri, ayrıntılarıyla anlatılan yiğitler Boğaç, Beyrek, Uruz, Kan Turalı vs. hep tek oğuldur” (Duymaz, 1998: 42). Bunun içindir ki soyun devamı olarak görülen oğullar çok kıymetlidir. Anlatılarda babalar oğula “kara tağum yüksegi, karangulu gözlerüm aydını, alpum, aslanum” diye seslenmesi erkek çocuğuna duyulan sevginin daha da önemlisi erkek çocuğunun baba için geleceğin teminatı olarak görüldüğünün ifadesidir.

Hikâyelerde “güçlü belin kuvveti” olarak ifade edilen erkek çocuğunun baba ve toplum için değerli ve önemli

olması hikâyelerin pek çoğunun kurgusunun babalar ve oğullar üzerinden inşa edilmesinden de anlaşılmaktadır. Ancak giriş bölümünde ve hikâyelerde baba ve toplum için oğul sahibi olmanın gerekliliği ifade edilirken bu oğulun aynı zamanda hayırlı bir evlat olması da vurgulanmıştır. Hatta kitabın girişinde “Ata adını yorıtmayan hoyrad oğul ata bilinden ininçe inmeşe yig, ana rahmine düşünce toğmasa yig. Ata adın yoridanda devletlü oğul yig” (Ergin, 2009: 74) sözleriyle Oğuzlarda erkek çocuktan beklentinin ne olduğu da dile getirilmiş ve oğul “hoyrat” olacaksa hiç doğmasa daha iyi denilmiştir. Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek anlatısında Kam Püre oğul sahibi olamadığı için bağıra bağıra ağlarken oğuldan neler beklediğini “Beli budur, menüm dahı oğlum olsa Han Bayındurun karşusın alsa tursa kullık eylese, men dahı baksam sevinsem kıvansam güvensen” (Ergin, 2009: 116) sözleriyle ortaya koymaktadır. Bu beklentiden anlaşılacağı üzere erkek evlat babayı gururlandırmalı, bunun için de topluma hizmet etmelidir. Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Hikâye’de babanın üzüntüsü ve kaygısı erkek çocuksuzluk değil; oğulun bir erkek evlat olarak eril kimliğe uygun davranışlarda bulunmamış olmasıdır. Uruz on altı yaşına gelmesine rağmen yay çekmemiş, ok atmamış baş kesip kan dökmemiş, Oğuz için ganimet elde etmemiştir. Hüner gösterememiş olması da babası Kazan için bir utanç ve üzüntü sebebi olmuştur. Çünkü aile ve toplum için sadece oğul sahibi olmak yeterli değil hem ailenin hem de toplumun babanın adına layık bir evlat olması oğuldan beklenilendir. “Zira Dede Korkut Hikâyeleri’nde; Oğuz toplumunun sosyal, ahlaki, mukaddes değerleri belirlenmiş, Oğuz delikanlılarının yetişkin olmak ve toplum üyeliğine kabulü için bu değerleri tanıması, kendini ispat etmesi ve bunlarda istikrar göstermesi bir şart olarak talep edilmiştir. Bu şartları yerine getiren kişiler, “alp” olarak nitelenmiş, sıradan insanlardan ayrılmış, toplum tarafından ödüllendirilmiş, ad, san, servet ve statü sahibi olmuştur (Duymaz, 1999: 50). Babaların ve toplumun erkek çocuktan beklentileri doğrultusunda oğulların Türk töresine uygun eril kimliği inşa süreci aynı zamanda oğulların erginlenme süreci olmaktadır. “Erginleme terimi, en genel anlamda, maksadı erginlenecek olan şahsın sosyal ve dini statüsünde kesin bir değişim meydana getirecek olan ritüeller ve öğretiler bütününe işaret eder. Felsefi terimlerle ifade edilecek olursa erginleme, varoluşsal durumda temel bir değişime denk düşer; aday, sınavından, erginleme ritüelinden önce sahip olduğundan tamamen farklı bir beden olarak ortaya çıkar ve bir başkası haline gelir” (Eliade, 2015: 12). Bireysel mitini oluştururken oğul sadece fiziksel bir erginlenme yaşamaz aynı zamanda ruhsal olarak da olgunlaşır. Bu da mücadeleyle mümkün olacaktır. Mücadelenin şekli ve aşamaları hikâyelerin kurgusunu meydana getirirken bu

hikâyelerde baş kesip kan döken yiğitlik yapan ve aç doyurup fakirlere yardım eden oğullar benliklerini Oğuz’un kendilerinden bekledikleri eril kimliğe uygun olarak inşa etmiş olacaktırlar. Duymaz’ın ifadesiyle hikâyelerde hüner kavramıyla baş kesip kan dökmek erdem kavramıyla aç doyurup çıplak donatmak fiilleri anlatılmak istenmektedir (1999: 41). Türkçe Sözlük’te “hüner beceri isteyen ustalık, beceriklilik, herkesin yapamayacağı işi yapmak” (2011: 1120) olarak tanımlanırken hikâyelerde hüner ile fiziksel güce gönderme yapılmaktadır. “Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı, fazilet ve insanın ruhsal olgunluğu” (Türkçe Sözlük, 2011: 806) olarak tanımlanan erdem ile de hikâyelerde manevi güce vurgu yapılmaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde “Bayındır Han benüm ne eksikliğüm gördi, kılıcumdan mı, gördi, suframdan mı gördi” (Ergin, 2009: 78) sözleriyle Dirse Han kılıç ile hüner; sofraya yani cömertlik ile de erdem sahibi olduğunu belirtmek istemiştir. Uşun Koca Egrek Hikâyesinde de Ters Uzamış Egrek’i diğer beylerin yanında “Mere Uşun Koca Oğlı bu oturan bigler her biri oturduğu yiri kılıcıyla etmeğiyle alupdur, mere sen, baş mı kesdün, kan mı tökdün, aç mı doyardun, yalınçak mı tonatdun” (Ergin, 2009: 225) sözleriyle uyarılmıştır. Bu uyarıda aslında oğlanların babalarının ismini hak edip toplum içinde yer edinmeleri için neler yapması gerektiği hüner ve erdem üzerinden anlatılmıştır. Ters Uzamış toplum adına bu gerçeği Egrek’e hatırlatarak onun oğlandan beyliğe giden yoldan yapması gerekenleri söylemiştir. Egrek bu sözlere alınganlık göstermemiş hatta “Baş kesip kan dökmek hüner midir?” sorusuyla toplumun kendisinden beklediği hünerin ne olduğunu anlamaya çalışmıştır.

Bu sebeple Oğuz erkeklerinin erginleme süreçleri eril kimlik inşa süreci anlamına gelirken bu sürecin anahtar kavramları hüner ve erdemdir. Çünkü ad almak, avlanmak, kâfirin elinden kurtulmak/kurtarmak, evlenmeye hazır olduğunu göstermek için “baş kesip kan dökmek” hüner göstermesi beklenen oğulların bu mücadeleleri esnasında sadakat, vefa, cesaret, akıl, saygı, merhamet, bağlılık, adalet, doğruluk, cömertlik gibi erdemlerle hareket ederek Oğuz töresine uygun bir eril kimlik inşa edip hayırlı bir evlat olduklarını kanıtlamaları gerekmektedir. Ne var ki hikâyelerde oğulların taşınması gereken temel özellikler olan hüner ile erdem bey çocuklarının doğuştan elde ettikleri özellikler değildir. “Her çocuk adını ve yerini bizzat kendisi kazanmak zorundadır; bu onun varlık sebebidir. Çünkü bireyselleşme tepeden inme değil, yaşanması ve hak edilmesi şarttır. Çocuk-ergen kimliğinden erişkin-olgun ve büyümüş erkek kimliğe geçişinde, yani bilinçlenme sürecinde; bireyselleşme, özerkleşme,

özgünleşme ve kendi içinde bütünleşme aşamalarını yaşar. Bireyselleşme sürecinde kendi özgün yaşamı yolunda ilerlerken, birey kendi bireysel mitini de oluşturmaktadır” (Eliuz, 2015: 79). Bireysel mitini oluşturan oğul esasında toplum beklentileri bakımında da bir kazanımdır. Diğer taraftan erginlenme sürecinin toplumun beklentilerine uygun tamamlanması için önündeki engelleri geçmesi gereken oğul bunu sadece baş kesip kan dökerek değil; saygı, sevgi, vefa, sadakat, edep, cömertlik, adalet gibi değerleri içeren erdemleriyle başarmalıdır. Kılıcını kullandığı kadar aklını ve ferasetini de kullanarak yol alması gereğine hikâyelerin kurgusunda yer verilmesi oğulların mücadelesinin niteliğini de ortaya koymaktadır. Hikâyelerde idealize edilen oğul tipi hem atası için hem de toplum için hayırlı oğul tipidir. Hayırlı oğul olmanın ölçütü de toplum tarafından belirlenmiş olup Oğuz’un yaşam tarzına uygun hüner sahibi olmak ama aynı zamanda akıllı, ferasetli, ahlaklı erdem sahibi de olmaktır. Toplumun kendilerinden beklediği rol ve sorumlulukları yerine getirerek hem hüner hem de erdem sahibi olduklarını kanıtlayan bu oğullar babalarının gurur kaynağı, toplumun da geleceği olmuşlardır. On beş, on altı yaşına gelen bey çocukları için bu yaş mücadelenin ve kimliklerinin inşa sürecinin başladığı dönemdir. “Ad kazanmak için, ata için, kardeş için, millet için savaşmayı vuruşmayı -tek başlarına olsa- da göze alan oğullar “baş kesip kan dökmek” hünerini kazanmak için can atarlar (Miyasoğlu, 1999: 17)”. Bu sebeple ilk olarak oğlancıkta oğula geçip toplum içinde görünür olmak için ad alan bey oğulları sonrasında evlenebilmek, av mekânında eril kimliğini kanıtlamak ve düşmana karşı Oğuz’un geleceğini koruyabilmek için fiziksel ve ruhsal mücadele vererek bey adını almayı hak etmişlerdir. Bu mücadelede fiziksel güç cesaret, at binme, ok atma ile sergilenirken manevi güç akıl, cömertlik, merhamet, edeple ortaya konulmuştur. Bu bağlamda babaların dolayısıyla toplumun oğullardan beklentisinin neler olduğu, ne için mücadele edecekleri hikâyelerin konusunu/içeriğini meydana getirirken hikâyelerde ad almak, evlenmek, ava çıkmak, düşmanla savaşmak eril kimliğin bileşenleri olarak görülmüş ve bu bileşenler bir eşik olarak oğulların benliğinin toplumla bütünleşmesinin aşamalarını oluşturmuştur.

Ad İçin Hüner/Erdem Göstermek

Ad, bireyin sosyalleşmesi; toplum içinde özgür ve özgün olarak yer alabilmesi için gereklidir. “Bireysel bütünlüğü sağlamak için bireyin, herkesin ona hitapta kullanabileceği bir ada ihtiyacı vardır” (Ekici, 2001: 55). Boratav ise eski Türklerde yeni doğan erkek çocuğuna hiç ad verilmediğini ya da geçici bir ad verildiğini belirtir (1973: 107). Zira çocuk kendi adını kazanabilecek yaşa geldiğinde karakterine ve hünerine uygun bir ad alacaktır. Ad olarak bireysel ve

toplumsal bütünlüğün sağlanması çocuğun kahramanlığına bağlı bir durumdur.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde de oğlancığın oğul olup bir ad sahibi olması için hüner göstermesi ve erdem sahibi olması gerekmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde oğullar Segrek ile Beyrek hariç beylerin tek erkek çocuklarıdır. Anlatıların önemli iki kahramanı Boğaç Han ve Beyrek ise dua ile zor elde edilmiştir. Hikâyelerin ana kurgusunda; bu oğulların kendilerinin farkına varıp toplumla bütünleşmede belli sınavlardan geçerek erginlenmelerini nasıl tamamladıkları anlatılmaktadır. Erginlenmenin ilk eşiği olarak görülen “ad alma” veya “ad kazanma” henüz oğlancık diye adlandırılan, özel bir ismi ve benliği olmayan erkek çocuklarının ilk sınavıdır. Hikâyelerde ad doğuştan elde edilmemekte, mücadeleyle kazanılmaktadır. Zira bey oğullarını on beş-on altı yaşına kadarki dönemlerinin hikâyede yer almadığı görülmektedir. “Bu durum on beş yaşına kadar yani ergenlik gösterme çağına kadar kişinin toplumun üyesi olarak henüz kabul edilmediğini göstermektedir” (Duymaz, 1999: 42). Her toplumda genç bir erkeğin toplumda kabul edilmesi ve görünür olması kültürün karakterine göre şekillenirken pek çok kültürde bu geçiş bir ritüelle gerçekleşir. “Bu ritüeller ve onların gerektirdiği açılma vasıtasıyla birey toplumun sorumlu bir üyesi olarak kabul edilmeye başlanır” (Eliade, 2015: 12).

Bu sebeple Dede Korkut Hikâyeleri’nde oğlancıkların on beş/on altı yaşına kadarki hayatlarına dair bilgi bulunmaz. Oğlancıkların henüz birey olarak toplumun üyesi olmadığı bu dönem hikâyelerde “At ayağı çabuk, ozan dili çevik olur. Her kemikli gelişir, kaburgalı büyür. Oğlan on beş yaşına girdi.” ifadeleriyle genel olarak anlatılır ve bu cümlelerle oğlancıkların asıl mücadeleleri anlatılmaya başlanır. Nitekim Beyrek’in hikâyesinde “Pay Pürenün oğlu biş yaşına girdi, biş yaşından on yaşına girdi, on yaşından on bişine girdi. Çayabaksa çalimli çal-kara kuş erdemli bir güzel yahşi yiğit oldu. Ol zamanda bir oğlan baş kesme kan dökmese ad komazlar-idi” (Ergin, 2009: 118) sözleriyle oğulların ad almak için kahramanlık göstermeleri gerektiği, bu kahramanlığın da kan dökmekle mümkün olduğu anlatılmaktadır. Benzer şekilde doğumundan on beş yaşına kadarki hayatı birkaç cümleyle anlatılan Boğaç Han da hikâyede adını kazanmak için verdiği mücadeleyle bir kahraman olarak ortaya çıkar. Aşık oynarken karşısına çıkan boğadan korkmayarak büyük cesaret gösteren oğul boğanın başını keserek ad almayı hak eder. Ancak oğul sadece fiziksel gücüyle değil aklını kullanarak boğayı yenmiştir. Boğanın alnından elini çekerek boğayı yenen oğul hem güçlü hem de akıllı olduğunu göstermiştir. Oğlanın bu hünerinin diğer

beylerin yanında gerçekleşmiş olması onun toplumla bütünleşmesi için gereklidir. Tanıklar önünde gerçekleşen bu başarıdan sonra Dede Korkut'un ortaya çıkması oğlana hünerine ve erdemine uygun bir ad vermesi hikâyede şu şekilde dile getirilir:

“Hey Dirse Han biglik virgil bu oğlana
Taht virgil erdemlüdür
Boynı uzun bidevi at virgil bu oğlana
Biner olsun hünerlüdür
Ağayıldan tümen koyun virgil bu oğlana
Şişlik olsun erdemlüdür
Kaytabandan kızıl deve virgil bu oğlana
Yüklet olsun hünerlüdür
Altun başlu ban iv virgil bu oğlana
Kölge olsun erdemlüdür
Çiğni kuşlu cübbe ton virgil bu oğlana
Geyer olsun hünerlüdür.

Bayındır Hanun ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmüş senün oğlun, adı Buğaç olsun, adını ben virdim yaşını Allah virsün” (Ergin, 2009: 83). Oğlunun mücadelesini görmeyen ama diğer beylerden duyan Dirse Han böylece oğluna hünerinden ve erdeminden dolayı beylik verir, taht verir.

“Baş keserek, kan dökerek erlik gösterip” ad almayı hak eden bir diğer kahraman da Bamsı Beyrek'tir. On beş yaşına gelen oğul bezirganların malını ve canını beş yüz kâfirin elinden kurtarır. Aslında Bamsı'nın kurtardığı mallar babasının onun için bezirganlardan istediği mallardır. Ancak bezirganlar kendilerini kurtaranın Bamsı olduğunu anlamazlar. Oğlana, sen bize erlik ettin karşılığında biz de sana hediye vermek isteriz, derler. Oğlan da istediklerini sayar ama bezirganlar, onları beyin oğluna götürüyoruz, diyerek oğlanın isteğini geri çevirmek zorunda kalırlar. Oğlanın malları almak için minnet etmemesi ve “Babamın yanında minnetsiz alırım.” demesi Beyrek'in sadece cesaretli değil aynı zamanda asaletli olduğunu göstermektedir. Sonrasında Kam Püre'nin yanında Bamsı'yı gören bezirganlar çok şaşırırlar ve oğlanın kahramanlığını baba Kam Püre'ye şu sözlerle anlatırlar: “Ayıtdılar: İmdi incinme hanum evvel anun elin öpdüğümüz, eger senün oğlun olmasay-i-di bizüm malumuz Gürcistanda gitmiş idi, hepümüz tutsak olmuş-idi didiler.” Oğlanın kahramanlığını bezirganlardan dinleyen Kam Püre onunla gurur duyar ve oğlunun kahramanlığının altını çizmek için şöyle der:

Kam Püre Big aydur: Mere benüm oğlum baş-mı kesdi kan-mı dökdi? Beli baş kesdi, kan dökdi, adam ahtardı”didiler. Mere bu oğlana ad koyasınça var-mıdır didi.” Bezirganlardan aldığı “Beli sultanum artukdur”

(Ergin, 2009: 120) cevabı aslında babanın oğlunun kahramanlığını diğer insanlara onaylatması anlamına gelmektedir. Kâfirleri yenerek erliğe giden ilk eşikten başarıyla geçen Beyrek, diğer erkeklerin de onayını alarak adını kazanmıştır.

Her iki hikâyede görüldüğü üzere “ad” verilen değil; alınan, kazanılan bir şeydir. Bunun için mücadele edilmesi gerekmele birlikte bu mücadelenin tanıklar huzurunda gerçekleşmesi önemlidir. Nitekim her iki hikâyede de oğulların kahramanlıkları diğer insanların gözü önünde gerçekleşmiş olup babalar ise oğullarını kahramanlığını anlatan değil, tanıklardan dinleyen durumundadır. Bu durum oğulun hünerinin değerlendirilmesinin kamuoyu tarafından objektif bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Erkek için önemli bir eşik olan “kan dökme”, “baş kesme” gibi kahramanlıklarla geçilen “ad alma” hikâyelerdeki oğulların toplumsal bütünleşme için verdikleri ilk mücadele alanıdır. “Ad alma”nın eril kimliğin inşasında ilk mücadele alanı olarak “kan dökme”, “baş kesme” ye dayalı fiziksel gücün yanı sıra akla ve stratejik zekaya bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Avda Hüner / Erdem Göstermek

Dede Korkut Hikâyeleri'nde av Oğuz'un oğullardan beklediği eril kimliğin inşasındaki en önemli mekânlardan birisidir. Av, oğulların bir eğitim süreci olmasının yanı sıra erkeğin ruhsal olarak rahatladığı ve toplumsal olarak da diğer erkeklerle sosyalleştiği bir süreci içermektedir. “Sosyalleşme, ait olduğumuz veya ait olmayı umduğumuz sosyal grup veya kültürün kurallarını öğrenme sürecidir ve bu ortam da kendimizi, başkalarını tanımlamayı öğrenme sürecidir. Sosyalleşme yoluyla, sosyalleşme sürecinde yer aldığımız grubun kurallarını ve tanımlarını içselleştirir veya doğru kabul ederiz (Kramer, 2010: 57). Av mekânında da oğullar yetişkin erkeklerle sosyalleşirken toplumun kendisinden beklediği eril kimliğin özelliklerinin neler olduğunu ve neler olmadığını da kavramış olurlar. “Hikâyelerde de hayatı avcılık, akıncılık ile geçen Oğuz toplumunun insanda aradığı en büyük meziyet ise “erlik erdemi” yani kuvvet, cesarettir” (Eliuz, 2015: 79). Av mekânı oğulların bu meziyetleri kazandığı elverişli bir alandır. Aynı zamanda bu mekân erkek çocuğun kadınların dünyasından ayrılarak erkeklerin dünyasıyla benliğini inşa ettiği eril bir mekândır. “Bu anlamda av, hikâyelerde erkekler için mekân olmanın ötesinde bireyin fiziksel ve manevi bütünlüğe ulaşmasını sağlayan bir aşamadır. Hikâye kahramanları, av sırasında fiziksel gücünü gösterirken aynı zamanda benliğinin de farkına varmaktadır” (Değer, 2019: 272).

Fiziksel güce, cesarete ve beceriye dayanan avcılığın tek işlevi karın doyurmak için besin elde etmek değildir. Avcılık tarihsel olarak da erkeği kadından ayıran en temel toplumsal rollerden biridir. “Bu nedenle av, erkeklerin iktidarlarını kurdukları fiziki güce dayalı mekânlardan biridir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde açık mekânlardan biri olan av alanı erkeklerin hayatında doğumdan ölüme kadar geçtikleri pek çok eşğin kilit noktasıdır” (Değer, 2019: 271). Diğer taraftan Dede Korkut Hikâyelerinde erkekliğin inşasında başat unsurlardan olan av/avcılık bir babanın oğluna aktarması gereken yaşam pratiklerinden biridir. Bunun için oğlancıkta oğula oğuldan beyliğe giden süreçte kazanılması gereken hünerlerden biri de avcılıktır.

Erkeğin erginlenmesinde önemli bir eşik olan ava dair hüneri kazanması için pratik yapması gerekir. Bunun için de kendisine rol model olacak kişi babadır. “Oğul eril kimliğin inşasında kendini, bilinç ile ve sosyokültürel ortamın sunduğu erkek rolü ile özdeşleştirir. En yakın erkek özdeşim figürü olan baba, bilincin güçlü taşıyıcısı olarak eril sembollerle zayıf çocuk-benliğe yol gösterir” (Saydam, 1997: 56). Toyda, mecliste, şölende babanın varisi ve gurur kaynağı olarak yer alan oğullar için bu kamusal mekânlar bir eğitim alanıdır. Bu ortamlarda babasıyla yer alan oğul beyliğe giden yolda hünerle birlikte edep erkan öğrenecektir. Av da hünerin ve erdemın kazanıldığı bu kamusal mekânlar içinde önemli bir alandır. “Oğulun örnek alacağı kişi babası olduğuna göre baba oğulun birlikte zaman geçirmesi ve ava gitmesi gerekmektedir. Bu uygulamalı bir eğitim sürecidir. Kahraman bu sürede bazen aktif bazen de pasif bir konumdadır. Babanın amacı oğlunu, hemen savaşa sokmak değildir. Oğlunun, bu süreci görerek, izleyerek örnek almasını ister” (Yalçınkaya, 2015: 63). Böylelikle baba, oğul için sadece rol modeli değil; oğulun bireyleşmesinde aktif olarak rol alan bir öğretici konumundadır. Aynı zamanda bu süreçte oğullar babalarından hüner öğrenirken babalar da hem hünerlerini oğullarına aktarmakta hem de kendi hünerlerini pekiştirmektedirler. Çünkü av/avcılık erkeğe yaşamı boyu psikolojik olarak da yardımcı olmaktadır. Bu sayede erkek karşılaştığı sorunlardan uzaklaşmakta ve kapıldığı rehavetten çıkmaktadır. Erkeğe zindelik ve esenlik veren bir etkinlik olarak av erkeğin hayatını içinde varlığını ve önemini sürdürmektedir. Zira bir erkek erkeklik imajına her an sürdürmek zorunda olduğu için bu erkeklik imajını toplumun ve kendisinin kafasında her an yeniden üretmek durumundadır (Demren, 2003: 42)

Dirse Han’ın oğluyla ava çıkması baba-oğul ilişkisinde avcılık eğitiminin önemini ortaya koymaktadır. Dirse Han’ın adamları Boğaç Han’a, baban senin at binişini, kılıç

çalışını, ok atışını görüp sevinmek, övünmek, güvenmek istiyor, derler. Bu sözlerden anlaşılacağı üzere oğulun avcılığa dair hüneri baba için kıvanç kaynağı olduğu kadar geleceğe de güvenle bakmasını sağlamaktadır. Ancak oğulun av esnasında uyması gereken kurallar vardır. Bunlardan en önemlisi babanın sözünü dinlemektir. Dirse Han’ın adamları kiskançlıkları sebebiyle oğlana iftira atarak baba-oğul arasında çatışma yaşanmasına sebep olmuşlardır. Ava birlikte çıkan kişilerin birbirine güvenmesi önemli bir kuraldır. Dirse Han’ın adamları yaptıkları oyunla babanın oğluna güveninin sarsılmasına sebep olmuşlardır. Eril bir eylem olan ava baba-oğul birlikte çıkmış, evde eşini, oğlunu bekleyen Dirse Han’ın karısına düşen görev ise onların dönüşünü bekleyip oğlunun başarısını ilan edecek bir yemek düzenlemektir. Annenin “Oğlancığın ilk avıdır” diye görkemli bir sofraya hazırlatması. “Atdan ayırır deveden buğra koyundan koç kırdurdu, kanlu Oğuz biglerin toylayayım didi” (Ergin, 2009: 86) sözleriyle ifade edilmiştir. Erkeğin ilk avının önemini ortaya koyan bu hazırlık oğulun önemli bir eşği daha aşmış hüner sahibi olmasının toplum tarafından bilinmesi ve kutlanması anlamı taşımaktadır. Diğer taraftan hikâyede baba ile oğulun arasını açmaya çalışan kırk namerdin oğlu babaya “Sen varken av avladı,kuş kuşladı,anasının yanına alup geldi, anasıyla sohbet eyledi” (Ergin, 2009: 84) sözleriyle şikâyet etmişlerdir. Bu sözler oğulun ilk avına babasının gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkması gerektiğini aksi davranışın babanın iktidarına karşı bir itaatsizlik ve saygısızlık olarak kabul edildiğini göstermektedir. Ayrıca erkek çocuğun babayla değil de anneye zaman geçirmesi ve sosyalleşmesi hikâyede büyük bir kusur olarak anlatılmıştır. “Çünkü annesiyle kurduğu bağ, bir erkeğin hiçbir zaman ‘erkek gibi’ hissetmesine imkân vermeyecektir. Bu durumda erkek olmak, anneye bağlı, dolayısıyla da yumuşak ve müşfik varlığı, anneden sertlik, şiddet ve acıyla koparmakla sağlanabilir” (Atay, 2004: 23). Bu sebeple hikâyede oğulun babası yerine annesiyle zaman geçirmesi oğulun eril kimliğinin inşasında en büyük tehditlerden biri olarak kabul edilmiştir.

Bamsı Beyrek anlatısında ise Beyrek beylerle birlikte ava çıkmıştır. Geyik sürüsüyle karşılaşan Beyrek geyiklerden birisini kovalarken Banı Çiçek’e ait çadırın önüne kadar gelir. Çadırın kime ait olduğunu bilmeyen Beyrek o tarafa doğru gitmeye utanır. Banı Çiçek ise Beyrek’in kendilerine erlik gösterdiğini düşünerek dadısı aracılığıyla geyikten pay ister. Beyrek ise, ben avcı değilim, diyerek geyiğin hepsini verir. Ayrıca çadırın kime ait olduğunu dadiya çekinerek soran Beyrek’in kanı kaynar ancak “edeb ile yap yap” (Ergin, 2009: 122) geri döner. Banı Çiçek’in Beyrek’in geyiği vurmasını bir erlik şovu gibi yorumlamasına rağmen Beyrek avcılığı besin temini için

yapmadığını söyleyerek geyiğin tamamını dadiya verir ve cömertliğini, asilliğini gösterir. Ayrıca Beyrek kadınların bulunduğu otağın etrafında hareket ederken davranışlarına dikkat ederek saygısını ve edebini göstermiştir. Fiziksel olarak güçlü olan Beyrek aynı zamanda ar sahibidir. Bu da erliğin sadece fiziksel güçten ibaret olmadığını gösteren etkili örneklerdendir.

Uruz Beg'in Tutsak Olduğu Hikâye'de Kazan'ın oğlunun hüner göstermemiş olmasından duyduğu üzüntü "Sağ yanında kardaşı Kara Göne oturmuş-idi. Sol yanında tayısı Aruz oturmuş-idi. Kazan sağına bakdı kas kas güldi, solına bakdı çok sevindi, karşısına bakdı oğlançuğunu Uruzı gördi elin eline çaldı ağladı" (Ergin, 2009: 154), sözleriyle anlatılmıştır. Kazan'ı dertlendiren ve endişelendiren oğlu Uruz'un hâlâ herhangi bir kahramanlık göstermemesidir. Salur Kazan için oğlunun kan döküp baş kesmemesi bir utanç sebebidir. Çünkü Oğuz beyleri için sadece oğula sahip olmak için yeterli değildir. Babanın adını yürütecek oğlunun hünerlerini sergileyerek kendini topluma kanıtlaması gerekmektedir. Kazan üzüntüsünü "Bir gün ola düşem sen kalasın. Yay çekmedün oh atmadun baş kesmedün kan dökmedün, Kanlu Oğuz içinde çuldu almadun" (Ergin, 2009: 156) sözleriyle ifade ederken oğuldan beklenen hünerin ne olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum babalar için sadece üzüntü kaynağı değil aynı zamanda endişe vericidir. Bu yüzden Kazan tacının tahtının oğluna verilmeyeceğini düşünür ve derin bir kaygıya kapılır. Görüldüğü üzere oğul babanın adını devam ettirecek kişidir ancak bunun için de oğlunun hüner sahibi olması gerekmektedir. Aksi takdirde babanın adı ve tahtının oğula verilmemesi tehlikesi söz konusudur. Bu durum hem babalar için hem de oğullar için bir risk alanıdır.

Diğer taraftan babasının kendisiyle ilgili kaygısını ve beklentisini öğrenen Uruz henüz yiğitlik gösterememiş olmasına rağmen verdiği cevapla ferasetini ortaya koyar. Uruz "Hüneri oğul atadan-mı görür öğrenür, yohsa atalar oğuldan-mı öğrenür, kaçan sen meni alup kâfir serhaddına çıkardun kılıç çalup baş kesdün, men senden ne gördüm ne öğrenem" (Ergin, 2009: 156) sözleriyle hüner sahibi olma yolunda babanın oğula karşı görevlerini hatırlatır. Babanın oğuldan beklentisi vardır ancak bu beklentinin gerçekleşmesi için babanın da üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. Oğulun kendini gerçekleştirebilmesi için atanın tecrübesini ve bilgisini oğula aktarması gerektiğini ifade eden oğul Uruz, hünerin babadan öğrenileceğini babasına hatırlatarak babasının erginlenme sürecindeki eksikliğini de dile getirmiş olmaktadır. Oğlunun sözleriyle eksikliğini fark eden Kazan "men bu oğlanı alayın ava gideyin, yidi günlük

azuğ-ile çıkayın, oh atduğum yirleri kılıç çalup baş kesdüğüm yirleri göstereyim" (Ergin, 2009: 156) diyerek hem kendi benliğini pekiştirmek hem de oğluna hüner kazandırmak için erkeklığın en önemli eşiklerinden olan ava çıkar. "Zira toplumun geleceği olan oğulu yetiştirmek için babanın görevi, oğlunu toplumsal değerlerden, inançlardan, gelenek ve göreneklerden, ait olduğu toplumun töresinden haberdar etmektir. Ayrıca Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılarda baba ile oğul arasında bir çatışma söz konusu değildir. Baba alp bir oğul yetiştirmek için; oğul ise Oğuz töresine uygun bir alp olduğunu kanıtlamak için mücadele eder. Bu bir çatışma değil, baba ile oğul birlikte verdiği bir var olma mücadelesidir" (Yalçınkaya, 2015: 70-71). Dolayısıyla hikâyelerdeki baba ile oğul arasındaki gerilimler ve zıtlıklar babanın eril kimliğinin yeniden üretilmesi; oğulun eril kimliğinin inşa edilmesi süreçlerine katkı vermektedir.

Kazan Bey ile oğul Uruz'un ilk av deneyimi oğulun tutsak düşmesiyle neticelenir. Zira Uruz babasının sözünü dinlemeyerek acele etmiştir. Henüz hazır olmadığı hâlde kendi gösterme isteği acele davranmasına ve düşman tarafından yakalanmasına sebep olmuştur. Uruz'un av esnasında tutsak düşmesi hikâyede şu sözlerle anlatılır: "Kâfirler Uruzun üzerine çoh-idi. Sağın solın Uruzun çevürdiler. Kırk yigidin şehid itdiler. Oğlanun üzerine düşdiler, tutdılar. Kıl urgan ağ boynına takdılar. Yüzü üzerine saluban süridiler. Ağ etinden kan çıkınca dögdiler. Baba diyü ağlatdılar, ana diyüb uzlatdılar. Uruz tutsak oldu." Kâfire esir düşen Uruz baba sözü dinlememenin bedelini ağır ödemiştir. Kazan, oğlunun başına gelenlerden habersiz "A bigler oğlan kancaru gitdi ola didi. Bigler aydur: Oğlan kuş yürekli olur, kaçup anasına gitmişdür didiler" (Ergin, 2009: 161-162). Burada beylerin adamlarının Uruz'un "kuş yürekli" olup anasına kaçtığını söylemeleri Kazan Bey için büyük bir utanç olmuştur. Bunun üzerine Kazan Bey "Tanrı bize kör oğul vermiş" diyerek öfkesini dile getirmiştir. Anasının yanına kaçan korkak bir oğula sahip olmak ve bu durumun diğer beyler yanında yaşanması Kazan için büyük bir utanç sebebi olmuştur. "Diğer erkeklerin yanında yaşanan bu durum bir erkeğin annesinden kopmadığını ve hala 'pısırik, ana kuzusu, hanım evladı' olduğunu göstermekte ve erkeklik bakımından da başarısızlığa işaret etmektedir" (Kimmel, 2013: 96). Hikâyelerde babalar için hünerin diğer erkeklerin yanında yaşanması ne kadar gurur verici ise başarısızlığın da diğer erkeklerin yanında yaşanması bir o kadar küçültücü ve aşağılayıcı bir durum olarak kabul edilmektedir. Kazan da oğluyla gurur duymayı beklerken oğul avdaki yoldaşlarını yarı yolda bırakarak "kuş yürekli" davranmış ve eril mekândan kaçarak annesinin yanına

sığınmıştır. Kazan için oğlunun bu korkaklığı kabul edilemez bir durumdur.

Evlilik İçin Hüner / Erdem Göstermek

“Toplumlar dışı ve erkek üyeleri arasında doğumla sonuçlanacak cinsel ilişkiye izin vermeden önce bir evlenme ya da nikah töreni yaparlar. Aslında evlilik doğuma izin veren bir geçiştir” (Güvenç, 2018: 312-313). “Türk kültüründe evlenme; ocak kurma, ocak tütürme, ev bark sahibi olma, yuva kurma gibi çeşitli adlandırmalarla ifade edilirken, bireyler sadece bir aile oluşturmanın ötesinde, soyun devamını sağlama gibi toplumsal bir görevi de üstlenmektedir” (Şişman, 2017: 2). Dede Korkut Kitabı’nda oğulların erginlenme süreçlerinde evlilik en önemli eşiklerden biri olarak ele alınmıştır.

Türk kültüründe evlilikle ilgili bilgiler edinebileceğimiz pratikleri barındıran eser; özellikle eş seçimi ve evliliğe giden yolda oğulların vermesi gereken mücadelelerle birlikte töreye uygun evlilik yapmanın usullerini de ortaya koymaktadır. Eski Türklerde evlenme yaşına gelen erkek çocuklarının başka boylara giderek eş seçmelerinin örnekleri Dede Korkut Kitabı’nda görülmektedir. Kitapta yer alan “İç Oğuz’a Dış Oğuz’un Asi Olması” hikâyesinde Dış Oğuz Beylerinden Aruz ve Emen İç oğuz Beylerinden Kazan’ın evini yağmalatırken kendilerine haber vermemesine içerlerler. Bunun üzerine Kazan’ın habercisi Aruz’un yanına giderek: “Aydur: Kazan bunlu oldu, elbetde tayım Aruz mana gelsün didi” der. Bu sözlerden anlaşılacağı üzere Kazan’ın annesi Dış - Oğuz’dandır. Aruz, Kazan’ın dayısıdır. Aynı anlatıda Aruz da Bamsı Beyrek’ten şöyle söz eder: “Bigler, Beyrek bizden kız almışdur güyegümüzdür, amma Kazan’un ınağıdır” (Ergin, 2009: 244-246). İç Oğuz’dan Beyrek Banı Çiçek’le evlenerek Dış Oğuz’un damadı olmuştur. “Kazan Beyin Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olması” hikâyesinde Uruz; oğul için atanın ölmesinin ayıp olduğunu söylediği bölümde kendisinin dönememe durumunda “el kızı” olarak nitelendirdiği eşinin beklememesini anam 'yad kızı helalime destur versin' diyerek ifade eder. “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” hikâyesinde Azrail’e vedalaşmak istediği karısından 'yad kızı helalim var' diyerek bahseder (Ergin, 2009: 170-182). Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesi’nde “yetişmiş çilasun bir oğul” olarak adlandırılan Kan Turalı öncelikle evleneceği kızda bazı özellikler aramaktadır. Kan Turalı “Men yirümden turmadan ol turmuş ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadan ol varmış mana baş getürmüş ola” (Ergin, 2009: 185) şeklindeki ifade ettiği eş bulmak için uzak diyarlara gider. Nitekim eş olarak bulunduğu Selcen Hatun Trabzon Tekfurunun kızıdır. Bütün

bu örnekler Türklerde evliliğin dışarıdan yapıldığını göstermektedir.

Hikâyelerde evlilik öncesi cinsel ilişkiye rastlanmaz. “Gayri meşrû olarak, tek bir ilişki yer alır ki, bu da zina değil, bir tecavüzdür. Üstelik, bir çobanın bir peri kızına tecavüzü olarak, olağan dışı bir motif şeklinde yer almaktadır. Çobanın periye tecavüzü “tamah etmek” olarak adlandırılır ve cezalandırılır: Bu ilişkiden olağanüstü bir yaratık, bir canavar olan Tepegöz husule gelir ve o da Oğuz’un başına bela olur” (Türköne, 1995: 212-213). Bunun içindir ki, evlilik yaşı gelen bir gencin töreye uygun kendisine yaraşır bir kızla evlenmesi gerekmektedir. Soyun devamını sağlayacak erkek çocuk vakti geldiğinde kendine uygun bir eşle evlenerek babasından aldığı yaşam pratiklerini aktaracağı oğula sahip olmalıdır. Ancak oğulun evlenebilmesi için hüner göstermesi gerekir. Bu hüner onun bu evliliği hak ettiğini hem evleneceği kıza hem de topluma göstermesi bakımından önemlidir.

“Ala gözlü gelin alam dir -idüm
Yoriyubanı oğulu ulu gerdege kiçürem dir-idüm
Murad-ile maksuda irgerüm dir-idüm

Murada yetürmedün meni (Ergin, 2009, Ergin:166)” sözleriyle ifade edilen evlilik anne-babalar için oğlunun muradını görmek oğullar için de murada ermek anlamına gelmektedir. Aynı şekilde anne-babanın eş seçiminde ve evlilikte erkek çocuğuna yardımcı olması ve yol göstermesi gerekmektedir.

Dede Korkut Kitabı’nın giriş kısmında dört türlü kadın tipinden söz edilmektedir. Burada kadınlar solduran sop, dolduran top, evin dayacağı ve bayağı şeklinde tasnif edilirken “evin dayacağı” olarak adlandırılan kadın tipi “Ayşe-Fatma soyu”ndan gelir denilmiş, diğerleri için nankör, dırdırcı, pis, pinti, gezgin ve misafir sevmez denilerek bu üç kadın tipinin soyunun devam etmemesi için şu şekilde dua edilmiştir: “Karılar dört dürlüdür. Birisi solduran sopdur. Birisi tolduran topdur. Birisi evin tayağıdır. Birisi niçe söyler isen bayağıdır. Ozan ivün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse er adam ivde olmasa, ol anı yidürür içürürağırlar azizler gönderür. Ol Ayişe Fatıma soyıdur hanum. Anun bebekleri yetsün. Ocağına bunçıluyun avrat gelsün” (Ergin, 2009: 76). Eve gelen misafiri ağırlayan kocasının yüzünü ağartan cömert kadın tipi evlenecek ve çocuk sahibi olunacak kadın olarak anlatılırken diğerlerinden uzak durulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu sözlerle aslında ideal eş ve anne tipinin nasıl olması gerektiği kadar nasıl olmaması gerektiği de anlatılmıştır. Ancak girişte söz edilen bu dört kadından olumsuz olan üçü hikâyelerde ne eş/sevgili ne de anne olarak karşımıza çıkmaktadır. “Çünkü hikâyeler ve

mukaddimenin farklı dönemlerin ürünü olduğu; mukaddime kısmında erkeğe yüksek bir değer atfedilirken kadının ikinci planda tutulması; sözlü kültürün izlerini taşıyan hikâyeler kısmında ise erkek ve kadın arasında böylesine keskin bir ayırım olmaması sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş döneminde yaşanan söz konusu farklılaşmayı ortaya koymaktadır” (Yılmaz, 2018: 242). Bununla birlikte hikâyelerde yer alan kadınlar sıradan insanlar olmayıp öncesinde bey kızı sonrasında ise bey eşidir. Onlar asil, gururlu, akıllı, mücadeleci kadınlardır. “Çoğu zaman erkekler gibi savaşı ve onların imdadına yetişecek kadar cesaretlidir. Eşi için, oğlu için at binip kılıç kuşanan kadınlar müşfik bir anne, sadık bir eştir. Yeri geldiğinde oğlunun babasıyla çatışmasını çözmesinde yeri geldiğinde kocasının devlete asi olmasını engeller” (Miyasoğlu, 1999: 17). Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki oğulların anne ve eşleri idealize edilmiş alp kadın tipidir. “Hain, korkak, şehvet düşkünü ve aldatıp yaltaklanan kadın imajından çok uzak olan Dede Korkut kadınları, savaşı ve avcı-kahraman erkeğe göre yine ikinci planda, onun koruması altında ama, iffetli, sadık, akıllı ve dürüstler. Toplumda, özellikle ailede yapıcı, bağlayıcı rol oynamaktadırlar. Sık sık onların fikrine başvurulduğu görülür. Hikâyelerde kadınlar, şehvet ve güzellikleriyle, erkeğin zevk aracı olarak değil; düşünen, üzülen, gerektiğinde savaşan insanlar olarak yer alırlar” (Türköne, 1995: 206). Bunun içindir ki, onlarla evlenmek isteyen erkeklerin de onları hak edecek hünerde ve erdemde olmaları zorunludur. Bu durum erkekler için zorlayıcı bir durum olarak görülebilir. Zira erkeğin kendi kahramanlığını kanıtlaması ve alp tipi bu kadınların gerisinde olmadığını göstermesi gerekmektedir. “Bu durum da Dede Korkut Kitabı’nda görülen evlilik öncesi mücadelelerde seçenin erkek değil, kadın olduğu akla getirebilir. Erkek, yapmış olduğu savaşlar ve kazandığı zaferlerle ilk planda bir kadına yaklaşmayı hak etmektedir” (Koç, 2016: 257). Bir başka deyişle kendine uygun eş arayan erkeğin kadına yaraşır bir eş olduğunu göstermek için hem fiziksel hem de ruhsal olarak erginliğini verdiği mücadelelerle kanıtlaması gerekmektedir.

“Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek” anlatısı evlilik kültürüyle ilgili pek çok bilgiyi barındırmaktadır. Bamsı Beyrek’in bezirganların elinden kâfirleri kurtararak “adını kazanması”ndan sonra geçmesi gereken eşik evlilik olmuştur. Evlilik için de bazı sınavlardan başarıyla geçmesi gerekmektedir. Bunun için ilk şart koşan kişi Banı Çiçek olur. Beyrek ile Banı Çiçek her ne kadar beşik kertmesi de olsa bu evliliğin gerçekleşmesi her iki tarafın birbirini görüp beğenmesiyle mümkün olmuştur. İlk kez Beyrek’in avında karşılaşılır ve Banı Çiçek Beyrek’e: “Gel imdi senün ile ava çıkalum, eger senün atun menüm atımı kiçer ise onun atını dahi kiçersin. Hem senün ile oh atalum, meni

kiçer isen, anı dahi, kiçersin ve hem senün ile güreşelüm, meni basar isen anı dahi basarsın” (Ergin, 2009: 123). der. Beyrek; Banı Çiçek ile evlenebilmek için onunla at yarıştırmış, ok atmış, güreş tutmuştur. Banı Çiçek’in evleneceği genci seçmek için şartlar koyması ve bu şartlarında kahramanlığa ve güce dayalı olması toplumsal cinsiyet bakımından Türklere derin ayrımların olmadığını kanıtıdır. Bamsı Beyrek, Banı Çiçek’in şartlarını yerine getirerek fiziksel gücünü ispatlamak zorundadır. Burada toplumsal cinsiyet rolleri bakımından dikkat çeken bir başka husus kâfirleri yenerek büyük bir hüner sergileyen Beyrek’in kız karşısında zaman zaman güç durumda kalmasıdır. Mücadele ederken zorlanan Beyrek: “Bu kıza basılacak olur-isem Kalın Oğuz içinde başuma kahınc yüzüme tohınc iderler” (Ergin, 2009: 123) diyerek diğer erkekler tarafından ayıplanmaktan endişe duyar. Oğuz içinde dile düşmemek için tüm gayretiyle mücadele ederek Banı Çiçek’i yenmeyi başarır. Beyrek’in kıza yenilmekten ziyade bunun duyulmasından korkması erkeklerin başarısının veya başarısızlığının diğer erkekler tarafından bilinmesinin ne denli önemli olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Çünkü hikâyelerde bir erkeğin eril kimliğini zedeleyecek veya kuvvetlendirecek durumlar diğer erkeklerin yanında meydana gelmektedir. Bunun için de erkekler erkekliklerini ispat etmek için diğer erkeklerin tanıklığına ihtiyaç duyarlar. “Zira erkeklerin erkekliklerini diğer erkeklerin gözünde kanıtlaması, cinsiyetçiliğin bir sonucu olduğu kadar onun temel dayanaklarından biridir” (Kimmel, 2013: 97). Aynı şekilde erkeğin zedeleyecek başarısızlıkların da diğer erkekler tarafından duyulması erkekler için onur kırıcı bir durumdur. Kısacası diğer erkekler kahramanlıkları onaylar, korkaklıkları aşağılar. Bu sebeple hikâyelerde erkek kahramanlar kadınların yanında kendilerini güçsüz, aciz duruma düşüren hadiseleri yaşarken bunun bir kadın tarafından bilinmesinden ziyade erkekler tarafından duyulmasından daha çok endişe ederler hatta korkarlar. Diğer taraftan Banı Çiçek’in kendine yaraşır bir eş olarak Beyrek’i kabul etmesiyle evlilik gerçekleşmez. Çünkü Beyrek’in sadece fiziksel gücünü göstermesi evlilik için yeterli olmamıştır. Beyrek’in bu evlilik için Banı Çiçek’in ağabeyini ikna etme çabası, düğün günü düşmana esir düşüp on altı yıl sabretmesi, adaklısını Yalancı oğlu Yaltacuk’tan kurtarmak için plan yapması onun hüner sahibi olduğu kadar erdem sahibi olduğunu da göstermektedir.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı Hikâyesi’nde Kanlı Koca “Yarenler atam öldi men kaldum, yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem oğlum kala, bundan yigregi yohdur ki gözüm görür-iken oğul seni ivereyim” (Ergin, 2009: 184-185) sözleriyle bir babanın töreye uygun olarak oğlunu

evlendirmesinin bir görev olduğunun farkındadır. Kanlı Koca eş seçimini oğluna bırakarak ona nasıl bir eşle evlenmek istediğini sorar. Bu durum eş seçiminde oğullar üzerinde ailenin bir baskısı ve zorlaması olmadığını göstermektedir. Oğul Kan Turalı'nın tarif ettiği eş ise bozkır hayatına uygun aktif, mücadeleci, cesur kahramanlıkta erkeklerle yarışan alp tipi bir kadındır. Babası "oğul kız görmek senden mal rızk virmek benden" sözleriyle oğlunu eş seçiminde serbest bırakırken maddi yönden destekleyeceğini ifade eder. Kan Turalı'nın, "Men yirümden turmadan ol turmuş ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadan ol varmış mana baş getürmüş ola" (Ergin, 2009: 185) şeklindeki anlatımı Beyrek'in eş adayında aradığı özelliklerle örtüşmektedir. Bozkır hayatında yavaşlığa, korkaklığa yer yoktur. Bunun için de anlatılardaki oğullar; erini, evini, evladını koruyacak gözünü arkada bırakmayacak bir kadınla evlenmek isterler. Zira hünerleri böyle bir kız almaya yetmezse "cicili biçili" edilgen bir kadınla evlenmek zorunda kalacaklardır. Kan Turalı tüm çabalarına rağmen istediği nitelikleri taşıyan kızı bulamaz ve baba oğlu için uygun bir eş arayışına girer. Bu arayışın sonucunda Trabzon tekürünün kızını bulur. Bu kız oğlunun istediği özelliklere sahip olmakla birlikte onunla evlenmek için oğlunun üç canavarı yenmesi gerekmektedir. Kanlı Hoca bu üç canavarı gördükten sonra "Varayım oğluma toğrı haber vireyim, hüneri var ise gelsün alsun, yohsa ivdeki kıza razı olsun" (Ergin, 2009: 186) sözleriyle evlilik için oğlunun hüner göstermesi gerektiğini aksi takdirde kaderine razı olarak istemediği bir evlilik yapmak zorunda kalacağını söyler. Dolayısıyla Kan Turalı da evlenmeyi hak edip istediği kızı Oğuz'a getirmek için hüner göstermek zorundadır. Hikâyede: "Meger Tırabuzan tekürünün bir 'azim görkli mahub kıza var-idi. Sağına solına iki koşa yay çeker-idi. Atduğı oh yire düşmez-idi. Ol kızın üç canavar kalınlığı kaftanlığı var-idi. Her kim ol üç canavarı bassa yense öldürse kızımı ana virürem diyü va'de eylemiş-idi. Basamasa başın keser-idi. Böylelikle otuz iki kâfir biginün oğlunun başı burc bedeninde kesilüp asılmış-idi. Ol üç canavarın biri Kağan Aslan-idi, biri Kara Boğa-y-idi, biri dahı Kara Buğra idi" (Ergin, 2009: 185) cümleleriyle anlatılan üç canavarı yenmek hiç de kolay değildir. Kan Turalı babasının bulunduğu kızı alabilmek için ailesinin ne istediğini sorduğunda baba "Oğul hüner gerek hüner" der. Kan Turalı ise babasının bu sözü karşısında yola çıkıp bir an önce "kanlı kâfir eline akın edip baş kesip kan döküp kâfire kan kusturup kul hizmetçi getirip hüner göstermek" ister. Babası ise hünerin üç canavarı öldürmek olduğunu söylerken bu işin zorluğunu ifade eder. Kan Turalı babasının bu sözlerini kendisine güvensizlik olarak algılar ve "Baba bu bu sözi mana dimemek gerek idün çünkü didün elbetde varsam gerek, başuma kahınc yüzüme tohinç

olmasun" (Ergin, 2009: 186) diyerek erkekliğini kanıtlamak için her türlü riski alarak yola çıkar. Zira bir erkek için mücadeleden korkup kaçmış olmak onun toplum içindeki itibarını zedeleyecektir. Babasının bu sözlerinden sonra her ne olursa olsun Kan Turalı bu üç canavarla mücadele etmek zorundadır. Aksi takdirde mücadeleden kaçan, korkak, pısrık bir erkek olarak adlandırılacak ve bu durum diğer erkekler tarafından yüzüne vurulacaktır.

Hikâyenin devamında Kan Turalı Selcen Hatun'la evlenmek için üç canavarı da yenerek hünerini ortaya koyar. Ancak Kan Turalı sadece fiziksel gücüyle canavarları yenmez. Kan Turalı'nın: "Bu dünyayı erenler akıl ile bulmuşlardır, bunun önünden sıçrayayım ne hünerüm var ise ardından göstereyim." sözleri mücadele ederken öncelikle akıllı kullanmanın önemli olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle beyliğe giden yolda bilek gücü kadar feraset sahibi olmak da gereklidir. Evlenebilmek için deveyle gürleşen Kan Turalı'ya, Selcen, taktik verme mahiyetinde haberler göndermekte, ancak Kan Turalı, "Ben bu devenin burnuna yapışınca, ol kız sözüyle yapışdı derler. Yarın Oğuz iline haber vara, deve elinde kalmış idi, kız kurtardı diyeler" (Ergin, 2009: 192) sözleriyle diğer erkeklerin kendisini aşağılamasından korkmaktadır. "Zira eril kimliğin inşa sürecinde erkekler bazı travmalarla, kriz ve gerilimlerle baş başa kalır" (Demren, 2003: 39). Bu anlamda erkeklerin kriz ve gerilim yaşamasına neden olan kadınlar değil, diğer erkeklerdir. Ayrıca aynı hikâyenin devamında dönüş yolunda Selcen Hatun'un kendi yerine düşmanla mücadele etmesinden dolayı Kan Turalı'nın erkeklik krizine girmesinde de asıl neden bir kadının yardım etmesinden ziyade bunun diğer erkekler tarafından duyulma ihtimalidir. Selcen Hatun'da Kan Turalı'yı sakinleştirerek krizin büyümesini engellemiştir. Bu noktada Selcen Hatun'un da Kan Turalı ile rekabete girmeyip alttan alması toplumsal cinsiyet rollerinin hem kadın hem de erkek tarafından benimsendiğini göstermektedir. Selcen Hatun'un "Öğünmeklik avratlara bühtandır. Öğünmek ile avrat er olmaz" (Ergin, 2009: 196) sözleri, Kan Turalı'nın içine su serper. En büyük endişesi beylerin kendisini bir kadın tarafından kurtarılmasından dolayı ayıplayıp küçümsenmesi olan Turalı bu olayın yaşanmasından çok duyulmasından korkmuştur. "Çünkü erkeklerin sürekli yeniden üretmek zorunda olduğu eril kimlik evinde geçirdiği özel yaşamlarda özellikle de eşlerinin ve sevgililerinin yanında kesintilere uğrayabilir hatta sarsılabilir" (Demren, 2003: 42). Bir başka deyişle erkekler için bir kadının yanında küçük düşmekten ziyade bu durumun diğer erkekler tarafından bilinip alaya alınması erkeklik gururunu inciten bir durumdur. Hikâyelerde de eril kimlik için risk alanının aktörleri kadınlardan ziyade

yine diğer erkeklerdir. Nitekim Dede Korkut Hikâyeleri'nde erkekler yeri geldiğinde annelerinin veya eşlerinin sözünü dinleyerek hareket etmekte, kadın aklıyla karar vermekten gocunmamaktadırlar.

Uşun Koca Oğlu Segrek Hikâyesi'nde ise anne ve baba oğulları Segrek'i evlendirerek kâfir iline gitmesini engellemek isterler. Zira Segrek ağabeyi Egrek'i düşman elinden kurtarmayı bir gurur meselesi yapmıştır. Toplum içinde yaşadığı bir tartışmada ağabeyinin esaretinin yüzüne vurulması onun bu durumu amaç hâline getirmesine sebep olmuştur. Ancak anne ve baba ikinci oğullarının da düşmana esir düşmesinden korktukları için çareyi onu evlendirmekte bulmuşlardır. Ne var ki, Segrek için evlilikten daha önce gelen ağabeyini kurtarmaktır. Böylece hem ağabeyine kavuşacak hem de toplum içinde itibarını koruyacaktır. Segrek evlilikten önce gerçek bir erkek olduğunu kanıtlamalı sonrasında evliliğe adım atmalıdır. Bu durum erkeğin eril kimliğini tamamladıktan sonra evlenmeyi hak ettiğini göstermektedir. Segrek ağabeyini kurtarmadan önce evlendirilmesine rağmen gerdeğe girmez. Oğlan kızın tüm ısrarlarına rağmen onunla birlikte olmaz ve aralarına kılıç koyar. Oğuz erkekleri için büyük bir yemin olan "Mere kavat kızı men kılıcuma toğranayım, ohuma sançıluyım, oğlum, toğmasun, toğar-ise on yaşına varmasun, ağamun yüzün görmeyinçe, ölmüş ise kanın almayınca bu gerdeğe girer-istem" (Ergin, 2009: 228) diyerek savaş giyimlerini giyen ve atını alan Segrek özellikle "Oğlum doğmasın doğarsa on yaşına varmasın." sözüyle kendisi için ağabeyinin intikamını almanın ne kadar önemli olduğunu ifade etmiş olur. Nitekim Segrek ağabeyini esaretten kurtardıktan sonra çifte düğün yapmaları. "Sadılık yimek içmek oldu. Ulu Oğluna dahi görklü gelin getürdi. İki kardaş birbirine sağdıç oldılar. Gerdeklerine çapup düşdiler, murada maksuda irişdiler" (Ergin, 2009: 233) sözleriyle anlatılmıştır.

"Begil'i Oğlu Emren" anlatısında hem fiziksel hem de psikolojik olarak zor duruma düşmüş babası yerine düşmanla savaşan ve büyük bir cesaret göstererek kahramanlık sergileyen oğul bu hüneri sayesinde hem beylik alır hem de evlenmeyi hak eder. Zira Emren bu mücadele için fiziksel olarak hazır olmamasına rağmen atasına, milletine, dinine bağlılığı ve sevgisiyle düşmanı alt etmeyi başararak aynı zamanda erdem sahibi olduğunu da göstermiştir. Oğluyla kıvanç duyan Begil'in oğlunu evlendirmesi hikâyede "Ağça yüzlü oğluna ağça koyun şölen virdi. Ala gözlü oğluna al duvahlu gelin aldı" (Ergin, 2009:224) sözleriyle anlatılır.

Düşman Karşısında Hüner / Erdem Göstermek

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Oğuz oğullarının mücadeleleri, mücadele ederken de hünerlerini sergileyip erdemleriyle karşılaştıkları engelleri aşmaları anlatılmaktadır. Bu engellerden birisi de düşmandır. "Dede Korkut'ta "tutsaklık" utanç verici bir durum olarak algılanır. Bir bey oğlu için babası veya ağabeyi tutsak iken yaşamak, yemek içmek, evlenmek, gerdeğe girmek ahlakî anlayışla örtüşmez. Tutsaklık, oğuz toplumu için kanayan bir yara gibidir. O yaranın sağalması, ancak tutsağın kurtarılması ile mümkündür" (Karakaş, 2013: 1869). Bunun için de oğullar gözlerini budaktan esirgemeyerek girdikleri mücadelelerde düşmanla cenk edip babayı, annenin namusunu, kardeşi hatta Oğuz'un geleceğini "pis dinli kâfirin" elinden kurtarmıştır. Oğuz için hayırlı evlat; ailesi için, toplumu için, soyun devamlılığı için cesaretle düşmanın üzerine yürüyerek "kan dökmeli, baş kesmeli"dir. Bourdieu, cinsel veya toplumsal üreme becerisinin ötesinde, savaşma veya şiddet uygulama (bilhassa intikam durumunda) becerisi gibi de algılanan erkekliğin, öncelikle bir görev olduğunu ve gerçek bir erkeğin, zafer ve ayrıcalık elde etmek için kamusal alanda önüne çıkan fırsatları değerlendirmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (2015: 69). Nitekim hikâyelerdeki oğullar da ailesi ve içinde bulunduğu toplum için risk alabilen, sorumluluktan kaçmayan, gözü pek olduğu kadar aklıyla, ahlakıyla düşmanla mücadele edip kendinden beklenen kahramanlığı ve kurtarıcılığı sergileyen kişidir. Ayrıca hikâyelerde düşmanla mücadelede aman dileyene merhamet gösterilmesi gerektiği "Kaçanını Kazan Big komadı, aman diyenini öldürmedi" (Ergin, 2009: 115) sözleriyle anlatılmıştır. Çünkü oğulun atasından sadece savaşmayı değil, ahlaklı olmayı da öğrenmesi törenin aktarımı bakımından büyük önem taşımaktadır.

Kitabın ilk hikâyesi olarak karşımıza çıkan "Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han" da oğul, annesinin sözünü dinleyerek babasını kırk namerdin elinden kurtararak savaşçı kimliğinin yanı sıra erdem sahibi olduğunu da kanıtlamıştır. Anlatıda adaklarla dualarla sahip olunan oğul ile baba arasına fitne sokan kırk namert Dirse Han'ı tutsak almıştır. Her ne kadar babası oğulun canına kastetse de oğul annesinin sözlerinin yanı sıra ferasetiyle babasını düşmanın elinde bırakmaz. "Oğlan kırk yiğidin boyına aldı, at depdi, cenk ve savaş itdi. Kiminün boynın urdı, kimini tutsak eyledi. Babasını kurtardı" (Ergin, 2009: 94) sözleriyle Boğaç Han'ın kahramanlık göstererek babasını kurtarması anlatılmıştır. Zor sahip olunan bir evlat olan Boğaç Han hem fiziksel başarısıyla hem de erdemle hayırlı bir evlat olduğunu göstermiştir.

"Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması" hikâyesinde Kazan'ın ava çıkmasıyla birlikte obası kâfire esir düşer.

Kazan'ın yokluğunu fırsat bilen kâfir yurdunu yağmalar. "Kırk ince billü kız ile boyu uzun Burla Hatun yesir gitdi. Kazan Bigün kariçuk olmuş anası kara deve boynında asılı gitdi. Han Kazanun oğlu Big üç yüz yiğid ilen eli bağlı gitdü" (Ergin, 2009: 96) ifadelerinden anlaşıldığı üzere kâfir Kazan'ın eşini, annesini ve oğlunu da esir alarak Kazan'ın namusuna ve geleceğine el uzatmaya çalışmıştır. Zira erkek evlat atanın, toplumun geleceği olarak kabul edilmektedir. Ancak oğul Uruz babasının yokluğunda yurdun yağmalanmasına engel olamamıştır çünkü oğul olarak vermesi gereken sınavlar bulunmaktadır. Bu sebeple Uruz henüz babasından emanet devralacak hünerde ve olgunlukta değildir. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde kâfir, Kazan'ın karısı Burla Hatun'un kim olduğunu öğrenmek için plan yapar. Amaç Burla Hatun'a erkek meclisinde içki servisi yaptırmaktır. Müslüman kadına içki servisi yaptırmak hem onun kocasının namusu hem de toplumun namusu için en büyük aşağılamadır. Bu sebeple kâfirin planını oğluna anlatan Burla Hatun "Kazanun namusını sindurayın mı niçedeyin oğul" (Ergin, 2009: 107) diye sorar. Ancak oğul için annesinin namusunu korumak ve bu uğurda ölmek gayet tabii bir durumdur. Uruz için bu konu değerlendirilip üzerinde konuşulacak bir konu değildir "Ana hakkı Tanrı hakkıdır" ifadesinden de anlaşılacağı gibi oğulların hikâyelerde "Ak sütün emdiğim kadını ana, ak pürçekli izzetli canım ana" diyerek hitap ettikleri analar kutsaldır ve değerlidir. Ancak şeref ve namus söz konusu olduğunda karşıdaki "ana" da olsa asla yumuşak bir üslup kullanılmaz. Nitekim annesinin "Ne yapmalıyım?" şeklindeki sözleri karşısında Uruz öfkesini şu şekilde ifade eder. "Ağzun kurusun ana, dilün çürisün ana, ana hakkı Tanrı hakkı boğazundan tutayidüm, yakan ile yüzini kara yire depeyidüm, ağzun ile burnundan kan şorla sakın kadın ana menüm üzerüme gelmeyesin, menüm için ağlamayasın ko beni kadın ana çengele ursunlar, ko etümden çeksünler kara kavurma itsünler kırk big kızunun önine iletünler, anlar bir yidüğünde sen iki yiğil seni kâfirler bilmesünler tuymasunlar ta kim sası dinlü kâfirün döşeğine varmayasın, sağrağın sürmeyesin, atam Kazan namusını sımayasın sakın" (Ergin, 2009: 107). Annesinin oğlu için ağlaması, feryat figan etmesi Uruz'un namus için hiç düşünmeden canını feda etme kararından vazgeçiremez. Hatta Uruz anne babasının tekrar oğul sahibi olabileceğini ama babasının namusunun pis dinli kâfirlerce lekelenmemesi gerektiğini söyler. Görüldüğü üzere namus eşe aittir ama annenin namusunu korumak erkek evladın da görevidir. Uruz da bu bağlamda kendisinden beklenen rolü hiç tereddütsüz yerine getirerek toplumsal bütünleşmesini sağlayacak bir eşiği geçerek bu sınavı başarıyla vermiştir. Böylelikle annesinin namusuna hanel getirmeyerek eril kimliğinin inşasında önemli bir adım atmıştır.

Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek anlatısında, Bamsı Beyrek'in kahramanlıkları; bezirgânların malını, canını kâfirlerden kurtarması, beşik kertmesinin kendisiyle evlenmesini sağlamak için mücadele etmesi, düğünü öncesi tutsak düştüğü düşmanın elinden on altı yıl sonra kurtulması, adaklısı Banı Çiçek'in başkasıyla evlenmesini engellemesi şeklinde anlatılmıştır. Babası Kam Püre diğer beylerin yanında oğulsuzluktan duyduğu üzüntüyü dile getirirken aynı zamanda oğuldan hem kendi adına hem de toplum adına beklentisini de ifade etmiştir. Oğul Beyrek de hem hüneriyle hem de edebiyetle babasının sevgisini kazanmış ve göğsünü kabartmıştır. Hatta babanın oğluna sevgisi o kadar büyüktür ki, Beyrek'in kâfire esir olmasından dolayı gözleri kapanır ancak onun esaretten kurtulup Oğuz'a dönmesiyle açılır. Hikâyede Beyrek'in sergilediği kahramanlıklardan biri de nişanlısı Banı Çiçek'in Yalancı oğlu Yaltacık'la evleneceği haberini alır almaz kâfir beyinin kızının yardımıyla tutsak tutulduğu hisardan kurtulmasıdır. Ayrıca Beyrek nişanlısının başkasıyla evlenmesine engel olmak sadece fiziksel gücünü kullanmaz, aklını kullanarak bir plan yapar. Bu plan sayesinde evlilik gerçekleşmez. Ozan kılığına girerek düğüne katılır ve uygun zamanda gerçek kimliğini açıklayarak nişanlısına kavuşur. Oğul özlemiyle gözleri kör olan babasının da gözleri açılır. Bu anlatıda dikkat çeken bir nokta Beyrek'in on altı yıl sabretmesi ve hem kendisi hem de otuz dokuz yiğidi kurtarmak için kendisini seven kâfir beyin kızına söz vermesidir.

Kazan Beg Oğlu Uruz Begin Tutsak düştüğü anlatıda Uruz baş kesip kan dökmek için heyecanlı ve istekli bir genç olarak karşımıza çıkar. Aslında henüz düşmanla savaşmaya hem fiziksel hem de ruhsal olarak hazır değildir. İlk olarak babasıyla çıktığı avda acele ederek babasının sözünü dinlememiş ve kâfirler tarafından tutsak alınmıştır. "Karasundan ağ ellerin bağladılar. Kıl urgan ağ boynına takdılar. Yüzi üzerine şaluban süridiler. Ağ etinden kan çıkınca döğdiler. Baba diyü ağlatdılar, ana diyü buzlatdılar. Eli bağlı boynı bağlı yüzi üzerine salup aldılar, yorıyu virdiler. Uruz tusak oldı" (Ergin, 2009: 162) sözleri Uruz'un hazır olmadığı halde düşmanla mücadele etmeye çalışmasından dolayı düştüğü durumu çarpıcı şekilde anlatmaktadır. Babasının gözüne girmeye çalışan Uruz deneyimsizliği yüzünden ve ata sözü dinlemediği için esir düşmüştür. Hikâyenin ilerleyen bölümünde baba, oğlunu düşmandan kurtarmak için kâfir iline gelir. Babasının kendisi için mücadele etmesi Uruz'u mahcup eder ve babasına şöyle seslenir:

"Kara gözlü kız kardaşımı ağlatmagıl,
Karuçık olmuş anamı sızlatmagıl
Oğul için ata ölmek ayıb olur

Yaradan hakkı için baba
Kayıda döngül ıve vargil” (Ergin, 2009: 169).

Uruz her ne kadar fiziksel bir başarı gösteremese de babasının kendisi için savaşmasını istemeyerek hem ölümden korkmadığını hem de gururlu olduğunu göstermiştir. Bu durum Uruz’un ruhen kahramanlığa ulaştığının ancak tecrübesizliğinden dolayı fiziksel güce dayalı başarısızlık yaşadığı şeklinde yorumlanabilir.

Duha Koca oğlu Deli Dumrul’da Deli Dumrul; kurumuş bir çay üzerine yaptırdığı köprüden geçenlerden ve geçmeyenlerden haraç alarak fiziksel gücünü herkese gösterir. Ancak Deli Dumrul her ne kadar evli ve çocuklu da olsa kahramanlığı ve gücü onun ruhsal olarak da erginlendiği anlamına gelmez. Zira kahramanlığını o kadar abartır ki Azrail’e de kafa tutar. Onun Azrail’le girdiği bu mücadele sonucunda hünerinin yanına erdemi de eklediğini söylenebilir. Nitekim Azrail’e bile meydan okuyan Dumrul ölüm gerçeği karşısında aciz kalmış, fiziksel gücün tek başına yeterli olmadığını anlayarak ruhsal olgunlaşmasını geç de olsa tamamlamıştır.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Hikâyesinde Kan Turalı’nın kahramanlığı sadece evlenmek istediği kızı almak için üç canavarı öldürmesiyle sınırlı değildir. Zira, Kan Turalı Selcen Hatun’la töreye uygun bir şekilde evlenmek istemiş, atasından, yurdundan uzakta gerdeğe girmeyi kabul etmemiştir. Her ne kadar dönüş yolunda kâfirin baskınını savuşturmak için girişilen mücadelede nişanlısının aktif rol alması Kan Turalı’yı rahatsız etse de Selcen Hatun’un alttan alıcı tavrıyla bu çatışma çözülmüştür. Aslında kâfirle mücadele olarak görülebilecek bu bölümde, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet bakımından yaşadığı rol çatışmasının nasıl çözümlendiği de görülmektedir.

Kazılık Koca oğlu Yigenek anlatısında oğul babasının tutsak olduğunu söz atışmasına girdiği bir ortamda “Bunda laf urup nidersin çünkü er dilersin varup babanı kurtarsana, on altı yıldır tutsakdur” (Ergin, 2009:200) sözleriyle öğrenir. Yigenek er olduğunu kanıtlaması atasını kâfirin elinden kurtarmasıyla mümkün olacaktır. “Haman-dem at saldı. Yil kibi yetdi, yilim kibi yapışdı. Kâfirün çignine bir kılıç urdı, geyimini kiçimini toğradı, altı parmak derinliği zahm irişdürdi. Kara kanı şorladı, kara sağrı sokmanı tolu kan oldu. Kara başı bunaldı bunlu oldu. Haman döndi kal’aya kaçdı. Yigenek ardından yetdi. Hisar kapusına girmiş-iken kara polat öz kılıcı-y-ile ensesine eyle çaldı kim başı top kibi yire düşdi” (Ergin, 2009: 205) ifadeleri Yigenek’in düşman karşısındaki üstünlüğünü ve hünerini anlatmaktadır. Atasını düşmandan kurtaran Yigenek geçmişine sahip çıkarak Oğuz’un güven içinde yaşamasını

sağlamış ve geleceğe umutla bakmanın tohumlarını atmıştır.

Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü anlatıda, evlilik dışı dünyaya geldiği için hiçbir şekilde eğitilmeyen Tepegöz Oğuz’un başına bela olur. Çobanın yaptığı ahlak dışı davranışın bedeli Oğuz için ağır olmuştur. Tepegöz’ü içlerine alarak da ıslah edemeyen toplum en son çare onu dışlamak zorunda kalmıştır. Ancak bu durum Tepegöz’ü toplum için daha büyük bir tehdit hâline getirmiştir. Oğuz’un geleceğini temsil eden oğullar Tepegöz’ün doymak bilmeyen nefsinin aşı olmuştur. Toplumdan bu şekilde intikam alan Tepegöz’ü durduracak bir güce ihtiyaç vardır. İşte bu aşamada Tepegöz’ü öldüren kurtarıcı Aruz Koca’nın oğlu Basat olmuştur. Basat, Tepegöz’ü öldürmek için harekete geçtiğinde toplumunun geleceği için kendi hayatını riske atarak cesaretini ortaya koymuştur. Ancak onun Tepegöz’ü öldürmeyi başarması sadece fiziksel gücü sayesinde olmamıştır. Tepegözle mücadele ederken aklını kullanmış, bu yaratığı dize getirmek için onun hassas noktasını bulup yaptığı planla hem kardeşi Kıyan Selçuk’un intikamını almış hem de Oğuz’u büyük bir beladan kurtarmıştır.

“Begil Oğlu Emren” anlatısında henüz erginlenmesini tamamlamamış olmasına rağmen küçük yaştaki oğulun babası için kâfirle savaşması anlatılır. Begil içine düştüğü ruhsal bunalımdan kurtulup rahatlamak için çıktığı avda yaralanır. Bunu fırsat bilen düşman ise hemen harekete geçer. Bu durum karşısında Begil oğlunun diğer beylerden yardım istemesini söyler. Emren ise babasının bu isteğine şiddetle karşı çıkar. Kendisi dururken babasının diğer beylere bel bağlamasını gururuna yediremez. Zira oğul dururken ata için diğer beylerin savaşmasını onur kırıcı bulur. “Öleyim ağzun için oğul, ola kim menüm kiçmiş günümü andurtmayasın didi. Mere geyimüm getürün oğlum geysün, al aygırum getürün oğlum binsün,il ürkedim oğlum meydana varsun girsün” (Ergin, 2009: 221) sözleriyle Begil oğlunun göstermiş olduğu kahramanlıktan dolayı büyük bir memnuniyet ve gurur yaşar. Büyük oğlum yok diye üzülen Begil oğlunun kendi yerine geçmek için kararlı bir tutum sergilemesiyle rahatlar. Hikâyede Emren’in Tanrı’nın yardımıyla kâfirleri tutsak alarak “Aslanın yavrusu yine aslandır.” sözünü kanıtlamasıyla babasından beyliği almayı hak ederek beylerin meclisindeki yerini alır.

“Uşun Koca oğlu Segrek” anlatısında Segrek bir tartışma anında tokat attığı öksüz gençten “Mere mizüm öksüzlüğümüz yetmez mi bizi niye urursın hünerün var ise kartaşun Alınca Kalasında esirdür, var anı kurtar” (Ergin, 2009: 227) sözleriyle ağabeyinin tutsak olduğunu öğrenir. Esasında tokatı atan Segrek bu sözlerle gençten daha

büyük bir tokat yemiştir. Artık bu noktadan sonra Segrek'in amacı ağabeyini düşman elinden kurtararak hem ağabeyine kavuşmak hem de toplumun kendisinden beklediği kahramanlığı göstermektir. Aksi takdirde bir öksüzün ağzından dökülen bu cümleleri içinde bulunduğu sosyal yapıda başka ağızlarından da duyacaktır. Her ne kadar anne-babası Segrek'i evlendirerek onun intikam almak için kâfirle savaşmasını engellemeye çalışsalar da Segrek kararlıdır. Zira ağabeyi tutsak iken onun gerdeğe girmesi söz konusu bile değildir. Nitekim ağabeyini kurtarıp kahramanlığını gösteren Segrek evlenmeyi ve gerdeğe girmeyi hak etmiştir.

Sonuç

Bey oğlu olarak dünyaya gelen "Dede Korkut Hikâyeleri"ndeki oğullar babalarının adını sürdürmenin ötesinde Oğuz'u devam ettirecek güç olarak Oğuz'un varlığının teminatı olarak görülmüştür. Bir beyin oğul sahibi olması "adını ve tahtını" oğluna devretmesi bozkır hayatının bir gereği olmakla birlikte esas olarak oğullardan beklenen toplumsal beklentiye uygun kimlik inşa etmeleridir. Biyolojik olarak erkek olmak yeterli olmayıp oğulların Türk töresine uygun eril bir kimlik inşa etmeleri gerekmektedir. Zira sadece erkek olmanın yeterli olmadığı Dede Korkut Kitabı'nın girişinde yer alan "Baba adını yürütmeyen hoyrat oğul baba belinden inince inese daha iyi, ana rahmine düşünce doğmasa daha iyi" ifadeleriyle ortaya konulmuştur. Doğdukları kültüre ve şartlara uygun olarak bu oğulların önlerindeki eşikleri hüner ve erdemleriyle aşarak toplumsal bütünlüşmeyi sağlamaları gerekmektedir. "Ad alma, evlilik, av, düşmanla savaşma" oğulların erliğe giden yolda sınamalardan ve mücadelelerden geçtikleri eşikler olmuştur. Bozkır kültür hayatının doğal sonucu olarak aktif, mücadeleci, dışa dönük, cesur olmanın gereği olarak "baş kesmek, kan dökmek" hünerin adı olmuştur.

Bununla birlikte fiziksel gücün akılla birleştirilerek ailenin ve toplumun yararına kullanılması gerekmektedir. Babasının yolundan gidecek oğullar babalarından sadece fiziksel mücadeleyi öğrenmeyeceklerdir. Erdemli, hayırlı, doğru, dürüst, namuslu olmayı ve akıllarını kullanmayı da öğreneceklerdir. Oğul, hüner ve erdem sahibi olduğu takdirde hayırlı bir evlat olduğunu hem ailesine hem de topluma göstermiş olacaktır. Hoyrat olmayan/hayırlı oğul babasının divandaki yerine geçecek toplumun bütünlüğünü ve devamlılığını sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akbalık, Esra (2014), "Dede Korkut Kitabı'nda Bir Cinsiyet Rejimi Olarak Erkeklik" *Türkbilim*, S.27:105-119.
Atay, Tayfun (2004) "Erkeklik En Çok Erkeği Ezer" *Toplum ve Bilim*, S.101:11-30.

- Avcı, Cevdet (2020). "Dede Korkut Kitabı'nda Toplumsal Cinsiyet Tipolojisi Üzerine Bir İnceleme", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 22, s. 117-135.
Bingöl, Orhan (2014), "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi S.16 (Özel Sayı I): 108-114.
Boratav, Pertev Naili (1973), 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar), İstanbul: Gerçek Yayınları.
Bourdieu, Pierre (2014), Eril Tahakküm. İstanbul: Bağlam Yayınları.
Connell, Raewyn (2019). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika. (Çev.: Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Değer, Z. İrem (2019), "Dede korkut Hikâyelerinde Erkek Olmanın Eşiğinde" *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.17:267-279.
Demren, Çağdaş (2003). "Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri". *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın* (Ed. Ayşe Akın), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 33-44.
Duyamaz, A. (1999), "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri üzerine Bir Değerlendirme", *İkinci Uluslararası Dede Korkut Kollokyumu*, yayımlandığı yer: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray özel Sayısı, Ankara, 205-217.
Ekici, Metin (2001), "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük." *Millî Folklor*, S. 52: 50-59.
Eliuz, Ülkü (2001). Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi. *Bilim* 18 68-86.
Eliuz, Ülkü (2015), "İmge ve Göstergeler Uzamı: Dede Korkut Hikâyeleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.15: 75-88.
Ergin, Muharrem (2009), Dede Korkut Kitabı. Ankara: TDK Yayınları.
Ersoy, Ruhi (2021), *Türk Kültür Dünyası*. Ankara: Ötügen Yayınevi.
Güvenç, Bozkurt (2018), *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
Hepşen, Özlem (2010), *Tevrat, İncil ve Kuran-ı Kerimde Kadın Bedeni*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
Karaş, Rezan (2013). "Dede Korkut Hikâyelerinde 'Tutsaklıktan Kurtarma Motifi' ve 'Bey Oğulları' Arasındaki İlişki", *Turkish Studies*, S. 8, ss. 1867-1879.
Kimmel, Michael S. (2013), "Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanç ve Sessizlik" (Çev. Mehmet Bozok), *Fe Dergi* 5, 2: 92-107.
Koç, Âdem (2016), "Eşikteki Mücadele: Anadolu Düşünlerinde Kaynana-Kaynata Güreşi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 42:252-274.
Miyasoğlu, Mustafa (1999), Dede Korkut Kitabı. Ankara: Akçağ Yayınları.
Nirun, Nihat (1994), *Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı:

- Oğuz, M. Öcal (2012), "Yazılı Hukuk ve Sözlü Hukuk Açısından Evlenme Pratikleri ve Töre Cinayetleri" Millî Folklor, S. 95:103-113.
- Ölçer Özünel, Evrim (2020), Eşiktekiler Gecekondu Folklorunda İnsan-Zaman-Mekân. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Saydam, M. B. (1997). Deli Dumrul'un Bilinci, Türk İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi. İstanbul: Metis Yay.
- Şişman, Bekir (2017), Türk Kültüründe Evlilik. Ankara: Kurgan.
- Tan, E. Mine (1979), Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitim. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- TDK (Komisyon) (2011), Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları.
- Türköne, Mualla (1995), Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü, Ankara: Ark Yay.
- Yalçinkaya, Fatoş (2015), "Geleneği Geleceğe Taşıyan Oğullar: Dede Korkut Kitabı'nda Baba-Oğul İlişkisi" S.107:60-71.
- Yılmaz, Aysun Ezgi (2018). Erkek-İktidar İlişkisine Halk Bilimsel Bir Bakış: Dede Korkut'ta "Eril"İN İktidar Çıkmazı. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 11 (24), 240-251.
- Yücel Çetin, Ayşe (2015). Dede Korkut Kitabı'nda Baba, Oğul ve Baba-Oğul İlişkisi. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 15(2), 55-63.

The Socioeconomic And Administrative Structure Of Kaza Of Iskece Between 1882-1904 (According to the Annuals of Edirne Province)

Özer Chatip^{1,a,*}

¹ Institute of Social Sciences, İzmir Katip Çelebi University, İzmir, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

Acknowledgement

This study is produced from the doctoral thesis titled "Yenice-i Karasu and Xanthi under Ottoman Administration (15th-19th Centuries)" which is being prepared at the Department of History, Institute of Social Sciences, İzmir Katip Çelebi University.

History

Received: 24/11/2024

Accepted: 05/12/2024

ABSTRACT

İskeçe (Xanthi) is a multicultural administrative unit located within the borders of the Republic of Greece today and includes a Muslim-Turkish minority community due to their exclusion from the population exchange between Greece and Türkiye. The administrative city of this prefecture is İskeçe, which gave its name to the region. İskeçe was under the rule of the Ottoman Empire for approximately 550 years starting from the mid-14th century. The city became one of the kazâ centers of the Gümülcine Sancağı, which was subject to the Vilâyet of Edirne in the last quarter of the 19th century. One of the most significant features of İskeçe is that it achieved socioeconomic and administrative development starting from the mid-19th century.

This study aims to contribute to historical research on the changes and transformations that İskeçe went through between the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The socioeconomic and administrative structure of the kazâ of İskeçe between 1882 and 1904 is analyzed through the Edirne Vilâyet Yearbooks published between these years and the data contained in these sources. Within the framework of the research subject, the data obtained from the yearbooks are analysed and, where necessary, the method of comparison with Ottoman archive sources is applied. The main argument of the study is that İskeçe became one of the prosperous cities of the region in socioeconomic and administrative terms through its administrative, social and economic institutions since the second half of the 19th century.

Keywords: Iskece, Xanthi, Edirne, Yearbook, Western Thrace.

İskeçe Kazâsının 1882-1904 Yılları Arasındaki Sosyoekonomik ve İdârî Yapısı (Edirne Vilâyet Salnâmelerine Göre)

Bilgilendirme

Bu çalışma İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D.'da tarafımızca hazırlanmakta olan "Osmanlı İdaresinde Yenice-i Karasu ve İskeçe (15. – 19. Yüzyıllar)" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Süreç

Geliş: 24/11/2024

Kabul: 05/12/2024

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

^a ozerhatip@hotmail.com

^{ORCID} <https://orcid.org/0000-0003-1858-2689>

ÖZ

İskeçe bugün Yunanistan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan ve mübadele dışı bırakılmalarından dolayı bünyesinde Müslüman-Türk azınlık toplumu barındıran çok kültürlü bir yönetim birimidir. Bu birimin yönetim şehri ise bölgeye ismini vermiş olan İskeçe şehirdir. İskeçe 14. yüzyılın ortalarından itibaren yaklaşık 550 yıl Osmanlı devletinin yönetimi altında bulunmuş ve 19. yüzyılın son çeyreğinde Edirne vilâyetine tabi Gümülcine sancağının kazâ merkezlerinden biri olmuştur. İskeçe'nin dikkat çeken özelliklerinin başında 19. yüzyıl ortasından itibaren sosyoekonomik ve idarî olarak önemli bir gelişim göstermesi gelmektedir.

Bu çalışma 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı arasındaki zaman diliminde İskeçe'nin geçirdiği değişim ve dönüşüme tarih araştırmaları açısından katkı sağlamayı amaçlamaktadır. İskeçe kazâsının 1882-1904 yılları arasındaki sosyoekonomik ve idarî yapısı bu yıllar arasında yayımlanmış Edirne Vilâyet Salnâmeleri üzerinden ele alınarak bu kaynakların konuyla ilgili içerdiği veriler takip edilerek sınırlandırılmıştır. Ele alınan konu çerçevesinde salnâmeler okunarak elde edilen verilerin analizleri yapılmış ve gerekli görülen yerlerde Osmanlı arşiv kaynaklarıyla karşılaştırılması yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu temel argüman, İskeçe'nin 19. yüzyılın ortalarından itibaren bünyesindeki idarî, sosyal ve iktisadi müesseseler vasıtasıyla sosyoekonomik ve idarî yönden bölgenin müreffeh kentlerinden biri haline geldiğidir.

Anahtar Kelimeler: İskeçe, Salnâme, Edirne, Batı Trakya.

How to Cite: Chatip, Ö. (2024) The Socioeconomic and Administrative Structure of Kaza of Iskece Between 1882-1904 (According to the Annuals of Edirne Province), *CUJOSS*, 48(2): 153-163

Giriş

İskeçe (Ksanthi) Batı Trakya bölgesindeki yerleşim birimlerinden biridir. Bugün Yunanistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan şehir, Doğu Makedonya ve Trakya Eyaleti'ne bağlı İskeçe Bölgesi'nin de yönetim merkezidir. Bölgede ve şehirde ciddi sayıda mübadele dışı tutulmuş Müslüman-Türk yaşamını sürdürmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olan bu topluluk bölgenin zengin sosyokültürel yapısını desteklemektedir (Batı-Trakya Türk-Müslüman varlığı için bkz. Hüseyinoğlu, 2022; Cin, 2009; Erdem, 2021; Hayrullah, 2020).

Antik dönemler dışında, ilk kez 879 tarihinde bir piskoposluk merkezi olarak kayıtlarda görülen İskeçe, 14. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı yönetimindeki bir yerleşim birimi haline gelmiştir (Kiriakidou, 1960: 31-32; Kiel, 1994: 425-431). Osmanlı padişahlarının üçüncüsü olan I. Murad-ı Hüdâvendigâr'ın yönetiminde Türk akıncılarının Balkan yarımadasında gerçekleştirdiği fetihlerin bir sonucu ve 1361 yılındaki Edirne'nin fethinin devamı olarak (Gökbilgin, 2000: 553-555), İskeçe'nin de dahil olduğu Batı Trakya bölgesi 1372 tarihinden itibaren tamamen Osmanlıların kontrolüne geçmiştir (Halaçoğlu ve Eren, 1992: 144-147). İskeçe'nin gelişimi de bu noktadan sonra önce bir ticaret merkezine sonra kasabaya ve kazâ merkezine doğru yol almıştır. Bölgede Osmanlı yönetimi tesis edildiğinde, komşu kentlerin aksine İskeçe bir yönetim birimi olarak ihyâ edilmemiş, bunun yerine kentin 13 km güneyine Yenice (Karasu) ismiyle yeni bir Türk yerleşim birimi oluşturulmuş ve bölgenin yönetim kazâsı uzun yıllar Yenice-i Karasu olarak kalmıştır.

1829 yılında meydana gelen iki büyük deprem (Georgantzis, 1976: 142) ve 1864 yılında gerçekleşen diğer bir deprem (BOA, İ.DH., 516-35165 / H. 12 Cemazeyilevvel 1280/ M. 25 Ekim 1863) tüm bölgede olduğu gibi Yenice-i Karasu'da da yıkımlara yol açarken 1841 (BOA, İ.DH., 42-2074 / H. 04 Cemazeyilahir 1257/ M. 24 Temmuz 1841) ve 1870 (Mpakirtzis, 2010: 60-61) yıllarında meydana gelen yangınlar Yenice'deki idare binalarına ve kasabanın büyük bir bölümüne zarar vermiştir. Genel değerlendirmeye göre bu afetlerin bir sonucu olarak hükümet idaresi 1872 tarihinde buradan İskeçe'ye nakledilmiştir (BOA, ŞD., 2879-33 / H. 17 Zilkade 1291/ M. 26 Aralık 1874; BOA, ŞD., 2006-23 / H. 27 Rabiulahir 1292/ M. 2 Haziran 1875; Kiel, 2013: 443-445). Salnâmelere bakıldığında, 93 Harbi de denilen, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar Yenice-i Karasu kazâ merkezi olarak kayıtlıdır. Savaşın ardından ise İskeçe, Edirne vilâyetine bağlı Gümülcine sancağının bir kazâsı olurken Yenice-i Karasu, İskeçe kazâsının beş nahiyesinden biri haline gelmiştir (Salnâme-i Selânik, H. 1294: 68; Salnâme-i Edirne, H. 1300: 141-144).

Bu çalışmanın amacı Batı Trakya coğrafyasının önemli şehirlerinden biri olan İskeçe'nin geçirdiği değişim ve dönüşümü 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başları arasındaki zaman diliminde Edirne vilâyet salnâmeleri merkezinde ele almaktır. Böylece 1882 tarihinden itibaren bir kazâ merkezi olarak tarih sahnesine çıkan İskeçe'nin bağlı iskân birimlerinin ve idarî yapısının tespit edilmesi ve kazânın sosyoekonomik verilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Ele alınan bu çalışma İskeçe'nin, kazâ merkezi olarak kayıtlı olduğu Edirne vilâyet salnâmelerinin verileri doğrultusunda, 1882 ile 1904 yılları arasındaki 28 vilâyet salnâmesinin okunup analizlerinin yapılması ve gereken noktalarda arşiv belgeleriyle karşılaştırılması yöntemiyle oluşturulacaktır.

Kaynaklar (Edirne Vilâyet Salnâmeleri)

Kelime anlamı "yıllık" olarak tanımlanan salnâme, yayımlandığı tarihten bir yıl önce meydana gelen olayların ilave edilerek güncellendiği ve içerdiği analitik bilgilerin toplu olarak sunulduğu, kamunun faydalanması için hazırlanıp basılmış eserlerdir. Osmanlı Devleti'nde merkezi idarenin, nezâret ve askeri kurumların, vilâyetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları salnâmeler bulunur (Aydın, 2009: 51-54). 1847 ile 1922 tarihleri arasında yayımlandığı tespit edilen salnâmeler, basıldıkları döneme dair, tarihi, coğrafi, idarî yapı, kurumlar ve yöneticileri, ekonomi ve ziraat, askeri kurum ve görevlileri, eğitim, bilim, kültür ve nüfus rakamları gibi diğer birçok alanda bilgiler verirler. Yıllar geçtikçe daha donanımlı içerik kazanmış olan bu süreli yayınlar, değerli bilimsel belgeleri de içermeleri hasebiyle, zengin bir bilgi kaynağı olarak tarih bilimine kaynak oluşturmaktadırlar (Duman, 2000: 1).

Osmanlı vilâyet salnâmeleri ise, yayımlandıkları vilâyetlere göre farklılıklar göstermekle beraber, ait olduğu vilâyetin idarî taksimatı, devlet görevlilerinin listeleri, mahalli tarih ve coğrafya ile ilgili bilgiler, ticari ve ekonomik yapı, nüfus, okullar, binalar, vb. pek çok konuda bilgiler içerdikleri için ayrı bir yer tutmaktadır (Günay, 2002: 77-136). Vilâyet salnâmelerinin bazı sayılarında yer alan haritalar ve görseller ise içeriği zenginleştirici unsurlar olarak görülebilir. Araştırma konumuzun kaynağını oluşturan Edirne vilâyet salnâmeleri, Hicri 1287 (1870-71) ile Mali 1319 (1903-04 / Hicri ve Mali yıl çevirileri için <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu>; Kurt, 2017; Hicri – H., Mali – Ma., Miladi – M. kısaltmaları kullanılmıştır) yılları arasında yayınlanmış olan 28 sayıdan oluşmaktadır (Duman, 2000: 97-99). Bunlar arasında özellikle 1892, 1893, 1901 ve 1903 senelerine ait

salnâmelerin diğerlerine göre daha kapsamlı hazırlandıkları değerlendirilmektedir (Kayıcı, 2016: 2).

İskeçe Kazâsı

Osmanlı Tanzimat hareketinin getirdiği yeniliklerden biri olarak Osmanlı taşra teşkilatında yönetim ve idarî taksimat noktasında bazı değişiklikler gerçekleşmiş, 1864 "(Tuna) Vilâyet Nizamnâmesi" ve bu nizamnâmenin geliştirilmiş hali olan 1871 nizamnâmesi ile kadim eyalet sistemi yerine vilâyet sistemi getirilmiştir (Düstur, 1289: 625). Bu nizamnâme ile Gümülcine tekrar sancak olarak yapılandırılmış ve alt birimleri düzenlenmiştir (Gökçe, 2005: 83). Salnâmeler üzerinden okumalar yaparak ilerlerirse, İskeçe 1877 (H. 1294) tarihine kadar Selânik vilâyetinin Drama sancağına bağlı Yenice-i Karasu kazâsının alt birimi olarak kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1294: 68, 71, 78). Rumî takvime göre 1293 yılına rastladığı için Doksan Üç Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşı esnasında beş yıl boyunca salnâme basımına ara verildikten sonra, H. 1300 yılında 9. defa olarak tekrar basılmaya başlanan Edirne vilâyet salnâmesinde İskeçe, Edirne vilâyetinin Gümülcine sancağına bağlı İskeçe kazâsı olarak yer almaktadır. Bu hususta H. 1310 tarihli Edirne vilâyet salnâmesinde, Gümülcine'nin yeni oluşturulan Şarkî Rumeli vilâyetine karşı, mevki olarak ehemmiyetli konumu sebebiyle, 1879 yılı Nisan ayının sonuna kadar Gelibolu'ya bağlı bir kazâ iken bu tarihten sonra müstakil sancak ve liva olduğunu ve bu sancağa İskeçe'nin de dahil olduğu bazı kazâların eklendiği bilgisi kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1310: 416). Bu doğrultuda, vilâyet nizamnâmesi ile statüsü değişen Gümülcine'nin bir alt birimi olan İskeçe'nin, 93 Harbi esnasında kazâ merkezi haline getirildiği ve Yenice-i Karasu'nun da İskeçe'nin nahiyelerinden biri haline geldiği anlaşılmaktadır.

Salnâmelerin aktardığı yeni yapılanmaya göre, birinci sınıf vilâyet-i şahane olarak tarif edilen Edirne merkez sancak konumundadır ve idarî olarak Kırk Kilise, Gümülcine, Dedeğaç, Tekfur Dağı, Gelibolu olmak üzere 5 sancağa bölünmüştür. Vilâyette merkez kazâ Edirne dışında 26 kazâ, 112 nahiyeye ve çiftliklerle birlikte 2000 adet köy kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 906). Birinci sınıf mutasarrıflık olarak bahsi geçen Gümülcine sancağı altında ise; Gümülcine, İskeçe, Ahi Çelebi, Sultanyeri, Eğridere ve Darıdere olmak üzere 6 kazâ, 30 nahiyeye ve çiftliklerle birlikte 665 köy kaydı vardır. İskeçe'nin dahil olduğu Gümülcine sancağının son salnâme olan 1903/04 verilerine göre nüfusu 245.579 olarak aktarılmıştır (Salnâme-i Edirne, H. 1300: 131-157; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1036).

Coğrafi olarak ele alındığında İskeçe kazâsı, kuzey yönünde Darıdere ve Ahi Çelebi, doğu yönünde Gümülcine kazâları ile, güneyinde Adalar (Ege) denizi ve batısında Selanik vilâyeti ile sınırlıdır. Sancak merkezi olan Gümülcine'nin 48 kilometre batısında bulunan yerleşim biriminin; Sakarkaya, Yassıören, Celeblü, Yenice (Karasu) ve Yeniköy (1889-90 yılından sonra Cedid nahiyesi ismini almıştır) adlarında 5 nahiyesi vardır (Salnâme-i Edirne, H. 1307: 179). Çiftliklerle birlikte 107 köyü bulunan kazânın son salnâmede verilen nüfusu ise; 25.368 İslam, 3.136 Rum, 1.957 Bulgar, 37 Ermeni, 109 Yahudi ve 90 Kıpti olmak üzere, kazâ sınırlarında yaşayan diğer gayrimüslimler ve ecnebilerle birlikte toplam 33.854 olarak kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 234; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1057).

Salnâmelerdeki tarife göre İskeçe kazâsı boyu 52 kilometre, eni 50 kilometre olan bir alana sahiptir. Kazânın doğusu, güneyi ve batısı, 922 dönüm verimli ve mahsuldar bir ovaya sahipken kuzeyi dağlık ve taşlık olarak tarif edilmektedir (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1058). Kazânın Çarşak, Gönen ve Edren isimlerinde üç adet gölü vardır ve bunlardan Edren gölünde sazan balığı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kazâ sınırlarında üç adet önemli akarsu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Karasu veya Mesta olarak adlandırılan nehir olup Taşöz adası karşısında Adalar denizinde nihayet bulmaktadır. İkincisi İskeçe çayıdır ve Rodop silsilesi yoluyla İskeçe kasabasını ikiye böldükten sonra Yenice ovasını geçerek Lagos (Karaağaç) körfezi bitişiğindeki Boru gölüne dökülmektedir. Üçüncü akarsu ise Otman Ören ve Kettânlık köyleri civarından gelip Koyunköy de birleştikten sonra Koyunköy deresi olarak isimlendirilir ve Yenice ovasında İskeçe çayı ile birleşerek Boru gölüne karışmaktadır.

İskeçe Kasabası: Coğrafi, Tarihi ve İdarî Durumu

İskeçe kasabası bağlı bulunduğu Gümülcine sancağının 43 kilometre batı yönünde yer almaktadır. Kasabanın kuzeyi Rodop dağlarının Karaoğlan ile Çal tepeleri ile örülü olup Çal tepesinin denizden yüksekliği yaklaşık 750 metredir. Kasabanın güneyi ise Adalar denizine kadar uzanan ova ile çevrilidir ve denize mesafesi 22 kilometredir. Kasabanın doğu sınırını Karaağaç körfezi ve Boru gölü belirlemektedir. Güney sınırı ise Karasu nehriyle şekillenmiştir. Kasabanın etrafına bakıldığında Bulustra köyünde bir harap kale ve İskeçe'nin doğusunda, demiryolu güzergahında Cenevizlilerden kalma Boru kalesi harabesi bulunmaktadır.

İskeçe'nin tarihçesine dair salnâmelerde aktarılan bilgilere göre kasaba ismini yerleşim yerlerinin üst başında bulunan "Eksanti" harabelerinden almıştır ve buraya eski

zamanlarda Ksanti denmiştir (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 236.). İskeçe Kalesi olarak isimlendirilen bu kale harabelerinin bugün ufak bir bölümü ayakta. Ahıryan (Aren) mahallesi olarak adlandırılan ve çoğunlukla Türklerin yaşadığı yerleşim birimine yaklaşık 475 metre mesafededir. Şehrin isim menşesine dair Salnâmede verilen bu bilgi bugün de geçerliliğini korumaktadır. Araştırmacıların şehrin ismine dair tespitlerine göre şehir ismini 845 yılında yapıldığı düşünülen Ksanthi kalesinden almaktadır (Georgantzis, 1976: 6984).

Türk kaynaklarına bakıldığında Aydınolu Umur Bey'in 14. yüzyıl ortalarında İskeçe'yi muhasara edip aldığı bilgisi vardır. Enveri Düsturnamesi'nde kayıtlı olan bu bilgide şehrin ismi "Eksya" olarak yazılmıştır (Mükrimin Halil Bey, 1929: 43). Aşıkpaşazade tarihinde kasaba "İskete" olarak geçmekte olup 1527 tarihli bir Osmanlı tahrir defterinde kasaba "İsketye" ismiyle kayıt altına alınmıştır (Âşık Paşazâde, H. 1332: 61; Âşık Paşazâde, 2003: 390; BOA, TT.d., 143 / H. 934/ M. 1527-28: 51). Edirne vilâyet salnâmelerinde şehrin ismi bugün kasabada yaşayan Türklerin de telaffuz ettiği şekliyle "İskeçe" olarak yer almaktadır. 1901-02 yılı salnâmesinde Türklerin İskeçe'yi Gazi Evrenos Bey marifetiyle 1361 (H. 763) senesinde fethettikleri bilgisi vardır (Salnâme-i Edirne, H. 1317: 448). Bilindiği gibi İskeçe'nin Osmanlılar tarafından tam olarak hangi yılda fethedildiğine dair değişik görüşler vardır. Salnâmedeki bilgi muhtemelen Edirne'nin fetih tarihini esas alarak verilmiştir. İskeçe'nin Osmanlılar tarafından kalıcı olarak fethinin Edirne'nin ele geçirilmesini takip eden on yıl içerisinde gerçekleştiği bilinmektedir. Osmanlılar İskeçe bölgesini fethettikten sonra yaklaşık 500 yıl boyunca kazânın idarî merkezi olarak Yenice-i Karasu'yu kullanmışlar, 1870'lerin ilk yıllarında kazâ merkezini buradan İskeçe'ye nakletmişlerdir (BOA, ŞD., 2879-33 / H. 17 Zilkade 1291/ M. 26 Aralık 1874; BOA, ŞD., 2006-18 / H. 21 Rabiulahir 1292/ M. 27 Mayıs 1875). Bu nakle dair 1891 senesi salnâmesinde "*İskeçe'nin birkaç sene önce 500 veya 600 haneli bir köy iken Yenice-i Karasu kasabasındaki hükümet merkezinin buraya nakledilmesiyle İskeçe'nin günden güne gelişme gösterip 1.527 haneye ulaştığı*" bilgisi verilmektedir. 1901 salnâmesinde ise nakil tarihinin 1874 (H. 1291) yılı olduğu bilgisi yer almaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 235, 238-239; Salnâme-i Edirne, H. 1317: 450; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1061, 1059).

Vilâyet salnâmelerinin ortak ve önemli özelliklerinin başında yerleşim birimlerinin idarî yapısını ayrıntılı biçimde içeriyor olmaları gelmektedir. Yerleşim birimlerindeki idarî kurumların hangileri olduğu, bu kurumların yöneticileri ve azaları, eğer varsa kurumlara ait

gelirler ve giderler bu salnâmelerin verileri arasında yer almaktadır. Salnâmelerin aktardığı veriler takip edildiğinde 19. yüzyılın son çeyreğinde idarî merkez kimliği kazanan İskeçe'nin idarî kadrolarının eksiksiz olduğu görülür.

Kazâdaki idarî yapılanmaya yakından bakıldığında, ilk zamanlarda kazâda, idare meclisi, belediye dairesi, şer'iyye, bidayet ve ticaret mahkemeleri, nüfus idaresi, ziraat ve ticaret odaları, âşar dairesi, tahrir-i emlak komisyonu, telgraf ve posta idaresi, rüsûm-ı sitte idaresi ve Karaağaç rüsûmat idaresi, İslam ve Rum cemaat meclisleri, rüşdiye ve iptidaiye (ilkokul) mektepleri, Avusturya, Fransa, Yunanistan ve 1895 yılından itibaren İtalya konsolos vekilleri bulunmaktadır. Yıllar içerisinde bu kurum ve memurluklara liman ve karantina idareleri, sanayi odası, muhacirin komisyonu, mâarif komisyonu, Ziraat Bankası şubesi, düyun-u umumiye ve reji idaresi, vesait-i nakliye-i askeriye komisyonu, evkaf komisyonu ve tahsilat komisyonunun da eklendiği görülmektedir.

Edirne vilâyet salnâmelerinde geçen ve İskeçe'nin idarî yapısını oluşturan bazı önemli vazifelerdeki isimlere bakılacak olunursa 1882 ile 1904 yılları arasında İskeçe'de on kaymakamın görev yaptığı tespit edilebilir. Bunlar arasındaki Daniş Efendi, Halil Nahifi Efendi ve Emin Raşid Efendi en çok görevde kalmış kaymakamlardır. Belediye yönetimine bakıldığında ise yine aynı yıllar arasında İskeçe belediyesinde sekiz değişik ismin belediye başkanlığı görevini aldığı görülmektedir. Bu isimler arasında Gavril Efendi ve kapıcı başı unvanına sahip Hacı Hafız Süleyman Efendi en uzun süre görev alan belediye başkanları olmuşlardır. Osmanlı Şeriye mahkemelerinde kadıların yargı görevi ifa ederken yardımcılarının pozisyonunda bulunan görevlilere nâib denmiştir (İhsanoğlu, 1994: 399). İskeçe'de görevlendirilmiş nâiblerden 1882 ile 1904 yılları arasında sekiz değişik isim salnâmelerde kayıtlıdır. Bunlar arasında Müderris Ahmed Hamdi Efendi İskeçe'de en uzun süre görev alan nâib olmuştur. Aynı yıllar arasında iki ismin İskeçe müftülüğü görevinde bulunduğu görülmektedir bunlardan Hafız Ahmed Efendi 1882 ile 1891 yılları arasında dokuz yıl görevde kalmıştır. İkinci isim olan Osman Nuri Efendi ise 1891 ile 1904 yılları arasında on üç yıl İskeçe müftülüğü görevinde bulunmuştur.

Salnâmelere Göre İskeçe Kazâsı ve Kasabasının Genel Özellikleri

İskeçe salnâmelerinde oldukça güzel sözcüklerle tarif edilmektedir. Genel bir değerlendirmeye aktarılacak olunursa, İskeçe'nin dağ eteğinde latif bir mevkide bulunduğu ve ortasından geçen İskeçe nehrinin kasabanın güzelliğini arttırdığı yazılmaktadır. Kasabadaki binaların

yeni tarzda inşa edildiğine dikkat çeken anlatımlarda kasabanın manzarası “ruhperver” ve “dilküşâ” kelimeleriyle tarif edilmektedir. Bu bilgilere ilave olarak kasaba meydanında pazarın da kurulduğu büyük bir meydanın olduğu ve bu meydanda merhum Hacı Emin Ağa tarafından inşa ettirilmiş eski saatin bulunduğu bilgisi vardır. Ayrıca kasabada belediye tarafından oluşturulan ve içerisinde çeşitli ağaç ve bitkilerin dikildi olduğu parktan övgüyle bahsedilmekte bu bahçenin özellikle yaz aylarında cuma ve pazar günleri halk tarafından ziyaret edildiği anlatılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 236). Anlatımda hususiyetle cuma ve pazar günlerinin not edilmiş olması kasabanın Müslüman ve Hristiyan nüfus yapısına işaret etmektedir. Kasabadaki nüfus ağırlığının daima Müslüman-Türkler ile Ortodoks-Rumlar arasında olduğu bilinmektedir. Aşağıda nüfus bölümünde daha ayrıntılı ele alınacağı üzere, salnâmelerdeki nüfus verileri Osmanlı arşivindeki nüfus defterleriyle karşılaştırıldığında, İskeçe'nin idarî merkez olmasının ardından, kentin nüfus yapısının Müslüman-Türkler lehine artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 1891-92 salnâmesinde kasaba parkıyla ilgili dikkat çeken bir diğer ifade ise buranın yerel idare tarafından inşa edilmiş olduğu bilgisinin verilmesidir. Bilindiği gibi aynı dönem Balkan şehirlerinde park inşa etmek kentin gelişmişliğinin bir göstergesi olmuştur. İskeçe'nin de böyle övgüyle bahsedilen bir parka sahip olması kentin ve bireylerin sosyoekonomik yapısının gelişmişliğine referans olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Yine kentin gelişmiş altyapısına işaret eden başka bir bilgi de şehrin içinden geçen İskeçe çayı üzerinde biri 42x2,5 metre ve diğeri 38x2,5 metre olmak üzere yeni tekniklerle yapıldığı aktarılan iki adet köprü'nün varlığıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1059).

1903-04 salnâmesinde İskeçe kasabasının 13 mahallesi olduğu kayıtlıdır. 1843 yılına ait Osmanlı arşivindeki nüfus defterlerinde İskeçe kasabasının dokuz mahallesi kayıtlıdır. Bunlar Müslümanların kayıtlı olduğu: Cam-i Atik, Aşağı, Ahiryân (Yukarı) ve hem Müslüman hem de gayrimüslim kayıtlarının olduğu Samakof mahalleleridir (BOA, Nfs.d., 4654 / H. 1259/ M. 1843-44: 7-23). Gayrimüslim nüfusun kayıtlı olduğu aynı yıla ait nüfus defterinde ise; Kavak, Aya Görgi, Orta Sokak, Meskune (Saklon) ve Ayvalaş mahalleleri bulunmaktadır (BOA, Nfs.d., 4661 / H. 1259/ M. 1843-44: 1-21). Bu mahallelere 1849 yılındaki defterde Müslüman hane kayıtlarının bulunduğu Sulina (Sünne) mahallesi de eklenmiştir (BOA, KK.d., 6347 H. 1266/ M. 1849-50: 24). Bu veriler doğrultusunda, yüzyılın ortalarında, İskeçe kasabasının dördü Müslüman, beşi Hristiyan ve biri karışık olmak üzere 10 mahalleden oluştuğu görülmektedir. Bu karşılaştırma İskeçe'nin idarî merkez olduktan sonra nüfusu hızla artan

bir cazibe merkezi haline geldiğini göstermesi açısından önemlidir.

Araştırmamız kapsamında ele aldığımız 1882 ile 1904 yılları arasındaki salnâmelerin geneli tahlil edildiğinde, İskeçe kazâsının bünyesinde barındırdığı kurum, kuruluş, işletme ve tesisler göz önüne alındığında, kazâ genelinin ve kazâ merkezinin dönemin kalkınmış ve müreffeh yerleşim birimlerinden olduğu sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir. Kazânın eski Via-Egnatia üzerinde bulunması ve Ege denizi sahilinde yer almasının yanı sıra, kazâdaki sosyal kurumlar ile iktisadi kurum ve işletmelerin bu kalkınmanın mimarları olduğu çok açıktır.

İbadethane ve Kutsal Mekanlar

Edirne vilâyet salnâmelerinde İskeçe kasabasında beş cami ve üç tekke kayıtlıdır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 239; Salnâme-i Edirne, H. 1310: 468). Camilerden ilki “Pazaryeri” de denilen şehir meydanındaki Pazar Yeri Cami-i Şerifi'dir (İskeçe Cami ve Mescitleri, 2022: 65-69). Caminin bânîsi olan Hacı Emin Ağa kasaba meydanına bu camiyle birlikte bugün kentin simgesi olan saat kulesini de inşa ettirmiştir. İkinci dünya savaşı sırasında kenti işgal eden Bulgarlar tarafından yıkılmış olan caminin Hattat Ârif Efendi'ye ait kitabesi bugün İskeçe Sünne Camiinde bulunmaktadır (Yapar, 2019: 15, 19-20, 22-23). Kayıtlı diğer bir cami ise Sünne Mahallesi Cami-i Şerifi'dir ve bânîsi Kaymakam Hüseyin Bey'dir. Bu caminin İskeçe'nin sonradan kurulan Sünne (Sulina veya Beyler) mahallesinde bir külliye formunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu külliye ortak avlunun paylaştığı iki katlı bir medrese ve iki katlı büyükçe bir sosyal konutun varlığı tespit edilmiştir (Melkidou, 1999: 123-124). Bânîsinin Hacı Hafız Süleyman Efendi olduğu kaydedilen başka bir cami ise Dabbağhane Cami-i Şerifi olarak salnâmelerde kayıtlıdır. Cami 1972 yılında Yunan yönetimince yıktırılmıştır (Dede, 1975: 124-133; Dede, 1984: 9-11) ve bugün yerinde Dimokritos Üniversitesi Poliketnik okulu bulunmaktadır. Dördüncü olarak zikredilen cami ise Aşağı Mahalle Cami-i Şerifi'dir ve bânîsinin Çıplak Ağa pederi Hacı Ahmed Ağa olduğu aktarılır. Bugün Çınar Camii adını almış olan bu camiye eski tarihlerde Hubyar Camii de denmiştir. Bu caminin geçmişte 28 odalı bir medreseye de sahip olduğu bilinir (VGMA, VKF.HRM.d., 743 / H. 18 Şevval 1198/ M. 4 Eylül 1784: 270-275). Kasabada kayıtlı son cami ise, bânîsinin Dramalı Mehmed Paşa olduğu belirtilen Ahiryân Mahallesi Cami-i Şerifi'dir. Bugün Aren veya Yukarı adıyla anılan mahallede bulunan ibadethanenin konumu itibarıyla İskeçe'nin en eski camii olduğu düşünülmektedir (Melkidou, 1999: 57-62). Eski kazâ merkezi olan Yenice-i Karasu'da ise, salnâme kayıtlarında iki cami aktarılmaktadır. İlki Çarşı Cami-i Şerifi'dir ve bânîsinin

Budin defterdarı Ahmed Efendi'dir. İkincisi ise Çay Mahallesi Cami-i Şerifi, olarak aktarılır ve bânîsinin Gazi Evrenos Bey olduğu bilgisi verilir. Bunlar dışında kazânın diğer yerlerinde de çok sayıda cami ve mescit bulunduğu ve bunların çoğunun halkın kendi imkânları ile inşa edilip vakfedilmiş olduğu bilinmektedir.

1892-93 yılı Salnâmesinde İskeçe Aşağı mahallede tarikat-ı aliye-i Halvetiyye'den Ahmet Baba Dergâhı ve tarikat-ı Rifâiyye'den diğer bir dergâh bulunduğu kayıtlıdır. Ayrıca Emirler Tekkesi köyünde de bir türbe bulunduğu ve bu türbenin haziresinde ashâbıkirâmdan Emir Baba hazretlerinin mezarının bulunduğu yazılmıştır (Salnâme-i Edirne, H. 1310: 468). Bugün İskeçe'de ayakta kalabilmiş olan tek tekke yapısı Aşağı mahallededir. Hacı Hasip Baba (Bektaşî) olarak bilinen tekkenin eski yıllarda büyük bir bahçenin içerisinde yer aldığına dair yazılı kaynaklar vardır (Dede, 1975: 140). Bugün tekkenin dörtgen şekilli ve tek katlı ana binası dışında bahçesinde dört adet kabrin bulunduğu küçük bir kısmı korunabilmiştir.

Hicri 1319 (1903-04) senesi salnâmesinde İskeçe kazâsı genelinde bir mitropolidhane, on altı kilise ve manastır olduğu kayıtlıdır. Bunlardan mitropolidhane ile üç manastır ve beş kilisenin İskeçe kasabasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Kasabanın kuzeydoğu tarafında bulunan manastıra Panaiya, kuzeyinde bulunanına Filamut ve kuzeybatı tarafındakine ise Birnar veya Aya-Taksar denildiği aktarılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1059; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 235). İlgili salnâmede bahsedilen İskeçe metropolitliğinin ilk kez 879 tarihinde İstanbul patriği olan I. Fotios'un yönetimindeki sinod kaydında rastlandığı bilinmektedir (Kiriakidou, 1960: 31). Osmanlı fethi sonrası İskeçe metropolitliği görevlerine devam etmiş Türklerin egemenliği boyunca faaliyetlerini sürdürmüştür. Bahsi geçen üç manastır ise İskeçe şehrinin kuzeyinde, biri Çal tepesi eteklerinde diğer ikisi ise Karaoğlan tepesi eteklerinde bir üçgen oluşturan konumlarda bulunmaktadırlar. Bölgede yaşayan bazı Hristiyanlar şehrin güneyindeki Karaağaç (Porto Lagos) körfezindeki Agiou Nikolaou manastırı da eklendiğinde bu manastır dörtlüsünün bir haç oluşturduğu ve İskeçe bölgesini felaketlerden koruduğu inancını taşımaktadırlar. Manastırların yapım tarihleri tam olarak tespit edilememiş olmakla birlikte geçirdikleri yangın veya depremlerden kurtarılan bazı belgelerdeki notlar vasıtasıyla Osmanlı hakimiyetinden çok önce var oldukları tespit edilebilmektedir. Bunlar arasında bulunan ve salnâmede Aya-Taksar olarak bahsi geçen manastırın tam ismi "İera Moni Pammegiston Taksiarhon" olup Türkçeye "Kutsal Baş Melekler Manastırı" olarak çevrilebilir. Taksiarhon manastırı İskeçe kale harabelerinin bugüne de ulaşan

kalıntılarının yaklaşık 200 metre güneybatısında bulunmaktadır ve diğer üçünden daha erken bir tarihte inşa edildiği tahmin edilmektedir. Salnâmede şehrin kuzeydoğusunda yer aldığı belirtilen Panaiya manastırına "İera Moni Panagias Arhaggeliotissas" ismi verilmektedir. 1829 yılında neredeyse tamamen yıkılan manastır 1835 ile 1845 yılları arasında metropolit Eugene tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Üçgenin üst noktasını oluşturan ve salnâmede Birnar olarak geçen manastır ise "İera Moni Panagias Kalamous" ismiyle bilinmektedir. Manastırın Bizans'ın ikonoklazma döneminde Bizans'tan gelen keşişler tarafından kurulduğu rivayet edilmektedir (Georgantzis, 244-246, 250).

Eğitim Kurumları

Edirne vilâyet salnâmelerinde 1882-83 yılından itibaren İskeçe kasabasındaki okullar ve bu okullara devam eden öğrenci sayıları da takip edilebilmektedir. Her yıl ayrıntılı şekilde ele alınmasa da 1882-83 yılı ile son salnâmenin yayınlandığı 1903-04 yılları arasında verilen bilgiler çerçevesinde İskeçe'nin eğitim kurumları üzerine bazı analizler yapılabilir. 1882-83 yılında sadece İskeçe'deki rüşdiye mektebi hakkında bilgiye rastlanır. Okulun müdürü Mehmed Hulusi Efendi'dir ve müdür dışında isimleri Ahmed Efendi ve Kâşif Efendi olan iki öğretmeni bulunmaktadır. İlgili salnâme okuldaki öğrenci sayısını 78 kişi olarak vermektedir. Bir sonraki yıl yayınlanan salnâmede ise rüşdiye mektebinin yanı sıra ilkokulun da bilgisi verilmektedir. Buna göre İskeçe ilkokulu müdürü İsmail Efendi'dir ve ismi belirtilmeyen iki öğretmen ilkokulda görev yapmaktadır. Bu yıla ait öğrenci sayısı verilmemiştir. 1891 yılına kadar tekrar edilen bu bilgilerin ardından 1891-92 salnâmesi kasabada erkek ve kız çocukların yeni usullere göre eğitim gördüğü biri erkek diğeri kız olmak üzere iki ilkokul olduğunu haber vermektedir (Salnâme-i Edirne, H. 1300: 144; Salnâme-i Edirne, H. 1301: 164; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 238).

İskeçe kasabasındaki okullar hakkında en teferruatlı veri içeren salnâme ise 1895-96 yılında basılmış olan salnâmedir. Okullardaki öğrenci sayılarını aktarmanın yanı sıra kasabadaki Rum cemaatine ait okullar ve öğrenci sayılarını da vermektedir. Buna göre baş öğretmeni Mustafa Şevket Efendi olan rüşdiye mektebinde 114 öğrenci kaydı bulunmaktadır. Aynı yılın iptidai mekteplerinde (ilkokul) ise; Abdülrahmân Efendi'nin öğretmeni olduğu erkek okulunda 174 öğrenci, Âliye Hanım'ın öğretmeni olduğu kız okulunda 41 öğrenci ve Şâdiye Hanım'ın öğretmeni olduğu diğer kız okulunda 33 öğrencinin bulunduğu bilgisi vardır. Kasabadaki Rum okullarına bakıldığında ise müdürlüğünü Vasilaki Efendi'nin yaptığı İskeçe Rum rüşdiye mektebinde 77 öğrenci kayıtlıdır. Yani

Efendi'nin müdürlüğünü yaptığı Rum erkek ilkokulunda 172 öğrenci kayıtlıken öğretmeni Dora Hanım olan Rum kız ilkokulunda 120 öğrenci, Rum karışık ilkokulunda ise toplam 329 öğrencinin eğitim gördüğü aktarılır (Salnâme-i Edirne, Ma. 1311: 137-138).

Bu veriler çerçevesinde kasabanın idarî merkez olmasıyla birlikte okullaşma oranının da artmış olduğu nüfus artışına paralel olarak öğrenci sayısının da yükseldiği görülmektedir. Hemen hemen her köyde ilkokul bulunmakta ve bunlar eski usulde eğitim yapmakta iken İskeçe medresesi hariç kasabadaki tüm okullarda yeni usulle eğitim verilmektedir (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1060). En kapsamlı verileri elde ettiğimiz 1895-96 salnâmesi üzerinden bir analiz yapılacak olunursa kasabada toplam iki rüşdiye mektebi ve altı ilkokul bulunmaktadır. Kasabadaki toplam öğrenci sayısı (medreseye devam edenler hariç) 1.060 kişidir. Bunlardan 191 öğrenci rüşdiyeye devam ederken kalan 869'u ise ilkokul öğrencisidir. İkkokula devam eden 869 öğrenciden 329'unun kız olduğu ve buna göre kasabadaki öğrencilerin %38'inin kız öğrenci olduğu hesaplanabilir. Toplam öğrenci sayısı üzerinden bir hesaplama yapılacak olunursa İskeçe kasabasında okula devam eden öğrencilerin 362'si Müslüman ve 698'i Hristiyan'dır. Bunlar yüzde olarak hesaplandığında kasabada okula devam eden öğrencilerin %34'ü Müslüman ve %66'sı Hristiyan olarak hesaplanmaktadır. Müslüman öğrenciler arasında kız öğrencilerin oranı %20'dir. Hristiyan öğrencilerin ise %36'sının kız çocuğu olduğu hesaplanabilir. Her halükârda yüzyılın şartları göz önüne alındığında kasabadaki iki milletin de çocukların eğitimine önem verdikleri özellikle kız çocuklarının eğitimine önemli oranda imkân sağladıkları söylenebilir.

İktisadi Hayat

İskeçe kazâsı arazisinin tarım ve hayvancılığa oldukça elverişli olduğu ancak sancaktaki başlıca tarım faaliyetinin dünya çapında meşhur olan tütün olduğu bilinmektedir. Kazânın kuzeybatı kesimini oluşturan ve Yaka Köyleri denilen köylerin arazisi, taşlık olması nedeniyle tahıl üretimi için uygun olmasa da tütün üretimi için oldukça elverişlidir. 1891-92 salnâmesinin aktardığına göre, bölge tütün üretimden yıllık 180.000 Osmanlı lirasından fazla gelir elde etmektedir. Ayrıca tütünün istifi (pastal) ve balyalanması (denk ve boğça) için gereken yan ürünler ile işçi ve nakliye ücretleri de ele alındığında bu sektörün kazâya 70.000 lirayı aşan başkaca getirileri de vardır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 237). Bunun dışında tütün üreticileri sayıları altı bini bulan işçiye de istihdam sağlamaktadırlar. Üreticiye tütün üretimini sürdürmesi için faizsiz borç sağlanmakta ve bu krediler sayesinde

üretici tefecilere mecbur kalmadan üretimini sürdürebilmektedir.

1883-84 salnâmesine göre, Kazâda senelik tahmini 1.200.000 kıyye (okka) tütün üretimi vardır ve bunların her kıyyesi kalitesine göre dört kuruştan seksen kuruşa kadar fiyatlarla satılmaktadır. 1891-92 salnâmesinin Düyunu Umumiye idaresinin verilerini kaynak olarak aktardığına göre, bölgede 2.076.480 kilograma varan tütün elde edilmektedir ve bunların en kalitelisinin kilosu önceki senelerde bir Osmanlı lirasına satılmış olmasına rağmen fiyatı günden güne düşmüş ve 1890-91 yılında en yüksek fiyat kilogram başına 50 kuruş olmuştur. Bu azalan fiyatların etkisi son salnâme olan 1903-04 salnâmesinde izlenebilmekte, yaklaşık on yılın ardından bölgedeki tütün üretimi yaklaşık bir buçuk milyon kıyye olarak aktarılmaktadır. Aynı salnâmede tüm Edirne vilâyetinin tütün üretimi ise 3.015.990 kıyye olarak aktarılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1301: 274; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 236-237; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 899). Bu verilere göre Edirne vilâyeti tütün üretiminin %49,73'ünün İskeçe kazâsından elde edildiği tespiti yapılabilir.

Kazâda buğday, darı, arpa ve mısır gibi tahıllar da üretilmektedir. Kazânın bağları az olduğundan şarap imalatının çok az olduğu aktarılmaktadır. Öte yandan kazâ genelinde hayvancılığın önemli bir iş kolu olduğu ve bunun bir sonucu olarak kazâda önemli miktarda tereyağı ve peynir imal edildiği bilgisi verilmektedir. İskeçe'de debbağhanelerin o yıllarda azaldığı bilinmektedir. Salnâmelerde bu bilgiyi teyit ederek eski yılların aksine kazâda senelik sadece 10.000 adet sahtiyan ve bir o kadar meşin ile 300 adet gön imal edildiğini aktarmaktadırlar (Salnâme-i Edirne H. 1309: 237; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1060).

Salnâmelerin aktardığı Karaağaç iskelesi civarında ve Boru gölünün denize dökülen bölümünde hazine-i hassaya ait Boru Dalyanı ve sahilde ise üç dalyan bulunduğu bilgisi bugün neredeyse hiç hatırlanmayan bilgilerdir. Bu dalyanlarda; kefal, yılan balığı ve levrek başta olmak üzere balık avcılığı yapılmakta, kefal balığı yumurtaları ihraç edilmekte ve tuzlama tekniği uygulanan balık çeşitleri, başta Gümülcine olmak üzere İzmir ve İstanbul'a satılmaktadır.

Bölge arazisinin büyük bölümü volkanik bir yapıya sahip olduğundan, gümüş, bakır, demir, antimon, simli kurşun, kömür gibi maden yataklarının bulunduğu aktarılan bilgiler arasındadır. Ayrıca İskeçe kasabasına iki buçuk saat mesafede, kasabanın kuzeydoğusunda bulunan ılıcaların, ilk bahar ve son bahar mevsimlerinde yaklaşık iki bin kişinin ziyareti ile kasaba ve kazâya iktisadi

canlılık kazandırdığı bilgisi de salnâmelerin aktardığı bilgiler arasındadır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1060).

Ulaşım

İskeçe kazâsının ticaret ve yolcu lojistiğinin başlıca merkezi, Adalar (Ege) Denizi sahilinde yer alan, Karaağaç veya bazı kaynaklarda Porto-Lagos da denilen körfezdeki Karaağaç limanıdır. İskeçe kasabasının 22 km güney doğusunda yer alan liman, H. 1309 salnâmesine göre, Osmanlı gemileri dışında Avusturya, Yunanistan ve İngiltere gemilerinin de aktif olarak kullandığı bir limandır ve kazânın ithalat ve ihracatı bu iskele vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Aynı salnâmeye göre iskeleye senelik, 114.807 ton kapasiteli 233 vapur ve 356 yelkenli gemi ziyaret etmiştir. Burası İskeçe'nin yanı sıra merkez liva olan Gümülcine ve diğer komşu beldelerin de aktif olarak kullandığı bir lojistik noktadır. İskelenin etrafındaki bataklıklardan dolayı iklim şartlarının pek iyi olmadığı ve liman çevresinin bu yüzden gelişemediği aktarılmaktadır. H. 1309 salnâmesine göre limanın çevresinde sadece birkaç han ve mağaza bulunmaktadır ve gümrük idaresi ve karantina gibi ihtiyaç duyulan kurumların binaları da icar ile tutulmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1060-1061; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 238).

1903-04 salnâmesinin aktardığına göre, Dedeağaç'tan Makri, Gümülcine, Karaağaç üzerinden İskeçe'ye ulaşan 123 buçuk kilometre uzunluğunda bir karayolu bulunmaktadır. Bu yolun 56 buçuk kilometresi asfalt olup yol üzerinde 46 kâgir, bir ahşap ve 28 muhtelif köprü ile 34 kasis vardır. 1891-92 salnâmesinden anlaşıldığı üzere İskeçe'den Karaağaç limanına ulaşan bir asfalt yolun yapımına başlanmış olup 1904 yılında bu yolun büyük bölümünün tamamlanmış olduğu, sadece beş veya altı kilometrelik kısmının kaldığı takip edilmektedir. Ayrıca yine İskeçe'den Ahi Çelebi'ye bir askeri yol yapımına başlandığı ve 1904 yılında bu yolun yarısının tamamlanmış olduğu bildirilmektedir. Şahin ve Palas köylerinden geçerek İskeçe'den Paşmaklı'ya giden 92,7 kilometre uzunluğundaki yolun ise 70 kilometresinin onarılmış olduğu aynı salnâmede aktarılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 238; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 902).

İskeçe kazâsında etkin kullanılan diğer bir ulaşım vasıtası demiryoludur. Edirne'nin Ege denizine açılığını sağlayan Dedeağaç limanı beraberinde bir sancak merkezi olan Dedeağaç kasabasını getirmiş ve bu yerleşim biriminin Selanik ile bağlantısını kuran Dedeağaç-Selanik demiryolu bağlantı hattı 1896 yılında kurulmuştur (Aydın, 2021: 76-100). Dedeağaç'tan Selanik'e kadar 442 kilometre olan hattın 50 kilometrelik bölümü İskeçe kazâsının sınırları içerisinde geçmektedir. Doğudan

batıya, Kızılca Köy, İskeçe, Okçılar ve Yeni Köy istasyonları kazâ dahilindeki demiryolu istasyonlarıdır. İskeçe'de bugün de kullanılan tren istasyonu kasabanın 15 dakika güneyinde yer almakta ve kasaba ile istasyon arasında, 1030 metre uzunluğunda, etrafında salkım ve çınar ağaçlarının olduğu ve fenerlerle aydınlatılan asfalt bir yol bulunmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1319: 902, 906, 1061; Salnâme-i Edirne, H. 1302: 272; Salnâme-i Edirne, H. 1309: 238).

1883-84 salnâmesinde İskeçe çayı üzerine inşa edilmiş köprüler dışında, kazânın batısında, Karasu nehri üzerinde de bir köprünün bulunduğu bilgisi aktarılmaktadır. Köprünün ova kısmındaki bölümünün 1882 yılında yenilenmiş olduğu ve boyunun 260 metre olduğu bilgisi vardır (Salnâme-i Edirne, H. 1301: 275). 1903-04 salnâmesi takip edildiğinde ahşap olduğu anlaşılan bu köprünün birkaç sene önce nehir sularının yükselmesiyle harap olduğu ve bunun üzerine padişahın emri ile İskeçe belediyesi tarafından yeni köprü inşasına başlandığı bilgisine rastlanır. Yeni köprü 240 metre boyunda ve tamamı demir olarak tasarlanmıştır.

Nüfus

Edirne vilâyet salnâmelerine bakıldığında kazâ özelinde ve bazen kasaba bahsinde bazı nüfus verilerinin de işlendiği görülür. Son yıllarda basılan salnâmelerde daha ayrıntılı nüfus bilgileri yer almaktadır. Ancak bu verilerin her yıl düzenli olarak verilmediği ve bazı takip eden yıllarda da eski rakamların tekrar edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden ilgili salnâmelerin İskeçe'ye ait aydınlatıcı nüfus verilerini aktarmaktan uzak oldukları görülür. Ayrıca dönemin matbaa tekniklerinin bir sonucu olarak nüfus verilerine ait bazı rakamların doğru okunamayacağı veya hatalı basılmış olabileceği göz önünde tutulmalıdır. Salnâmelerin aktardığı İskeçe'ye ait nüfus verilerinin Osmanlı arşivinde bulunan nüfus defterleri ile karşılaştırılarak desteklenmesinin gerektiği kanaatini taşımaktayız.

Salnâmelerdeki nüfus bilgilerinin arşivdeki nüfus verileriyle karşılaştırılmasına örnek oluşturabilecek bir değerlendirme yapılacak olunursa: 1891-92 salnâmesindeki kayda göre İskeçe kasabasında toplam hane sayısı 1.527 olarak aktarılmaktadır (Salnâme-i Edirne, H. 1309: 235). Osmanlı arşivindeki yakın dönem nüfus defterlerine bakıldığında 1840 yılına ait veriler kasabada 636 Müslüman ve 649 reaya olmak üzere toplam 1.285 hane kaydı vermektedir (BOA, Nfs.d., 4651 / H. 1246/ M.1830-31: 12-30; BOA, Nfs.d., 4660 / H. 1256/ M. 1840-4: 2-34). Yine 1843 yılına ait nüfus defterlerine bakıldığında İskeçe'de 645 Müslüman ve 694 reaya olmak

üzere toplam 1.339 hanenin kayıtlı olduğu görülür (BOA, Nfs.d., 4654 / H. 1259/ M. 1843-44: 7-23; BOA, Nfs.d., 4661 / H. 1259/ M. 1843-44: 1-21). Bu tespitler ışığında bahse konu salnâmenin aktardığı “*idarî birimlerin Yenice-i Karasu’dan İskeçe’ye naklinden dolayı kasabanın gündün güne büyüdüğü*” bilgisi de göz önüne alındığında 1891-92 yılında İskeçe’de 1.527 hane olması nüfus defterlerinden sağlanan verilerle mümkün görünmektedir. Ancak bu veri arşiv kayıtlarından sağlanan veriler kadar sağlıklı kabul edilmemelidir.

Çalışmamızda ele aldığımız İskeçe kazâsı ve kasabası özelinde değerlendirilecek olunursa kazâda bulunan nüfus salnâmeler tarafından Müslim, Rum, Bulgar, Ermeni, Yahudi, Kıpti ve başka bir devletin tebaası olan yabancılar olarak kategorize edilmiştir. Ancak bazı yıllarda belirli zümreler ayrılmadan “diğerleri” başlığı altında aktarılmıştır.

19. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu’nda yapılan ilk nüfus sayımı olarak kabul edilen 1831 yılındaki nüfus sayımında Rumeli tarafında kayıtlı olan Gümölcine sancağı erkek nüfusu 37.568 olarak verilmiştir (Karal, 1943: 39-40). 1881 ile 1893 yıllarında yapılmış nüfus sayımı sonuçlarına göre ise, Edirne vilâyetinin alt birimi olarak kaydedilmiş olan Gümölcine sancağında toplam 216,509 nüfus kaydedilmiştir (Karpas, 1985: 124-125). Gümölcine’nin sancak merkezi olup İskeçe’nin kazâ statüsü almasıyla, salnâmelerde rastlanan nüfus verileri analiz edilerek oranları hesaplanmış ve ekler bölümünde tablo haline getirilmiştir.

Salnâmeler üzerinden elde edilen nüfus verilerinin kısa bir değerlendirilmesi yapılacak olunursa, ilgili yıllarda İskeçe bölgesinin yüksek oranda Müslüman-Türk nüfusa sahip olduğu ve diğer milletlerin oranının oldukça düşük olduğu rahatlıkla gözlenmektedir. Türklerden sonra ikinci nüfus yoğunluğuna sahip olan Rumların, kazâ nüfusunun %15’inin üzerine çıkmadığı gibi diğer bir millet olan Bulgar nüfusunun ise, %7’nin üzerine çıkmadığı tespit edilmiştir. Dikkat çeken başka bir unsur ise, İskeçe kazâsının, Edirne’nin diğer kazâlarına oranla yoğun bir yabancı nüfusunu misafir etmesidir. Bu özelliğin kazânın sahip olduğu iktisadi potansiyelin göstergesi olduğu değerlendirilebilir.

Yukarıda değinildiği üzere, İskeçe kasabası H. 1291 (1874-75) yılında kazâ merkezi olmuş, daha önce 500 veya 600 haneli bir köy iken birkaç yıl içerisinde 1.527 hanelik bir nüfus değişimine uğramıştır. 1903 yılına gelindiğinde 13 mahalleden oluşan kasaba, yakın tarihli gelişiminin bir avantajı olarak düzenli ve yenilikçi bir yol izleyerek

gelişebilmiştir (Salnâme-i Edirne, H. 1317: 450; Salnâme-i Edirne, H. 1319: 1059).

Sonuç

Günümüzde Yunanistan Cumhuriyeti’nin kuzey şehirlerinden biri olan İskeçe, Osmanlıların Batı Trakya fetihleri sonrası önce Yenice-i Karasu kazâsına tabi bir köy, 1872 tarihinden sonra ise kazâ ve kazâ merkezi statüsüne gelmiştir. Çalışmamız kapsamında 1882 ile 1904 tarihleri arasında yayınlanmış Edirne vilâyet salnâmelerinin ihtiva ettiği veriler özelinde ele alındığında, İskeçe kasabası ve kazâsının idarî ve sosyoekonomik yönlerine dair bazı sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır.

Kazânın bulunduğu coğrafyanın bir yansıması olarak, ele alınan dönemde, kazâda hem Ege hem de Balkan yaşam tarzının birlikte sürdürüldüğü ortaya çıkmaktadır. İskeçe kasabasını ise barındırdığı değişik milletlerden mürekkep nüfus yapısı ve yabancı popülasyonu ile çok kültürlü şehir hayatına sahip bir Osmanlı yerleşim birimi olarak tarif etmek mümkündür. Şehirde çeşitlilik arz eden nüfus yapısının kırsalda aynı olmadığı gözlemlenmekte, kazânın yüksek oranda Müslüman-Türk nüfusa sahip olduğu ve diğer milletlerin oranının oldukça düşük oranda bulunduğu görülmektedir. Mesela Türklerden sonra ikinci nüfus yoğunluğuna sahip olan Rumların, kazâ nüfusunun %15’inin üzerine çıkmadığı, diğer bir millet olan Bulgar nüfusunun ise, %7 olduğu ele alınan verilerle tespit edilebilmektedir.

Kazâ genelinde 135 mektep ve iki medrese olduğu gibi İskeçe kasabasında; iki rüşdiye, üçü kız çocukları için olmak üzere altı ilkokul ve bir medresenin varlığı da söz konusu kalkınmışlığın bir göstergesi sayılmalıdır. Bölgede tarım ve hayvancılığın ön planda olduğu iktisadi yapının lokomotifinin ise tütün üretimi ve ihracatı olduğu çok açıktır. İlgili salnâmelerin aktardığı tarım verilerine bakıldığında Edirne vilâyetindeki tütün üretiminin %49,73’ünün İskeçe kazâsından elde edildiği görülmektedir. Ayrıca İskeçe kazâsının sahip olduğu karayolu, demiryolu ve liman ile iktisadi lojistik ve ulaşım kolaylığı açısından donanımlı bir alt yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. İskeçe kazâsı hem sahil hem ova hem de dağlık alana sahip bir fiziki yapıya sahiptir. Ulaşım kolaylığı ve tarımsal alanların uygunluğu göz önüne alındığında ova ve sahilde köylerin yoğunlaşmış olması doğal bir beklenti olsa da köylerin sahadaki dengeli dağılımına bakarak İskeçe’nin dağlık kesimindeki hayvancılığın da yerleşim birimi oluşumunda göz ardı edilmemesi gereken bir faktör olduğu değerlendirilmiştir. 1904 yılının Edirne vilâyet salnâmesine göre İskeçe kazâsında iki kasaba (İskeçe ve

Yenice-i Karasu), 107 köy ve 65 çiftlik kaydı tespit edilmiştir.

Çalışmamız sonucunda kazâdaki idarî yapıyla birlikte bölge genelindeki kurum, kuruluş, işletme ve tesisler gözü önüne alındığında, İskeçe'nin dönemin kalkınmış ve müreffeh yerleşim birimlerinden biri olduğu sonucu çıkarılabilir. Bunun başlıca sebebinin ise çalışmamızın temel argümanı olan kentin 19. yüzyılın ortalarından itibaren bünyesinde barındırdığı idarî, sosyal ve iktisadi müesseselerin organizasyonu ile ilgili olduğu değerlendirilmiştir. Bu çalışma 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı arasındaki zaman diliminde İskeçe'nin geçirdiği değişim ve dönüşüm konusuna tarih araştırmaları açısından katkı sağlamayı amaçlamıştır. Literatüre bakıldığında vilâyet salnâmeleri temelinde bölgenin ele alındığı böyle bir çalışma yok denecek kadar azdır.

Extended Summary

This study examines the kazâ (districts) and town of İskeçe under the Ottoman rule in the context of the Edirne Vilâyet Salnâmeleri (province yearbooks) published between 1870 and 1904. It is observed that İskeçe, which had previously been the administrative center of the town of Yenice-i Karasu and a sub-settlement of the kazâ with the same name, became a kazâ center with the 1871 regulation after the Ottoman-Russian War, which can be followed looking through the salnâmes.

It is determined that the newly established kazâ of İskeçe had 5 nâhiyes (sub-districts), namely Sakarkaya, Yassıören, Ceblü, Yenice (Karasu) and Yeniköy (Cedit). In spite of some changes occurred in the period that this research covers, it had 107 villages and farm sub-settlement units in general. According to the latest salnâmes from the beginning of the 20th century, the population of the kazâ was calculated as 33,854, including 25,368 Muslims, 3,136 Greeks, 1,957 Bulgarians, 37 Armenians, 109 Jews and 90 Copts, and other non-Muslims and foreigners living within the borders of the kazâ. While it was understood that the population weight in the town of İskeçe was balanced between Muslims and Christians, Muslims were dominant in the kazâ with rates varying between 79% and 83%. A striking point in the population of the region is that the kazâ of İskeçe hosted large foreign (non-Muslim) population compared to other kazâs of Edirne. The population data of the kazâ obtained from the salnâmes is analysed in the text while tables and graphs regarding to this data is available at the appendix section.

Having carefully analyzed, it is understood that the town of İskeçe became an attractive city with a rapidly increasing population after becoming an administrative center. When compared with the records in the Ottoman archives, it becomes obvious that the number of neighbourhoods in the town increased, and in the archive records of 1843 and 1849, the number of neighbourhoods increased from 10 to 13 at the end of the century. The data obtained in this study reveals that İskeçe was a settlement with the developed infrastructure of the period. Also, families living in the town gave importance to the education of their children, the schooling rate was at a sufficient level and especially girls were also included in the education system.

This study shows that the kazâ made significant progress in agriculture and animal husbandry and especially tobacco production and export brought significant economic power to both the kazâ and the town of İskeçe. In the relevant section regarding tobacco production and its prices in the region, it is underlined that 49.73% or almost half of the tobacco produced in the vilâyet of Edirne was produced in İskeçe. Moreover, the transportation network in the region was in good condition in parallel with tobacco export and that the Karaağaç (Porto-Lagos) port was the most important transportation station of the kazâ for import and exports. The number of villages and farms owned by the kazâ was also available at the salnâmes indicating that that rural settlement was high across the region.

As a result, after a deeper analysis and evaluation of archival documents, it is understood that the kazâ and town of İskeçe gradually turn into one of the developed and prosperous settlements of the period. Its social and administrative institutions were fully functioning. In the town of İskeçe, a developed structure is seen in accordance with the possibilities of the century, both in terms of social and city infrastructure. In the late 19th century, İskeçe became a significant town of the region with a multicultural structure where diverse communities were sharing the same city in harmony with each other.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşiv Belgeleri (BOA)

Tapu Tahrir Defterleri

BOA, TT.d., 143 / H. 934/ M. 1527-28.

Nüfus Defterleri

BOA, Nfs.d., 4648 / H. 1246/ M.1830-31.

BOA, Nfs.d., 4649 / H. 1246/ M.1830-31.

BOA, Nfs.d., 4651 / H. 1246/ M.1830-31.

BOA, Nfs.d., 4654 / H. 1259/ M. 1843-44.

BOA, Nfs.d., 4660 / H. 1256/ M. 1840-41.

- BOA, Nfs.d., 4661 / H. 1259/ M. 1843-44.
- İrade Dahiliye**
- BOA, İ.DH., 516-35165 / H. 12 Cemazeyilevel 1280/ M. 25 Ekim 1863.
- BOA, İ.DH., 42-2074 / H. 04 Cemazeyilahir 1257/ M. 24 Temmuz 1841.
- Şura-yı Devlet**
- BOA, ŞD., 2879-33 / H. 17 Zilkade 1291/ M. 26 Aralık 1874.
- BOA, ŞD., 2006-18 / H. 21 Rabiulahir 1292/ M. 27 Mayıs 1875.
- BOA, ŞD., 2006-23 / H. 27 Rabiulahir 1292/ M. 2 Haziran 1875.
- Kâmil Kepeci**
- BOA, KK.d., 6347 H. 1266/ M. 1849-50.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (VGMA) Haremeyn Vakfiyye**
- VGMA, VKF.HRM.d., 743 / H. 18 Şevval 1198/ M. 4 Eylül 1784.
- TTK Kütüphanesi, İSAM Arşivi ve İBB Atatürk Kitaplığı**
- Salnâme-i Vilâyet-i Edirne H. 1300 (M. 1882-83); H. 1301 (M. 1883-84); H. 1302 (M. 1884-85); H. 1303 (M. 1885-86); H. 1305 (M. 1887-88); H. 1307 (M. 1889-90); H. 1309 (M. 1891-92); H. 1310 (M. 1892-93); Ma. 1310 (M. 1894-95); Ma. 1311 (M. 1895-96); Ma. 1317 (M. 1901-02); Ma. 1319 (M. 1903-04).
- Salnâme-i Vilâyet-i Selânik sene H. 1294 (M. 1877-78) Yılı.
- Yayınlanmış Kaynak**
- ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Tevârih-i Âli Osman'dan*, Matbaa-i Âmire, İstanbul H. 1332 (M. 1913-14).
- ÂŞIK PAŞAZADE, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Kemal Yavuz ve M.A. Yekta Saraç, K Kitaplığı 28, İstanbul 2003.
- Düstûr, Tertib I, C. 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.
- Literatür**
- AYDIN, B. (2009). "Salnâme", *TDVİA*, C. 36, ss. 51-54.
- AYDIN, H. (2021). "Rumeli Demiryolları Ege Denizi Bağlantı Hattında Yeni Bir Liman Kenti: Dedeoğaç (1872-1912)", *Humanitas*, 9 (17), ss. 76-100.
- CİN, T. (2009). The Current Problems of The Turks of Western Thrace in Greece as a Member of The European Union, *Ege Akademik Bakış*, 9 (4), ss. 1527-1544.
- DEDE, A. (1975). *Rumeli'nde Birakılanlar*, Otağ Matbaası, İstanbul.
- DEDE, A. (1984). *Tarih ve Memleketim: İskeçe'deki Türk Eserleri*, BTTDD Yayınları, İstanbul.
- DUMAN, H. (2000). *Osmanlı Salnâmeleri ve Nevsâlleri*, C.1, EDHV, Ankara.
- ERDEM, N. (2021). Nüfus Mübadelesi ve Batı Trakya Türkleri, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no.1, ss. 139-151.
- GEORGANTZIS, P. (1976). *Συμβολή Εις Την Ιστορίαν Της Ξάνθης*, [İskeçe Tarihine Katkı], BAA, İskeçe.
- GÖKBİLGİN, M. T. (2000). "Edirne", *TDVİA*, C. 10, ss. 553-555.
- GÖKÇE, T. (2005). "Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından 'Mufassal-İcmâl' Avârız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XX/1, ss. 71-134.
- GÜNAY, V. (2002). "Kırkağaç Kazâsının Sosyo-Ekonomik ve İdâri Yapısı (Aydın Vilâyet Salnâmelerine Göre)", *Manisa Araştırmaları*, C. 2, ss. 77-136. Manisa.
- HALAÇOĞLU, Y. ve EREN, H. (1992). "Batı Trakya", *TDVİA*, C. 5, ss. 144-147.
- HAYRULLAH, P. (2020). *Balkan Savaşlarından Sonra Batı Trakya Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı ve Eğitim Tarihi* (BAKEŞ Yayınları: 44) Gümülcine.
- HÜSEYİNOĞLU, A. (2022). Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan'ın Azınlık Politikası: Süreklilik ve Değişimler Ekseninde Batı Trakya Türklerinin Temel Meseleleri (1991-2021), Esra Özşuer, (ed.), *Tarih ve Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Türk -Yunan İlişkileri 1821-2021* (İstanbul: Boyut Yayınları), ss. 290-307.
- İHSANOĞLU, E. (1994). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. 1, İTSKAM Yayınları, İstanbul.
- İskeçe Cami ve Mescitleri, (2022). C. 1, İskeçe Müftülüğü Yayınları, İskeçe.
- KARAL, E. Z. (1943). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, BDİE, Ankara.
- KARPAT, K. H. (1985). *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin.
- KAYICI, H. (2016). *Edirne Vilâyeti Salnâmelerine Göre Filibe Sancağı (1870-1877)*, Trakya Üniversitesi / 173, Edirne.
- KIEL, M. (1994). "İskeçe", *TDVİA*, C. 22, ss. 553-555.
- KIEL, M. (2013). "Yenice-i Karasu" *TDVİA*, C. 43, ss. 443-445.
- KİRİAKİDOU, S. P. (1960). *Περὶ Τὴν Ιστορίαν Τῆς Θράκης*, [Trakya'nın Tarihi Üzerine], Selanik.
- KURT, Y. (2017). *Osmanlıca Dersleri 2*, Akçağ Yayınları, (9. Baskı), Ankara.
- MELKİDOU, H. (1999). *Τα Μουσουλμανικά Μνημεία Της Ξάνθης Και Η Συμβολή Τους Στην Πολεοδομική Εξέλιξη Της Πόλης*, [İskeçe'deki Müslüman Anıtları ve Şehrin Kentsel Gelişimine Katkıları], Selanik Aristoteles Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Doktora Tezi, Tripoliçe (Tripoli).
- MPAKİRTZİS, İ. M. (2010). *Στοιχεία Για Την Ιστορία Τῆς Κωμόπολης Τῆς Γενισέας Και Τῆς Επαρχίας Τῆς (Καζα) Κατὰ Την Οθωμανική Περίοδο*, [Osmanlı Dönemi Genisea Kasabası ve Kazâsının Tarihine İlişkin Bilgiler], Ekdoseis Spanidi, İskeçe.
- MÜKRİMİN HALİL BEY, (1929). *Düsturname-i Enverî*, Evkaf Matbaası, İstanbul.
- YAPAR ÜNAL, B. (2019). "Yunanistan İskeçe'de Hattat Ârif Efendi'ye Ait Bir Kitabe Hakkında", *ABAD/JABS*, DOI: 10.32953/abad.549434, 2(3): 13-24.
- İnternet Kaynakları**
- <https://sozluk.gov.tr/> (03.06.2022).
- <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> (01.06.2022)

Ekler

Ek 1: Gümülcine Sancağı Hane ve Nüfus Bilgileri.

	Hane	Nüfus	Çiftlik	Arsa
1883-84	39.866	-	88	238
1884-85	44.090	214.899	88	238
1887-88	43.991	215.643	85	239

Kaynak: Salnâme-i Edirne, H. 1301: 253; Salnâme-i Edirne, H. 1302: 253, 256; Salnâme-i Edirne, H. 1305: 260, 262.

Ek 2: İskeçe Kazâsı 1884-85 Nüfus Durumu.

	İskeçe Kazâsı	Gümülcine Sancağı	Kazânın Sancak İçerisindeki Yüzdesi %
Toplam Hane	6.250	44.090	14,1
Toplam Nüfus	29.006	214.899	13,5
Hususi Hane	6.194	43.715	14,1
Yerli Erkek	13.750	106.136	12,9
Yerli Kadın	13.539	105.892	12,7
Yabancı Hane	56	385	14,5
Yabancı Erkek	1.489	2.285	65,1
Yabancı Kadın	228	591	38,5
Hane Başına Nüfus	4,6	4,8	-

Kaynak: Salnâme-i Edirne, H. 1302: 256.

Ek 3: İskeçe Kâzası 1891-92 Nüfus Durumu.

İskeçe Kazâsı	
Hane	6.827
Nüfus	30.609
Hane Başına Nüfus	4,4

Kaynak: Salnâme-i Edirne, H. 1309: 234, 235.

Ek 4: İskeçe Kâzası 1892-93 Nüfus Durumu.

İskeçe Kazâsı	
Hane	6.831
Nüfus	30.896
Hane Başına Nüfus	4,5

Kaynak: Salnâme-i Edirne, H. 1309: 234, 235.

Ek 5: İskeçe Kazâsı 1895-96 Nüfus Durumu.

Cemaât İsmi	İskeçe Kazâsı				Gümülcine Sancağı				Toplam	
	Yerli Erkek	Yabancı Kadın	Yabancı Erkek	Yabancı Kadın	Yerli Erkek	Yabancı Kadın	Yabancı Erkek	Yabancı Kadın		
İslam	119	1167	38	10	240	101	102	74	38	205
Rum	10	2	2	5	69	802	291	8	7	228
	232	2145	73	10	531	706	683	92	23	150
	7		9	8	9	0	4*	3	3	50
Ermeni			33		33	165	164	33		362
Bulgar	913	887	23	9	183	109	106	23	9	216
Yahudi					2	09	68			09
				15	15	324	302	82	57	765

Protestan	36		36		67		49		79		35		230	
Enebi	67	49	79	35	230	67	49	79	35	230				
Toplam	152	1475	12	27	315	120	120	18	72	243				
	17	3**	92	2	34	327	308	88	1	244				

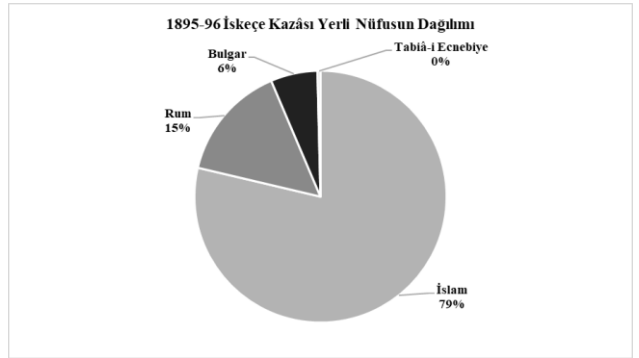
Kaynak: Salnâme-i Edirne, Ma. 1310: 240, 241.
*Genel toplamlar incelendiğinde ilgili salnâmede, Gümülcine kazâsı Rum kadın nüfusunun toplamları doğru verildiği halde, cetvelde 500 kişi eksikle, 6334 kişi olarak yazıldığı tespit edilmiştir. Yukarıdaki tabloda rakamın düzeltilmiş hali olan 6834 kişi verilmiştir.
**Yerli kadın nüfusunun toplamı 14.708 çıkarken cetvelde bu toplam 14.753 olarak yazılmıştır. 45 kişilik bu farkın hangi zümreye ait olduğu tespit edilememiştir.

Ek 6: İskeçe Kazâsı 1901-02 ve 1903-04 Nüfus Durumu.

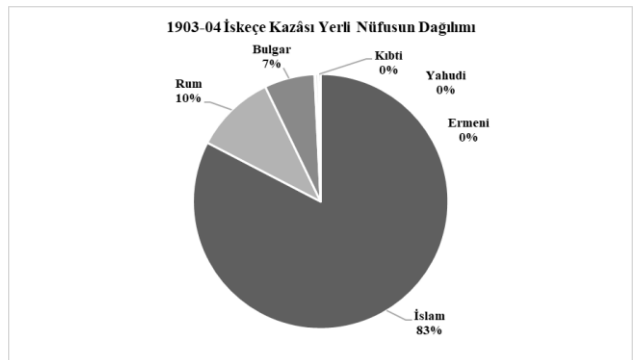
	İskeçe Kazâsı	Gümülcine Sancağı	Kazânın Sancak İçerisindeki Yüzdesi %
İslam	25.368		
Rum	3.136		
Bulgar	1.957		
Ermeni	37		
Yahudi	109		
Kıpti	90		
Yabancı	3.157		
Toplam Hane	7.383		
Toplam Nüfus	33.854	245.579	13,7
Hane Başına Nüfus	4,5		

Kaynak: Salnâme-i Edirne, M. 1319: 1036, 1058-1060; Salnâme-i Edirne, M. 1317: 447-450.

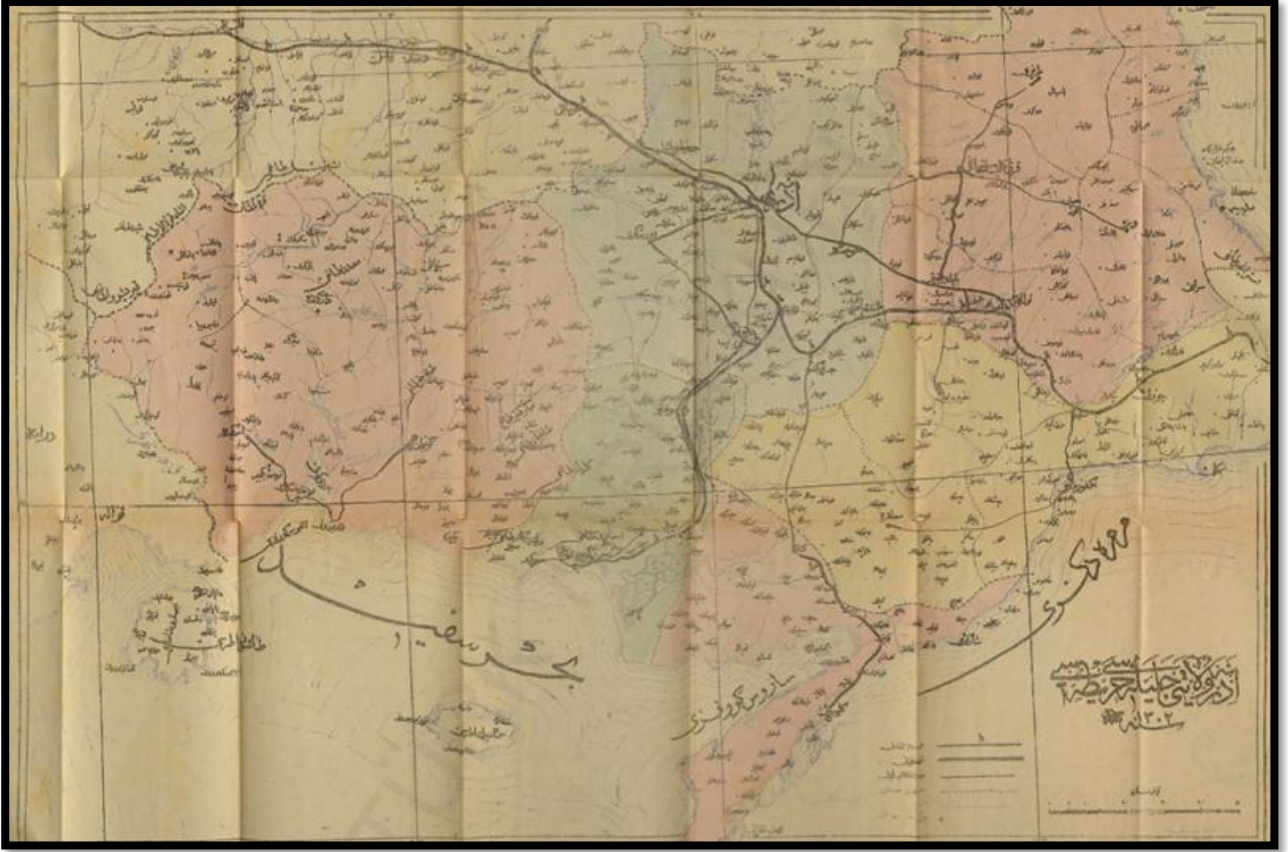
Ek 7: Grafik 1. 1895-96 İskeçe Kazâsı Yerli Nüfusunun Dağılımı.

Ek 8: Grafik 2. 1903-04 İskeçe Kazâsı Yerli Nüfus Dağılımı.

Ek 9: Harita 1. 1885 Yılı Edirne Vilâyeti Dahilinde İskeçe Kazâsı Haritası (Salnâme-i Edirne, H. 1303: 277).

A Study on Bread and Bakery Tradesmen: Urfa (1822-1918)

Abdullah Ekinci^{1,a,*} Rahime Türkmen^{2,b}

¹ Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Harran University, Urfa, Türkiye

² Social Sciences Institute, Harran University, Urfa, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 31/10/2024

Accepted: 16/12/2024

ABSTRACT

In Urfa, bread was baked in homes as well as in bakeries located in various neighbourhoods of the city. The professional bakeries that emerged with urbanisation led to the emergence of a new profession, bakery. Our study focuses on bread, which is one of the basic food products, and the bakers who were responsible for the production of this bread. In this context, it is aimed to examine the bread bakeries in Urfa, the weights and prices of the bread produced, and the social life of the bakers. It should be noted that the study to be conducted within this framework has many findings. One of the findings is the fact that the organisation of the bread shopkeepers is located in various districts of the city, unlike other tradesmen groups. The other is that most of the shops of these tradesmen, who contributed to the commercial cycle of the city, belonged to a foundation. This situation not only provided income to the foundations to which they were affiliated, but also contributed to the physical fabric of the city. Serving the residents of Urfa, tradesmen also produced bread and rusks for the army when the need arose. Among the other findings of the study is that the rusks prepared by the cooperative method were delivered to the military headquarters with keleks. Our spatial limitation includes the kaza of Urfa. Our temporal limitation covers the years 1822-1918. However, in order to ensure the integrity of the study, it was necessary to mention the 17th and 18th centuries. Since the records on the socio-economic life of the baker's tradesmen, such as the records related to the sale and purchase transactions and the supervision of the tradesmen contain data on the socio-economic life of the baker's tradesmen, the Urfa Kadi Registers are one of our reference sources. In addition, the documents found in the archive in retail form, the records of the foundations' evkafs and the works of research on the subject are among the sources we have benefited from. In the study focusing on bread and bread makers; data document analysis from qualitative research methods was used. A case study was analysed.

Keywords: Urfa, Bread, Bakeries

Ekmek ve Ekmekçi Esnafına Dair Bir İnceleme: Urfa (1822-1918)

Öz

Urfa'da, evlerde ekme yapıldığı gibi kazanın çeşitli semtlerinde bulunan fırınlarda da ekme üretimi yapılmaktaydı. Kentleşmeyle profesyonel anlamda ortaya çıkan fırınlar, yeni bir meslek olan fırıncılığın ortaya çıkmasını sağlamıştı. Çalışmamız, temel gıda ürünlerinden olan ekme ve bu ekmeklerin üretiminden mesul olan ekmeçi esnafına odaklanmaktadır. Bu bağlamda Urfa kazasında yer alan ekme fırınları, imal edilen ekmeklerin gramajları ve fiyatlarıyla ekmeçi esnafının sosyal hayatlarındaki durumları ele alınması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede yürütülecek olan çalışmanın pek çok bulgusu olduğunu belirtmek gerekir. Bulgulardan biri, ekmeçi esnafının örgütlenme biçiminin diğer esnaf gruplarından farklı olarak kentin muhtelif semtlerinde yer almasıdır. Diğeri ise şehrin ticarî döngüsüne katkı sunan esnafın dükkânlarının çoğunun bir vakfa dahil olmasıdır. Bu durum, bağlı buldukları vakıflara gelir sağlamasının yanı sıra kentin fizikî dokusuna da katkı sunmuştur. Urfa sakinlerine hizmet veren esnaf, ihtiyaç hasıl olduğunda orduya da ekme ve peksimet imal etmiştir. İmece usulüyle hazırlanan peksimetlerin askerî karargâhlara keleklerle sevk edilmesi, çalışmanın diğer bulguları arasındadır. Mekânsal sınırlamamız Urfa kazasını ihtiva etmektedir. Zamansal sınırlamamız ise 1822-1918 yıllarını kapsamaktadır. Ancak çalışmaya bütünlük sağlaması açısından 17. ve 18. yüzyıllara değinmek zorunlu olmuştur. Terekeler, alım satım işlemleri, esnafın denetimine dair kayıtlar ekmeçi esnafının sosyo ekonomik hayatına dair verileri içerdiğinden Urfa Kadi Sicilleri başvuru kaynaklarımızdan biridir. Ayrıca arşivde perakende biçimde bulunan vesikalar, vakıfların evkaf kayıtları ve konuyla ilgili tetkik eserlerde istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Ekme ve ekmeçilere odaklanan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden veri doküman analizi kullanılmıştır. Örnek olay incelemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Ekme, Ekmeçiler

Süreç

Geliş: 31/10/2024

Kabul: 16/12/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

aekinci@harran.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4767-2002>

rturkmen0606@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-0719-3325>

How to Cite: Ekinci, A, Türkmen, R, (2024). A Study on Bread and Bakery Tradesmen: Urfa (1822-1918), *CUJOSS*, 48(2): 165-177

Giriş

Bu çalışmanın konusu, 1822-1918 yıllarında ekme üretimi ve Urfa kazasında bulunan ekmeçi esnafının

faaliyetleridir. Ekme üretimi ve ekmeçi esnafının incelenmesi sosyal ve ekonomik açıdan önemli veriler

sunacaktır. Bu nedenle bizi araştırma yapmaya sevk etmiştir. Ayrıca konuya dair müstakil çalışmanın bulunmaması bizi araştırmaya yöneltmiştir. İstanbul başkent olması hasebiyle yapılan çalışmaların çoğu başkenti kapsamaktadır (Aynural, 201; Camgöz, 2017; Bilgin, 2023; Tızlak, 2015). Oysa biz bu çalışmada, Urfa kazasındaki ekmekçi esnafını inceleyerek, taşradaki esnaf yapılanması hakkında fikir sahibi olmayı amaçladık. Kentin ekonomik döngüsüne katkı sağlayan esnafın faaliyetlerine odaklanarak, ahalinin tüketim alışkanlıklarını saptamaya çalıştık. Urfa'daki ekmekçi esnafının faaliyetlerine dair Mar Yeşua'nın *Vekayinâme 494-507 Yıllarına Ait Urfa, Amid ve Güneydoğu Anadolu Vak'aları Bizans Sasânî Savaşları*, adlı çalışması önemli bilgiler içermektedir. Ancak Mar Yeşua'nın eseri VI. yüzyıla ait verileri kapsamaktadır (Mar Yeşua, 1958). Biz bu çalışmada 1822 ile 1918 yıllarını inceledik. Ekmekçi esnafının faaliyetlerini saptayabilmek için çeşitli sorulara cevaplar aradık. Bu minvalde esnafın örgütlenme biçimini şekillendiren unsur nelerdi? Ekmek üretimi yapan esnafın etnik dinsel iş bölümü mevcut muydu? Mevcutsa ne gibi sorunlar yaşanmıştı? Ekmekçi dükkanları vakıfların mı tekelindeydi, yoksa bireysel girişimcilerin mi mülkiyetindeydi? Esnafın müşterileriyle problemleri var mıydı? Varsa nelerdi? Fırınlarda ne tür ekmekler imal edilmekteydi? Ne gibi ürünler pişirilmekteydi? Şeklindeki sorulara yanıtlar aranmıştır.

Ülkeden ülkeye, kültürden kültüre değişen mahsuller bulunmaktadır. Bu mahsuller, tüketim alışkanlıklarımızın belirleyicisi durumundadır. Bunlar, bazı ülkeler için mısır bazıları için pirinç veya buğdaydır (Aysu, 2019: 157). Ekmeğin ham maddesi olan buğday hem doyuruculuğuyla hem de kalorisıyla diğer tahıllardan ayrı bir öneme sahiptir (Uhri, 2019: 11). Tarih öncesi olarak isimlendirilen taş devirlerinde insanoğlu genellikle bitki kökleriyle, meyveleri toplayarak veya bazı hayvanları avlayarak yiyecek temin etmekteydiler. Neolitik devirde, avcı toplayıcı topluluklar, yerleşim alanları kurarak çiftçiliğe yöneldi ve tahılları ıslah etti (Güveloğlu, 2015: 120). Tarımsal devrimin gerçekleştiği bu dönemde, tarımı yapılabilen hububatları eken biçen insanoğlunun tüketim alışkanlığı değişmeye başladı. Bu değişimin ana nedenlerinden birinin ağız sağlığıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. (Scott, etc. 2000; Stock, etc. 2011:1-13).

Arkeobotanik bulgular, buğdayın ana yurdunun Urfa/Karacadağ olduğunu göstermektedir. Bereketli Hilal'in gözdesi olan Urfa'da buğday ile başlayan, diğer tahıllarla devam eden süreç, bölgenin ehemmiyetli hububat üretim merkezi olmasını sağlamıştır (Şahin:13). Braudel, üretimi yapılan hasatların insanoğlunun maddi

hayatına hükmettiğini aktarır (Braudel:32). Braudel'in bu yaklaşımı, ilk Neolitik çiftçi topluluklarının birçok tekniğini ve gıda hazırlama uygulamalarını yeniden yapılandırmamızı sağlar. Öğütme araçlarının Neolitik alanlarda her yerde bulunması, yalnızca büyük miktarda tahılı una indirgemek için faydacı nesnelere temel rollerini değil, aynı zamanda günlük görevleri yapılandırma biçimlerini de yansıtır (Hamon, 2021: 275-298). Ayrıca Braudel'in değerlendirmesi sadece mahsulün hazırlama tekniğinin değil, tüketim alışkanlığını da şekillendirdiğini göstermektedir. Bu durum, bölgedeki tarım geleneğinin Urfa mutfak kültürüne nüfuz ederek yiyecek alışkanlığını etkilediğini kanıtlar niteliktedir. Öyle ki, mutfaklarda yapılan yemeklerde ya buğdaydan ya da buğdaydan imal edilen ürünlerden; çorba, sulu yemek, pilav, ara sıcak ve tatlılar yapılmıştır. Bu yemeklerden hamurlu yerelde kaşığa binen olarak adlandırılan çorba türüdür (Rızvanoğlu, 2012:227). Et yemeği olarak yapılan tirit ise genellikle sünnet törenlerinde ya da hayır amaçlı ziyafetlerde tüketilen ekmeklerin konulduğu sulu yemeklerdendir (Rızvanoğlu, 2012:231). Ağzı açık, ağzı yumuk, semsek, bişe, ara sıcak olarak tüketilen yiyeceklerdendir (Soran, vd, 2018: 268-275). Kendine özgü isli kokusu ve tadıyla firikten yapılan pilavlar vardır (Olgunlaşmaya yakın buğdayın yeşil başakları toplanıp ateşe verilir. Kavurma işlemiyle sert kabuklar savrulur. Kalan taneler hazmedilir hale gelirdi; Işın, 2022; Okutan, 2016). Ayrıca ana malzemesi ekmek olup ekmekten yapılan ekmek aşısı, döğmeç denilen yiyecekler de mevcuttur (Soran, vd, 2018:287-288). Tatlı olarak şıllık (Rızvanoğlu, 2012:281-282), zingil (Soran, vd, 2018: 356) karşımıza çıkmaktadır.

Mutfak kültürüne nüfuz eden buğdayla ilgili aktarımdan sonra temel tüketim maddesi olan ekmeklerin işlenme sürecine değinmek gerekir. Bölgede üretilen buğdaylar, değirmenlerde öğütülerek un haline gelmiştir (Ekinci ve Polat, 2023a: 69). Ancak kentte ve taşrada öğütülen buğday için Urfa Meclis Azası ayrı fiyat belirlemiştir. Buna göre; kentte buğdayın kilesi 3.5 kuruşa, taşrada ise 2.5 kuruşa öğütülmesi kararlaştırılmıştır. Kent merkezindeki fiyatların taşradan yüksek olarak belirlenmesi muhtemelen işçi ücretleri ve kira maliyetinin yüksek olmasındandır (13 Kasım 1854 tarihli narh listesine göre). (Taş,2019:303). Öğütülen buğdayın una dönüşmesi sonucunda evlerde üretilen ekmek, kentleşmeyle birlikte fırıncılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece çarşı ve pazarlarda da imal edilmeye başlanmıştır (Ünsal:29).

Ekmekçi (Fırıncı) Esnafı ve Urfa'da Fırıncılar

Urfa'daki fırıncıların faaliyetleri hakkında Mar Yeşua önemli bilgiler nakletmektedir. Yeşua'nın aktardığına göre

500 yılının mart ayında Urfa'da çekirge istilası meydana gelmiştir. Bu istila nedeniyle Urfa kırsalında yaşayan ahali, kent merkezine göç etmeye başlamıştır. Ahalinin kente akın etmesiyle birlikte nüfus yoğunluğu yaşanmıştır. Göçün etkisiyle kentte ekmek sıkıntısı baş göstermiştir. Bu durum ekmekçilerin yükünü arttırmıştır. Esnafın yükünü hafifletmeye çalışan Urfa valisi, gücü yeten herkesin ekmek yapmasını istemiştir, yaptıkları ekmekleri de çarşıda satmalarına müsaade etmiştir. Yahudi kadınlara devletin deposundan buğday tahsis eden vali, kadınların da ekmek yapmalarına olanak sağlamıştır (Yeşua,1958:23-24). 503 senesinin nisanında Pers ve Bizans arasındaki rekabet sefer hazırlıklarına neden olmuştur. Devam eden mücadeleler nedeniyle Bizans imparatoru generalleriyle hazırlıklara başlamıştır. Generallerinden askerin levazımıyla ilgilenen Appion'u Urfa'ya göndermiştir. Ordunun ekmek ihtiyacının karşılanması için fırıncılardan yardım isteyen generale karşı fırıncılar orduya ekmek yapmaya muktedir olmadıklarını belirtmişlerdir. Bunun üzerine general hane sakinlerine buğday verilmesini emretmiştir. Urfalılar, ilk pişirmede "630 000 modii" (Modius haberi, 2018) ekmek imal etmişlerdir (Yeşua,1958: 33). Daha önce de askeri levazımını Urfa'dan tedarik eden Bizans, 504 mayısında da ekmek temin etmek için General Halepli Kalliopius'u görevlendirmiştir. Urfa'ya yerleşen general, askerlere ekmek hazırlamaları için Urfa sakinlerine buğday dağıtmıştır. Urfalılar, bu kez Bizans ordusuna 850 000 modii buğdaydan ekmek ve peksimet (külünçe) yapmışlardır (Mar Yeşua, 42; Urfa Külünçesi, 2017). 505'te de Urfalılar levazım generalinin buyruğuyla 630 000 modii peksimet (külünçe) pişirmişlerdir (Yeşua,1958:46). Daha önce de belirtildiği gibi Yeşua'nın aktardığı veriler VI. Yüzyıla ait bilgileri içermektedir. Ancak biz bu çalışmada 1822 ve 1918 yıllarına odaklanarak ekmekçi esnafının faaliyetlerini inceleyeceğiz.

Osmanlı'da ekmeğin üretiminden ve halka nakledilmesinden ekmekçi esnafı mesuldü. Temel tüketim ürünlerinden olan ekmeğin, makul fiyatlarla temin edilmesi hususu yönetim için önem arz etmekteydi. Bu nedenle ekmeğin imali kontrol altında tutulmaktaydı. Olası aksamaların önüne geçebilmek için kanunnâmeler yayınlanmaktaydı. Yayınlanan kanunnâmeler vasıtasıyla belirlenen standartlara uyulması amaçlanmaktaydı (Genç, 2007; 60). İstanbul başkent olması nedeniyle tebdili kıyafetle padişahlar, sadrazamlar ve kaymakam paşalar esnafı denetlemekteydi (Tızlak, 2015:338). Taşrada ise esnafın teftişi kadı tarafından yapılmaktaydı (Ortaylı, 1994:21).

Osmanlı'da esnaf kuruluşları hiyerarşik bir biçimde örgütlenmiştir. Bu sistemin içerisinde *esnaf şeyhi*, *esnaf kethüdası*, *yiğitbaşı*, *usta*, *kalfa* ve *cırak* yer almaktaydı. Karşılıklı denetim ve yardımlaşma esasına göre teşekkül eden esnaf birlikleri (Kal'a,11:424) kendi aralarından bir şeyh tayin ederlerdi. Bu şeyhte esnaflar arası meslekî sorunları çözümlerdi (Taş, 2019:300). Urfa'da Müslüman esnaf liderleri, şeyh unvanını kullanırken gayrimüslim esnaf liderleri şeyh unvanı yerine çoğunlukla "baş" unvanını tercih etmekteydi. Esnafın sorunlarıyla ilgilenen bu kişiler, esnaf üyelerine gerektiğinde mahkemede kefil ya da şahit olurlardı (Asoğlu, 2019:184).

Urfa'da XIX. yüzyılın ortalarında yaklaşık yetmiş kişi ekmekçilik yapmaktaydı (Asoğlu, 2019:195). Bu kişilerin çoğunluğu Sasunlu olup (Taşçıyan, 2016), Ermeni sakinlerden oluşmaktaydı (Asoğlu,2019:195). Gayrimüslim olan bu ekmekçilerin İslami usullere göre ekmek imal etmeleri talep edilirdi (Özkul, 2018:865). Kentte gayrimüslim esnafın dışında Müslüman olan ekmekçi esnafı da vardı. Ekmekçi Mahmut (BOA, UŞS, 213, s240: h.364; Küçükaçar, 2017:292), Ekmekçi Selim (BOA, UŞS, 212, s. 7, h. 19; Karabulut, 2016:47), Ekmekçi Mustafa (BOA, UŞS, 223, s. 11 h:138; Asoğlu, 2014:59) da bunlardan birkaçıydı. Fakat Ermeni esnafın Müslümanlara nazaran çoğunluğu oluşturması, loncanın başında bulunmalarını sağlamıştır. 1878'de ekmekçi loncasının başında Ermeni Ekmekçi başı Ohanis vardı. 1880'de bu görev Ekmekçi başı Serkis'in uhdesindeydi. 1894'te ise Ekmekçi başı Vanis'in mesuliyetindeydi (Asoğlu, 2019:196). Ancak Ekmekçi esnafının kahir ekseriyetinin Ermenilerden oluşması zaman içerisinde kentte sorunlara yol açmıştır. Öyle ki 1915'te yaşanan olaylarda ekmekçi esnafı da dâhil olmak üzere Ermeni esnafın kepenk kapatması şehirde ekmek sıkıntısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yönetim, Ermeni fırıncıların güvenliğini temin etmek için güvenlik güçlerini görevlendirmiştir. Esnafın dükkânlarını açıp ekmek imal etmelerine de imkân sağlamıştır (Künzler, 58).

Tehcir başladığı zaman ise sevke tabi tutulan Ermenilerin yanı sıra tehcirden muaf tutulan Ermeniler bulunmaktaydı. Bunlar seksen kişiden oluşan Ermeni fırıncılardı (BOA.DH.EUM.2. Şub.2.56.73.63.2). Bu durum muhtemelen daha önce yaşanan ekmek sorununu önlemeye yönelik tedbirlerden biriydi. Ancak kısa bir süre sonra alınan radikal bir kararla demirciler, fırıncılar ve hekimler de tehcir kafilesine dâhil edilmişlerdi (Kieser, 2005:679). Tehcir kafilesinin işlerini yönetim üstlenmiştir. Sevke tabi tutulanların sefaletini önlemek için Ermeni muhacirlerin sevk ve iskânları hakkında elli altı maddelik talimatnâme yayınlamıştır (BOA. DH. EUM.

15.71.2; DH. EUM. 15.71.3; DH. EUM. 15.71.4). Talimatnâme'ye göre sevk merkez mahallerinde her nüfus başına yarım kıyye ekmeğe veyahut un verilmesi beyan edilmiştir. Ayrıca Ermeni muhacirine verilen unun ekmeğe haline getirilebilmesi için menzil mahallerinde sevk muhacirinin yevmiye ile işletmek üzere fırınların tesis edilmesi uygun görülmüştür. İmkân dâhilinde olmadığı takdirde ise hiç olmazsa çeşitli vilâyetlerden muhacirinin ekmeğe yapmak için gerekli araç gereçlerin temin edilmesi emredilmiştir (BOA. DH.EUM.15.71.5).

Kentsel örgütlenme içinde Urfa'da bulunan esnaf birliklerine ait ayrı birer çarşı veya pazar bulunmaktaydı (Taş,2019:310). Fakat ekmeğe esnafı bu örgütlenme biçimlerinden farklı olarak kentin muhtelif semtlerinde yer almaktaydı. Attar Pazarı'nda Said Ağa'nın fırını (BOA, UŞS, 208, s. 129, h. 764; Şilen, 2015:438-440), Bakkal Pazarı'nda Ekmeğe Ömer'in fırını (BOA,UŞS, 207, s. 291, h. 607), Eskici Pazarı'nda Hacı Fazlı Efendi'nin ekmeğe fırını,(BOA, UŞS, 208,s. 307, h. 3;Şilen,2015:1002), Mızrakçı Pazarı'nda Haydar Ağa'nın ekmeğe fırını (BOA,UŞS, 208, s. 345, h. 218; Şilen, 2015:916-918), Neccâr Pazarı'nda Hacı Haşim'in ekmeğe fırını (BOA, UŞS, 208,s. 381,h. 288;Şilen, 2015:986), Keçeci Pazarı'nda Hacı Bekir Ağa'nın fırını (BOA, UŞS, 225, s. 28,h. 3; Umut, 2008:134), Koyun Pazarı'nda Hacı Abdurrahim Efendi'nin ekmeğe fırını, Gümrük Hanı civarında Hacı Haşim Ağa'nın ekmeğe fırını çarşı içlerinde bulunan fırınlardan birkaçıdır (BOA, UŞS, 219, s.11, h.45; Tekin, 2019:64). Çarşı içlerinde bulunan fırınların yanı sıra mahalle aralarında bulunan fırınlar da vardır. Bu fırınlardan biri Hızanoğlu Mahallesi'nde Hafız Ali ve İmam'ın fırınları (BOA, UŞS, 225, s. 47, h. 3; Umut, 2008: 159-161), diğerleri ise Hacı Gazi Mahallesi'nde Hacı Gazi Tekkesi'ne bitişik olan Hacı Abdullah Efendi fırını (VGM.2167, 21) ve Hasan Paşa Mahallesi'nde bulunan iki büyük ekmeğe fırınlarıdır (Yıldırım, 2020:30). Kentin ekonomik döngüsüne katkı sağlayan bu fırınların çoğu vakıflara aittir. Koyun Pazarı'nda bulunan fırın, Hacı Abdurrahim Efendi tarafından vakfedilen fırınlardandır (VGM. d.2167, 24-29). Keçeci Pazarı'ndaki Hacı Bekir Ağa fırını, Damad Süleyman Ağa Vakfı'nın akarları arasındadır (BOA, UŞS, 225, s. 28, h. 3; Umut, 2008:134). Akarbaşı civarında olan ekmeğe fırını Ümmügülsüm Hanım Vakfı'na merbuttur (BOA, UŞS, 208, s69, h667; Şilen, 2015: 335). Eski Asar/Arasa çarşısında dört bir etrafı İplik Pazarı ve menzillerle çevrili ekmeğe fırını Hacı Mehmet Sakıb Efendi Vakfı'na aittir (BOA, UŞS, 213, s. 230, h. 331; Küçükaçar, 2017: 250).

Vakıflara gelir sağlayan fırınların yıllık kirası 750 (BOA, UŞS, 208, s. 89, h. 667; Şilen, 2015: 335-336) ile 2000 kuruş arasında değişmektedir (BOA, UŞS, 221, s. 522, h.

279). Fırınların sahibi Müslümanlar olsa da kiracılar ekseriyetle gayrimüslim esnaflardan oluşmaktadır. Miftahizâdelerin ekmeğe fırını Koyun Pazarı'ndadır. Bu fırını Ekmeğe Avanis işletmektedir. Koyun Pazarı'nda bulunan bir diğer fırını ise Ekmeğe İpek veledi Aslan çalıştırmaktadır (Asoğlu, 2019: 196). Görüldüğü üzere Urfa'daki çarşı ve pazarlarda ekmeğe üretimi eriller tekelindedir. Oysa İstanbul (Aynural, 2017:190) ve Kahire'de ekmeğe üretimi yapan kadın fırıncılar da vardır (Faroqhi, 2016:235).

Ekmeğe esnafının meskeni olan fırınların satışları kadı huzurunda gerçekleşmekteydi (Aynural, 2017: 189). Urfa'nın Kebiri Kenisa Mahallesi'nden Ermeni Kasap Sohak, aynı mahalle sakinlerinden Kivo'ya Narıncı mahallesinde, etrafı Neccâr Sofi ve Azizoğlu menzilleriyle, Muharrem hamamı külhanı ve genel yol ağıyla çevrili ekmeğe fırını 3700 kuruşa satmıştır (BOA, UŞS, 213, s. 7, h. 1077; Sert, 2019:64-65). Bir diğer fırın satışı 4 Şubat 1892'de yapılmıştır. Telfutur Mahallesi'nden Ermeni Ekmeğe Karabet, Demirci Pazarı'nda olan ekmeğe fırını Ohanis'e 100 Fransız altınına devretmiştir (BOA, UŞS, 222, s.?, h. 467; Kuş, 2018: 205).

Ekmeğe esnafı, satış işlemlerinde olduğu gibi kira sözleşmelerinde de mahkemeye başvurmakta idi. Kiracı ile mülk sahibi arasında yaşanan anlaşmazlıkları da kadı huzuruna taşımaktaydı. 25 Mart 1880'de, Fatma Hanım ve kiracısı Ermeni Çömlek Aro arasında kira anlaşmazlığı yaşanmıştı. Akarbaşı civarında Fatma Hanım'ın mütevelliyesi olduğu vakfın ekmeğe fırını Çömlek Aro, seneliği 750 kuruşa kiralamıştı. Ancak taraflar arası yaşanan anlaşmazlık nedeniyle mahkemelik olmuşlardı (Asoğlu, 2019:197).

Kira anlaşmazlıklarının yanı sıra ekmeğe esnafını mağdur eden, durumlardan biri de fırınların tahribine yol açan yangınlar olmuştur. Yangınları önlemek için fırınların bacaları daima temizlense de fırın yangınları çıkmaya devam etmiştir (Aynural, 2017:184). 13 Aralık 1914'te yangının çıktığı yer, Eskici Pazarı'nda Tomas oğlu Agob ve ortağı Karabet'in kiracı oldukları fırındır. Civar jandarma karakolhanesi olay yerine gelip, yangının etrafa yayılmasını önlemiştir. Yapılan incelemelerde de zayıflığın az olduğu bildirilmiştir (BOA. DH. EUM. 14.20).

Kentin ekmeğe ihtiyacını karşılayan ekmeğe esnafı, müşterilerine ekmeğeleri nakit olduğu gibi borca da vermekteydi. Ancak müşterilerin bir kısmı borcunu ödememekteydi. Böyle bir durumda ekmeğe esnafı müşteriyi şikâyet ederek hakkını aramaktaydı. Hakkını arayan esnaflardan biri Ekmeğe Mahmut'tu. 1118 yılında Ekmeğe Mahmut, sattığı ekmeğelerin parasını almak için

askeri taifeyi şikâyet etmiştir (Polat, 2023:320). Mahmut'un borcunu ödemesini istediği kişi ya da kişiler hayattaydı. Peki ekmek alan müşterilerin borçlarını ödemededen vefat etmeleri durumunda sorun nasıl çözülecekti? Olası vefat durumunda esnaf alacağı olan meblağı, merhumun terekesinden tahsil etmekteydi (Asoğlu, 2019: 196; Özkul, 2018: 867). Böylelikle esnafın mağduriyeti ortadan kalkmaktaydı. Terekelerdeki ekmek borçlarını ele aldığımızda farklı meblağlarla karşılaşmaktayız. Misalen, merhum Yüzbaşı Osman Ağa'nın Samsad Kapısı'ndaki Ekmekçi Davud'a 9 kuruş (BOA, UŞS, 205, s. 36, h. 76; Korkmaz, 2006:95), Suruç taburu Kolağası Salih Efendi'nin, Ekmekçi Aruş'a 11.30 para (BOA, UŞS, 216, s. 320, h. 832; Öztürk, 2020:234-235), Hamidiye alay kumandanı Hamdi Bey'in, Ekmekçi Aruş'a 413 kuruş (Asoğlu, 2019: 196), Hacı Haliço'nun Ekmekçi Mustafa'ya 494 kuruş (BOA, UŞS, 204, s. 85, h. 147; Yıldız, 2010: 247) ekmek borçları bulunmaktaydı. Bu borçlar daha önce de ifade edildiği gibi borçlu kişilerin terekelerinden temin edilmekteydi. Borçlar dışında esnafın farklı türde yaşadığı problemler de mevcuttur. Misalen Ekmekçi Cibinlioğlu'nun, unu çalındığına dair mahkemede kayıt oluşturulmuştur (BOA, UŞS, 204, s. 70, h. ?; Yıldız, 2010: 229). Ekmekçi Agob ve Avanis veledi Ekmekçi Davit de vakfettikleri mülk gelirlerine mütevellî tayin etmek için mahkemeye başvurmuşlardır BOA, UŞS, 219, s. 304, h. 477; Tekin, 2019, 754). Ekmekçi Vanis ve Ekmekçi Merdo da vefat eden Peykar Haçir'in veraset davası için mahkemede hazır bulunmuşlardır (Yıldırım, 2020: 182-183). Yaşadığı sorunları çözümlenmek için kadı mahkemesine müracaat eden esnaf ayrıca vekillik (BOA, UŞS, 219, s. 235, h. 368; BOA, UŞS, 215, s. 113, h. 608; Türkmen, 2019:284), kefillik (BOA, UŞS, 209, s. 217, h. 396; Yakan, 2019: 740), şahitlik (BOA, UŞS, 206, s. 426, h. 388; Çoban, 2018:215), alacak verecek (BOA, UŞS, 206, s. 665, h. 453; Yıldırım, 2020: 177) mevzularında da mahkemede kayıt oluşturmuştur.

Temel gıda maddesi olan ekmek, yalnız hanelerin değil, medrese ve tekkelerin de günlük olarak temin etmesi gereken başlıca ihtiyaçlarındandı (Asoğlu, 2019: 196). Hindiyân Tekkesi günlük otuz iki adet ekmeği, Halîlurrahman Vakfı'ndan tedarik etmekteydi (Ekinci, Torkak, 2023: 108). Sakıbiye Tekkesi ekmeği kendi bünyesinde imal edip her gün yarım buğday ekmeğini tekkedeki talebelerle, misafirlere dağıtmaktaydı (Taş, 2019: 243). Tekkelerin yanı sıra vakıflar da ekmek dağıtımını yapmaktaydı. İylekzâde Vakfı da bu vakıflardan biriydi. Her sene cuma geceleri fukaralara dağıtmak üzere 46 kuruşluk ekmek tayinatı tahsis etmiştir (BOA. EV. d.12373:12).

Urfa evleri taş duvarlarla çevrili, içe dönük bir şekilde dizayn edilmiştir. Bu yapı tarzını mahremiyet algısı ve güvenlik kaygısı biçimlendirmiştir. Evler genellikle avlu, eyvan, oda, dam, hamam, hela, kiler ve tandırlık gibi mimari öğelerle organize edilmiştir. Bu mekânsal organizasyon içerisinde, ekmeğin hazırlandığı ve pişirildiği yerler tandırlıktır. Çok işlevli olan tandırlıklarda ocak bulunmaktaydı. Bu ocaklar da damlardaki bacaya/piherike bağlıydı. Sabit olan ocaklar olduğu gibi seyyar olan ocaklar da vardı (Ekinci, 2016: 374). Hane sakinleri de ya sabit ocakları ya da seyyar ocakları kullanarak ekmek yapardı. Elekten elenen (BOA, UŞS, 215, s. 298, h. 264), unlar (BOA, UŞS, 221, s. 42, h. 300), hamur leğeninde yoğurulup (BOA, UŞS, 214, s. 386, h. 233, Kuşulay, 2018: 643), hamur tahtasında (BOA, UŞS, 211, s36, h766), oklavayla açılırdı (BOA, UŞS, 208, s171, h858; Şilen, 2015: 536). Üç ayak (BOA, UŞS, 226, s. 350, h. 733) veya taş üzerine konulan seyyar saclar üzerinde (BOA, UŞS, 211, s. 109, h. 976) yufka ekmekleri pişirilirdi. Evliya Çelebi, sacda pişen bu ekmekleri pembe gül yaprağına benzetir (Dağlı, 2006: 207). Ayrıca yufka ekmeğine göre kalın açılan bazlamaç (Soran, vd, 2018: 270), yağ sürülerek yapılan katmerler de saclarda yapılırdı (Parlatır, 1998: 1239). Sac ekmeği olarak pişirilen ekmeklerin yanı sıra evlerde tandır ekmeği de imal edilirdi. Bu ekmeklere Ermeniler bedinkeş adını vermişlerdi (Asoğlu, 2019: 53).

Evlerde ekmek üretimi yapıldığı gibi, ekmekçi esnafı da fırınlarda çeşitli ekmekler imal etmekteydi. Ekmek pişirme mekânları olan fırınlar, önceleri evlerde inşa edilmişti (Örs, 1969: 162). Daha sonra umumî fırınların tesis edilmesiyle çarşılarda birer işletme olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Kara fırın veya taş fırın olarak adlandırdığımız bu fırınlarının mucidi Romalılardı. Tabanları taş döşeli ve içten yanmalı olan fırınlar, kubbeli tarzda dizayn edilirdi. Fırın tabanına ince çakıl, iri çakıl, kum ve tuz döşenerek sıcaklığın sabit tutulması için izolasyonla yalıtım sağlanırdı. Kentleşmeyle yaygınlaşan bu fırınlar, ekmek imal ederlerdi (Budak, 2019). Bu ekmekler nân-ı has, nân-ı harcî ve nân-ı azizdi. Nân-ı has, has un ya da ikinci kalitede olan meyane unundan yapılırdı. Nân-ı harcî ise, fodula unu olarak adlandırılan kalitesi düşük undan üretilirdi (Genç, 2007: 64). Nân-ı aziz ekseriyetle ekmeğin genel adı olsa da bir nevi somun ekmeğiydi (Bilgin, 2023: 24). Bu ekmekler buğday ile diğer hububatların unundan üretilirdi (Pakalın, 1983: 653). İncelediğimiz kadı sicillerinde ekmekle ilgili narh listeleri bulunmadığı için Urfa'da üretilen ekmeğin çeşitlerini bilemiyoruz. Ancak kayıtlarda geçen *nân-ı aziz* (BOA, UŞS, 216, s. 314, h. 821; Öztürk, 2020: 223-224) ifadesinden kentte imal edilen ekmeğin türünü öğrenmekteyiz. Aslında kentte imal edilen ekmeklere dair çeşitli

müelliflerin çalışmalarına göz atmak yerinde olacaktır. Seyahati esnasında Urfa'ya uğrayan Evliya Çelebi'nin notlarında, kentte üretilen has ve beyaz lavaş ekmeğinin çeşitlerine rastlamaktayız (Dağlı,2006: 207). Etnograf ve filolog Taşçıyan'ın çalışmasında, ekmeğin fırınlarında iki tür ekmeğin imal edildiğini görmekteyiz. Bu ekmeğlerden biri tırnaklı pide olarak bilinen yuvarlak ekmeğin diğeri ise açık ekmeğin olarak bilinen uzun ve ince ekmeğindir (Taşçıyan, 2016). Bu durumda kentte, somunun yanı sıra tırnaklı ve açık ekmeğlerin imal edildiğini söyleyebiliriz.

Ünsal eserinde fırınlarda pişirilen macunlu pidelere değinir. Urfa'da kıymalı/lahmacun olarak bilinen bu pidelerin de fırınlarda pişirildiğini aktarır (Ünsal, 2021: 228-230). Ayrıca fırınlarda pişirilen acılı ve tatlı peynirli ekmeğler de vardır (Soran vd, 2018: 278-279). Ancak fırınların sadece ekmeğin veya pide tarzı ürünlerin pişirildiği mekânlar olmadığını belirtmek gerekir. Ayrıca fırınlar tepsilerde yapılan paşa kebabları (Soran vd, 2018: 85), patıcanlı, soğanlı ve elmalı tepsi kebabları (Akalın, 2016: 242-244), fırın tavalarında yapılan frenk (domates) tavası, çömlekte/güveçte (Çömlek, 2023) yapılan türlü çömlek, isot (biber) çömleği (Rızvanoğlu, 2012:236), frenk çömleği (Akalın, 2016: 87) gibi yemekler ve külünçelerin/peksimetlerin pişirildiği mahâllerdendir (Budak, 2019).

Peksimet pişirme konusunda mahir olan Urfa'daki ekmeğin esnafı kentte imalat yapmaktaydı. Ayrıca ihtiyaç olması durumunda çevre şehirlere gidip üretime katkı sunmaktaydı. Ocak 1631'de Mardin'de bir miktar peksimet pişirilmesi gerekmektedir. Bunun için Urfa'daki mütesellime, habbâzlardan/ekmeğilerden yirmi şatırın Mardin'e gönderilmesi gerektiği bildirilmişti. Gönderilen şatırların her birine ücretlerinin önceden verilmesi tembihlenmişti. Ancak görevlendirilen şatırlara ne kadar ücret verildiğini, şatırların ne kadar peksimet pişirdiklerini bilemiyoruz (BOA, UŞS, 207, s. 269, h. 571).

Seyyah Fletcher çalışmasında Urfa'da imal edilen ekmeğlerin fırınlarda satıldığı gibi kentin çeşitli muhitlerinde kurulan tezgâhlarda da satıldığını belirtmektedir (Fletcher:3). Seyyahın ekmeğin satımına dair aktardığı bilgiler mahalle aralarında ya da farklı yerlerde küfe ya da tablalarda ekmeğinin satıldığına işaret etmektedir. Fırın dışında ekmeğin satımına dair karar 13 Temmuz 1870'de yayınlanan Ekmeğçilik Nizamnamesi'nde düzenlenmiştir. Nizamnamenin sekizinci ve dokuzuncu maddelerinde beyan edilmiştir. Bu maddelerde satılan ekmeğinin cinsine göre habbâzan meclisinin vereceği karara göre fiyat tarifesi uygulanacaktır. Ayrıca satılan ekmeğinin hangi fırının ürünü olduğunu bilmek için küfe ve dükkânların üzerine

ekmeğin temin edilen fırının mevkisi ve numarası levhalarla asılı olacaktır (Düstür,529). Maddeler halinde beyan edilen bu durum, ekmeğin imal eden fırını teşhis etmeye olanak sağlamıştır. Ayrıca, üretilen ekmeğinin kontrolünü kolaylaştırmıştır.

Üretilen ekmeğinin çeşidi kadar gramajı da önemlidir. Gerek merkez gerek taşra yönetimi, ekmeğinin gramajına göre üretilmesi hususuna dikkat çekmiş, esnafa uyarılarda bulunmuştur (Demirtaş, 2015: 233). 24 Kasım 1870'deki jurnalde, bakkal ve ekmeğin esnafının birer ve ikişer dirhem noksan oldukları beyan edilmiştir. Bunun üzerine esnafa, belediye meclisinden damgalı dirhem kıyye verilmesi, esnafın belirlenen dirhem ve kıyye üzerine satış yapması istenilmiştir. Aykırı davranmaya devam eden esnafın da belediye meclisine havale edilmesi emredilmiştir (BOA, UŞS, 225, s. 46, h. 171; Günoğlu, 2023:151).

Urfa'da ekmeğinin tane ile satışı hakkında belediye meclis idaresinden karar alınmıştır. Alınan karardan dolayı ekmeğin esnafından bazıları duruma itiraz ederek merkeze dilekçe göndermişlerdir. Bunun üzerine 31 Aralık 1911'de Şurâ-yı Devlet tarafından incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemelerde, Urfa'daki ekmeğinin tane ile satılması ve ağırlığının kırk altı dirhem olarak kabulü, ahali ve esnafın tane ile ekmeğin satışına alışkın olmalarıyla beyan edilmiştir. Ayrıca ekmeğin esnafının suistimaline meydan verilmemesi maksadından kaynaklandığı belirtilmiştir (BOA, ŞD, 1283.2.1) Ekmeğçiler nüfusnâmesi Dersaadet'e mahsus olması nedeniyle ekmeğinin tane ile satışı lüzumuna dair livâ meclisinde kabul edilen karar çerçevesinde muamele olunması istenmiştir. Bu durum 24 Ocak 1914 tarihli tezkire ile Dâhiliye Nezâreti'ne bildirilmiştir. Ekmeğçiler esnafının itirazları ise kararı değiştirmeyi icap edecek mahiyette görülmemiştir (BOA, ŞD, 2248.6.1).

Piyasa fiyatlarını oluşturan en belirleyici faktör arz ve talep miktarıdır. Bu ikiliyle birlikte dünyadaki hâkim iktisadi konjonktür, siyasi bunalımlar, kıtlık kuraklık gibi meteorolojik hadiseler ve nüfus hareketleri hububat fiyatlarına, dolayısıyla ekmeğe etki eden diğer faktörlerdir (Camgöz, 2017: 27). Doğal afetler kıtlığı tetiklemiştir. Ancak siyasi anlaşmazlıklar sonucu ortaya çıkan savaşlar da kıtlığın ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden olmuştur. XX. yüzyılda I. Cihan Harbi'nin başlamasıyla Doğu Cephesi'ndeki ahali yerini yurdunu terk edip, çevre vilayetlere göç etmiştir. Ahalinin iltica ettiği livalardan biri de Urfa olmuştur (Dündar, 2002:171). Ülke genelinde savaşın başlaması nedeniyle sığınmacılara gıda yardımı yapılamamıştır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi:403). Kıtlık ve hububat noksanlığı nedeniyle (BOA, DH. İ. UM. 20.2 (H.25 Rebiülevvel 1336/M. 8 Ocak 1918). Urfa'da, yirmi beş

kuruş olması gereken bir ekmek doksan kuruştan yukarı satılmıştır. Ekmek fiyatındaki bu artış mültecilerin açlıktan hayatlarını kaybetmesine sebep olmuştur. Hayatta kalabilenler ise kesimhanelerdeki hayvan kanıyla, leşlerini yiyerek açlıkla mücadele etmiştir (Meclisi Ayân Zabıt Ceridesi, 1918: 425). Ayrıca mülteciler şehrin sokaklarında, sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar dilenci kafilesi halinde dolaşıp kapıları çalıp ekmek dilenmek zorunda kalmışlardır (Kieser, 2005:688).

Peksimet (Külünçe)

Kara ve bahriye ordusunun vazgeçilmez levazımlarından olan peksimet, Arapçada baksimat, Venedik lehçesinde pasimata, Rumencede pesmet olarak adlandırılan iki kez fırınlanmış ekmektir (Işın, 2020:29). Çok sayıda kişinin beslenme gereksinimini karşılayan peksimet, besin değerini kaybetmeden uzak mesafeler boyunca muhafaza edilmekteydi (Husam, 2023:111). Sefer güzergahı boyunca stratejik bölgelerdeki depolar, kale ambarları çeşitli hububatlar, harp teçhizatları ve peksimetle doldurulmaktaydı (Işın, 2020:244).

Osmanlı seferlerinde erlere ekmek verilmekteydi. Ancak ekmek imal etmek için gerekli hububatin mevcut olmadığı durumlarda ya da vaktin ekmek yapmaya uygun olmadığı mekânlarda askerlere tahsis edilen peksimet ekmeğin alternatifi olan yiyeceklerdendi (Ertas, 2000:103). Bu nedenle ordu için ehemmiyetli gıda maddelerindendi. Askeri personel için farklı kentlerde peksimet üretilirdi. Başta İstanbul olmak üzere Gelibolu, Varna, Balçık, Burgaz, Selanik, Kıbrıs ve Kili sefer organizasyonlarında peksimetin temin edildiği yerlerdi. (Taş, Nisan 2019:294-296). Ayrıca seferin düzenlendiği yere yakın mıntikalardan da peksimet tedarik edilirdi (Bostan, 1992:245). İşte bu mıntikalardan biri de Urfa'ydı. 26 Nisan 1611'de Şark seferleri için Urfa'da 3000 kantar peksimet pişirilmişti. 2000 kantar peksimet daha pişirilerek toplam 5000 kantar peksimet temin edilerek Diyarbekir yoluyla askeri karargâhlara gönderilmiştir (BOA. MAD. d.3260: 105; İşbilir,1996:59). Belgede imal edilen peksimetlerin kaç günde hazırlandığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak konuyla ilgili Saybir, 2000 kantar peksimetin 21 günde hazırlandığını belirtmektedir. Hazırlanan peksimetlerin de nemini gidermek için 11 gün sergide bekletildiğini aktaran Saybir, 2000 kantar peksimet temini için 32 gün gerektiğine işaret etmektedir (Saybir, 2021: 24-25). Fakat 32 gün süren peksimetin tedarik süreci bir işletme üzerinden örneklenmiştir. Bu nedenle genel bir tedarik süreci olarak değerlendirilmemelidir. Ayrıca incelediğimiz belgede geçen bilgilere istinaden Urfa'da peksimethane tarzı bir

işletmenin olmadığı söylenebilir. Daha çok ahalinin peksimet üretim sürecine dahil oldukları, imece usulüyle orduya peksimet imal ettikleri anlaşılmaktadır. Gerek tedarik süreci gerekse çeşitli araç gereçlerin eksikliği peksimetlerin nakillerinde gecikmelere neden olmuştur. 3 Mart 1612'de Urfa'da pişirilen peksimetlerin sevkiyatlarında aksamalar görülmüştür. Bunun nedeni kentte yeterli miktarda çuval olmamasından kaynaklanmıştır. Söz konusu durumla ilgili Rakka beylerbeyine ve kadısına gönderilen hükümde, yeterli miktarda çuvalın Mardin'den tedarik edilip, Urfa'ya gönderilmesi talep edilmiştir. Urfa'da hazırlanan peksimetlerin bir an evvel gönderilen bu çuvalara konularak orduya sevk edilmesi istenilmiştir (BOA. MAD. d. 3260, 143). Peksimetler askeri karargâhlara çuvalara konulup develerle kara yoluyla nakledildiği gibi (İşbilir, 1996:57-58) su yoluyla da gemiler veya keleklerle (Streck, 1977, VI:550-551) sevk edilirdi. 29 Haziran 1727'de Urfa'da pişirilen peksimetler, Fırat nehri üzerinden keleklerle nakledilecekti. Kentte imal edilen peksimet için kaç kile buğday gerektiği, peksimetleri pişirmek için kaç çeki odun temin edildiği, kaç kantar peksimet pişirildiği, kaç keleşe yükleme yapıldığını bilemiyoruz. Ancak nakliyat için gerekli dümenci ve kürekçinin gönderilmesine engel olan Mütesellim Rışvanoğlu Süleyman'ın azledilerek Rakka Kalesi'ne kalebend olduğu bilgisine ulaşmaktayız. Yerine de başka birinin tayin edildiğini öğrenmekteyiz (BOA. A. {DVNS.MHM. d. 134, 517).

Sefer organizasyonu için üretilen peksimet için un, su ve tuz karışımından hamur elde edilir. Dinlendirilen hamura şekiller verilir, fırınlanmaya hazır hale getirilirdi. İşte üretimin asıl önemli aşaması bundan sonra başlardı. Uzun süre bozulmadan dayanması için iki kez fırınlanırdı. Fakat iki kez fırınlanması peksimetin sert olmasına neden olurdu (Saybir, 2021:24). Bu sertlikten dolayı Şanizade peksimeti "takoz" olarak tanımlamıştı (Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi: II:1285). Şanizade'nin peksimeti takoz olarak tanımlaması, sert dokusu hakkında fikir sağlamaktadır. Ancak sert olan bu gıda maddesi doğrudan tüketilmezdi. Suda bekletildikten sonra nemli bir tülbentte sarılıp, yumuşadıktan sonra yenirdi (Işın, 2020: 245). Ya da un haline getirilip lapa şeklinde tüketilirdi (Saybir, 2021:18).

Urfa'da askeri seferler için imal edilen peksimetler dışında bayramlarda misafirlere ikram etmek üzere hazırlanan peksimetler de bulunmaktadır. Kent sakinlerinin *külünçe* olarak adlandırdıkları bu peksimetlerin ordu ve donanma mürettebatı için hazırlanan peksimetlerden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Evlerde şekerli ve tuzlu olarak yapılan külünçelerin

içerisine muskat, rezene ve mahlep gibi baharatlar eklenip yoğrulduktan sonra özel aparatlarla şekiller verilirdi (Akbiyık, 2009:50). Ancak hanelerin yanı sıra vakıfların da külünçe yaptıkları, yapılan külünçeleri de dağıttıkları muhtemeldir. Vakıfların varidat kayıtlarını incelediğimizde külünçe için tahsisatlar ayırdıklarını görmekteyiz. Bu minvalde, İylekzâde vakfı her sene külünçe pişirmek için 100 kuruş tahsis etmiştir (BOA. EV. d. 12373, 12). Çamkerten Vakfı da külünçe için 432 kuruş ayırmıştır (BOA. EV. d.15803, 9). İmam Sekâki Vakfı ise külünçe masrafı için 24 kuruş tahsis etmiştir. Fakat Çamkerten ve İmam Sekâki vakıfları tarafından tahsis edilen bu meblağlar, külünçenin yapımı ya da pişirilmesi belirtilmeden kayıt altına alınmıştır (BOA. EV. d.15803, 5).

Son olarak, Asurca samidu kelimesinden gelen Urfa'da kahke olarak bilinen simitlere de değinmek gerekir (Işın, 2020: 15). Üzerine susam ya da beyaz haşhaş tohumu eklenen bu gıda maddeleri özel fırınlarda pişirilirdi (Işın, 2022, 263). Ancak incelediğimiz arşiv vesikalarında Urfa'da üretimin yapıldığı mekâna dair bilgi bulunmamaktadır. Belgelerde daha çok kahkecilik yapan kişilerin isimlerine rastlanmaktadır. Bunlar Kahkeci Salih (BOA. UŞS, 206, s. 380, h. 236), Kahkeci Kerbo, (BOA, UŞS, 206, s?, h. 281), Kahkeci Aroş (BOA. UŞS, 219, s. 97, h150), Kahkeci Bogos (BOA. UŞS, 209, s. 148, h. 138), Kahkeci Ador (BOA, UŞS, 217, s. ?, h. 100), Kahkeci Karabet'tir (BOA. UŞS, 224, s. 152, h. 129). Görüldüğü üzere Müslüman olan kahkecilerin yanı sıra gayrimüslim olan kahkeciler de bulunmaktadır. Bu durum her iki topluma mensup kahkecilerin kazada faaliyet gösterdiklerine işaret etmektedir.

Sonuç

Urfa'da, evlerde ev ekmekleri yapıldığı gibi çarşı ve pazarlarda da çarşı ekmekleri açık/lavaş ve tırnaklı ekmek imal edilmiştir. Kentin muhtelif bölgelerinde yer alan fırınlarda, farklı ekmek türleri satışa sunulmuştur. Satışa sunulan ekmeklerin fiyatlarını ve gramajlarını gerek merkez gerek taşra yönetimi takip etmiştir. Ancak yine de satışa sunulan ekmeklerin eksik gramajda üretildiği olmuştur. Esnafın ürettiği ekmekler fırınlarda satışa sunulmuştur. Ancak üretilen ekmekler tabla ve küfelerde kentin muhtelif bölgelerinde de piyasaya sürülmüştür. Fırınlarda üretilen ekmeklerin tabla ve küfelerde satımıyla ilgili kararlar Ekmekçilik Nizamnamesi'nde düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre; satışa sunulan ekmeklerin hangi işletmenin mamulü olduğuna dair levhalar asılı olacağı belirtilmiştir. Böylelikle hem ekmeği imal eden fırını tespit etmeye olanak sağlanıp hem de imal edilen ekmeğin kontrolü kolaylaşmıştır.

Urfa'da Müslüman ekmekçi esnafı olsa da esnafın çoğunluğu Ermeni sakinlerden oluşmuştur. Bu durum ekmekçi loncasının başında bulunmalarını, ekmekçiliğin tekellerinde olmalarını sağlamıştır. Fakat siyasi bunalımların etkileriyle yaşanan sorunlar, Ermeni fırıncıların kepenk kapatmasına kentte ekmek sıkıntısının baş göstermesine neden olmuştur. Yönetim esnafın güvenliğini sağlayıp dükkânlarını açmalarını sağlamıştır. Ancak alınan radikal kararlar Ermeni olan esnafın da tehcir edilmesine karar vermiştir. Kentte ekmek sıkıntısının yaşanması siyasi bunalımlarla ortaya çıkmıştır. Fakat meteorolojik hadiselerden olan kuraklığın etkisiyle ortaya çıkan kıtlığın tesiri de şehirde görülmüştür. Bu durum kentte hububatın noksanlığına, ekmek fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır. Açlık ve sefalet içinde olan ahalinin dilenci kafesi halinde dolaşıp ekmek dilenmelerine neden olmuştur.

Çarşı içlerinde bulunan fırınların yanı sıra mahalle aralarında bulunan fırınlar da vardır. Bu fırınların mülk sahipleri Müslümanlar olsa da kiracıları ekseriyetle gayrimüslim esnaftan oluşmaktadır. Ayrıca fırınların çoğu bir vakfa dahildir. Fırın kiralari 750 ile 2000 kuruş arasında değişmektedir. Bu durum dükkânın büyüklüğü ve konumu ile açıklanabilir. Ekmek üretimi yapan esnaf ayrıca tepsilerde, çömlerlerde ve fırın tavalalarında yapılan yemekleri, pide tarzı yiyecekleri, peksimetleri/külünçeleri de pişirmiştir.

Extended Abstract

The subject of this study is the production of bread and the activities of the bakery tradesmen in Urfa in the years 1822-1918. Since the records on the socio-economic life of the bakery tradesmen, such as the records on the sale and purchase transactions, the records on the supervision of the tradesmen contain data on the socio-economic life of the bakery tradesmen, the Urfa Kadi Registers are one of our reference sources. In addition, the documents found in the archive in retail form, the records of the foundations' evkafs, and works of research on the subject are among the sources we have used. In the study focusing on bread and bread makers; data document analysis, one of the qualitative research methods, was used. A case study was analysed

Analysing the bread production and bread shopkeepers provided important social and economic data. For this reason, it prompted us to conduct research. In addition, the lack of an independent study on the subject has led us to research. In this study, we aimed to have an idea about the artisan structure in the provinces by analysing the bread shopkeepers in Urfa. By focusing

on the activities of the artisans who contributed to the economic cycle of the city, we tried to determine the consumption habits of the people. We sought answers to various questions in order to determine the activities of the bread shopkeepers. In this context, what were the factors that shaped the organisation of the artisans? Was there an ethno-religious division of labour among the artisans producing bread? If so, what kind of problems were experienced? Were the bread shops monopolised by foundations or owned by individual entrepreneurs? Did the artisans have problems with their customers? If so, what were they? What kind of bread was produced in the bakeries? What kind of products were baked? Answers to these questions were sought.

One of the findings of the study is that the organisation of the bakers was located in various districts of the city, unlike other tradesmen groups. The other is that most of the shops of the tradesmen, who contributed to the commercial cycle of the city, belonged to a foundation. This situation not only provided income to the foundations to which they were affiliated, but also contributed to the physical fabric of the city. Serving the residents of Urfa, tradesmen also produced bread and rusks for the army when the need arose. The bread and rusks prepared by the cooperative method were delivered to the military headquarters with keleks.

It should be noted that there was no ethno-religious division of labour among the bakers in Urfa. However, although there were Muslim bread makers in the town, the majority of them were Armenian residents. This situation enabled them to be at the head of the bakers' guild and to monopolise the bakery business. However, the problems caused by the political crisis led to the closure of Armenian bakers and a shortage of bread in the city.

References

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşiv Belgeleri (BOA)

Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS. MHM. d)

BOA, A.DVNS. MHM. d. 134 (H. 30 Ramazan 1139/ M 21 Mayıs 1727).

Evkâf Defterleri (EV. d.)

BOA, EV. d. 12373. (H 29 Zilhicce 1260/ M9 Ocak 1845)

BOA, EV. d. 15803. (H. 29 Zilhicce 1272/ M 31 Ağustos 1856).

Meşihat Defterleri Urfa Kadı Sicilleri (UŞS)

204,205,206,207,208,209,211,212,213,214,215,216,217,218,219,221,222,223,224,225, 226.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti (DH. EUM)

BOA, DH. EUM. 14.20. (H. 25 Muharrem 1333/M.13 Aralık 1914).

BOA, DH. EUM. 15.71.2 (H. 25 Zilhicce 1333/M 3 Kasım 1915).

BOA, DH. EUM. 15.71.3(H. 25 Zilhicce 1333/M 3 Kasım 1915).

BOA, DH. EUM. 15.71.5(H. 25 Zilhicce 1333/M 3 Kasım 1915).

Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umûmiye Dâhiliye Evrakı (DH. İ. UM)

BOA, DH. İ. UM. 20.2 (H. 25 Rebiülevvel 1336/ M.8 Ocak 1918).

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti İkinci Şube (DH. EUM 2. Şb.)

BOA, DH. EUM. 2. Şb. 2/56. 73.63.2.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD)

BOA, ŞD. 1283. 2.1. (H. 12 Safer 1332/ M 1 Şubat 1912).

BOA, ŞD. 2248. 6.1. (H. 4 Rebiülahir 1332/ M2 Mart 1914).

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d)

BOA, MAD. d. 3260 (H 29 Zilhicce 1020/ 3 Mart 1612).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM. d)

VGM. d. 2167. (H1 Recep 1281/M 30 Kasım 1864)

DUSTÜR

Dustûr, Tertip I, Cilt II.

MECLİSİ AYÂN ZABIT CERİDESİ

M.A. Zabıt Ceridesi, Devre 3, C. 1. (H. 12 Cemaziyevvel 1336/M 23 Şubat 1918).

TBMM ZABIT CERİDESİ

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I, C. 3.

Araştırma Eserler; Ansiklopediler, Kitaplar, Tezler ve Makaleler

Asoğlu, İ. (2019). *Birliktelikten Yol Ayrımına Urfa Kazasında Gayrimüslimler (1880-1910)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Asoğlu, İ. (2014). 223 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1304-1334/M.1887-M.1916),(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aynural, S. (2017). İstanbul'un Değirmencileri ve Fırıncıları (1750-1840), Suraiya Faroqhi, Randi Deguilhem, Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkarlar, (1. Basım, 170-213), İstanbul: Alfa Yayınları.

Aysu, A. (2019). Buğday Beslenme Kültürü ve politikalar, buğdayın Akdeniz'deki yolculuğu, Ed. Alp Yücel Kaya, İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi. DOI: 10.32325/iaak.1802712

Benzer, Z (2015). 222 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinin (Birinci Kısım) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1308-1309/M. 1891-1892), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Braudel, F. *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV- XVII. Yüzyıllar*, 1. bs, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları, I.

Bilgin, A. (2023). Ekmek fırınının ağızında: Kanuni dönemi İstanbul'unda fırınlar, ekmekçiler ve ekmekler, KADİM, (6), 1-48. DOI:10.54462/kadim.1300586

Borrell, F. Etc, (2015), Synchronous and Cultural Change in the Emergence of Agricultural Economies 10,000 Years Ago in the Levant, Plos One, 10, (8), 1-19. DOI:10.1371/journal.pone.0134810

Bostan, İ. (1992). Bahriye Teşkilâtı: XVII Yüzyılda Tersâne-i Amire, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Camgöz, M. (2017). Ekmek, Buğday ve Şehir 19. Yüzyıl İstanbul'unda İaşe Meselesi, (1. Baskı), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Çoban, H. (2018). 206/3 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (367-602),(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirtaş, M. (2015). Osmanlı'da Fırıncı Esnafının Yaptığı Usulsüzlükler ve Uygulanan Yaptırımlar, ed.

- Emine Gürsoy Naskali, Ekmek Kitabı, (2. Baskı, ss 221-244), İstanbul: Kitabevi 586 Yayınları.
- Dündar, F. (2002). İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân politikası 1913-1918, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ekinci, A. (2016). Urfa'da Mutfak ve Mutfak Kültürünün Tarihi Arka Plânı, Tandırlıktan Gelen Lezzet Geleneksel Urfa Yemekleri, Ed. Ebru Okutan Akalın, (3. Basım, ss 374-377), Altan Özyurt Matbaacılık.
- Ekinci, A, Polat M. (2023). Ruha'da Bir Münazaa Konusu: Su ve Değirmenler, ŞURKAV, (44), 69.
- Ekinci, A, Torkak, B. (2023). Urfa'da Mistik Bir Mekan: Hindiye Tekkesi, ŞURKAV, (44),108.
- Ertaş, M. Y. (2000). Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Faroqhi, S. (2016). Osmanlı Zanaatkârları İmparatorluk Döneminde Zanaatlar ve Loncalar, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fletcher, James Phillips. Notes From Nineveh And Travels in Mesopotamia, Assyria and Syria 30. Volüme.
- Genç, S. (2007). XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir'de Ekmekçi Esnafı, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8,(12), 59-70. ID. JA75BF48HB.
- Günoğlu, A. İ (2023). 224/1 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1287-1290), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güveloğlu, A. (2015). Eski Doğu Toplumlarında Beslenme ve Damak Tadı, Cahit Günbattı'ya Armağan, ed. İrfan Albayrak vd, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları No: 476.
- Evliya Çelebi. Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Konya-Kayseri- Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne, (1.kitap:3.cilt), Haz. Seyyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları-2353, 2006.
- Hamon, C, A. (2021). Revolution in Food Preparation? Grinding and Pounding Plants in the First Farming Communities of Western Europe and the Mediterranean Region, Food and History, (19), 275-298. DOI:10.1484/J.FOOD.5.126408
- Husam, F. H. (2023). Sultan'ın Nehirleri Osmanlı İmparatorluğu'nda Dicle ve Fırat, çev. Bestami S. Bilgiç, (1. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ibáñez, J. J, etc. (2018). The Emergence of the Neolithic in the Near East: A Protracted and Multi-Regional Model, Quaternary International, 470, 226-52.
- İşin, P. M. (2020). Bereketli İmparatorluk: Osmanlı Mutfağı Tarihi, çev. Ahmet Fethi Yıldırım (1. Baskı) , İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İşin, P. M. (2022). Avcılıktan Gurmeliğe Yemeğin Kültürel Tarihi, (5. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İşbilir, Ö, XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaş, İkmâl ve Lojistik Meseleleri, ((Yayınlanmamış Doktora Tezi,) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kal'a, A. "Esnaf," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 11: 424.
- Karabulut, E. (2016). 212 Urfa Şer'iyye Sicili'nin Trankripsiyon ve Değerlendirmesi (H. 1290-1294/M. 1873-1877), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kieser, H. L. (2005). İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet 1839- 1938, (1. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Korkmaz, S. (2006). 205/1 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi,(H.1269- H.1272 / M.1852 - M.1855), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuş, Y. (2018). 222/2 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin (H.1309/M.1891-1892) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuşulay, İ. (2018). 214 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin (H. 1287-1288/M.1870-1871) Sayfalar Arası Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçüköçar, İ. (2017). 213 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi H.1290-1292/M.1873-1875), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Künzler, J. Kan ve Gözyaşları Ülkesinde Dünya Savaşı Sırasında Mezopotamya'da Yaşananlar 1914-1918, çev. Perim Ozan, (İstanbul: Belge Yayınları).
- Mar Yeşua, *Vekayinâme 494-507 Yıllarına Ait Urfa, Amid ve Güneydoğu Anadolu Vak'aları Bizans Sasânî Savaşları*, ter. Mualla Yanmaz, (İstanbul:1958).
- Moltke, H. V. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ortaylı, İ. (1994). Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı, Turhan Kitapevi Yayınları.
- Özkul, A. E. (2018). "Osmanlı idaresinde Kıbrıs'ta Ekmekçi Esnâfı Habbaz ve faaliyetleri", Belleten, 82, (295), 863-898. <https://doi.org/10.37879/belleten.2018.863>
- Öztürk, M. (2020). 216/2 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1315-1317/M. 1897-1899), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Polat, M. (2023). XVIII. Yüzyılda Ruha'da Müttegallibe Hareketleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ramsey, M. N, Rosen, Arlene M. (2016). Wedded to Wetlands: Exploring Late Pleistocene Plant -Use in the Eastern Levant, Quaternary International, (396) 5-19. DOI:10.1016/j.quaint.2015.10.109
- Sert, A. (2019). 213 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili (h.1290-1292-m.1873-1875) 1- 174 Sayfaları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Streck, M. (1977). Kelek, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, VI:550-551.
- Soran, H. Yetkin Soran, M. (2018). Urfa'da Pişer Bize de Düşer Urfa Mutfağı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Umut, A. (2008). 225 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili (h.1297?1304-m.1880?) Transkripsiyon ve Değerlendirme, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünsal, A. (2021). Nimet Geldi Ekine Türkiye'nin Ekmeklerinin Öyküsü, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Saybir, H. (2021). Bir Aile İşletmesi Olarak Gelibolu Peksimethanesi Bulgaroğulları Ailesi (1710-1861), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Scott, G. R, Turner, (2000). The Antropology of Modern Human Teeth: Dental Morphology and its Variation in Recent Human Populatiress, Cambridge, DOI:10.1086/jar.58.3.3631186
- Stock, Jay T. Ron Pinhası, Human Bioarchaeology of the Transition to Agriculture, Pinhası Ron,, Jay T. Stock (eds.). 1-13.
- Şahin, M. A. *Bereketli Hilal'in Kalbi Şanlıurfa Mutfak Kültürü*, Şurkav Kültür Yayınları: 59.
- Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821), Yay, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, II, 1285.
- Şilen, M. (2015). *208 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1296-1299/M.1879-1882)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taş, M. (2019). 18. yüzyılda Osmanlı Donanmasına Peksimet Tedariki, Tarih Okulu Dergisi, (12), 286-312. <https://doi.org/10.14225/Joh1502>
- Taş, Y. (2019). *Osmanlı Döneminde Urfa'da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900)*, (1. Baskı), (İstanbul: Hiper Yayınları).
- Tekin, H. (2019). 219 *Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (H.1311-1312/M. 1893-1895)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tızlak, F. (2015). Hatt-ı Hümayunlar Işığında III. Selim Dönemi'nde İstanbul'da Fırınlara ve Ekmeklerin Tebdil-i Kıyafetle denetimi, Cedrus, (3), 337-350. <https://doi.org/10.13113/CEDRUS.2015011412>.
- Türkçe Sözlük, (1998). Türk Dil Kurumu Yayınları, haz. İsmail Parlatır vd, Ankara: Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları.
- Türkmen, R. (2019). *215/1 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (H. 1320-1321 / M. 1902-1904)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uhri, A. (2019). Uygarlık Buğdayla Başladı Zeytin-İncir-Üzümlü Devam Etti, *Buğdayın Akdeniz'deki Yolculuğu*, Ed. Alp Yücel Kaya, İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi. DOI: 10.32325/iaak.1802712
- Valla, F. R. (2018). Sedentism, the Point of no Return and the Natufian Issue, An Historical Perspective, *Paléorient*, volume 44 (1), 19-33. DOI:10.3406/paleo.2018.5783
- Weiss, E W, et., (2004). The Broad Spectrum Revisited, Proceedings of the National Academy of Sciences, 101, (26), 9551-9555; DOI:10.1073/pnas.0402362101
- Willcox, G. Buxo, R, Herveux, L. (2009). Late Pleistocene and Early Holocone Climate and the Beginnings of Cultivation in Northern Syria, *Holocene*, 19, (1), 151-58. DOI:10.1177/0959683608098961
- Yakan, İ. (2019). *209 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, (h.1294-1302/m.1877-1885), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, M. (2020). *206/4 (603-815) Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, A. (2010). *204 Numaralı Şer'iye Sicili Defterine Göre Urfa'da Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hayat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Siteleri

- Modius haberi <https://www.arkeolojikhaber.com//haber-modius-7385/> erişim:04.11.2023.
- Süheyl Budak, "Fırın ve Fırın Kültürü," <https://www.antakyagastronomi.com/makale/FIRINerişim:04.11.2023>
- Sonya Taşçıyan "Urfa Yemekler", erişim: 08.11.2023 <https://www.houshamadyanorg/tur/haritalar/halepvilayeti/urfa/yereleozellikler/urfafoods.html>.
- Çömlek, <https://sozce.com/nedir/79845-comlek>. 02.11.2023.
- Urfa Açık Ekmeği, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sanliurfa/neyenir/sanliurfa-acik-ekmegi--urfa-acik-ekmegi>, erişim: 15.09. 2024.
- Şanlıurfa Tırnaklı Ekmeği, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sanliurfa/neyenir/sanliurfa-tirnakli-ekmegi> erişim: 15.09.2024.
- Külünçe, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/297.pdf>, erişim: 15.09.2024.
- Külünçe <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38326>. Erişim 15.09.2024.
- Ev Ekmeği (Yufka Ekmeği), <https://m.youtube.com/watch?v=scSoeahxWk> erişim 15.09.2024.

EKLER

Ek6: Urfa'da Evde Ekmek Yapan Kadınlar

Ek 1: Yanmış Buğday Tahıl Tunç Çağı Titriş Höyük

Ek 2-3: Öğütme Taşı Neolitik Çağ Gürcü Tepe / Öğütme Taşı Bazalt Neolitik Çağ Akarçay Tepe

Kaynak:

<https://www.houshamadyanorg/tur/haritalar/halepvilayeti/urfa/yereleozellikler/urfafoods.html>

Ek 7: Ev Ekmeği (Yufka Ekmeği) (Kaynak:

<https://m.youtube.com/watch?v=scSoeahxxWk>

Kaynak: Şanlıurfa Müzesi Sergi Salonu

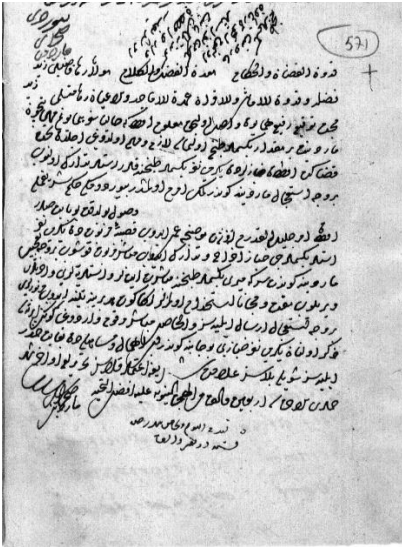
Ek:4 Öğütme Taşı Bazalt Demir Çağı Harran

Ek 8: Açık Ekmek (Lavaş):

Kaynak: Şanlıurfa Müzesi Sergi Salonu

Ek 5: Urfa'daki Şatırların peksimet pişirmek için Mardin'e gönderilmesine dair belge (Kaynak: BOA, UŞS, 207, s.269, h.571)

Ek 9: Tırnaklı Ekmek.

Ek 10: Külünçe (Kaynak:
<https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/297.pdf>)

Ek 11: Peksimet

Classroom Teachers' Views on Out-Of-School Learning Environments In Science Teaching

Burak Güveri^a, Ahmet Turan Orhan^{1b*}

¹ Department of Basic Education, Faculty of Education, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 16/08/2024

Accepted: 18/11/2024

ABSTRACT

The aim of this study was to explore the views of classroom teachers on out-of-school learning environments. The study used a phenomenological design, a qualitative method. The study group of the research consists of 20 classroom teachers working in public primary schools in one province of Central Anatolia region in the academic year 2022-2023, who were selected based on maximum diversity. MAXQDA 2018 software was used to analyze the data obtained from the study. According to the results of the study, it was observed that classroom teachers mostly mentioned the places where out-of-school learning environments take place when defining out-of-school learning and mostly used the responses of museum and library in these definitions. Classroom teachers stated that they benefit more from traditional methods and techniques such as question-answer when using out-of-school learning environments. Most of the classroom teachers emphasized that in-service or post-service training is almost non-existent and that the training that is provided is ineffective because it is theoretical and not face-to-face. According to the classroom teachers, although the use of out-of-school learning environments offers great benefits in science learning, they expressed the difficulties they experienced in practice as financial issues, transport, control of pupils and the safety factor. When considering the results of the research, it is recommended that more emphasis be placed on application-oriented courses for educational activities in out-of-school learning environments and on in-service courses for out-of-school learning environments in faculties of education.

Keywords: Classroom teacher, classroom education, out-of-school learning

Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına Yönelik Görüşleri

Süreç

Geliş: 16/08/2024

Kabul: 18/11/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Bu çalışmada, sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel bir yöntem olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim öğretim yılında İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir ilin resmi ilkokullarında görev yapan ve maksimum çeşitlilik esasına göre seçilen 20 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde MAXQDA 2018 yazılım programı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenmeyi tanımlarken daha çok okul dışı öğrenme ortamlarının gerçekleştiği yerlerden bahsettikleri ve bu tanımlarda en çok müze ile kütüphane yanıtlarını kullandıkları görülmüştür. Sınıf öğretmenleri okul dışı öğrenme ortamlarını kullanırken soru-cevap gibi geleneksel yöntem ve tekniklerden daha fazla yararlandıklarını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerin büyük bir bölümü hizmet içi veya hizmet sonrası eğitimlerin yok denecek kadar az olduğu aynı zamanda verilen eğitimlerin teorik kalması ve yüz yüze gerçekleşmemesi gibi nedenlerle etkisiz olduğu vurgusunda bulunmuşlardır. Sınıf öğretmenlerine göre okul dışı öğrenme ortamlarının kullanılması fen bilimlerinin öğreniminde büyük fayda sağlarken uygulamada yaşadıkları zorlukları maddi konular, ulaşım, öğrencilerin kontrolü ve güvenlik faktörü olarak ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçları incelendiğinde eğitim fakültelerinde okul dışı öğrenme ortamlarında gerçekleşen eğitim öğretim faaliyetlerine dönük uygulama ağırlıklı derslere ve okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik hizmet içi kurslara daha fazla ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sınıf öğretmeni, sınıf eğitimi, okul dışı öğrenme.

^a burak_guveri@hotmail.com

^{1b} <https://orcid.org/0000-0001-6801-4730>

^b aturhanorhan@cumhuriyet.edu.tr

^{1b} <https://orcid.org/0000-0001-9613-3761>

How to Cite: Güveri, B, Orhan, AT, (2024). Classroom Teachers' Views on Out-Of-School Learning Environments In Science Teaching, *CUJOSS*, 48(2): 179-188

Giriş

Öğrenme, özellikle eğitimcilerin üzerinde durduğu ve sürekli olarak incelenen bir kavramdır. Okul içi öğrenme kavramının yanında okul dışı öğrenme kavramı da öğrenme için güçlü bir araç olarak görülmektedir (Marchant vd., 2019). Okul dışı öğrenme ortamlarında gerçekleştirilen eğitim ile okuldaki eğitimi zenginleştirilmiş ve desteklenmiş olur (Laçın Şimşek, 2020). Okul dışı öğrenme, öğrencilere öğrenme ve keşfetme fırsatları veren ve sınıf ortamlarının dışında gerçekleşen planlı eğitim faaliyetlerini kapsar (Bilir, 2007; Janiuk, 2013; Metin vd., 2022).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yapılan tanıma (2019) göre ise okul dışı öğrenme ortamı “Eğitim/öğretim programları kapsamında yer alan konu ve kazanımlar doğrultusunda öğrencilerin kendi bölgelerinin üretim, kültür, sanat ve coğrafi kapasitesini keşfetmesine; bitki ve hayvan türlerini, yöresel özelliklerini, oyun ve folklorunu tanımasına; derslerle bütünleşik veya ders dışı etkinlik olarak yaparak ve yaşayarak öğrenmelerine imkân sağlamak amacıyla eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerler” olarak ifade edilmektedir.

Okul dışı öğrenme ortamları öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerin gelişmesine önemli katkılar sağlar (Şen, 2019). Özellikle çocuklar için soyut olarak görülen ve gelecek dünya ile ilişkilendirmekte güçlük çekilen fen konularının öğrenilmesinde okul dışı öğrenme ortamlarından yararlanılabilir. Güncel 2024 fen bilimleri dersi öğretim programı okul dışı öğrenme ortamlarının daha rahat kullanılabilmesi açısından bahar aylarına denk gelen son üniteleri sürdürülebilirlik ve çevre konularını ele almakla beraber okul içi öğrenme-öğretme uygulamalarının yanında okul dışı öğrenme ortamlarında (bilim ve sanat merkezleri, müzeler, planetaryumlar vb.) düzenlenmesine vurgu yapmıştır (MEB, 2024). Okul dışı öğrenme, fen eğitiminde giderek daha önemli bir rol oynamaktadır (Janiuk, 2013).

Birçok araştırmada okul dışı öğrenme ortamlarının fen eğitimindeki faydalarını ortaya koymaktadır. Öğrencilerin akademik başarılarını artırması (Durukan vd., 2022; Küçük ve Yıldırım, 2021; Özcan ve Kara, 2024; Ünlütürk ve Bakioğlu, 2024), ilgilerini geliştirmesi (Durukan vd., 2022; Janiuk, 2013; Orhan Özen vd., 2023), bilimsel süreç becerilerini geliştirmesi (Erten ve Taşçı, 2016; Şimşek ve Hamzaoğlu, 2020), algılarını geliştirmesi (Özcan ve Kara, 2024), bilimin doğası anlayışlarını geliştirmesi (Tafracı ve Aydın, 2023) ve motivasyonlarını artırması (Orhan Özen vd., 2023) gibi önemli vurguların yapıldığı görülmektedir.

Türkiye’de fen eğitiminde sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik çalışmaların az sayıda olduğu söylenebilir (Ay vd., 2015; Demir ve Çetin, 2022; Erdoğan, 2023; Fırat Durdukoca, 2023; Selanik-Ay ve Erbasan, 2016; Sözer ve Oral, 2016).

Bu araştırmada, sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik görüşleri incelenmiştir. Araştırmanın alt problemleri şunlardır:

Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik tanımları nasıldır?

Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik yeterlik algıları nasıldır?

Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarını kullanırken uyguladığı yöntem ve teknikler nelerdir?

Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin almış oldukları eğitimlerin etkililiği nasıldır?

Sınıf öğretmenlerine göre okul dışı öğrenme ortamlarının fen bilimleri dersine sağladığı avantajlar nelerdir?

Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri öğretiminde okul dışı öğrenme ortamını kullanırken yaşadığı zorluklar nelerdir?

Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri dersinde okul dışı öğrenme uygulamalarını değerlendirirken kullandıkları yöntem ve teknikler nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırmanın modeli nitel araştırma yaklaşımı içerisinde bulunan fenomenoloji yöntemidir. Fenomenoloji (olgubilim) deseni, gündelik yaşantıda farkındalığımızın olduğu ancak ayrıntılı ve derinlemesine bir fikre sahip olmadığımız olgulara bakar ve bireye tümüyle yabancı gelmeyen bu olguların detaylı bir biçimde araştırılması noktasında kullanılır (Creswell, 2017; Creswell, 2009). Fenomenoloji, bireye tam anlamıyla yabancı gelmeyen ancak anlamını tam şekilde bilmediği olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Çalışma Grubu

Çalışmaya dâhil olacak sınıf öğretmenlerinin seçilmesinde ilk önce gönüllülük esas alınmış olup çalışma grubu amaçlı

örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiştir. Maksimum çeşitliliği sağlamak amacı ile cinsiyet, eğitim düzeyi, görev yeri ve mesleki yıl açısından farklılaşan bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Kullanılan bu yöntemin amacı problemin ayrı yönlerini göstermek ve çeşitlilik arz eden durumlar arasında benzer ortak yönlerin olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırmanın katılımcıları İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir ilin merkez ilkokullarında, ilçe merkezlerindeki ilkokullarda ve köylerdeki ilkokullarda çalışan toplamda 20 sınıf öğretmeniştir.

Çalışma grubunu oluşturan 20 sınıf öğretmene ait demografik bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1: Araştırmanın Katılımcılarına İlişkin Bilgiler
Table 1. Information on Participants in the Study

Değişken		Frekans
Cinsiyet	Kadın	11
	Erkek	9
Eğitim Düzeyi	Lisans	16
	Yüksek Lisans	4
Görev Yeri	İl	10
	İlçe	4
Mesleki Yıl	Köy	6
	0-5 Yıl	7
	6-10 Yıl	4
	11-15 Yıl	3
	16-20 Yıl	3
	21 ve Üzeri Yıl	3

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen okul dışı öğrenmeye yönelik yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Nitel verilerin çözümlenmesinde ise MAXQDA 2018 yazılım programı kullanılmıştır. Araştırmada çeşitli tema ve kodlar oluşturularak içerik analizi yapılmıştır.

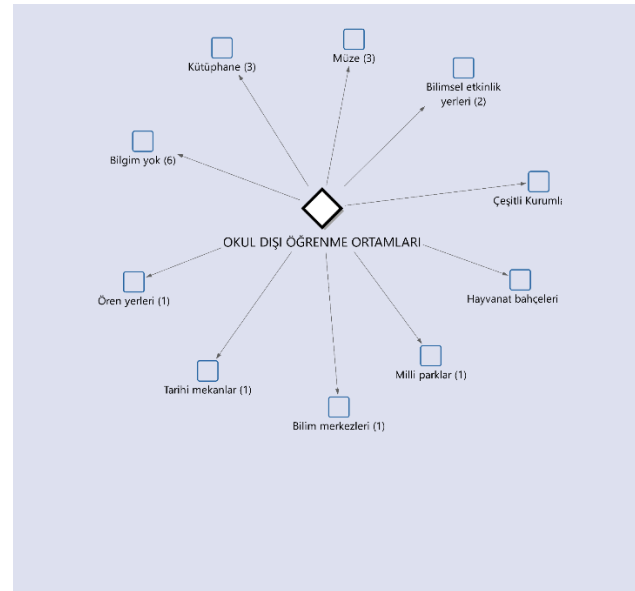
Bulgular

Araştırma kapsamında okul dışı öğrenme ortamıyla ilgili "Öğretmenlerin Göre Okul Dışı Öğrenme Ortamları, Sınıf Öğretmenlerine Göre Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına İlişkin Yeterlik Durumları, Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamların Kullanırken Uyguladığı Yöntem ve Teknikler, Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına İlişkin Almış Oldukları Hizmet İçi ve Hizmet Dışı Eğitim, Seminer ve Kursların Yeterliği, Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamların Kullanırken Uyguladığı Yöntem ve Teknikler, Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına İlişkin Almış Oldukları Eğitimlerin Yeterliği, Sınıf Öğretmenlerine Göre Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Fen Bilimleri Dersine

Sağladığı Avantajlar, Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamını Kullanırken Yaşadığı Zorluklar, Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamlarını Kullandıktan Sonra Öğrencilere Yapmış Olduğu Değerlendirmeye İlişkin Yöntem ve Teknikler" şeklinde temalar oluşturulmuştur.

Sınıf Öğretmenlerine Göre Okul Dışı Öğrenme Ortamları Temasına Yönelik Bulgular

Sınıf öğretmenlerine göre okul dışı öğrenme ortamları temasına ilişkin hayvanat bahçeleri, kütüphane, çeşitli kurumlar, ören yerleri, bilimsel etkinlikler, müze, tarihi mekân, milli parklar, bilim merkezleri ve bilgin yok kodları oluşturulmuştur. Sınıf öğretmenlerine göre okul dışı öğrenme ortamları temasına yönelik kodlar Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Sınıf Öğretmenlerine Göre Okul Dışı Öğrenme Ortamları
Figure 1. Out-of-School Learning Environments According to Classroom Teachers

Sınıf öğretmenlerine göre okul dışı öğrenme ortamları temasına ilişkin oluşturulan kodlara kaynaklık eden örnek alıntı ifadeler aşağıda yer verilmiştir:

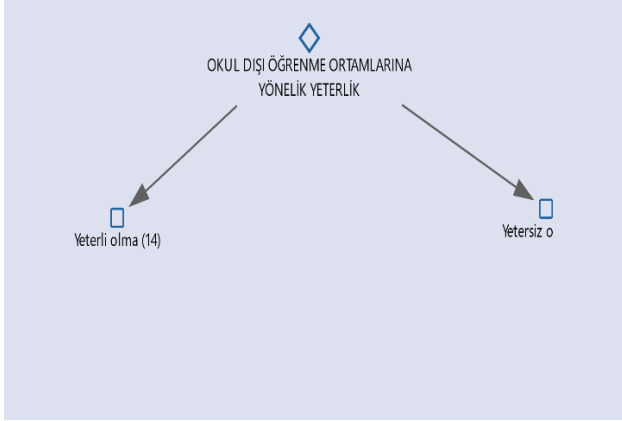
Ö1: Okul dışı öğrenme ortamının, sadece sınıfta değil de okul harici yerlerde örneğin bahçe, müze, bilim merkezleri vb. yerlerde yapılan öğrenmeler olduğunu düşünüyorum.

Ö2: Okul dışı öğrenme ortamları olarak okulda işlenen derslerin amacına uygun olarak ziyaret edebileceğimiz geziler, müzeler, tarihi mekanlar yeri gelir bağ bahçe veya tarlalar aklımıza gelebilir.

Ö12: Türk eğitim sisteminde pek yerini bulamamış bir kavram olarak düşünüyorum. Aklıma milli park gezileri kütüphane ziyaretleri geliyor.

Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına İlişkin Yeterlik İnancı Temasına Yönelik Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin yeterlik inancı temasında “yeterli değilim” ve “yeterliyim” kodları oluşturulmuş ve Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına İlişkin Yeterlik İnancı
Figure 2. Classroom Teachers' Efficacy Beliefs Regarding Out-of-School Learning Environments

Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin yeterlik inancı temasına ilişkin oluşturulan kodlara kaynaklık eden örnek alıntı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö2: ODÖ ortamlarında hazırlık /planlama uygulama ve değerlendirme aşamalarında tamamen yeterliyim diyemem. Çünkü öğrencileri okulun dışına çıkarırken planlamayı çok iyi yapmak gerekiyor ve birçok olasılığı ve riskleri hesap etmek gerekiyor. Ayrıca okul dışı öğrenme ortamlarında öğrenci ne yapacağına ne öğreneceğine niçin oraya gideceğine iyi güdülenmesi gerekiyor ve sonuçta da iyi bir değerlendirme gerekiyor.

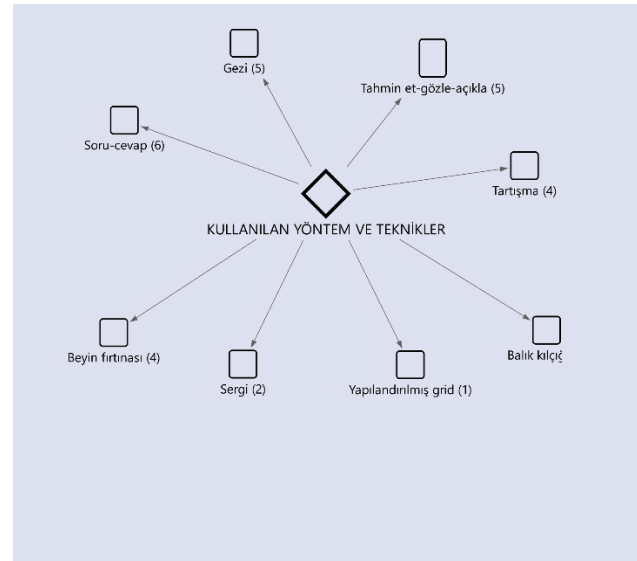
Ö7: Şartlar dahilinde gerekli çalışmaları yapmaktayım. Planlama hazırlık ön çalışmaları yaparak uygulama metot ve tekniklerini teorik olarak hazırlarım, uygulama anında şartlara göre metot değişikliğine giderim. Kendimi yeterli buluyorum.

Ö10: Çok fazla yeterliğim olduğunu düşünmüyorum çünkü fazla kullanma imkânı bulamadım. Pratiğe sahip değilim.

Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarını Kullanırken Uyguladığı Yöntem ve Teknikler Temasına Yönelik Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarını kullanırken uyguladığı yöntem ve teknikler temasına ilişkin beyin fırtınası, balık kılıçığı, yapılandırılmış grid, tartışma, tahmin et-gözle-açıkla, sergi,

gezi, soru- cevap kodları oluşturulmuştur. Bu temaya ilişkin kodlar Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3: Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarını Kullanırken Uyguladığı Yöntem ve Teknikler

Figure 3. Methods and Techniques Applied by Classroom Teachers in Using Out-of-School Learning Environments in Science Teaching

Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanırken uyguladığı yöntem ve teknikler temasına ilişkin oluşturulan kodlara kaynaklık eden örnek alıntı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö12: Gezi yöntemi olabilir, soru-cevap tekniği ve beyin fırtınası olabilir.

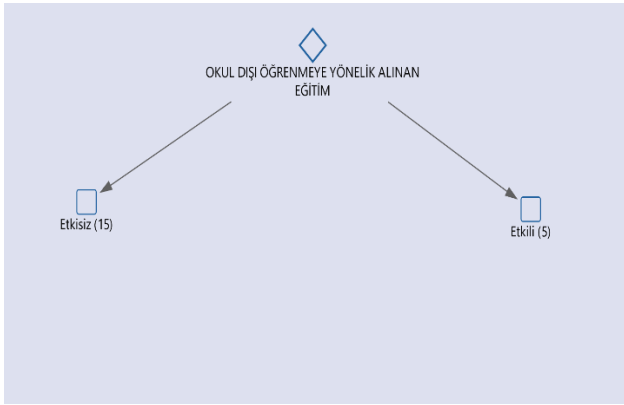
Ö13: Yaşadıklarımı gördüklerini deneyimlediklerini anı olarak yazmalarını, kompozisyon yazmalarını isterim.

Ö20: Akıllı tahtayı kullanarak, yapılandırılmış grid kullanımım.

Ö9: Gezi yöntemini kullanım ve gözlem yapıp incelemelerde bulunurum, değerlendirme aşamasında tartışma tekniğini uyguladım.

Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına İlişkin Almış Oldukları Eğitimlerin Etkililiği Temasına Yönelik Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin almış oldukları eğitimlerin etkililiği hakkındaki görüşleri temasına ilişkin “etkili değil, etkili olduğunu düşünüyorum” kodları oluşturulmuş ve Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4: Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına İlişkin Almış Oldukları Eğitimlerin Etkliliği
Figure 4. The Effectiveness of the Training Received by Classroom Teachers on Out-of-School Learning Environments

Sınıf Öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin almış oldukları eğitimlerin etkililiği hakkındaki görüşleri temasına ilişkin oluşturulan kodlara kaynaklık eden örnek alıntı ifadelerle aşağıda yer verilmiştir.

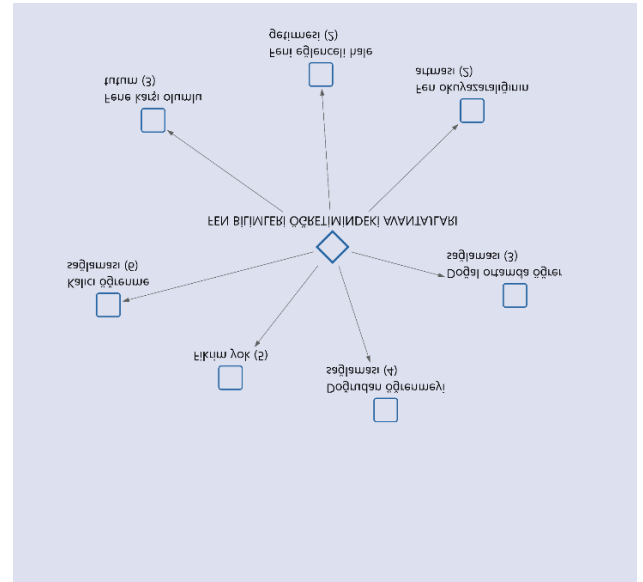
Ö1: Okul dışı öğrenme ile ilgili hizmet öncesi veya hizmet içi eğitimlerinin eğitimi yapacak öğretmenler açısından faydalı olacağı düşüncesindeyim. Bu sayede okul dışı öğrenme ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olunacağı ve okul dışı öğrenme ile ilgili yapılacak olan planlamaların daha iyi ve etkili olacağını düşünüyorum.

Ö9: Teorik olarak kaldığı için yararlı olmadığını bundan dolayı da etkili olmadığını düşünüyorum.
 Ö14: Çok soyut ve teorik kalıyor. Uygulama yönü eksik kaldığından bence etkili olmadığını düşünüyorum.

Ö17: Ülkemizdeki seminerler video ders şeklinde olduğu için etkili olduğunu düşünmüyorum. Üniversitedeki Toplum Hizmet dersi faydalıydı ancak o dönemde faydalı oldu ve bitti. Sürekliliği yok.

Sınıf Öğretmenlerine Göre Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Fen Bilimleri Dersine Sağladığı Avantajlar Temasına Yönelik Bulgular

Sınıf öğretmenlerine göre okul dışı öğrenme ortamlarının fen bilimleri dersine sağladığı avantajlar temasına ilişkin “daha kalıcı öğrenme sağlama, doğal ortamda öğrenme sağlama, doğrudan öğrenmeyi sağlama, dersi daha eğlenceli kılması, fen bilimlerine karşı olumlu tutum, fen okuryazarlığı artar, fikrim yok” kodları oluşturulmuştur. Bu temaya yönelik bulgular Şekil 5’te gösterilmiştir.

Şekil 5: Sınıf Öğretmenlerine Göre Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Fen Bilimleri Dersine Sağladığı Avantajlar
Figure 5. Advantages of Out-of-School Learning Environments in Science Classes According to Classroom Teachers

Sınıf öğretmenlerine göre okul dışı öğrenme ortamlarının fen bilimleri dersine sağladığı avantajlar temasına ilişkin oluşturulan kodlara kaynaklık eden örnek alıntı ifadelerle aşağıda yer verilmiştir.

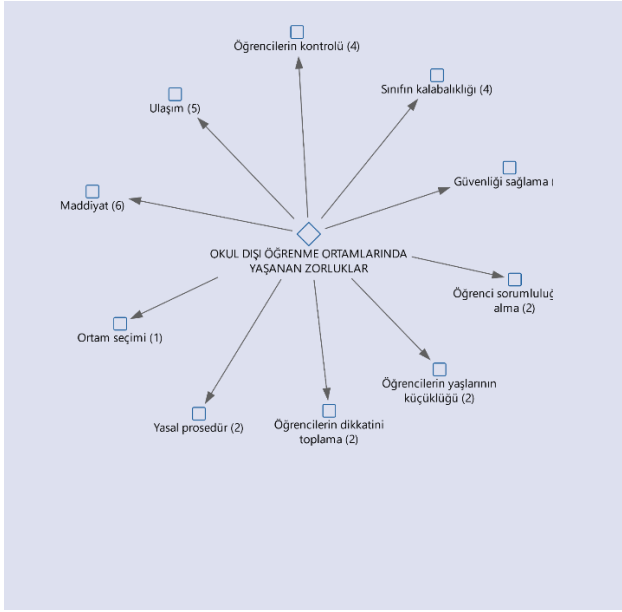
Ö20: Fen Bilimleri öğretimi demek hayatın kendisi demek hayatı yerinde öğrenen çocuğun bilgileri daha kalıcı olur.

Ö1: Fen bilimleri dersinin konularının daha çok yaşadığımız hayatın içerisinde olması sebebiyle bu dersin sadece sınıfta değil de okul dışı ortamlarda da eğlenceli bir şekilde işlenebileceğini düşünüyorum bu durum da fen bilimleri dersinin okul dışında da yapılabilmesi yönünden avantaj sağlamaktadır.

Ö12: Sesler konusunu örnek verirsek doğal ve yapay sesler konusunda çıktığımız bir tabiat gezisinde harika bir şekilde uygulayabileceğimizi düşünüyorum. Birebir deneyimle yaparak yaşayarak doğrudan öğrenme sağlar.

Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamını Kullanırken Yaşadığı Zorluklar Temasına Yönelik Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamını kullanırken yaşadığı zorluklar temasına ilişkin “öğrencilerin kontrolü, sınıfın kalabalık olması, küçük yaş grubunun olması, öğrencilerin sorumluluğunu alma, ortam seçimi, güvenliği sağlamak, maddiyat, öğrencilerin dikkatini toplama ulaşım, yasal prosedür, öğrencilerin kontrolü” kodları oluşturulmuştur. Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamını kullanırken yaşadığı zorluklar temasına ilişkin kodlar Şekil 6’da gösterilmiştir.

Şekil 6: Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamını Kullanırken Yaşadığı Zorluklar

Figure 6. Difficulties Experienced by Classroom Teachers in Using Out-of-School Learning Environments

Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamını kullanırken yaşadığı zorluklar temasına ilişkin oluşturulan kodlara kaynaklık eden örnek alıntı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

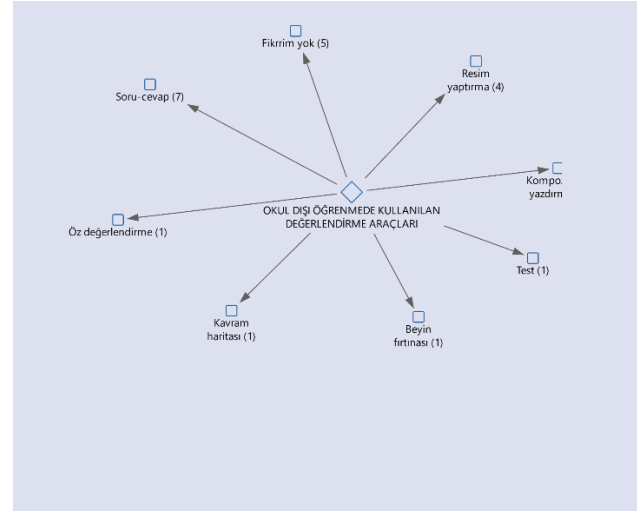
Ö4: Gidilen yerlerin öğrencilerle sorun yaşanmayacak olan yerler olmasına dikkat edilmeli. Maddi imkanlar önemli bir sorun.

Ö10: Yasal izinleri almada sıkıntı yaşıyor, ekonomik olarak gezi için otobüs ayarlamada ekonomik sorunlar ve güvenlik sorunlarını sayabiliriz.

Ö15: Küçük yaş grubundaki öğrencilerin kontrolü oldukça zordur. Öğrenme ortamının çocuklar için uygun olup olmadığı kontrol edilmeli, varsa tehlike oluşturabilecek durumlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarında Değerlendirme Aşamasına İlişkin Kullanılan Yöntem ve Teknikler Temasına Yönelik Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarında değerlendirme aşamasında kullanılan yöntem ve teknikler temasına ilişkin “kompozisyon, resim yaptırma, soru-cevap, test, beyin fırtınası, kavram haritaları, öz değerlendirme formu ve fikrim yok” kodları oluşturulmuştur. Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarında değerlendirme aşamasında ilişkin kullanılan yöntem ve teknikler temasına ilişkin kodlar Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7: Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamlarında Değerlendirme Aşamasında Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Figure 7. Methods and Techniques Used in the Evaluation Phase of Classroom Teachers’ Science Teaching in Out-of-School Learning Environments

Sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri öğretiminde okul dışı öğrenme ortamlarında değerlendirme aşamasında kullanılan yöntem ve teknikler temasına ilişkin oluşturulan kodlara kaynaklık eden örnek alıntı ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö5: Hangi çıkarımlarda bulunduğumuzu, en çok hangi durumun etkisinde kaldığımızı soru-cevap yöntemiyle değerlendiririz. Okul dışı öğrenme ile ilgili bilgi birikimimizde neler değişti sorusunun cevabını ararız.

Ö13: Yaşadıklarını gördüklerini anı olarak yazmalarını, kompozisyon yazmalarını isterim.

Ö18: Çocukları konuştururum. Anlattıklarını yazıya dökmelerini, özetlemelerini isterim. Evde herhangi birine anlatmasını ya da resmini çizmesini isterim.

Ö-19: Soru cevap ve beyin fırtınası tekniklerini kullanırım.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmaya katılım gösteren sınıf öğretmenleri “Sınıf Öğretmenlerine Göre Okul Dışı Öğrenme Ortamları” temasına yönelik öğretmenlerinin okul dışı öğrenmeyi tanımlarken daha çok okul dışı öğrenme ortamlarının gerçekleştiği yerlerden bahsettikleri ve bu tanımlarda en çok müze ile kütüphane yanıtlarını kullandıkları görülmüştür. Benzer şekilde Kubat (2018) yaptığı araştırmada katılımcılar okul dışı öğrenme ortamı olarak en çok müzeleri bildiklerini vurgulamıştır. Sınıf

öğretmenlerinin verdikleri yanıtlarda okul dışı öğrenmeye yönelik anlamsal ve kavramsal ifadelerin yer almaması ve verilen yanıtlar arasında en fazla “bilgim yok” cevabının olması okul dışı öğrenme kavramı hakkında vurgulanması gereken bir diğer sonuçtur.

Araştırmaya katılım gösteren sınıf öğretmenlerine “Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanırken uyguladığı yöntem ve teknikler” temasına ilişkin yöneltilen soruya en fazla “soru-cevap” yanıtının vermeleri, öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanırken geleneksel öğretmen anlayışına hâkim oldukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yıldız (2022) araştırmasında öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanırken geleneksel öğretmen mantalitesinin sonucu olan genellikle soru-cevap tekniğinin kullanıldığını ifade etmiştir.

Araştırmaya katılım gösteren sınıf öğretmenlerine “Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin almış oldukları eğitimlerin etkililiği hakkındaki görüşleri” temasına ilişkin yöneltilen soruya verdikleri cevaplarda, öğretmenlerin büyük bir bölümü eğitimlerin yok denecek kadar az olduğu ve bunun yanında verilen eğitimlerin de teorik kalması, yüz yüze gerçekleşmemesinden kaynaklı etkisiz olduğu düşüncesine hâkim oldukları görülmüştür. Tekin ve Ayaş (2002), aktif görev yapan öğretmenlerden bazılarının verilen hizmet içi kurslarla alakalı pozitif düşünceye sahip olduklarını ve güncel yaklaşımları içine alan kurslara ihtiyaç olduğu sonucunu gün yüzüne çıkarmışlardır. Sezgin ve Koşar (2014) yaptıkları çalışmalarında, öğretmenlerle mesleki gelişimlerine yönelik çalışma ortamlarında öğretmenlerle koordineli olarak yapılan çalışmaların az sayıda olduğunu belirlemişler ve okul idarecileri ile öğretmenlere sosyal ve mesleki gelişimlerinde mentorluk faaliyetinin önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Önen ve diğerlerine (2010) göre, hizmet içi eğitimin bir amacı da öğretmenlerin performansını, mesleki uzmanlık bilgisini, bireysel ya da genel eğitimini ilerletmek, tecrübe dünyasını genişletmektir; bu koşula ulaşıldığında, öğrencilere amaçlanan özellikler aktırılabilir. BİLMER mesleki gelişim modeli, olması gereken pedagojik eğitimi öğretmenlere vererek okul dışı öğrenme ortamlarının etkili olarak kullanılması noktasında fayda sağlamaktadır.

Araştırmaya katılım gösteren sınıf öğretmenlerine “Sınıf Öğretmenlerine Göre Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Fen Bilimleri Dersine Sağladığı Avantajlar” temasına ilişkin öğretmenlere yöneltilen soruya verdikleri cevaplarda büyük bir kısmının öğrencilerin yaparak

yaşayarak öğrenmesinden kaynaklı daha kalıcı öğrenme sağlaması ve doğrudan öğrenmeyi sağlaması yönünde cevaplar verdiği görülmektedir.

Benzer şekilde Ay ve diğerleri (2015) yaptıkları çalışmada; fen eğitiminde okul dışı öğrenme ortamlarının son derece etkili olduğu, öğretmenlerin sahiplendiği rolün sınıftaki rolünden ayrı olduğu, öğrencilerin kalıcı izli öğrenmeler gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Okul dışı öğrenme etkinliklerinin, öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırdığı, sosyalleşmelerini sağladığı, akademik durumlarına pozitif etki sağladığı, özgüven duygularını artırdığı, günlük hayatla bağlantılı olmalarına imkân tanıdığı, hızlı öğrenmeleri sağladığı, muhakeme ve gözlem becerilerinde artış sağladığı, hayal güçlerini geliştirdiği ve haz alarak öğrenmelerini sağladığını belirtmişlerdir. Öğrenme sürecinde öğrencilerin aktif şekilde, yaparak yaşayarak öğrenmelerini gerçekleştirmesiyle en kalıcı öğrenmelerini gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Öğrenme, yalnızca belli bir alan içerisinde, okul binalarında değil hayatın içerisinde her ortamda gerçekleştirilebilir. Öğrencilerin daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştirdiği okul dışı öğrenme ortamları, öğrenilenleri pekiştirerek kalıcı izli hale getiren ortamlar olduğu ifade edilebilir (Laçın Şimşek, 2020). Fen eğitiminde, okul dışı öğrenme ortamları öğrencilere gözlem yapma, veri toplama, sonuca ulaşma, yorum yapma becerisi kazanma, öğrenilenlerle ilişki kurma gibi becerilere katkı sağlamaktadır (Büyükhahin, 2017).

Araştırmaya katılım gösteren sınıf öğretmenlerine “Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamını Kullanırken Yaşadığı Zorluklar” temasına ilişkin yöneltilen soruda öğretmenlerin birçoğunun okul dışı öğrenmede en büyük zorluk olarak sırasıyla maddiyat, ulaşım, öğrencilerin kontrolü olduğu noktasında cevaplar verdikleri görülmektedir. Diğer verilen cevaplar arasında güvenlik faktörü ve sınıfların kalabalık olması faktörünün de önemli yer tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Arabacı ve Akgül (2020) yaptıkları çalışma da öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarının gerçekleştirilmesinin olumsuz yönleri olarak düşündükleri nedenler; çok vakit alması ve maddi sebepler ile öğrencilerin kontrolünde zorluk olarak belirtmişlerdir. Tatar ve Bağrıyanık (2012) öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanmada sorun olarak güvenlik kaygısına sahip olduklarını, imkanların kısıtlı olduğunu, Thomas (2010) ise öğretmenlerin, okul dışı öğrenme ortamında çocuk gruplarını kontrol etmekte sorun yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmaya katılım gösteren sınıf öğretmenlerine “Sınıf Öğretmenlerinin Okul Dışı Öğrenme Ortamlarını

Kullandıktan Sonra Öğrencilere Yapmış Olduğu Değerlendirmeye İlişkin Yöntem ve Teknikler” temasına ilişkin öğretmenlere yöneltilen soruya verilen cevaplar arasında en yüksek frekansa soru-cevap şeklinde yanıt verdikleri görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin değerlendirme sürecinde klasik yöntemleri daha fazla tercih ettikleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Soru-cevap yanıtından farklı olarak fikrim yok ve resim yaptırma cevaplarının verildiği tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu durum öğretmenlerde okul dışı öğrenmenin değerlendirme sürecine ilişkin bilgi düzeylerinde eksiklik olduğu sonucu göstermektedir.

Buna yakın sonuçları Yıldız (2022) okul öncesi öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanma durumlarının değerlendirilmesi adlı çalışmasında öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmelerde öğretmenlerin okul dışı öğrenmeyi kullanırken planlama, uygulama, değerlendirme basamaklarında geliştirmek adına büyük bir kısmının herhangi bir eylemde, çalışmada bulunmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Karamustafaoğlu ve diğerleri (2018) okul öncesi eğitimde informal öğrenme ortamlarına yönelik öğretmen görüşleri adlı çalışmasında, okul öncesi öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarında değerlendirme basamağında çocuklara resim yaptırdıkları, onlarla karşılıklı muhabbet ettikleri, drama uygulamalarını öğrencilerle gerçekleştirdiklerini ve bazı zamanda video seyrettirdiklerini tespit etmişlerdir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde eğitim fakültelerinde okul dışı öğrenme ortamlarında gerçekleşen eğitim öğretim faaliyetlerine dönük uygulama ağırlıklı derslere ve okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik hizmet içi kurslara daha fazla ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Extended Summary

Out-of-school learning environments contribute significantly to the development of students' cognitive, affective and psychomotor skills (Şen, 2019). Out-of-school learning environments can be used for learning science subjects, which are considered abstract by children and which they find difficult to relate to the real world. The current 2024 science curriculum emphasizes the use of out-of-school learning environments (science and art centers, museums, planetariums, etc.) in addition to in-school learning and teaching practices (MoNE, 2024). Out-of-school learning is playing an increasingly important role in science education (Janiuk, 2013).

Many studies show the benefits of out-of-school learning environments in science education. They increase students' academic achievement (Durukan et al., 2022;

Küçük & Yıldırım, 2021; Özcan & Kara, 2024; Ünlütürk & Bakioğlu, 2024), improve their interest (Durukan et al, 2022; Janiuk, 2013; Orhan Özen et al., 2023), develop their scientific process skills (Erten & Taşçı, 2016; Şimşek & Hamzaoğlu, 2020), improve their perceptions (Özcan & Kara, 2024), develop their understanding of the nature of science (Tafracı & Aydın, 2023), and increase their motivation (Orhan Özen et al., 2023).

It can be said that there are few studies on out-of-school learning environments of classroom teachers in science education in Turkey (Ay et al., 2015; Demir & Çetin, 2022; Erdoğan, 2023; Fırat Durdukoca, 2023; Selanik-Ay & Erbasan, 2016; Sözer & Oral, 2016). In this study, the views of classroom teachers on out-of-school learning environments were investigated.

The research model is the phenomenology method within the qualitative research approach. The phenomenology (phenomenology) design is used to investigate in detail phenomena that are not completely foreign to the individual, looking at phenomena that we are aware of in everyday life but do not have a detailed and in-depth idea about (Creswell, 2017; Creswell, 2009). The participants of the study were a total of 20 classroom teachers working in central primary schools, district center primary schools and village primary schools in a province in the Central Anatolian region. An interview form consisting of semi-structured questions about out-of-school learning, developed by the researcher, was used as a data collection tool. MAXQDA 2018 software was used to analyze qualitative data. Content analysis was carried out by creating different themes and codes.

It was observed that the classroom teachers who participated in the research mostly mentioned the places where out-of-school learning environments take place when defining out-of-school learning and mostly used the answers of museum and library in these definitions. The fact that the classroom teachers who participated in the research gave the most "question-answer" answers to the question posed to the classroom teachers on the topic of "Methods and techniques used by classroom teachers when using out-of-school learning environments" shows that teachers dominate the traditional teacher understanding when using out-of-school learning environments.

In the answers given by the classroom teachers who participated in the research to the question related to the theme "Opinions of classroom teachers on the effectiveness of the training they have received on out-of-school learning environments", it was seen that most of

the teachers dominated the idea that the training was almost non-existent and that the training given was ineffective due to the fact that it was theoretical and not face-to-face.

According to the classroom teachers' answers on the topic of the advantages of out-of-school learning environments for the science course, students provide more permanent and direct learning through learning by doing and experiencing.

The classroom teachers who participated in the research gave answers on the topic of the difficulties experienced by the classroom teachers when using out-of-school learning environment as the biggest difficulty, respectively material, transport and control of students. Among the other answers, it was concluded that the safety factor and the factor of overcrowded classrooms also had an important place.

The classroom teachers who participated in the research gave the highest frequency of question-answer answers in the evaluation of the students after using out-of-school learning environments. This situation shows that teachers prefer classical methods in the evaluation process.

When considering the results of the research, it is recommended that more emphasis should be placed on application-oriented courses for education and training activities in out-of-school learning environments and on in-service courses for out-of-school learning environments in faculties of education.

Kaynaklar

- Ay, Y., Anagün, Ş. S., & Demir, Z. M. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretiminde okul dışı öğrenme hakkındaki görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 10(15), 103-118.
- Bilir, M. (2007). Non-formal education implementations in Turkey: Issues and latest challenges. *International Journal of Lifelong Education*, 26(6), 621-633.
- Demir, E. & Çetin, F. (2022). Öğretmenlerin okul dışı öğrenme faaliyetlerine yönelik tutumları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(2), 1443-1461.
- Durukan, Ü. G., Batman, D., & Aslan, A. (2022). The analysis of middle school science course contents of out-of-school learning environment guidebooks. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 11(3), 517-542.
- Erdoğan, A. (2023). *Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamları kullanımlarına yönelik öz yeterlik algılarının incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Hacettepe Üniversitesi.

- Erten, Z. & Taşçı, G. (2016). Fen bilgisi dersine yönelik okul dışı öğrenme ortamları etkinliklerinin geliştirilmesi ve öğrencilerin bilimsel süreç becerilerine etkisinin değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 638-657.
- Fırat Durdukoca, Ş. (2023). Okul dışı öğrenme ortamları ve faaliyetlerine yönelik temel eğitim öğretmen adaylarının görüşleri ve yeterlik algıları. *EKEV Akademi Dergisi*, (93), 421-442.
- Janiuk, R. (2013). Usefulness of out-of-school learning in science education. *Journal of Baltic Science Education*, 12(2), 128-129. <https://doi.org/10.33225/jbse/13.12.128>
- Küçük, A., & Yıldırım, N. (2021). Okul dışı öğrenme ortamlarında işlenen insan ve çevre ünitesinin akademik başarı üzerindeki etkisi. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 9(2), 205-264.
- Laçın Şimşek, C. (2020). Giriş. C. Laçın Şimşek (Ed.), *Fen öğretiminde okul dışı öğrenme ortamları* (2. baskı, s. 1-18). Pegem Akademi.
- Marchant, E., Todd, C., Cooksey, R., Dredge, S., Jones, H., Reynolds, D., ... & Brophy, S. (2019). Curriculum-based outdoor learning for children aged 9-11: A qualitative analysis of pupils' and teachers' views. *PloS one*, 14(5), 1-24.
- MEB. (2019). *Millî eğitim bakanlığı okul dışı öğrenme ortamları kılavuzu*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2024). *Fen bilimleri dersi (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı, Türkiye yüzyılı maarif modeli*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Metin, M., Oker, E., & Kirmizigül, A. S. (2022). The investigation of the research on out-of-school learning activities in Turkey: a systematic review. *Journal of Science Learning*, 5(3), 509-519.
- Orhan Özen, S., Derin, T., & Atan, Z. (2023). Hayvanat bahçesinde oyunlaştırma: bir okul dışı öğrenme etkinliği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 59, 266-283. <https://doi.org/10.9779.pauefd.1185942>
- Özcan, İ., & Kara, Y. (2024). Atıklar ve geri dönüşüm konusunun öğretimine yönelik okul dışı öğrenme etkinliklerinin başarı, kabul ve görüşler üzerine etkisinin araştırılması. *Journal of Computer and Education Research*, 12(23), 184-208. <https://doi.org/10.18009/icer.1409921>
- Selanik-Ay, T., & Erbasan, Ö. (2016). Views of classroom teachers about the use of out of school learning environments. *Journal of Education and Future*, (10), 35-50.
- Sözer, Y., & Oral, B. (2016). Sınıf içi öğrenmeleri destekleyen okul dışı aktif öğrenme süreci: Bir meta-sentez çalışması. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 7(22), 278- 310.
- Şen, A. İ. (2019). Okul dışı öğrenme nedir? A. İ. Şen (Ed.), *Okul dışı öğrenme ortamları* (s. 1-20). Pegem Akademi.
- Şimşek, F., & Hamzaoğlu, E. (2020). Okul dışı gerçekleştirilen proje tabanlı öğrenme yaklaşımının ortaokul öğrencilerine etkisinin araştırılması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(Armağan Sayısı), 395-424.
- Tafraçlı, S. T., & Aydın, A. (2023). Okul dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin bilimin doğası

- anlayışlarına etkisi ve bu ortamlar hakkındaki görüşleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(3), 925-953.
- Ünlütürk, A. Ö., & Bakioğlu, B. (2024). The effects of out-of-school science education structured with flipped learning on the academic success of 8th grade students: the example of the playground. *Bingöl University Journal of Social Sciences Institute*, 27, 88-100. <https://doi.org/10.29029/busbed.1392733>
- Arabacı, S. & Akgül, G. D. (2020). Okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik fen bilgisi öğretmenlerinin görüşleri. *International Journal of Scholars in Education*, 3(2), 276-291.
- Büyükaşahin, Y. (2017). Fen eğitiminde okul dışı öğrenme ortamları. M. P. Demirci Güler (Ed.), *Fen bilimleri öğretimi* (1. Baskı, s.318-330). Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design, qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2017). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri* (3.baskı). (H. Özcan, Çev.). Anı Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 2015, 1. Baskı).
- Karamustafaoğlu, S., Ayvalı, L., & Ocak, Y. (2018). Okul öncesi eğitimde informal ortamlara yönelik öğretmenlerin görüşleri. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 38-65.
- Kubat, U. (2018). Okul dışı öğrenme ortamları hakkında fen bilgisi öğretmen adaylarının görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 111-135.
- Önen, F., Mertoğlu, H., Saka, M., & Gürdal, A. (2010). Hizmet içi eğitimin öğretmenlerin proje ve proje tabanlı öğrenmeye ilişkin bilgilerine ve proje yapma yeterliklerine etkisi: Öpyep Örneği. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 137-158.
- Sezgin, F., & Koşar, S. (2014). Okul yöneticisi ve öğretmen yetiştirmede mentörlük sürecinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 1337-1356.
- Tatar, N. & Bağrıyanık, K. E. (2012). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*, 11(4), 883-896.
- Tekin, S. & Ayaş, A. (2002). Kimya öğretmenlerinin profesyonel gelişim süreçleri ve hizmet içi eğitime bakış açıları. 16 Şubat 2024 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/265938945> adresinden erişildi.
- Thomas, G. (2010). Facilitator, teacher, or leader? Managing conflicting roles in outdoor education. *Journal of Experiential Education*, 32(3), 239–254.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, E. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanma durumlarının değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(33), 94-127.

The Challenges in the Economic Integration of Syrian Women Living in Türkiye

Burak Can Korkmaz^{1,a,*} Deniz Tanrıseven^{2,b}

¹ Graduate School of Social Sciences, Middle-East Technical University, Ankara, Türkiye

² Graduate School of Social Sciences, Middle-East Technical University, Ankara, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 11/10/2024

Accepted: 08/11/2024

ABSTRACT

Syrian women constitute a significant part of the refugee population migrating to Türkiye. In the refugee crisis that started in 2011, humanitarian aid was given priority. However, meeting the needs of Syrian women who have been living in Türkiye requires long-term plans aiming at their economic integration. At this point, the difficulties experienced by Syrian women take place in a wide range. At the last point of the refugee crisis, from the 2023 general elections to the changing attitudes of the employers, the dynamics of the society were greatly affected, and the difficulties experienced in the economic integration of Syrian women continued to increase. As Syrian women are a crucial part of the refugee crisis, it is necessary to investigate the problems they face to propose solutions. Researching and identifying these problems is not only significant academically but also useful for policy-makers in identifying the main issues when developing policies for solutions. Thus, this study examines the difficulties experienced in the economic integration of Syrian women living in Türkiye. It has been determined that the problems experienced are collected in certain areas: working conditions, cultural, social, and bureaucratic problems. The difficulties of Syrian women are discussed under these headings. As a result, inadequate regulations lead to abuse by employers and unfavorable working conditions, and this reduces the motivation of Syrian women to seek employment.

Keywords: Syrian Women, Migration, Economic Integration.

Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Kadınların Ekonomik Entegrasyonunda Yaşanan Güçlükler

Süreç

Geliş: 11/10/2024

Kabul: 08/11/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Suriyeli kadınlar, Türkiye’ye göç eden mülteci popülasyonun önemli bir kısmını çocuklarla birlikte oluşturmaktadırlar. 2011 yılında başlayan mülteci krizinde insani yardıma öncelik verilmiştir. Fakat, uzun bir süredir Türkiye içerisinde yaşamakta olan Suriyeli kadınların ihtiyaçlarının karşılanması artık ekonomik entegrasyonlarının desteklenmesi gibi uzun vadeli planları gerektirmektedir. Bu noktada, ekonomik entegrasyonları henüz sağlamamış olan Suriyeli kadınların bu konuda yaşadıkları güçlükler çok geniş bir yelpazede yer almaktadır. Mülteci krizinin geldiği son noktada 2023 genel seçimlerinden iş verenlerin değişiklik gösteren tutumlarına kadar toplumun dinamikleri büyük oranda etkilenmiş ve Suriyeli kadınların ekonomik entegrasyonunda yaşanan güçlükler artarak devam etmiştir. Yalnızca Türkiye’nin değil aynı zamanda dünyanın da gündemini oluşturan mülteci krizinde Suriyeli kadınlar konunun önemli bir dinamiğini oluşturmaktadır. Sosyal entegrasyonun ekonomik entegrasyon ile bütünlüğü göz önüne alındığında ve bu konuda öne sürülecek çözüm önerilerinin sorun durumlarının tespit edilmesine bağlı olduğu düşünüldüğünde Suriyeli kadınların yaşadıkları sorunların araştırılması ihtiyacı doğmuştur. Bu sorunların araştırılması ve tespit edilmesi akademik olarak önemli bir konu olmasının yanında politika yapıcılar için de ana sorunların tespiti için bir referans noktası olma özelliği taşıyacaktır. Bu sebeple, bu çalışma Türkiye’de yaşayan Suriyeli kadınların ekonomik entegrasyonunda yaşanan güçlüklerin incelenmesini amaçlamaktadır. Yaşanan sorun durumlarının çalışma koşulları, kültürel, sosyal ve bürokratik problemler olarak belli alanlarda toplandığı tespit edilmiştir. Bu başlıklar altında ele alınan güçlüklerin literatür bağlamında tartışılması sağlanmıştır. Sonuç olarak, yetersiz düzenlemeler iş verenlerin istismarına ve olumsuz çalışma koşullarına sebebiyet vermekte, bu da Suriyeli kadınların iş arama motivasyonlarını düşürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Kadın, Göç, Ekonomik Entegrasyon.

^a b.korkmaz@hss18.qmul.ac.uk <https://orcid.org/0000-0002-7122-9289>

^b deniz.tanriseven@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-5248-1055>

How to Cite: Korkmaz, BC, Tanrıseven, D, (2024). The Challenges in the Economic Integration of Syrian Women Living in Türkiye, *CUJOSS*, 48(2): 189-199

Introduction

The impact of the Syrian refugee crisis has been devastating for the whole world, and immigration has influenced both the host countries and the refugees themselves (Amiri et al., 2020). A considerable influx of Syrian refugees has affected some countries more intensively. Türkiye is one of the countries that have experienced this considerable influx of Syrian refugees. During its history, Türkiye has faced five major migration waves, but the distinctive feature of the latest one is that the majority of immigrants consist of women (Kaşka, 2020). Most importantly, 71% of Syrian refugees in Türkiye are women and children (Reyhanoğlu, 2015). This makes the situation of Syrian refugees particularly critical. Considering that Syrian children need their parents as a caregiver, but they have only one parent with them, the status of Syrian women gains more importance.

Owing to the civil war in Syria, more than 3 million Syrian refugees have migrated to Türkiye since 2011 under Türkiye's open-door policy (Atar et al., 2022). At this point, Türkiye is expected to shoulder the responsibility of supporting Syrian refugees by implementing the necessary policies. However, the majority of host countries, including Türkiye, have not been able to successfully provide economic self-sufficiency for these refugees (Krafft et al., 2022). The intense wave of immigration to Türkiye is the primary reason that has burdened the Turkish government, and this has created significant challenges for both the Turkish government and refugees (Atar et al., 2022). Although legal changes have been made in order to enhance Syrian refugees' economic and social integration in Türkiye, the problems have persisted to increase (Demir, 2018). Thus, Syrian refugees living in host countries like Türkiye require critical attention and comprehensive support as a vulnerable group by organizations and governments.

All of the refugees are the direct subject of most of these problems by means of affection from these problems. Many of them have fled their home countries due to the trauma of war, seeking their basic right to live in a foreign land. They are foreign to this country by means of culture and language because of many reasons. To form a new life, they need to have economic independence, and for this to be provided, they need economic integration into this new country. Nevertheless, when they try this, almost all of the Syrian refugees face the problems mentioned above. However, certain vulnerable groups are much more affected because of their vulnerable position. Especially women are much more

vulnerable in this issue when considering the patriarchal culture of Turkish and Syrian societies (Kaldık, 2021).

Non-governmental organizations (NGOs) in Türkiye have provided support to Syrian women, but the increasingly large population of Syrian women needs more support to live in decent conditions (Özgür Keysan and Şentürk, 2021). They have complex problems that can be evaluated as interconnected, which is why considering the most pressing concern is crucial to facilitate solutions for problems of Syrian women living in Türkiye. At this point, the most significant problem affecting various aspects of their lives is employment due to their immediate needs depending on earning income. Gender roles and cultural sensitivities increase the vulnerability of Syrian women, so economic stability with employment supports their socialization, sense of dignity, and self-sufficiency (Şahin and Nashwan, 2021). Syrian women may face a wide range of challenges without a source of income. That is why their participation in the labor force is a necessity. For example, Erenoğlu and Yaman (2020) indicate that economic problems lead to many challenges in meeting health needs, and this can create a considerable amount of health problems. At this point, Akbarzada and Mackey (2018) highlight Syrian women's current problems related to healthcare access. In this regard, Çöl et al. (2020) emphasize the low usage of contraceptive methods by Syrian women and the high rate of consanguineous marriage and marriage under the age of 18 among Syrian women. These findings highlight the necessity of the economic integration of Syrian women in Türkiye.

In this sense, like all issues that should be evaluated, challenges in economic integration are coming forth as significant issues because any challenge means that it is an obstacle to acting on this issue. If challenges so these obstacles could be identified well, it may be possible to outreach a meaningful solution and allow Syrian women into economic life much more easily. Without identifying the problems, reasonable and beneficial solutions are not possible. Implementing policies through employment is significant; however, integration is not an issue that can be completely solved by directly implementing employment programs. It is important to identify problems faced in depth for developing solutions. This study's research question is: "What are the main challenges faced in the process of economic integration of Syrian women living in Türkiye?" Thus, this study aims to determine the difficulties experienced in the economic integration of Syrian women refugees living in Türkiye

since their settlement in Türkiye and to reveal their current situation. To do this, we will first look into the working conditions of Syrian women, which are highly challenging for them compared to men (Meyer et al., 2022). After that, we will investigate cultural problems that can be reviewed under two main subjects: language barriers and patriarchal structures in Turkish and Syrian society (Alkan, 2022; Yaman, 2020). Then we will continue with social problems and policy problems, which are highly integrated with each other and other challenges as well. After that, we will review bureaucratic problems, a significant issue that includes state-specific issues such as legal frameworks, problems in registration, documentation, etc., and gender-blind state officials/authorities. Lastly, we will analyze sustainability issues that have multi-dimensions. Then we will give a conclusion with suggestions on possible steps that could be taken to tackle these issues.

Employment and Working Conditions

Syrian women are less employed than Syrian men (Çevik et al., 2018). In addition to having less employment than Syrian men, Syrian women are exposed to discrimination and exclusion in various ways (Meyer et al., 2022; Yalim and Kim, 2018; Yamaner and Herzog, 2021). For example, Syrian women face low wages when they want to be employed (Esen and Soylu, 2023; Quak, 2019). At this point, the experience of Syrian women should be explained with intersectionality, as it reveals a complex experience of the intersection of both immigrant status and being a woman. In this regard, studies found that Syrian women earn less than the Turkish population while also earning less than Syrian men (Arslan et al., 2016; Güler, 2022; Okyay, 2017). This problem highlights the significance of intersectionality for Syrian women. More importantly, their experiences cannot be simplified to just being immigrants or women, as they face a unique set of challenges as Syrian women. These complex experiences result in low wages in the first place. As a result, low wages constitute one of the most basic problems Syrian women encounter in the workplace.

Since the employment rate of Syrian women is around 20 percent (Çevik et al., 2018), it can be said that the probability of finding a job is very low for this vulnerable group. Even if Syrian women are employed, there is no job security, and they are the first fired ones in case of need (Okyay, 2017). In other words, it is difficult for Syrian women to find a job in Türkiye, and it is more difficult for them to be permanent in the job they find because they have to make a great effort to get a job. Subsequently, Syrian women must take the risk of

continuing their job with the possibility of losing them at any moment. As a result of the process into which they put so much effort and concern, Syrian women are paid less than Syrian men, Turkish men, and Turkish women (Esen and Soylu, 2023; Öğüt, 2021). Furthermore, it has been determined that Syrian women must work longer hours than others to maintain their jobs (ILO, 2020).

In case of necessity, because Syrian women cannot find any other option, accepting jobs with low wages and long work hours is their only choice. As Syrian women choose these undecent working conditions, the problems they experience in economic integration continue to increase. At this point, a cycle appears in the process of the economic integration of Syrian women in Türkiye because as long as Syrian women accept these low wages and long work hours, these jobs continue to be offered especially to them. The difficulties experienced by Syrian women have become chronic as Syrian women are forced into this cycle. Moreover, changing this cycle is complicated because employers also benefit from this cycle. In this regard, Arslan et al. (2016) state that employing Syrian refugees without social security and for lower wages is highly abused by employers. At this point, the intervention of policymakers to prevent this abuse is crucial. This necessary intervention is only possible with effective policies. Humanitarian assistance was at first critical in improving bad conditions, but now employment has become essential for Syrian women. Most importantly, policies should focus on allocating the resources to create decent working conditions because bad working conditions are a significant obstacle preventing Syrian women from participating in the labor force in Türkiye. In addition, mechanisms monitoring the employers can be another solution policymakers should consider in the economic integration of Syrian women in Türkiye. Taken all together, working conditions are on the agenda as an unresolved issue for now.

Language and Cultural Problems

Culture is a broad term with many dimensions, including social behaviors, institutions, religion, language, social norms, beliefs, arts, customs, and so on among individuals in societies (Tylor, 1871). Under this issue, this study will investigate two significant issues which can be evaluated under the cultural dimension. These are culture of patriarchy and language barriers for Syrians.

First of all, as Connell (1990) argues, all societies have a patriarchal structure that is affected and promoted by different institutions. Different norms in these different societies determine the level of patriarchal changes and differentiation among them. Considering the

social structures among the Syrian people, it can be said that Syrians have a strong level of patriarchal culture (Alkan, 2022). Even before the Civil War started, Syria had a very low female participation level in the labor force. The highest rate in its history is 21% of the female population was active in the labor force in 2000. According to World Bank Report, just before the civil war started, this rate was 13% which is not a satisfactory rate (Zhao et al., 2022). This is mainly caused by social structures and the continuation of religiously motivated traditional approaches (Rabo, 1996). Religiously motivated traditions (non-legally but according to customs) ban Syrian women from even being willing to participate in the labor market. This issue is not a cultural conflict in Türkiye, as Türkiye has a similar social structure. However, in current conditions, the issue becomes much more dramatic because women are not only vulnerable because they are women but also because they are forced migrants (Alkan, 2022). This causes them to live both dependent on their husbands and under unacceptable conditions. They are similarly, using a social structural norm as a survival strategy shows us a dramatic condition. Some Syrian families even claim that they do not want their daughters to marry at an early age, but harsh economic conditions can force them. This is acceptable because it was seen as normal even before the Civil War started (Yaman, 2020). In addition, it shows us how a patriarchal social structure turns into a survival strategy when conditions are aroused. On the other side, these child brides lose their chance of determining their own future from the start.

Another issue is language barriers. Economic integration and employment projects seek to provide employment within mostly cooperation between IOs / CSOs, the Turkish government, and the capital market. In these projects, the government usually promotes Syrian employment with incentives, and IOs and CSOs mostly take the responsibility of coordination, accountability, effectiveness of projects, and capacity building of Syrians (ILO, 2022). However, for all programs to be conducted effectively, the ability to communicate in the host countries' languages is crucial. According to an AFAD (2017), report, %75 of Syrians are not able to communicate effectively in the Turkish language. This proportion is 1,5 times higher among Syrian women. The biggest proportion of Syrians who can speak zero Turkish is in-camp women, with 27,6%, which is more than 10% of their counterpart men which is 16,6%. The reasons behind this may be changeable, but patriarchal social structures may be one of these reasons hindering women from gaining their technical skills. Whatever the reason is, having the host country's language is significant for the

provision of integration into the economic life of that country. In Türkiye, this problem is still on the table (Gürsoy and Ertaşoğlu, 2019).

Stigma and Discrimination Problems

The report by the European Commission (2017) suggests that Syrian women should be considered an opportunity to create a wide range of new jobs with their dynamism instead of a heavy burden on the economy of Türkiye. According to this report, dynamism refers not only to the active participation of Syrian women in employment but also to the benefit of Turkish citizens. At this point, how Turkish people consider the employment of Syrian women is crucial to understand their respond to Syrian women in the practice because Syrian women, who are already a vulnerable group, can be considered to be more open to the influence of their environment in their access to opportunities such as employment (Akdemir, 2019). The support of the state in the public sector is the dominant factor determining the future of Syrian women in employment. On the other hand, Turkish employers are the decision-makers in hiring in the private sector. That is why the attitude of Turkish citizens has a substantial impact on the employment of Syrian women (Özdora Akşak and Dimitrova, 2021). Furthermore, other employees, mostly the Turkish population, affect the workplace atmosphere when they work with Syrian women together. In other words, both the employment of Syrian women and the atmosphere in which they work are greatly influenced by host citizens. Thus, how Turkish citizens perceive Syrian women is one of the most significant factors in the employment of this vulnerable group.

Racism amongst the working class is another problem. This is generally not in a nationwide organized manner but at an individual level or locally organized level. There are repeat cases of tension rising issues on small scales. In women workers, this does not turn into direct violence, but an exclusionary approach is also highly spread among them as well. According to Kaldık (2021), the leading causes of this are cultural barriers; more than that, workers are not happy with the new competition with these new "guests". It can be said that this is similar to the 90s protests in Britain with the nationalist slogan of "British jobs for British workers" (Anderson, 2010). In this case, again, workers are merging their class identity with national identity and identifying the enemy as not employers' class but, again, workers' class from different nations "who should not be there." There is a widespread belief among Turkish citizens that refugees have a negative impact on the economy and reduce employment

rates in Türkiye (Aras and Duman, 2019; Yitmen and Verkuyten, 2018). On the other hand, Çevik et al. (2018) indicate that Syrian women bring diversity to the economy and have contributed to a 0.5% decrease in the unemployment rate. Contrary to the opinions in Turkish society, it is seen that Syrian women contribute to employment and the revival of the economy. However, the conflict between statistical information and the opinions emerging in society can bring about significant social and cultural problems because it can evolve into an imbalance of supply and demand.

The great wave of immigration to Türkiye has caused a population increase of more than 3 million (Alhaffar and Janos, 2021). Hence, the Syrian population has emerged, seeking employment in many branches, such as healthcare and education (Arar and Orucu, 2022; Assi et al., 2019; Sharara et al., 2021). According to the literature, the dynamism they bring also creates an essential opportunity for themselves (Çevik et al., 2018). At this point, significant social problems that prevent Syrian women from reaching employment appear in society with various concerns. Barazehs (2021) states that the basis of these concerns is that Turkish citizens perceive Syrian immigrants as a threat to them in terms of security. Unlike other social settings, the fact that the workplace requires coordinated work and compulsory communication is a fundamental problem because Turkish citizens still have ongoing concerns about accepting Syrian refugees. The migration of Syrian women to Türkiye started in 2011 (Doganay and Demiraslan, 2016), but in 2023, this issue is still on the agenda in society. For example, in the 2023 elections, parties with opposite views made different promises that Syrian refugees would be temporarily or permanently in Türkiye. So, the status of Syrian women has become politicized (Irgil et al., 2023). Employment of Syrian women becomes more problematic as it is discussed whether they will stay in Türkiye longer. Since this debate has continued for more than ten years, negative attitudes toward Syrian women have been formed among the public. It is increasingly challenging for Syrian women to participate in employment due to their uncertain social position.

Social problems lead to much more significant and different problem situations. For example, Syrian women who are not recruited legally are employed for lower wages and illegal jobs. More importantly, child labor is increasing in the families of Syrian refugees who are directed to unregistered work (Aras and Duman, 2019; Uyan-Semerci and Erdoğan, 2022; Karadag Caman, 2021). Greater problems arise as a result of preventing the fulfillment of needs through normal means. For example,

the fact that children who work illegally cannot receive sufficient education also affects society. Syrian women working in illegal jobs are deprived of many legal rights and may have difficulty fulfilling their caregiver duties. For this reason, it can be thought that the children of Syrian women also start to work in illegal jobs. Syrian refugees are seen as cheap labor (Jamali et al., 2020), and therefore, Syrian women are likely to refuse to participate in economic integration in the face of discrimination and exclusion. According to research by United Metalworkers Union within cooperation with İstanbul University, Syrian women workers earn less than half their Turkish male counterparts (Hurriyet, 2017). This shows both how capital holders are using both racist forms and patriarchal forms for their interest. Similarly, most of the Syrians in Türkiye work as informal workers, and a very definitive percentage of women in the active labor market are also in informal sectors (ILO, 2020).

The study conducted by Ögütte et al. (2022) during the Covid-19 pandemic period comparing British and Syrian women living in Türkiye is crucial in terms of its findings related to economic issues. They found that British women had different concerns, while Syrian women showed direct financial concerns. For Syrian women, employment in Türkiye has been a problem for a long time. Maybe at this point, it can be said that British women, Syrian men, Turkish men, and Turkish women living in Türkiye have more support from their surroundings. On the other hand, Pele (2020) indicates that Syrian women have to work to earn a source of income in Türkiye because their spouses go to war. This situation may create the impression that any job that will be given to Syrian women will be done under any conditions that will be offered to them. Syrian women refugees are vulnerable and open to abuse. That is why the difficulties experienced by Syrian women in employment in Türkiye can only be prevented if they are empowered and supported. For this, NGOs and other organizations make outstanding contributions and put forward projects that directly target Syrian women (Dağtaş and Can, 2022; Duman, 2020). In conclusion, the difficulties experienced by Syrian women in Türkiye are obvious; the challenges they experience in employment are many and diverse, and projects and programs are essential.

Policy Problems

One of the primary reasons that prevented the economic integration of Syrian women is that the Turkish government did not take long-term measures because it planned the temporary hosting of Syrian refugees (Adalı

and Türkyılmaz, 2020; Memişoğlu, 2018). Considering that Syrian women will return, it can be thought of as more reasonable to set short-term goals rather than invest in integrating them into society. For this reason, employment for Syrian women was not supported, and humanitarian assistance was given priority (Matlin et al., 2018; Pandir, 2020). However, as the increasingly large population of Syrian women need more and more help, limited resources may prevent them from receiving equally high levels of assistance at all times. Uncertainties about the temporary or permanent status of Syrian women may have affected not only the government's policies but also the motivation of this population for social and economic integration. At this point, the continuation of aid rather than providing employment opportunities may have prevented Syrian women from striving for employment. In this regard, in a study, 83% of participants who are currently unemployed Syrian women in Türkiye stated that they are not looking for a job (Çevik et al., 2018). Job searching motivation in this population is as important as the job opportunities provided.

The war in Syria is not over, and it is uncertain when Syrian refugee women will return (Aslan, 2021; Şimşek and Çorabatır, 2016). More importantly, with the increase in the number of pregnant Syrian women, new needs and permanent settlements arise (Korukcu et al., 2018; Samari, 2017). However, the economic integration of pregnant Syrian women is challenging, and the employment rate of non-pregnant Syrian women is quite low. In this regard, Çevik et al. (2018) highlight that unlike the general Syrian population in Türkiye, the employment rate of Syrian women is approximately 20 percent (Çevik et al., 2018). This difficulty in economic integration cannot be explained solely by increasing pregnancy rates among Syrian women. Thus, revealing the difficulties experienced in different problem areas that interact with each other is crucial in terms of understanding the challenges experienced in the economic integration of Syrian women in Türkiye.

A considerable number of Syrian women informally work in Türkiye. (Arslan et al., 2016). Therefore, the work of Syrian women is irregular, and their standards are uncertain. Also, Syrian women workers are vulnerable to abuse. For example, Syrian women face longer work hours (Körükmez et al., 2020) because informal works require more effort and give less income. It is thought that Syrian women are helpless, so they have to accept the conditions offered to them by employers who consider their vulnerability as an opportunity to reduce their expenses. In addition, employers may see them as cheap labor because they consider that the number of jobs Syrian

women are capable of is less than Syrian men (Rohwerder, 2018; Şahin and Nashwan, 2021). In this regard, Syrian women mostly work in child care, house cleaning, service sectors, and agriculture in Türkiye (Mazlumder, 2014). Similarly, Memişoğlu (2018) states that Syrian women have to work outside of their specialty because their expertise is not recognized, and they encounter language barriers. At this point, the most crucial factor is the legal recognition of the training and expertise they received. In this way, Syrian women can get rid of jobs such as house cleaning and child care and become able to do a wide range of work with their own expertise. The non-recognition of the expertise of Syrian women has confined them to a very limited employment area. Moreover, the income of this limited employment decreases with the intersection brought about by being a refugee and a woman. For Syrian women who cannot work in their area of expertise, getting a job outside of their area of expertise requires great motivation. Moreover, low wages and long work hours further reduce low motivation for Syrian women. The reluctance of unemployed Syrian women may be attributed to these factors reducing motivation.

Bureaucratic Problems

In bureaucratic problems, firstly, considering the work permit issue, the main problems can be summed as not finding a registered job (which consists of almost one-third), unawareness of work permit, self-choice, bureaucratic obstacles, unawareness from bureaucratic processes, not providing requirements and choice of employers. Especially according to the Civil Society Development Center's report, the reasons for unawareness from bureaucratic processes and unawareness of work permits and self-choice are higher among women (Sunata, 2020). The especially self-choice issue is three times more for women than men, which can also be seen as proof in the previous chapter. According to the same study, obstacles mainly consist of the duration of the process was long (28%), acquiring necessary documents hard (17,2), could not take a work permit on their actual job (14,1%), and could not reach necessary information (%12,5), could not understand the process (%7,8). Only 7,8% claim that there was no problem with the process (Sunata, 2020). In education and technical vocations, also biggest problem became registration and documentation on bureaucratic progress. This issue becomes more problematic because when subjects become females, Syrian families tend to become less willing to continue the progress (Bircan and Sunata, 2015). For Türkiye, Smits and Hosgör (2006) claim that there is gender discrimination in families who have low-income levels that they choose to send their sons to send

to school if they feel they have to choose one instead of their daughter. These kinds of bureaucratic obstacles become a pretext for the continuation of patriarchal nodes.

Secondly, the issue of gender-blind institutions is a significant problem. Several points mentioned in the above paragraph tell us something about this. For instance, if men are more aware of bureaucratic processes and women tend to participate less than men, these show us that institutions are not watching over the gender intersection among Syrian refugees. To lessen this, there should be more gender awareness campaigns, and gender-specific approaches should be applied. However, if institutions are gender-blind, they will not even be aware that they should take this issue into consideration. Examples of this are the case of domestic violence victim women and the government's approach specifically to refugee women. For instance, Türkiye has Women's Shelters for victimized women in Türkiye. These institutions are responsible for providing employment for women and having them into economic integration, which is applied to these shelters according to Law No: 6284 (Official Gazete, 2013). Their effectiveness, especially in providing economic independence for women, is a controversial issue, but even on paper, there is a service of the state. However, when it comes to this service provision for migrants, there is only "one" Women's Shelter which focuses on migrant women's protection (Çiltaş and Var, 2019). This may be explained by how authorities and officials who are working on the Syrian asylum seekers issue have a gender-blind perspective.

Sustainability of Employment

The last issue which could be discussed is the unsustainability problem. There are a considerable number of projects for the employment of Syrians and projects directly focusing on Syrian women (Aras and Duman, 2019; Okyay, 2017; Özer et al., 2021). However, for projects to become successful, they have to become sustainable. The sustainability of the projects is also a question in the civil sector. There are two dimensions the literature discusses.

Firstly, Atar et al. (2022) claim that after the refugee crisis arose in Türkiye, there was a huge cash flow to Türkiye from the international community, mostly from the EU. This cash flow developed the civil sector in Türkiye. However, the issue becomes problematic because this sector also has a "professional" characteristic as well as other sectors. So, NGOs in Türkiye have also followed a growing policy and needed to sustain and watch over their cash flow. This may create a tendency to

"projects for budget" rather than "budget for the project". The same issue also may create a need for producing more projects, but not looking after quality (which is keeping sustainability in this case) becomes problematic.

Secondly, the exploitation of projects by beneficiaries can be seen as a problem. There are also two sub-dimensions of this issue. First, direct beneficiaries may exploit by means of taking incentives but not completing the requirements, such as leaving the training before the end. This creates wastage. It also does not benefit the beneficiary because they cannot get the technical skills they should earn. However, there is no data or information related to the continuation of beneficiaries and whether they have the privilege to participate in projects. Thus, accurate evaluation of projects requires studies aiming at the investigation of profiles of beneficiaries. Nonetheless, according to the literature, some cases demonstrate employers' exploitation (Aras and Duman, 2019; Kaşka, 2020; Rohwerder, 2018). This is usually faced "against" women. In many cases, employers exploit these incentives and subsidies, such as benefiting from them until the legal duration for employment which is valid. Then, they are not continuing with women whom they were hired, for example. This creates an unsustainable condition for women (Kelebek, 2017).

Conclusion

Disadvantaged groups are crucial in terms of social work discipline, but today, some disadvantaged groups have come to the fore. Syrian women refugees constitute one of these groups. In this sense, ensuring their economic integration has become a critical issue in the countries where they have settled. Most of the Syrian refugees in Türkiye are women and children (Reyhanioglu, 2015), so supporting the women in the family is crucial. Syrian women refugees, who play a role in the family's economic income, can play an important role not only in the care of children but also in maintaining the healthy care of disadvantaged groups such as the elderly and disabled in the family. When children, disabled, and elderly are included in institutional care, the state may need a huge budget. Instead, spending the budget allocated directly to support the economic integration of Syrian women refugees can create both a less economic burden and individuals who maintain a healthy development within the family.

The refugee crisis has affected all societies, but it has brought about more significant changes in host countries, like Türkiye, due to its sudden occurrence. This unexpected refugee crisis has not only influenced the refugees but also caused difficulties for the host countries

because these countries are not well prepared to handle the crisis situation. More importantly, the majority of refugees who migrated to Türkiye are women and children (Reyhanoğlu, 2015), so they require a considerable amount of support. Although humanitarian aid was initially a priority for Syrian women because their return is not on the agenda, the extended period of time that Syrian women have been living in Türkiye has necessitated focusing on their economic integration. In this regard, the challenges in the economic integration of Syrian women living in Türkiye are accumulated in specific areas; working conditions, cultural, social, policy, bureaucratic, and sustainability problems.

The economic integration of Syrian women living in Türkiye is a complex issue that cannot be solved solely through direct employment and its maintenance. Syrian women experience obstacles in finding employment owing to bureaucratic, social, cultural, and policy challenges. Even when they are employed, Syrian women may face indecent working conditions and abusive employers. The combination of these problems contributes to a lack of sustainability in the economic integration of Syrian women. At this point, poor working conditions and abusive employers may be attributed to inadequate policies. Additionally, societal and cultural issues can worsen the already vulnerable situation of Syrian women. These interconnected problems require comprehensive solutions. In this regard, government support and NGO efforts should be complemented by the attitudes of society. Thus, there is a need to raise awareness of the necessity of the economic integration of Syrian women in society and the diversity of their problems.

Genişletilmiş Özet

Suriye'deki iç savaş nedeniyle, Türkiye'nin açık kapı politikası kapsamında 2011'den bu yana 3 milyondan fazla Suriyeli mülteci Türkiye'ye göç etmiştir (Atar vd., 2022). Bu noktada Türkiye'nin gerekli politikaları uygulayarak Suriyeli mültecileri destekleme sorumluluğunu üstlenmesi beklenmektedir. Ancak, Türkiye de dahil olmak üzere ev sahibi ülkelerin çoğu, bu mülteciler için ekonomik öz yeterlilik sağlamada birçok zorluk yaşamıştır (Krafft vd., 2022). Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki ekonomik ve sosyal entegrasyonunu artırmak için yasal değişiklikler yapılmasına rağmen bazı sorunlar devam etmiştir (Demir, 2018). Bu nedenle, Suriyeli mülteciler savunmasız bir grup olmaları yönüyle dikkat çekmekte ve kapsamlı bir desteğe ihtiyaç duymaktadırlar.

Mülteci krizinin geldiği son noktada 2023 genel seçimlerinden iş verenlerin değişiklik gösteren

tutumlarına kadar toplumun dinamikleri büyük oranda etkilenmiş ve Suriyeli kadın mültecilerin ekonomik entegrasyonunda yaşanan güçlükler artarak devam etmiştir. Yalnızca Türkiye'nin değil aynı zamanda dünyanın da gündemini oluşturan mülteci krizinde Suriyeli kadın mülteciler konunun önemli bir dinamiğini oluşturmaktadır. Sosyal entegrasyonun ekonomik entegrasyon ile bütünlüğü göz önüne alındığında ve bu konuda öne sürülecek çözüm önerilerinin sorun durumlarının tespit edilmesine bağlı olduğu düşünüldüğünde Suriyeli kadın mültecilerin yaşadıkları sorunların araştırılması ihtiyacı doğmuştur. Bu sebeple, bu çalışma Türkiye'de yaşayan Suriyeli kadın mültecilerin ekonomik entegrasyonunda yaşanan güçlüklerin incelenmesini amaçlamaktadır. Yaşanan sorun durumlarının çalışma koşulları, kültürel, sosyal ve bürokratik problemler olarak belli alanlarda toplandığı tespit edilmiştir.

Türkiye'de kamunun yanı sıra sivil toplum kuruluşları da Suriyeli kadın mültecilere destek sağlamaktadır ancak giderek artan Suriyeli kadın mülteci nüfusunun insan onuruna yakışır koşullarda yaşayabilmesi için daha fazla desteğe ihtiyacı bulunmaktadır (Özgür Keysan ve Şentürk, 2021). Cinsiyet rolleri ve kültürel hassasiyetler Suriyeli kadın mültecilerin kırılabilirliğini arttırmakta, dolayısıyla istihdamla sağlanan ekonomik istikrar onların sosyalleşmesini, onur duygusunu ve kendi kendine yeterliliğini desteklemektedir (Şahin ve Nashwan, 2021). Suriyeli kadın mültecilerin herhangi bir gelir kaynağı olmadan çok çeşitli zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bu nedenle işgücüne katılımları çok büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye'de yaşayan Suriyeli kadın mültecilerin ekonomik entegrasyonu yalnızca istihdamlarının sağlanmasıyla çözülemeyecek karmaşık bir konudur. Çünkü Suriyeli kadın mültecilerin bürokratik, sosyal, kültürel ve politik zorluklar olmak üzere birbiriyle ilişkili ve zorlayıcı sorun alanları bulunmaktadır. Suriyeli kadın mültecilerin iş yaşamında uygunsuz çalışma koşullarıyla ve istismarcı işverenlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu gibi sorunlar sonucunda Suriyeli kadın mültecilerin ekonomik entegrasyonunun sürdürülebilir olması güçleşmektedir. Bu noktada kötü çalışma koşulları ve istismarcı işverenler yetersiz politikalara bağlanabilir. Ayrıca toplumsal ve kültürel sorunlar Suriyeli kadın mültecilerin zaten hassas olan durumunu daha da kötüleştirme riskini barındırmaktadır. Birbiriyle bağlantılı bu sorunlar kapsamlı çözümler gerektirmektedir. Bu bakımdan devlet desteği ve STK'ların çabaları toplumun tutumlarıyla tamamlanmalıdır. Dolayısıyla Suriyeli kadın mültecilerin ekonomik entegrasyonunun gerekliliği ve

istihdam içerisinde kabul edilmesi konusunda farkındalık yaratılmasına ihtiyaç vardır.

References

- Adalı, T., & Türkyılmaz, A. S. (2020). Demographic Data on Syrians in Turkey: What do we know?. *International Migration*, 58(3), 196-219. <https://doi.org/10.1111/imig.12614>
- AFAD (2017). Field Research Report on Syrians in Turkey, Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması, Field Research Towards Demography, Life Conditions and Future Expectations of Syrians in Turkey.
- Akbarzada, S., and Mackey, T. K. (2018). The Syrian public health and humanitarian crisis: a 'displacement' in global governance?. *Global Public Health*, 13(7), 914-930. <https://doi.org/10.1080/17441692.2017.1285338>
- Akdemir, A. (2019). Syrians in Turkey: A Review of Literature. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 5(1), 323-336. <https://dergipark.org.tr/en/pub/intjcss/issue/46909/554715>
- Alhaffar, M. B. A., and Janos, S. (2021). Public health consequences after ten years of the Syrian crisis: a literature review. *Globalization and Health*, 17, 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12992-021-00762-9>
- Alkan, H. (2022). Caring (for) relations: Syrian refugees between gendered kin-contract and citizenship in Germany and Turkey. *Citizenship Studies*, 26(6), 746-762. <https://doi.org/10.1080/13621025.2022.2103969>
- Amiri, M., El-Mowafi, I. M., Chahien, T., Yousef, H., and Kobeissi, L. H. (2020). An overview of the sexual and reproductive health status and service delivery among Syrian refugees in Jordan, nine years since the crisis: a systematic literature review. *Reproductive health*, 17(1), 1-20. <https://doi.org/10.1186/s12978-020-01005-7>
- Anderson, B. (2010). British Jobs for British Workers: Understanding Demand for Migrant Workers in a Recession. *Whitehead J. Dipl. and Int'l Rel.*, 11, 103.
- Arar, K., and Orucu, D. (2022). The research on educational leadership for refugees since 2009: an international systemic review of empirical evidence. *International Journal of Leadership in Education*, 1-37. <https://doi.org/10.1080/13603124.2022.2068190>
- Aras, B., and Duman, Y. (2019). I/NGOs' assistance to Syrian refugees in Turkey: Opportunities and challenges. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 21(4), 478-491. <https://doi.org/10.1080/19448953.2018.1530382>
- Arslan, E., Sinanoğlu, S., and Taner, I. (2016). Tackling The Syrian Refugee Crisis: Prospects and Challenges. *TURKISH POLICY QUARTERLY*, 15(1), 123-130.
- Aslan, F. (2021). What actually do Syrian migrant women's health practices tell us? A qualitative interpretive synthesis from Turkey. *International Journal of Migration, Health and Social Care*. <https://doi.org/10.1108/IJMHC-08-2020-0076>
- Assi, R., Özger-İlhan, S., and İlhan, M. N. (2019). Health needs and access to health care: the case of Syrian refugees in Turkey. *Public Health*, 172, 146-152. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2019.05.004>
- Atar, E., Hossain, F., and Sumnaya Kumasey, A. (2022). Public service provision for Syrian refugees in Turkey: challenges and prospects. *Asian Journal of political science*, 30(1), 82-98. <https://doi.org/10.1080/02185377.2022.2047080>
- Barazesh, S. (2021). The Syrian refugee labor supply shock in Turkey, Jordan and Lebanon: a literature review of critical impacts on labor markets, economies and policies. <http://hdl.handle.net/10230/47256>
- Bircan, T., and Sunata, U. (2015). Educational assessment of Syrian refugees in Turkey. *Migration Letters*, 12(3), 226-237.
- Çevik, K., Alioğlu, A. S., Yücel, A., Utas, C., Luchsinger, G., Kavlak, İ. V., ... and Freizer, S. (2018). Needs assessment of Syrian women and girls under temporary protection status in Turkey. *UN Women*.
- Çiltaş, Ç., and Var, E. Ç. (2019). Kadına yönelik şiddet ve kadın konukevi hizmetine ilişkin bir araştırma: Ankara örneği. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 13-23. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tusbad/issue/47087/566059>
- Çöl, M., Bilgili Aykut, N., Usturalı Mut, A. N., Koçak, C., Uzun, S. U., Akin, A., ... and Kobeissi, L. (2020). Sexual and reproductive health of Syrian refugee women in Turkey: a scoping review within the framework of the MISP objectives. *Reproductive health*, 17, 1-12. <https://doi.org/10.1186/s12978-020-00948-1>
- Connell, R. W. (1990). The state, gender, and sexual politics: Theory and appraisal. *Theory and society*, 507-544.
- Dağtaş, S., and Can, Ş. (2022). "Distant Toleration": The Politics of Solidarity Work among Turkish and Syrian Women in Southern Turkey. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 29(1), 261-284. <https://doi.org/10.1093/sp/jxab013>
- Demir, A. O. (2018). Syrian entrepreneurs in Turkey: challenges and opportunities. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(34), 109-130.
- Doganay, M., and Demiraslan, H. (2016). Refugees of the Syrian civil war: impact on reemerging infections, health services, and biosecurity in Turkey. *Health security*, 14(4), 220-225. <https://doi.org/10.1089/hs.2016.0054>
- Duman, T. (2020). The situation of Syrian women in Turkey. *Comparative demography of the Syrian diaspora: European and Middle Eastern destinations*, 93-107. https://doi.org/10.1007/978-3-030-24451-4_5

- Erenoğlu, R., and Yaman Sözbir, Ş. (2020). The effect of health education given to Syrian refugee women in their own language on awareness of breast and cervical cancer, in Turkey: a randomized controlled trial. *Journal of Cancer Education, 35*(2), 241-247. <https://doi.org/10.1007/s13187-019-01604-4>
- Esen, Y., and Soylu, A. (2023). Migrant Women and their Educational Capital: An Analysis of Opportunities and Challenges. *Journal for Critical Education Policy Studies (JCEPS), 20*(3). <http://www.jceps.com/wp-content/uploads/2023/01/20-3-6-yaseseoct22-nh.pdf>
- European Commission. (2017). *A home Away From Home Supporting Syrian Refugees in Turkey*. https://fpi.ec.europa.eu/system/files/2018-09/eu-showcase-syria_final_0_0.pdf
- Güler, Ç. U. (2022). Integration Policies for Immigrants in Welfare States. *Middle East Journal of Refugee Studies, 6*(2), 21-52.
- Gürsoy, E., and Ertaşoğlu, L. D. (2019). Syrian refugees' perception of barriers and bridges towards integration into Turkish society. *Language, Culture and Curriculum, 32*(2), 128-141. <https://doi.org/10.1080/07908318.2018.1542000>
- <https://www.hurriyetdailynews.com/majority-of-syrians-in-turkey-employed-in-unregistered-work-for-lower-wages-survey-115198#:~:text=Syrian%20male%20workers%20are%20paid,earn%2C%20according%20to%20the%20study>
- <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/lang--en/index.htm>
- Hürriyet Daily News (2017) Majority of Syrians in Turkey employed in unregistered work for lower wages: Survey
- International Labor Organization (ILO). (2020). *Syrian Refugees in the Turkish Labour Market*. https://www.ilo.org/ankara/publications/WCM_S_738602/lang--en/index.htm
- International Labor Organization. (2020). ILO Country Office Turkey, Syrian Refugees in the Turkish Labour Market (2020) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_738602.pdf
- International Labor Organization. (2022). ILO Country Office Turkey, Programs, Policy Areas (2022)
- Irgil, E., Norman, K. P., and Tsourapas, G. (2023). Why migration diplomacy matters for the 2023 Greek and Turkish elections.
- Jamali, D., Jain, T., Samara, G., and Zoghbi, E. (2020). How institutions affect CSR practices in the Middle East and North Africa: A critical review. *Journal of World Business, 55*(5), 101127. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2020.101127>
- Kaldık, B. (2021). Uluslararası Göç Bağlamında Sığınmacılara Yönelik Yabancı Düşmanlığının İncelenmesi: Türkiye'de Zenofobi Üzerine Bir Uygulama. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5*(Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi: Krizler, Belirsizlikler ve Arayışlar Özel Sayısı), 69-96. <https://doi.org/10.33399/biibfad.1029321>
- Karadag Caman, O. (2021). Photovoice for Health Promotion Research, Empowerment, and Advocacy: Young Refugee Stories from Turkey. *Arts and Health Promotion: Tools and Bridges for Practice, Research, and Social Transformation, 165-178*.
- Kaşka, S. (2020). Exploring "women" and "gender": Trajectories of migration research in Turkey. *Women, Migration and Asylum in Turkey: Developing Gender-Sensitivity in Migration Research, Policy and Practice, 23-47*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-28887-7_2
- Kelebek, G. (2017). Sığınma Evinden Ayrılan Kadınların Sürdürebilir Yaşamları. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(3), 79-87.
- Korukcu, O., Aydın, R., Conway, J., and Kukulu, K. (2018). Motherhood in the shade of migration: A qualitative study of the experience of Syrian refugee mothers living in Turkey. *Nursing and health sciences, 20*(1), 46-53. <https://doi.org/10.1111/nhs.12379>
- Körükmez, L., Karakılıç, İ. Z., and Daniş, D. (2020). Exigency, Negotiation, Change: The Work Experiences of Refugee Women and Gender Relations. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1641/Exigency%20Negotiation%20Change.pdf?sequence=1&disAllowed=y>
- Krafft, C., Malaeb, B., and Al Zoubi, S. (2022). How do policy approaches affect refugee economic outcomes? Insights from studies of Syrian refugees in Jordan and Lebanon. *Oxford Review of Economic Policy, 38*(3), 654-677. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grac019>
- Matlin, S. A., Depoux, A., Schütte, S., Flahault, A., and Saso, L. (2018). Migrants' and refugees' health: towards an agenda of solutions. *Public Health Reviews, 39*(1), 1-55. <https://doi.org/10.1186/s40985-018-0104-9>
- Mazlumder (2014). The Report on Syrian Women residing outside the camps. Retrieved from: <https://istanbul.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/yurt-ici-raporlar/3/mazlumder-kampdisinda-yasayan-suriyeli-kadin/1116>
- Memişoğlu, F. (2018). The Syrian Community in Turkey: Perspectives. *Prospects, and Policies, PODEM*.
- Meyer, C. L., Surmeli, A., Hoeflin Hana, C., and Narla, N. P. (2022). Perceptions on a mobile health intervention to improve maternal child health for Syrian refugees in Turkey: Opportunities and challenges for end-user acceptability. *Frontiers in Public Health, 10*, 1025675. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.1025675>
- Official Gazete (2013). No: 28519 Opening and Operating of Women's Shelters
- Öğüt, E. H. (2021). The Short History of Syrian Street Music in Istanbul: Challenges and Potentials. *Music and Minorities, 1*. <https://doi.org/10.52411/mm.2021.4>
- Öğüt, V. S., Öğüt, F. S., Sevlü, H., & Sarımuratoğlu, D. (2022). Comparison of the Pandemic Experiences of British and Syrian Old Women Living Alone in Turkey. *MSGSÜ Sosyal Bilimler, 2*(26), 318-334. <https://doi.org/10.56074/msgsusbd.1165062>

- Okyay, A. S. (2017). Labour market integration of Syrian refugees in Germany and Turkey: Challenges and prospects. *Global Turkey in Europe Working Paper*, 18.
- Özdora Akşak, E., and Dimitrova, D. (2021). Walking on a tightrope: Challenges and opportunities for civil society organizations working with refugees and migrants in Turkey. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s11266-020-00312-8>
- Özer, M., Suna, E., and Numanoğlu, K. V. (2021). Increasing the social integration of Syrian refugees in Turkey through vocational education and training. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(3), 861-876. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.969111>
- Özgür Keysan, A., and Şentürk, B. (2021). Empowerment Perspectives and Practices of Refugee-Related NGOs in Turkey: Family, Protection, or Solidarity?. *Journal of Refugee Studies*, 34(4), 3820-3845. <https://doi.org/10.1093/jrs/feaa120>
- Pandir, M. (2020). Media portrayals of refugees and their effects on social conflict and social cohesion. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 25(1), 99-120. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1202486>
- Pele, M. (2020). Syrian refugee women in Turkey: a gendered integration process. <https://iggeo.org/?p=2766&andlang=en>
- Quak, E. J. (2019). The effects economic integration of migrants have on the economy of host countries. https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/14594/571_Economic_Impacts_International_Migration_Host_Countries.pdf?sequence=1&disAllowed=y
- Rabo, A. (1996). Gender, state and civil society in Jordan and Syria. *Civil society: Challenging western models*, 155-177.
- Reyhanoğlu, S. Ö. (2015). *Response to Syria Crisis in Turkey - Women and Girls Safe Spaces*. <https://globalcompactrefugees.org/good-practices/response-syria-crisis-turkey-women-and-girls-safe-spaces>
- Rohwerder, B. (2018) Syrian Refugee Women, Girls, and People with Disabilities in Turkey, K4D Helpdesk Report. Brighton, UK: Institute of Development Studies.
- Smits, J., & Hoşgör, A. G. (2006). Effects of family background characteristics on educational participation in Turkey. *International Journal of Educational Development*, 26(5), 545-560. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2006.02.002>
- Şahin M. Z., and Nashwan, A. J. (2021). Employment of Syrian refugees in Jordan: challenges and opportunities. *Journal of Ethnic and Cultural diversity in social work*, 30(6), 500-522. <https://doi.org/10.1080/15313204.2020.1753614>
- Samari, G. (2017). Syrian refugee women's health in Lebanon, Turkey, and Jordan and recommendations for improved practice. *World medical and health policy*, 9(2), 255-274. <https://doi.org/10.1002/wmh3.231>
- Sharara, E., Akik, C., Martini, M., and DeJong, J. (2021). Health system considerations related to voluntary and forced displacement in the Eastern Mediterranean Region: a critical analysis of the available literature. *Eastern Mediterranean Health Journal*, 27(12), 1214-1228. <https://doi.org/10.26719/emhj.21.071>
- Şimşek, D., and Çorabatır, M. (2016). Challenges and opportunities of refugee integration in Turkey. *Research Centre on Asylum and Migration (IGAM)*. https://tr.boell.org/sites/default/files/hb_rapor_duezlt_1904173_1.pdf
- Sunata, U. (2020). Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Gençlerin Geçim Kaynaklarına Erişimi Araştırması. *Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Araştırmaları Merkezi. Toplum Gönüllüleri Vakfı*.
- Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art and custom* (Vol. 2). J. Murray.
- Uyan-Semerçi, P., and Erdoğan, E. (2022). Child Labor in Turkey: An Overview. *Childhood in Turkey: Educational, Sociological, and Psychological Perspectives*, 31-43. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08208-5_3
- Yalim, A. C., and Kim, I. (2018). Mental health and psychosocial needs of Syrian refugees: A literature review and future directions. *Advances in Social Work*, 18(3), 833-852. <https://doi.org/10.18060/21633>
- Yaman, M. (2020). Child Migration: A Survival Strategy for Syrian Refugee Families in Turkey?. *Women, Migration and Asylum in Turkey: Developing Gender-Sensitivity in Migration Research, Policy and Practice*, 213-233. https://doi.org/10.1007/978-3-030-28887-7_10
- Yamaner, O., and Herzog, B. (2021). The dialectics of invisibilization in Syrian female refugees in Turkey. *Revista da ABRALIN*, 221-238. <https://doi.org/10.25189/rabralin.v20i3.1859>
- Yitmen, Ş., and Verkuyten, M. (2018). Positive and negative behavioural intentions towards refugees in Turkey: The roles of national identification, threat, and humanitarian concern. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 28(4), 230-243. <https://doi.org/10.1002/casp.2354>
- Zhao, L., Redaelli, S., Jamali, I., Varkey, S., Almelhem, A. I., Hisou, O., ... and Friedman, C. K. R. (2022). Syria Economic Monitor: Lost Generation of Syrians. <https://policycommons.net/artifacts/2477653/syria-economic-monitor/3499718/>

News About Aviation in The Ottoman Military Press

Mustafa Abdullah Kündeyi^{1,a,*} Mehmet Ali Karaman^{2,b}

¹ Rectorate, Afyon Kocatepe University, Afyon, Türkiye

² Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 04/07/2024

Accepted: 20/11/2024

ABSTRACT

The adventure of the military press in the Ottoman Empire began with Ceride-i Askeriye, which was published on 7 Şaban 1280/ February 17, 1864, and gained an important place in the history of the Turkish press with numerous publications until the proclamation of the republic. In military newspapers and magazines, the writing staff of which was generally composed of soldiers, it is possible to occasionally come across the writings of intellectuals, bureaucrats or prominent political figures in society. It is observed that military newspapers and magazines directly addressed the navies, especially the land forces, and were even published under names related to the land and naval forces. In addition to military articles, the Ottoman military press, which covered the armies of foreign states, Ottoman political life, sports activities and literary life in detail, included many articles on aviation. In these articles, attention was drawn to the fact that aviation activities would be an important and rising value of the world in the future, and the investments of the world military systems related to aviation were analyzed, especially during the Balkan Wars and the First World War. The present study covers a research in which the news related to the history of aviation in the Ottoman Military Press are indexed. The study has also been prepared in the light of Ottoman archival documents and literature sources.

Keywords: Plane, Balloon, Zeppelin, History of Aviation.

Osmanlı Askeri Basınında Havacılık ile Alakalı Haberler

Süreç

Geliş: 04/07/2024

Kabul: 20/11/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Osmanlı Devleti'nde askeri basın serüveni 7 Şaban 1280/ 17 Şubat 1864 tarihinde yayınlayan Ceride-i Askeriye ile başlamış, Cumhuriyetin ilanına kadar çok sayıda yayın ile Türk basın tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Yazar kadrosunu genellikle askerlerin oluşturduğu askeri gazete ve mecmualarda zaman zaman edipler, bürokratlar ya da toplumda öne çıkmış siyasi figürlerin yazılarına rastlamak mümkündür. Askeri gazete ve mecmualarda başta kara kuvvetleri olmak üzere askeri donanmaların doğrudan ele alındığı ve hatta kara ve deniz kuvvetlerini ilgilendiren isimlerle yayımlandıkları görülmektedir. Askeri yazıların yanı sıra dönemin yabancı devlet orduları, Osmanlı siyasal yaşamı, spor aktiviteleri ve edebi hayatın detaylı olarak ele alındığı Osmanlı askeri basınında, havacılık ile alakalı çok sayıda yazı yer almıştır. Bu yazılarda havacılık faaliyetlerinin, istikbalde dünyanın önemli ve yükselen değeri olacağına dikkat çekilmiş, özellikle Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı süreçlerinde dünya ordu sistemlerinin havacılık ile alakalı yatırımları irdelenmiştir. Mevcut çalışma, başta Osmanlı Askeri Matbuatında yer alan ve havacılık tarihiyle alakalı haberlerin fihristleştirildiği bir araştırmayı kapsamaktadır. Çalışmada ayrıca Osmanlı arşiv vesikalarının ve literatür kaynaklarından faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tayyare, Balon, Zeplin, Havacılık Tarihi.

^a abdullahkundeyi@gmail.com ^{ib} <https://orcid.org/0000-0002-3758-2417>

^b malikaraman@hotmail.com

^{id} <https://orcid.org/0000-0002-9875-6193>

How to Cite: Kündeyi, MA, Karaman, MA, (2024). News About Aviation in The Ottoman Military Press, *CUJOSS*, 48(2): 201-211

Giriş

Osmanlı basın tarihi, devlet sınırları dahilinde olan Mısır'da 1828 yılında yayınlanan ve ilk Türkçe-Arapça gazete olma özelliği taşıyan *Vekayi-i Misriyye* ile başlamış (Koloğlu, 2014), 1831 tarihinde merkezde yayımlanan ilk

Türkçe ve resmî gazete olma özelliği taşıyan *Takvim-i Vekâyi* ile devam etmiştir (Yazıcı, 2010: 490). Aslında Osmanlı coğrafyası gazete ve mecmua kültürüne yabancı olmamakla birlikte gerek dış dünya ile olan iletişimi

sayesinde gerekse ülkede faaliyet gösteren yabancı temsilciliklerde yayımlanan gazete ve mecmuaların varlığıyla devlet yetkililerinin haberdar olduğu bilinmektedir. Bu gazeteler ülkenin aydın ve bürokratları tarafından yakından takip edilmekteydi. Öte yandan Osmanlı Devleti'nde gazetecilik faaliyetlerinin ilk örneğinin XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, 1796'da Fransız Elçiliği tarafından *Bulletin de Nouvelles* ile başladığı bilinmektedir (Göncüoğlu, 2010: 105).

Kronolojik olarak ele alındığında Osmanlı askeri matbuatının sivil basından yaklaşık otuz sene sonra kendini göstermesi bu konuda askeri matbuatın önemini bir kez daha ortaya koyar. 1864 sonrasında başlayan bu serüven özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası ülkede beliren özgürlükçü akımların da etkisiyle en üst düzeye çıkmıştır. Askeri matbuat, meşrutiyet basınının içerisinde sayıca ve içerik bakımından oldukça güçlü olan farklı bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ceride-i Askeriye* ile başlayan Osmanlı askeri matbuatında, Cumhuriyetin ilanına kadar farklı başlıklarda onlarca gazete ve mecmua yayımlanmıştır. Bu yayınlar doğrudan devlet kontrolünde olup resmi matbaalarda yayınlanmak suretiyle okuyucu ile bulunduğu gibi, şahsi teşebbüslere ait olan özel matbaalarda da çıkartılmışlardır.

Ceride-i Askeriye, resmi nitelik taşıdığından bizzat devlet tarafından askeri birliklerin tamamına ulaştırılmıştır. Bu durum resmi matbaalarda basılan diğer yayınlar için de geçerlidir. Özel matbaalarda çıkan askeri yayınlar ise daha ziyade merkezde veya merkeze yakın görev yapan birliklerin takip ettiği yayınlardır. Özellikle Osmanlı donanması ile alakalı yayın yapan çok sayıda gazete ve mecmua Osmanlı deniz kuvvetleri tarafından yakından takip edilmekle beraber denizcilik ile alakalı çok sayıda değerli yazıyı barındırmıştır. Hem deniz hem de kara birliklerini ilgilendiren yayın organlarında kendi askeri sınıflarının haricinde dünya askeri tarihi için yeni bir disiplin olan havacılık ile alakalı çok sayıda yazı ve habere yer verilmiştir.

Havacılık faaliyetleri Osmanlı basınında kara ve deniz kuvvetlerine kıyasla çok daha az işlenmiştir. Bunun en önemli nedeni; askeri havacılığın dünya üzerinde çok yeni bir kavram olması ile yakından ilişkilidir. Mevcut kara ve deniz kuvvetlerinin ıslahına ziyadesiyle önem verildiğinden bu disiplinlerdeki haberler daha fazla gündem olmuştur. Bununla beraber yeni olmasına rağmen havacılık ile alakalı haber ve makaleler de Osmanlı askeri basınında yer almıştır. Balkan savaşları öncesinde zeplin ve tayyare haberlerinin yer aldığı askeri basın organları, özellikle Avrupa'da ve Amerika'daki gelişmeleri takip etmiştir. Müdafaa-i Milliye, Zafer, Donanma Mecmuası,

Risale-i Mevkute-i Bahriye, Ceride-i Bahriye ve Harb Mecmuası, havacılık faaliyetlerinin yoğun olarak işlendiği gazete ve mecmualar arasında yer almıştır.

Osmanlı'da Havacılık Faaliyetlerinin Başlangıç Aşamaları

Uçma fikri, semavi dinlerin insanlığın bilinçaltına yüklediği en önemli değerlerden biri olmuştur. Semavi dinlerin ötesinde toplumların kültürlerinde de önemli bir yer edinen uçma eylemi meleklerin kanat tasvirlerine yansımış, tarihi süreçte kurulan devletlerin bayrak ve benzer sembollerinde kuş motiflerine yansımak suretiyle kendini göstermiştir. Uçma tecrübelerine dair tarihi bilgiler oldukça fazladır. XII. yüzyıldan itibaren bu işle ilgilenen çok sayıda mucitten bahsetmek mümkündür. Gerek Avrupa gerekse Osmanlı sınırları dahilinde bu yönde çok sayıda deneme gerçekleştirilmiştir. (Geçili, 2024: 50) Kara ve deniz kuvvetlerinden müteşekkil dünya ordu sistemleri XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarı ile yeni bir disiplinle karşılaşmıştır. Kara ve deniz birliklerinin üzerinde istikbal vadeden havacılık çalışmaları ilk olarak XVIII. yüzyıl sonlarında 1782 yılında Joseph Montgolfier tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu türden denemeler daha sonraları Avrupa'nın çeşitli yerlerinde geliştirilmeye devam ederken, nihayetinde Askeri sistemler içerisinde ilk olarak keşif amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Balonların keşif amaçlı kullanıldığı ilk tarih 1794 yılında Avusturya-Fransa harpleridir. (Yalçın, 2016: 186).

Dünya havacılık tarihine 17 Aralık 1903 tarihinde geçen Wright kardeşlerin ilk uçuş denemesi sektörel anlamda havacılığın başlangıcı olarak kabul edilir. Bu vakanın gerçekleşmesinin hemen sonrasında dönemin devletleri bu eylemi, başta ordu sistemleri olmak üzere ulaşım ve haberleşme alanlarında kullanma eğilimi göstermişlerdir.

Devletlerin modernleşme ve gelişme eğilimlerinin temel izlenme alanı olarak kabul edilen askeri modernleşme anlayışı çerçevesinde, havacılık faaliyetleri ülkelerin gündeminde yerini her zaman korumuştur. Dağılma sürecine giren Osmanlı Devleti'nde de dağılmanın önlenmesi için girişilen çabalar arasında askeri tedbirler öne çıkmıştır. Dönemin basın yayın organları ve Osmanlı arşiv vesikaları bu konuda yeterince fikir verir mahiyettedir. Dünya ordu sistemlerinin ileri seviyede olması münasebetiyle çeşitli tedbirler alınmasına dair hazırlanan rapor ve layihalar XVI. yüzyılın sonundan itibaren devlet merkezinin gündemini oluşturmuştur (Aruç, 1997: 326). XX. yüzyılın başlarından itibaren umumi harbin seslerinin gelmeye başlaması diğer dünya devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kaygıyla takip edilmiştir. Bir yandan diplomatik faaliyetler ile

meşgul olan Osmanlı yönetimi öte yandan da olası bir savaş ihtimali üzerine dünya ordularının standartlarını yakalayabilmek için faaliyetlerde bulunmuştur. Başta Almanya olmak üzere Avrupalı devletlerin askeri sistemleri Osmanlı ordu ve donanmasında tatbik edilmeye çalışılmış, çok sayıda yabancı askeri eğitmen orduda vazifelendirilmiştir.

Bu çerçevede Avrupa'da gelişme gösteren hava balonları XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı semalarında kendini göstermiştir. Osmanlı Arşiv Vesikaları içerisinde balon, zeplin ve tayyarecilik faaliyetlerine dair çok sayıda belgeye rastlandığı gibi bu belgelerin özellikle 1912'li yıllarda yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bunların özellikle Balkan Savaşları sürecinde aktif bir şekilde kullanılması önceki dönemlerde havacılığa dair keşif amaçlı çalışmaların olumlu sonuçları arasında yerini almıştır. 1840 yılında Avusturya tebaasından Corci ve İngiltere tebaasından İspiro isimli kişilerin verdikleri arzuhal, geliştirmiş oldukları bir nevi balonun uçurulmak üzere ruhsat taleplerinin olduğunu göstermektedir (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (CBOA). C.MF. 87-4313). Bu türden çalışmalar halkın da ilgisini çekmiştir. Gerekli izinler alınmak suretiyle çalışmaların yapıldığı balonculuk faaliyetleri için halkın da izlemesi için saraydan izin yazısı 18 Nisan 1844 tarihinde yayımlanmıştır (CBOA. HRC.MKT. 3/50). Aynı yıl içerisinde 7 Temmuz 1844'te Haydarpaşa'da balon uçurulması ile alakalı bir organizasyon tertiplenmiştir. Bu organizasyona yabancı sefirlerin katılımıyla ilgili gerekli tedbirlerin alınması için Serasker ve Tasarruf-ı Cüzziye Nazırına talimat verilmiştir (CBOA. A\MKT.14/13).

Özellikle Avrupa'da ilk başlarda keşif amaçlı kullanılmaya başlayan balonlar daha sonraki süreçlerde hafif silahlarla donatılmak suretiyle yaygınlaşmışlardır. Seyyar ordular yerine kale ve istihkamlarda daha etkili kullanılmalarına dair 4 Aralık 1877 tarihinde bir emir yayınlanmıştır (MSBATA 110-9-1-3/35-0-153). Yine aynı dönemde Plevne'den haber almak maksadıyla Mehmet Ali Paşa'nın merkezden talep ettiği ve bu talebin yerine getirilmesi için 6 haftalık bir süreye ihtiyaç olduğundan yerine getirmenin mümkün olmadığı bildirilmiştir. (MSBATA 110-9-1-3/35-0-149)

Balon ve zeplin tarzı araçlar ile alakalı edimler hız kazanmıştır. Özellikle bu alana öncülük eden devletler mercek altına alınmak suretiyle konu devletin gündeminde kalmıştır. Osmanlı Arşiv vesikalarında Avrupa'da yapılan balonlar ile alakalı detaylı bilgiler verilmiştir. Balonların kapasiteleri, işlevleriyle birlikte ele alınmıştır. Aynı zamanda Almanya'da yapılan balonlar

İngiliz balonlarıyla kıyaslanmak suretiyle incelenmiştir. Yıldız'dan çıkan yazı konuyu şu şekilde ele almıştır:

"Şu sırada Avrupa'da balonlara verilen ehemmiyet cidden şayan-ı dikkattir. Şimdiye kadar yapılan balonlar günde 1000 kilometrelik mesafeyi gidip gelmekte ve 4000 kilogram sıklığında eşya götürmekte ve 6000 metre kadar bir irtifaya çıkabilmekte oldukları halde Avrupa hükümetleriyle ve bazı ashâb-ı servet ve sâmanî daha mükemmeline yapmak için geceli gündüzlü çalışmakta ve mebalîğ-i külliye sarf etmektedirler." (CBOA, Y.PRK.ASK.254/8).

Bu konu hakkında arşiv vesikaları haricinde gazete ve mecmualarda da haberlere yer verilmiştir. Zafer gazetesinde yer alan İstihkâm Mülazım-ı evvelerinden Tayyareci Yusuf Kenan imzalı "*Harb ve Harb-i Müstakbelde Tayyare ve Balonlar*" başlıklı yazıda, insanlığın eski çağlardan beri gelişim içerisinde olduğu ele alınmış ve bu gelişme ile harp tarihinde önemli adımlar irdelenmek suretiyle modernleşme safhaları ve bunlara karşı tedbirler alınması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. "*Hangi hükümet vardır ki muhaseme-i kabl sevk ve idare balonlarını, tayyarelerini ilan-ı harbin akabinde onun payitahtına kadar ilerletmek, payitahtını havadan bombardıman ettirmek için hazırlanırken kendisi bir zillet ve mütevekkilane içinde olsun*" yaklaşımıyla dönemin öncü havacıları konuya olan alakalarını aktarmışlardır (Yusuf Kenan, Zafer, 1912: 53). Bu ve bunun gibi çok sayıda haber, havacılığın geleceği ile alakalı genel duruşu yansıtır mahiyettedir.

Askeri Basında Balon ve Zeplin

Havacılık tarihinin ilk örneklerinden olan balon ve zeplinler insanoğlunun aktif şekilde gökyüzünü keşfetme merakında önemli bir milat sayılabilir. XVIII. asır balonların çağı olmuştur. 1783'de Montgolfier Kardeşlerin ilk balon uçuşundan iki yıl sonra bir İranlı ve iki Türk İstanbul'dan Bursa'ya balon uçuşu yapmıştır. Bu balon, Sultan I. Abdülhamid tarafından Ayasofya'da halkın gelişmelerden haberdar olması için teşhir ettirilmiştir (Yalçın 2008: 11; Tatar 2018: 4.). Balonların imalatından itibaren sık aralıklarla Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde görünmesine rağmen balona karşı yeterince istekli davranmayan Osmanlı idarecileri, uçakların yüzyılı olarak tanımlayabileceğimiz XX. yüzyılın başında ortaya çıkan uçağa büyük bir ilgi göstermiştir. (Yalçın, 2021: 151).

Ceride-i Bahriye denizcilik ile ilgili yayın yapan bir mecmua olma özelliğine sahip olsa da havacılık faaliyetlerine dair haber ve makaleler yayımlamıştır. "*Sefâin-i Harbiye-i Havaiye - Harb Balonları*" başlığıyla 391 ve 392. sayılarda yer alan yazı dizisinde istikbalde

gerçekleşecek olan muharebelerin bulutlar arasında yapılacağı ihtimali üzerine öngöründe bulunulmuştur. Balonların bu çerçevede önemine dikkat çekilmekle birlikte düvel-i muazzama diye tabir edilen büyük devletlerin bu alana ne derece önem verdikleri ispat edilmeye çalışılmıştır. Makale içerisinde balonu savaşlarda kullanan ilk devletin Fransa olduğu ve tarihi geçmişinin 1784 senesine kadar dayandığı belirtilmiştir. Balonculuk, “daha sonraki dönemlerde de bu konu Avrupa’da askeriye ve ilmiyenin yakından takip ettiği önemli konular arasına girmiştir” şeklinde aktarılmıştır. Fransız mühendislerin ve Alman savaş endüstrisinin etkileşiminin de aktarıldığı uzun makale 15 Ekim 1908 tarihli nüshada yer almıştır.

Ceride-i Bahriye’nin 5 Ağustos 1909 tarihli 430. sayısında yer alan “Balonlardan Mermi Endahtı” başlıklı makalede balonların taarruz kabiliyetleri ile alakalı donanımı ve bunun uluslararası hukuktaki durumu ele alınmıştır. Yazıda şu satırlara yer verilmiştir:

“İlk Lahey Kongresinde balonlardan aşağı mermi endaht olunması menedilmişti. Fakat bu memnuiyet bir esas-ı makule müstenid değildir. Çünkü aşağıdan balonlara karşı mermi endahtı men olunmak lüzum olduğu halde bu cihet hiç nazar-ı dikkate alınmamıştır. Filhakika balonların tahrib-i tecavüz edilmiş iken bilmukabele balonların kendi kendilerini müdafaa etmeleri hakkında bir memnuiyet vezi’ etmektedir. İşte bu cihet te ‘mil edildiği için ikinci Lahey kongresinde bu memnuiyet refi’ olunmuş ve balonların gerek aşağıya mermi atmaları ve gerek fenni harb-i medeniye müvafık tedâbir-i saire-i müdafaaakârânede bulunmalarına müsaade edilmiştir.”

Ceride-i Bahriye’nin muhtelif nüshalarında benzer yazılar yer almakla beraber bu yazıların fihrisi aşağıda aktarılmıştır.

Bu alanda bir başka yayın organı olan *Kılınç* gazetesi de balonlar ile ilgili olarak 9 Temmuz 1910 tarihli 7. sayısında başmakale olarak “*Terakkiyat-ı Medeniyenin Askerliğe Ait Aksamından -6- Balonlar*” başlıklı yazıda konuyu ele almıştır. Harp esnasında keşif öneminin anlatılarak başladığı yazı tarihi süreçte haberleşme ve istihbaratın güvercinlerle yapıldığı daha sonraki süreçlerde de keşif kolları ile gerçekleştirildiğini aktarmıştır. Erkân-ı Harb Kolağası Yasin Hilmi imzalı yazı ordunun ilmen ve fennen gelişiminin önemli bir aşaması olarak balonculuğa vurgu yapmıştır.

Benzer şekilde dönemin başka bir askeri yayın organı olan *Asker Mecmuası* “*İstanbul’da Balon Tecrübeleri ve*

Balonculukta Asar-ı Tekâmül” başlığıyla konuyu 17-19-20-21. ve 22. sayılarında ele almıştır. Oldukça detaylı bir şekilde balonculuğun tarihi seyrinin irdelendiği yazı dizisi imzasız şekilde yayımlanmıştır.

Bir başka önemli yayın organı ise *Donanma Mecmuası*’dır. Mecmua, balon ve zeplin ile alakalı olarak muhtelif sayılarda farklı konuları ele alan yazılar yayınlamıştır. Balonların savaşlarda aktif kullanımlarının yanı sıra bunların taarruz özelliklerine de dikkat çekilmiştir. Konuyu farklı bir pencereden ele alan *Donanma Mecmuası* özellikle Alman zeplinlerinin İngilizler üzerinde yarattığı korku ve endişeyi Birinci Dünya Savaşı yıllarında; 8 Şubat 1915 tarihli 80. sayısında aktarmıştır.

“İngilizler Kanun-i sani’nin yirminci gecesini ilk defa olarak zeplinlerin tesiratını gördükleri zaman katiller diye bağırımdan kendilerini alamamışlar ve ihtimal ki balonların tahribatı azalması hasebiyle beyhude korkmuş olduklarını söylemişlerdir. Onlara şimdilik <sabrediniz!> demekten başka bir şey yapılmaz. Tarih ile az çok alakası olan her bir kimse İngilizlerin en büyük deniz kahramanı <Nelson’un> tevellüt ettiği Norfolk şehrinin Alman balonları tarafından muvaffakiyetle topa tutulduğunu işittiği zaman tesirinden titremelidir”

sözleriyle İngilizlere gözdağı verilirken bir yandan da Alman propagandası yapılmaktadır.

Müdafaa-i Milliye özellikle Balkan savaşları esnasında yayın yapan önemli bir askeri gazetedir. Gazetede ordunun geliştirilmesi için özellikle Avrupa ordularıyla çeşitli kıyaslamalar yapılmıştır. Havacılık ile ilgili çok sayıda eğitici yazının yer aldığı gazetede hava savunma sistemleri ve düşman balonlarının imhası için geliştirilen, karadan atışlı toplar hakkında yazılar yer almaktadır. “*Yeni Balon Topları*” başlığı ile artarda iki nüshada yayımlanan makalede balonlar için geliştirilen topların otomobiller üzerinden kullanım esasları üzerinde durmuştur. Makale, 5 Temmuz 1911 ve 1 Ağustos 1911 tarihi sekiz ve dokuzuncu nüshalarda yayımlanmıştır

۳۰ باب اولیہ عربیہ سابقہ لڑائی میں جوڑا اور توپوں کا استعمال۔
۳۰ باب اولیہ عربیہ سابقہ لڑائی میں جوڑا اور توپوں کا استعمال۔
۳۰ باب اولیہ عربیہ سابقہ لڑائی میں جوڑا اور توپوں کا استعمال۔

Yine Balkan Savaşları yıllarında çıkan, başka bir askeri yayın organı *Zafer* gazetesinde balon tecrübeleri ile ilgili makalelere yer verilmiştir. Gazetenin 4 Temmuz 1912 tarihi 17. sayısında yer alan Ayn. Re. kısaltma imzalı “*Askeri Balon Tecrübesi*” başlıklı makalede Abdülhamid dönemine gönderme yapılarak ordunun kötü durumunun Meşrutiyet’le birlikte değiştiğini ve dünyada mühim bir yere sahip balonların kullanılmaya başladığını aktarmıştır. Makale şu satırlarla başlamıştır:

“Asr-ı hazır askerlikte bir mevki-i mühim tutan ve bütün Avrupa ordularında istimal edilmekte bulunan “Balon” şimdiye kadar ordularımızda devr-i sabıkın meşumiyetinden beride bu olarak cay-ı kabul bulunmamıştı. İşte meşrutiyet-i meşrua ve mübeccelemizin fevaid-i müsemmeresinden beri de muazzez ordularımızın terakkiyat-ı askeriye-yi hazıranın her şubesinden hissedar olarak gıbt-ı necaşa-yı a’sar-ı salife olmaya azmetmiş, her gün yeniden yeniye bir terakki ve tekamül eseri göstermeye muvaffak olmuştur.”

Askeri Basında Tayyarecilik

Osmanlı değişim ve modernleşme hamlelerinin temelini ordunun modernizasyonu oluşturur. Bu algı devletin klasik dönemdeki gücüne kavuşmanın yanı sıra değişen ve gelişen dünyaya ayak uydurmanın da yegâne yöntemi olarak görülür. Özellikle XIX. yüzyıla gelindiğinde Batılılaşma hamleleri bürokratik ve sosyal yeniliklere doğru ivme gösterse de cephelede alınan mağlubiyetler ordunun modernizasyonu meselesini gündemde tutmuştur. XIX. yüzyılda Avrupa’da havacılık faaliyetleri artarak devam ettiği gibi Avrupa’nın çeşitli merkezlerinde düzenlenen fuar ve sergilerle de bu sektöre dikkat çekilmeye çalışılmıştır (Kansu vd. 1997: 80). Sektörel anlamda çeşitli yarışmalar düzenlenmekle beraber Osmanlı Devleti’nin de konuya duyarlı olduğu görülmüştür (CBOA. DH.MUİ. 13/35). 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı pilotları tarafından Kahire’ye gerçekleştirilecek düzenlenecek olan seyahat, hava müsabakası yapılacak şekilde organize edilmiştir (Kocatürk, 2013: 9).

Osmanlı Devleti, dünyada olup biteni yakından takip etme eğiliminde olmasına rağmen, içerisinde bulunduğu başta ekonomik ve askeri meseleler yüzünden zaman zaman kısıtlanmıştır. Özellikle kara ve deniz ordularının gelişimi ile alakalı Batı menşei tedbirler alınmış Batı’dan çok sayıda uzman getirilmek suretiyle de süreç takip edilmeye çalışılmıştır. Havacılık faaliyetleri ise o günün şartlarında gerek devlet adamları ve bürokratların gerekse Osmanlı modernleştiricilerinin göremedikleri bir başlık olarak karşımıza çıkar. Bu duruma dikkat çeken çok önemli bir makale, dönemin askeri gazeteleri içerisinde mühim bir yere sahip olan *Zafer* mecmuasında yer almıştır. *Zafer*

mecmuası, özellikle Balkan Savaşları günlerinde orduyu yakından ilgilendiren çok sayıda yazı yayımlamıştır. Bu yazıların arasında da havacılıkla ilgili olanlar dikkat çekici niteliktedir. 8 Mart 1328 (21 Mart 1912) tarihli sayısında “*Osmanlı’nın Büyük Bir İstikbali de Tayyarelerdedir*” başlıklı önemli bir makaleye yer verilmiştir. Makalede Erkan-ı Harb Kaymakamı Süreyya imzası vardır. Mevcut yazı bir başka askeri gazete olan *Müdaffa-i Milliye*’de de aynı başlık ve imzayla 1 Nisan 1328 (15 Nisan 1912) tarihinde yayımlanmıştır. Kaymakam Süreyya Bey yazısında havacılığın lüzumu ve Avrupalı devletlerin havacılığa verdiği önemi şu satırlar ile aktarmaktadır:

“Silah arkadaşlarım, şimdiye kadar tayyarenin ne demek olduğunu tabi öğrenmiş ve harpte ne gibi hizmetleri ifâ edebileceğini merak ederek anlaşıyorsunuz... Bu sene Almanlar askeri bütçelerine tayyareler için 600 bin, Fransızlar, 350 bin lira dâhil etmişler idi. Fransız milleti bütçelerine 350 bin lira konulduğunu görür görmez Almanlardan geri kalmamak için hemen galeyana geldi. İane-i Milliye toplanmaya başlandı. 5000 Tayyarelik bir havai filo vücuda getirmeye karar verildi. Komşu hükümetlerden Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Bosna tayyareler mübaye’esine kalkıştılar. Vaktiyle davranalım. Tayyarecilik hususunda bir kere ihraz-ı tefevvuk edersek ilelebet memleketimizin hava-i latifine hâkim kalacağımızı aklımızdan çıkarmayalım. İstikbalde zuhura gelebilecek bir harbde şerait-i harbiyeyi kendi lehimize istimal etmiş olacağız.” (Kaymakam Süreyya, 1912: 1).

Risale-i Mevkute-i Bahriye mecmuası da her ne kadar denizcilik alanında yayın yapmışsa da balonların savaş meydanlarında silahlandırılmalarıyla alakalı son derece önemli haberlere sütunlarında yer vermiştir. “*Harbde Teyyarecilik*” başlıklı makalenin içerisinde balonların hafif toplarla donatıldığı ve bu durumun müthiş sonuçlar doğuracağına kaçınılmazlığı üzerinde durulmuştur. Yazıda tayyarelerin önemine binaen şu satırlara yer verilmiştir.

“Hal-i harpte bütün gözler semaya müteveccise bulunuyor. Kulaklara aks eden hafif bir ses seri’ bir intibaha kifayet ediyor. Tarih-i beşeriyet bu mücadele-i umumiyye henüz şahit olduğu gibi havada bu vesai’i i umumi-i müsâdemata ilk defa olarak iştirakini temin ediyor. Geçen on senelik kısa bir devre zarfında tayyarecilik hayli terakkiyata mazhar olmuş ve düvel-i muazzama, böyle bir mücadele-i müthişe ile mevacâhede bulanmak ihtimaline binaen hevai filolar eylemişlerdir. Bunlar müthiş sefain-i harbiye, büyük ordular, cesim kale ve istihkamlara zemimeten küçük, nazik fakat tayyar bir kuvvet, bir filodan ibarettir” (Ahmed Eşref, Teşrin-i sani 1330: 40).

Müdafaa-i Milliye ise Osmanlı ordusunun gelişimi amaçlı yayınlarıyla bilinen bir askeri gazetedir. 1 Nisan 1328 tarihli nüshasında;

“Osmanlı Ordusunda Tayyare İhdası İçin” başlığıyla başlatılan yardım kampanyası, baş haber olarak verilmiştir. “Şanlı Osmanlı ordusuna tayyare ihdası için açtığımız iane memnuniyet-i bahş-ı netayic vermekte ise de bu hususta verilen meblağın bir kısmı vilayetten gelmekte ve bir kısmı dahi doğrudan doğruya Bank-ı Osmaniye gönderilmekte olduğundan bu babdaki cetvelleri ancak gelecek nüshalarımızda derç edebileceğimizi kârin-i kirâma (okuyuculara) arz ederiz.” (Müdafaa-i Milliye 1 Nisan 1328: 1).

Trablusgarp'taki gelişmelerden sonra Balkan Savaşları'nda da alınan mağlubiyetler Osmanlı kamuoyunda ciddi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ordunun modernleşmesi ve düşmana mukavemet gösterilmesi için gereken hamlelerin yapılması tartışmaları dönemin basın yayın organlarında fazlaca yer alan haberler arasındadır. Birinci Dünya Savaş sırasında yayımlanmaya başlayan ve cepheden haberler aktaran *Harp Mecmuası* da bunlardan en önemlileri arasındadır. Neredeyse bütün cephelerden detaylı haberler aktaran mecmuada özellikle zafer haberleri, dönemin savaş sansürü algısı dahilinde okuyuculara olumlu bir hava içerisinde aktarılmaktaydı. *Harp Mecmuası*'nın Rebiulevvel 1334 (M.Ocak 1916) tarihli 3. sayısında yer alan “*Tayyareler ve İstikşaf*” başlıklı yazı, dönemin savaş teknolojileri içerisinde keşif uçuşu yapan tayyarelerden çekilen çok sayıda fotoğrafı çekim mesafeleri yazılmak suretiyle aktarmıştır. Özellikle Gelibolu semalarında 800, 1000 ve 1200 metreden çekilen fotoğraflar düşman ordugâhlarına ait detaylı bilgi vermektedir. Yazı, *Times* gazetesinin Türk tayyarelerinden atılan bombalarla İngiliz kıtalarına verdiği zayıtı aktarırken bir Türk pilotunun yazdığı mektupta yer alan uçuş tecrübesini de tüm detaylarıyla vermiştir. Mektupta tayyare motorunun Mercedes marka olduğu ve uçuş süresinin yaklaşık üç saat sürdüğü ve şartların zorluğuna dair bilgiler paylaşılmıştır. (Harp Mecmuası, 1916: 37-38). Yine Harb Mecmuası'nda Safer 1335 tarihli 14. sayısında “*Süveyş Havalisinde Tayyaremizin Faaliyeti ve Tayyareden Alınan Fotoğraf*” başlığıyla ılıman çöl iklimi koşullarında tayyarecilerimizin olağanüstü başarıları haber yapılmıştır. Süveyş cephesinde harbin başından beri çok defalar İngiliz tayyarelerinin hücumuna maruz kalmalarına rağmen hiçbir şekilde isabet almadıkları ayrıca “*vuku bulan müteaddid havai muharebelerde düşman her zaman cesur tayyarecilerimizin hücum ve savletleri karşısında münhezimen firara mecbur kalmışlardır*” ifadeleri yer almıştır (Harp Mecmuası, Aralık 1916: 14).

Dönemin basın yayın organlarında bu ve bunun gibi çok sayıda haber, makale ve resim yayınlanmış olup havacılıkla alakalı son derece kıymetli yazılar yer almaktadır.

Askeri Basında Donanmalarda Tayyarelerin Kullanımı

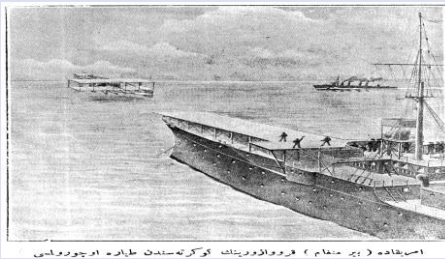
Günümüz savaş teknolojilerinin en önemli unsurlarından olan uçak gemileri, savunma ve taarruz sistemlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Dünya üzerinde sayılı devletlerin sahip olduğu uçak gemilerinin tarihleri diğer imha silahlarına göre daha yenidir. Özellikle XX. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlayan tayyarelerin deniz araçları üzerinden kullanılmaya başlaması askeri tarih açısından bunlara sahip olan ülkelere ciddi anlamda güç katmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde 1910 tarihinde ilk talimlerine rastladığımız bu teknolojiler Amerikalılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır (detaylı bilgi için bkz. <https://m5dergi.com/dergi/sayi-35i-ekim-2020/ucak-gemilerinin-ortaya-cikis-seruveni/> (Erişim Tarihi 22/05/2024)). Daha sonraki dönemlerde Avrupalı devletler ve Japon ordusu tarafından kullanılan bu sistemler Osmanlı askeri basınında sıkça yer almıştır.

Mecmua-yı Fünûn-ı Bahriye'nin Teşrin-i Sani 1328 (M.1912) tarihli nüshasında yer alan “Bahri Tayyareler” isimli ve Mülazım Asaf imzalı başyazıda, Fransa'nın Saint Malo şehrinde düzenlenen etkinliğe yer verilmiştir. Hava şartlarının olumsuzluğuna rağmen uzun bir mesafeyi başarıyla kat eden başarılı tayyarecilerden bahsedilen makale, tayyarelerin bir kısmının mukavemet gösteremese de büyük oranda testi başarıyla geçtiğine yer verilmiştir. Yazının devamında “*Hedemât-ı bahriyede Europlanlardan istifade etmek imkânsız değildir. Edilecek istifade şimdilik mahdud kalır. Lakin bu mesele üzerinde icra edilecek pek naki' tettebbi'at mevzuları mevcuttur*” denilerek konunun önemine dikkat çekilmiştir (Mülazım Asaf, 1912: 167).

Bahri Tayyare teknolojisi dönemin en gözde ve merak uyandıran aynı zamanda alaka duyulan savaş sistemleri olarak istikbal vadettiğinden dolayı diğer basın yayın organlarının gündeminde de kendisine yer bulmuştur. Bünyesinde donanma ve denizcilik ile alakalı yayınlara yer veren *Ceride-i Bahriye*'de “*İngiltere Bahriyesinde Tayyarecilik*” başlığıyla verilen yazıda Almanya ve İngiltere orduları karşılaştırılmak suretiyle ele alınmıştır. İngiltere'de seyr-i sefer tayyareciliği fikrinin henüz yeteri kadar gelişmediğinden bahsetmekle birlikte Almanya'da tayyarecilik fikrinin gelişmesi övülmüştür. Hatta İngilizlerin balonculuk ile meşgul oldukları ve iki adet balon sipariş ettikleri aktarılırken bir yandan da Alman ordusuna iltifat edilmek suretiyle propagandası

yapılmaktadır (Ceride-i Bahriye, 23 Mayıs 1329-5 Haziran 1913: 1930-1933). Yine *Ceride-i Bahriye*'de "*Bahri Tayyarecilik*" başlığıyla deniz ile havacılığı buluşturan ve geleceğin güçlü savaş uçaklarının temelini oluşturacak denizden kalkış yapan uçaklar hakkında yazılar, 1913 yılının Ağustos ayında yayınlamıştır. Makale içerik olarak İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya'nın havacılık ile alakalı yaptığı yatırımları rakamlarla belirtmektedir. Yazı giriş kısmında dönemin en güçlü devletlerinden olan İngiltere'nin askeri uçaklara yapmış olduğu yatırımlardan bahisle Avam Kamarasında Winston Churchill'in yaptığı konuşmayı aktarmıştır. 1912 ve 1913 senelerinde İngiltere'nin uçak filolarına yaptığı yatırımdaki artış oranlarının aktarıldığı makale Rusya'nın biri Baltık denizi diğeri de Kuzey denizi olmak üzere iki istasyon yapımına başladığını aktarmaktadır. Öte yandan Almanya'nın 1912 yılında bu sektöre yaptığı tahsisatın 2.500.000 Frank iken 1913 senesinde bu rakamın 3.687.500 Franka çıktığını aktarmıştır. Bu yazı *Ceride-i Bahriye*'nin bir sonraki nüshanda da "Geçen Nüshadan Mabad" alt başlığıyla devam etmiştir. (Anonim, *Ceride-i Bahriye*, 1913: Sayı 637: 2021-2022).

Askeri gazeteler arasında yer alan ve Donanma Cemiyeti'nin yayın organı olma özelliği taşıyan *Donanma Mecmuası* da konuya yakından alaka göstermiştir. Dünya üzerinde askeri donanmanın gelişimini yakından takip eden *Donanma Mecmuası*, başta Avrupa ve Amerikan deniz kuvvetleri ile uçak gemilerini mercek altına almıştır. Aralık 1910 tarihli 10. sayısında yer alan Birmingham kruvazörünün güvertesinde uçakların talim yaptığı haberi oldukça önemlidir.

Resim 2: Amerika'da (Birmingham) Kruvazörünün Güvertesinde Tayyare Uçurulması
Figure 2. Flying an Airplane on the Deck of a Cruiser in U.S (Birmingham)

İtalya ile girişilen Trablusgarp Savaşı yıllarında *Donanma Mecmuası* çok sert yazılar yayınlamıştır. Bölgenin elden

çıkış süreci ile alakalı Osmanlı ordu ve donanmasındaki eksiklerin sebeplerinin tartışıldığı bu yazılardan biri olan "Sefâin-i Harbiye-i Havaiye Harb Balonları – Tayyareler" başlıklı yazıyı dönemin önemli yazarlarından Ali Rıza Seyfi tarafından kaleme alınmıştır. Mecmuanın 22 ve 23. sayılarında yazı dizisi şeklinde aktarılan makale, dönemin savaş teknolojileri içerisinde havacılığı tayyareler ve harp balonları özelinde değerlendirmiştir. Yazıda şu satırlar dikkat çekicidir:

"İtalyanların Trablus'ta Osmanlılar aleyhinde kullandığı son usul vesait-i harbiyeden en mühiminin harp balonları, tayyareler olduğuna şüphe yoktur. Tayyareciliğin, harp balonculuğunun bu derece nazar-ı ehemmiyeti celp ettiği her gün gazete sütunlarına uzun uzun sermaye teşkil eylediği şu bir iki sene zarfında tayyarelerin hususat-ı harbiyede kabl-i istifade olup olmadığını münakaşa eden bir mahfilde alet-i cedide-i harbiyenin ilk tecrübesinin Trablus'ta Berberiyeye çöllerinde icra edileceğini söylemiş olsaydık şüphesiz sâmi'in bize karşı en derin adm-ı itimadı gösterecekler idi."

Makale devamında bu teknolojinin dünya tarafından Alman, İngiliz ve Fransızlarca kullanılacağı inancından bahsederken İtalyanların hiç beklenmedik bir şekilde tayyare ve balon tecrübeleriyle adından söz ettirdiğini aktarmıştır. (Ali Rıza Seyfi, 1911: 2023)

Donanma Mecmuası'nın Mart 1912 tarihli 25. sayısında da "*Tayyareler*" başlığıyla bir tayyarecinin mektubu aktarılmış ve gökyüzüne olan sevgisi ve tayyareciliğin önemine dikkat çekilmiştir. Tayyareciliğin vatana hizmetin vazgeçilmez bir unsuru olduğu gerçeği üzerinde ısrarla durulmuştur (Hanry Lodan, 1912: 48). Yine aynı mecmuanın 45. nüshasında Fransız tayyarecilerin resimlerine yer verilmek suretiyle haber yapılmıştır (*Donanma Mecmuası*, Ekim 1913: 968).

Resim 3. Konya'da Sekine-İ Mahalliye ile Muhât (Etrafı Kuşatılmış) Olan Fransız Tayyarecisi ve Tayyaresi

Resim 4. Hadisât- Fezayiyeden... 75 Bargirlik (Beygirlik) Ganum Motoruyla Mücehhez Bir Karman Tayyaresi

Resim 5. Edirne'den İstanbul'a Birinci Defa Olarak Tayyare ile Gelen Tayyareci Mülazımı Osman Nuri Ve Refiki Telgraf Zabitanından Mülazım Hami Beyler

Tayyarenin oturmaya mahsus mahallerini gösterir (Donanma Mecmuası Sayı 43-44).

GAZETE/MECMUA	MAKALE İSMİ	TARİH
Ceride-i Askeriye	Askeri Otomobillerle Balonların Birlikte Manevraları	13 Mayıs 1326
Ceride-i Askeriye	Askeri Balonculuk	18 Teşrin-i sani 1326
Ceride-i Bahriye	Sefâin-i Harbiye-i Havaiye - Harb Balonları	2 Teşrin-i evvel 1324
Ceride-i Bahriye	Sefâin-i Harbiye-i Havaiye - Harb Balonları	9 Teşrin-i evvel 1324
Ceride-i Bahriye	Sefâin-i Harbiye-i Havaiye - Harb Balonları	27 Teşrin-i evvel 1324
Ceride-i Bahriye	Kabl-i Sevk Balonları Tahribati için Sahra Topları (Almanya'dan Alınan)	11 Haziran 1325
Ceride-i Bahriye	Balonlardan Mermi Endahtı	23 Temmuz 1325
Ceride-i Bahriye	Mañş Denizinin Balonla Mürûru	3 Eylül 1325
Ceride-i Bahriye	Bir Balonun En yüksek İrtifai	1 Teşrin-i Evvel 1325
Ceride-i Bahriye	Harbde Balonlar	26 Teşrin-i Sani 1325
Ceride-i Harbiye	Seyr-i Havainde Balonculuk	3 Kanun-ı Evvel 1325
Ceride-i Harbiye	Şuun-ı Bahriye-i Harbde Balonlar	10 Kanun-ı Evvel 1325
Asker Mecmuası	İstanbul'da Balon Tecrübeleri ve Balonculukta Asar-ı Tekâmül	21-22 (Sayı) 17-19-20-
Haftalık Risale-i Askeriye	Almanların Seri Atışlı Sahra Topçu Usul-u	21 Kanun-ı Evvel 1324

Kılıç Gazetesi	Endahtı "Sabit Atışlı Balona Karşı Endaht" Terakkiyat-ı Medeniyenin Askerliğe Ait Aksamından -7- Balonlar	29 Kanun-ı Sani 1325
Donanma Mecmuası	Sefâin-i Harbiye-i Havaiye Harb Balonları- Tayyareler	Kanun-ı Evvel 1327
Donanma Mecmuası	Zepplinler ve Kabl-i Sevk Balonları	2 Teşrin-i Sani 1914
Donanma Mecmuası	Zepplin Balonlarının İngiltere'ye Hücumu	8 Şubat 1915
Donanma Mecmuası	Zepplinler Bağlı Balonlar	8 Şubat 1915
Donanma Mecmuası		15 Teşrin-i Evvel 1915
Müdafaa-i Milliye	Rusya'da Askeri Balonculuk	15 Mayıs 1327
Müdafaa-i Milliye	Yeni Balon Topları	5 Temmuz 1327
Müdafaa-i Milliye	Yeni Balon Topları	19 Temmuz 1327
Müdafaa-i Milliye	Kabl-i Sevk ve İdare-i Askeri Balonları ve Tayyareler	15 Teşrin-i Evvel 1327
Müdafaa-i Milliye	Kabl-i Sevk ve İdare-i Askeri Balonları ve Tayyareler	1 Teşrin-i Sani 1327
Müdafaa-i Milliye	Aeroplan Hadisesi "Balonculuk"	1 Teşrin-i Sani 1327
Müdafaa-i Milliye	Düşman Tayyareleri İle Düşmenli Balonlara Karşı Vesait-i Müdâfa'a	1 Mayıs 1328
Müdafaa-i Milliye	Fransa'da Balonculuk	15 Mayıs 1328
Müdafaa-i Milliye	Sevk Balonları	1 Haziran 1328
Müdafaa-i Milliye	Sevk Balonlarla Tayyareleri Dökmek İçin Vikeris Fabrikasının Yeni İcadı Olan Top	15 Haziran 1328
Ordu ve Donanma	Balon ve Tayyarelere Endaht	Mayıs 1328
Zafer Gazetesi	Harb ve Harb-i Müstakbelde Tayyare ve Balonlar	11 Nisan 1912
Zafer Gazetesi	Askeri Balon Tecrübesi	21 Haziran 1328
Zafer Gazetesi	Balon ve Tayyarelere Endaht	28 Haziran 1328
Zafer Gazetesi	Endaht	Mayıs 1328
Zafer Gazetesi	Harb ve Harb-i Müstakbelde Tayyare ve Balonlar	11 Nisan 1912
Zafer Gazetesi	Askeri Balon Tecrübesi	21 Haziran 1328
Zafer Gazetesi	Balon ve Tayyarelere Endaht	28 Haziran 1328

Çizelge 1: Balon ve Zepplin Haberleri Fihristi
Table 1. Balloon and Zeppelin News Index

GAZETE/MECMUA	MAKALE İSMİ	TARİH
Ceride-i Askeriye	Hedamet-i Askeriyede İstihdam Olunacak Tayyarecilerle Eczacılar Hakkında Kanun Layihası	3 Haziran 1326
Ceride-i Bahriye	İngiltere Bahriyesinde Tayyarecilik	23 Mayıs 1329
Ceride-i Bahriye	Bahri Tayyareciler	8 Ağustos 1329
Ceride-i Bahriye	Bahri Tayyareciler	15 Ağustos 1329
Donanma Mecmuası	Amerikan Uçak Gemisi	Kanun-ı Evvel 1326
Donanma Mecmuası	Sefâin-i Harbiye-i Havaiye Harb Balonları - Tayyareler	Kanun-ı Evvel 1327
Donanma Mecmuası	Sefâin-i Harbiye-i Havaiye Harb Balonları- Tayyareler	Kanun-ı Sani 1327
Donanma Mecmuası	Tayyareler	Mart 1328
Donanma Mecmuası	Edirne'den İstanbul'a İlk Kez Tayyare ile Gelen Zâbitlerin Resimleri	Teşrin-i Evvel 1329
Donanma Mecmuası	Bahri Tayyareler	17 Haziran 1330
Donanma Mecmuası	Tayyarenin Menakıb-ı İhtirai	12 Teşrin-i Evvel 1330
Donanma Mecmuası	Sac Tayyareler	23 Şubat 1330
Donanma Mecmuası	Tayyare -Alt Taaruz- Tayyareler Tahte'l- bahrler İle	28 Mayıs 1331
Donanma Mecmuası	Tayyareler ile İstikşaf Süveş ve Havalisinde Tayyaremizin Faaliyeti ve Tayyarelerden Alınan Fotoğraflar	23 Ağustos 1333
Harb Mecmuası	Tayyareler ile İstikşaf Süveş ve Havalisinde Tayyaremizin Faaliyeti ve Tayyarelerden Alınan Fotoğraflar	Rebiulevvel 1334
Harb Mecmuası	İran ve Tayyarecilik	Safer 1335
Harb Mecmuası	Tayyarecilerimiz	Rebiulevvel 1335
Harb Mecmuası	İrak'da Tayyarecilik Hayatı	Ramazan 1335
Mecmua-yı Fünûn-ı Bahriye	Bahri Tayyareler	Mayıs 1334
Müdafaa-i Milliye	Askeri Tayyareler	Teşrin-i Sani 1328
Müdafaa-i Milliye	Müsabakası	25 Şubat 1327
Müdafaa-i Milliye	Pasifik Zat'ü-l Hareke Tayyaresi	15 Mayıs 1327

Müdafaa-i Milliye	Kabl-i Sevk ve İdare-i Askeri Balonları ve Tayyareler	1327	15 Teşrin-i Evvel
Müdafaa-i Milliye	Askeri Tayyarecilik		15 Şubat 1327
Müdafaa-i Milliye	Büyük Bir Fransız Tayyare Müessesesi		1 Mart 1328
Müdafaa-i Milliye	Osmanlı Ordusuna Tayyare İbrazi İçin İhdası-ı Hamiyet		15 Mart 1328
Müdafaa-i Milliye	Tayyare ve Erkân-ı Harb Heyetleri		15 Mart 1328
Müdafaa-i Milliye	Tayyare İnşaatı İçin Müsabaka		15 Mart 1328
Müdafaa-i Milliye	Osmanlı Ordusuna Tayyare İhdası İçin		1 Nisan 1328
Müdafaa-i Milliye	Osmanlı'nın Büyük Bir İstikbali de Tayyarelerdedir		1 Nisan 1328
Müdafaa-i Milliye	Bombarduman ve Tayyare Filosu Lüzumu		15 Nisan 1328
Müdafaa-i Milliye	Telsiz Telgraf ve Tayyareler		15 Nisan 1328
Müdafaa-i Milliye	Tayyare Filomuz İçin		1 Mayıs 1328
Müdafaa-i Milliye	Düşman Tayyareleri İle Düşman Balonlara Karşı		1 Mayıs 1328
Müdafaa-i Milliye	Vesait-i Müdâfaa		1 Mayıs 1328
Müdafaa-i Milliye	Tayyarecilik Âleminde Avrupa Dairesi		1 Mayıs 1328
Müdafaa-i Milliye	Askeri Tayyarelerimiz Hakkında		15 Mayıs 1328
Müdafaa-i Milliye	Rep Tayyarelerine Emsal Emniyeti		15 Mayıs 1328
Müdafaa-i Milliye	Gazetemiz Tarafından Toplanan Tayyare İanesi		1 Haziran 1328
Müdafaa-i Milliye	İngiliz İdaresinde Tayyarecilik		1 Haziran 1328
Müdafaa-i Milliye	Gazetemiz Tarafından Toplanan Tayyare İanesi		15 Haziran 1328
Müdafaa-i Milliye	Sevk Balonlarla Tayyareleri Dökmek İçin Vikeris Fabrikasının Yeni İcadı Olan Top		15 Haziran 1328
Müdafaa-i Milliye	Gazetemiz Tarafından Toplanan Tayyare İanesi		1 Temmuz 1328
Müdafaa-i Milliye	Gazetemiz Tarafından Toplanan Tayyare İanesi		15 Temmuz 1328
Müdafaa-i Milliye	Ayastefanos'ta Son Tayyare Tecrübeleri		1 Ağustos 1328
Müdafaa-i Milliye	Tayyarecilik Sanatının Netice-i Tekâmülü		1 Eylül 1328
Müdafaa-i Milliye	Osmanlı Ordusunda Tayyarecilik		15 Eylül 1328
Müdafaa-i Milliye	Kovantri ve Vurkas Şirketi Tarafından İnşa Edilen Tayyareler	1-15 Kanun-ı evvel 1328	
Müdafaa-i Milliye	Kovantri ve Vurkas Şirketi Tarafından İnşa Edilen Tayyareler		1 Kanun-ı Sani 1328
Müdafaa-i Milliye	Kovantri ve Vurkas Şirketi Tarafından İnşa Edilen Tayyareler		15 Kanun-ı Sani 1328
Müdafaa-i Milliye	Çift Satırlı Lafaş Nam Mars Tayyaresi		15 Şubat 1328
Ordu ve Donanma	Balon ve Tayyarelere Endaht		Mayıs 1328
Ordu ve Donanma	Balkan Harbinde Alman Tayyarecileri		Nisan 1330
Risale-i Mevkute-i Bahriye	Harbde Tayyarecilik		Teşrin-i Sani 1330
Zafer	Osmanlıların Büyük Bir İstikbali de Tayyarelerdedir		8 Mart 1328
Zafer	Tüfenk Ateşine Maruz Bir Tayyare		15 Mart 1328
Zafer	Tayyareler ve Süvari		15 Mart 1328
Zafer	Harb ve Harb-i Müstakbelde Tayyare ve Balonlar		29 Mart 1328
Zafer	Tayyareler Hakkında Mülâhazat-ı Umumiye		5 Nisan 1328
Zafer	Tayyare ile Atlı Sınıfın Nokta-ı Nazarından Keşif Kolu		12 Nisan 1328
Zafer	Askeri Tayyarecilerin Suret-i Ahz ve Tedariki		12 Nisan 1328
Zafer	Tayyare -şii-		10 Mayıs 1328
Zafer	Tayyarecilik		24 Mayıs 1328
Zafer	Tayyarecilik		31 Mayıs 1328
Zafer	Piyade Endaht Mektebinde Tayyarelere Endaht Tecrübeleri		7 Haziran 1328
Zafer	Balon ve Tayyarelere Endahta Mahsus Toplar		28 Haziran 1328
Zafer	Tayyarelere Endaht Tecrübelerinden		5 Temmuz 1328

Çizelge 2: Tayyare Haberleri Fihristi

Table 2. Plane News Index

Sonuç

Dünya tarihi askeri olayların seyri ile şekillenmiştir. Savaşlar göçleri, ölümleri ya da sürgünleri beraberinde getirmiştir. Bu yüzdendir ki tarih boyunca kurulan devletler ordularını güçlük tutmak eğilimdedirler. Bundan dolayı da devlet orduları sürekli bir gelişme ve yenilenme içerisine girmiştir.

Savaş kültürünün en önemli unsuru ise propagandadır. Propagandanın yapıldığı alan ise genellikle basın yayın organları olmuştur. XIX. yüzyılda gazete ve gazetecilikle yaygın bir şekilde tanışan Osmanlı coğrafyası askerlerin öncülüğünde askeri basın kavramıyla tanışmışlardır. 1864 tarihinden itibaren Ceride-i Askeriye ile Türk Basın Tarihi içerisinde yer almaya başlayan askeri gazetelerin temel yayın politikaları “ordunun terakkiyatı” anlayışı içerisinde gerçekleşmiştir. II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında ülkede yaşanan basın patlamasından askeri yayınlar da etkilenmiş, kara ve deniz ordularının gelişimini amaçlayan yirminin üzerinde süreli yayın yapılmıştır. Bunların yazar kadrolarını genellikle askerler oluşturmuşsa da dönemin önemli fikir adamları ve siyasilerinin yazılarını da görmek mümkündür.

Ayrıca askeri gazetelerde, yabancı devletlere ait ordu ve donanmalar da incelenmektedir. Bu yayınlarda dönemin gelişmekte olan havacılık faaliyetlerine dair çok sayıda makale ve habere yer verilmiştir. Ayrıca teknik özelliklerin konu edildiği balon, zeplin ve tayyarelerin manevra kabiliyetleri, silah taşıma kapasiteleri, havadaki irtifa durumları ve uçuş sürelerine dair çok önemli yazı ve haberlerden bahsedilmiştir.

Öte yandan özellikle savaş sürecinde dünyanın yabancısı olduğu havacılıkta keşif ve yukarıdan müdahalenin önemini anlatan satırlara da rastlamak mümkündür. Yine bu makaleler içerisinde havadan gelebilecek taarruzlara karşı yerden geliştirilen hava savunma sistemlerine dair yazı ve makalelere yer verilmiştir. Hava balonlarını vurmaya yönelik seyyar topların ve bunların otomobiller üzerinde etkili bir şekilde kullanmasının anlatıldığı makaleler günümüz hava savunma sistemlerinin temelini teşkil eder mahiyettedir. Dönemin savaş teknolojileri içerisinde, günümüz havacılık sektörünün en önemli hamleleri XX. yüzyılın başlarında temelleri atılmış olan gemilerden kalkış özelliklerine sahip olan tayyarelerin kullanılmaya başlaması dikkat çekicidir. Bu özelliklerde bir teknolojiye sahip olmak hem tayyarelerin hem de uçak gemilerinin ekstra gelişimleri için oldukça önem arz etmektedir. Dünyanın henüz

karşılaştığı hava sistemlerine alışmaya başladığı senelerde uçak gemilerinin de Amerikalılar tarafından kullanılmaya başlaması özellikle Amerikan donanma ve hava kuvvetleri tarihinin temellerini yansıtır mahiyettedir.

Osmanlı askeri havacılık tarihine dair Devlet Arşivleri Osmanlı Arşiv Vesikaları ve Milli Savunma Bakanlığı Arşiv evrakları içerisinde havacılık konusunun XIX. yüzyıl ortalarından itibaren ele alındığı görülsede havacılığa dair daha ziyade Umumi Harp öncesi, Balkan savaşları yıllarında yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle dönemin uzman havacılarının cephe gerisinde keşif faaliyetleri için vazgeçilmez olduğu görüşü ve havacılığın dünyanın yükselen değeri olacağı fikri neredeyse her makalede altı çizilerek vurgulanmıştır. Dönemin askeri gazeteleri rütbeli subayların kaleme aldığı makaleler ile yayınlar yapmışlardır. Bu makaleler zaman zaman yazarların isimleriyle, bazen takma unvan ve kısaltmalarla bazen de isimsiz olarak yayımlanmıştır. Bu yayınlarda bol miktarda resim, çizim ve teknik analiz yer aldığı görülmüştür. Osmanlı askeri matbuatında havacılık faaliyetlerine dair yazılar çalışma içerisinde tablo şeklinde aktarılmıştır.

Extended Summary

The adventure of the military press in the Ottoman Empire began with Ceride-i Askeriye, which was published on 7 Şaban 1280/ February 17, 1864, and gained an important place in the history of the Turkish press with numerous publications until the proclamation of the republic. In military newspapers and magazines, the writing staff of which was generally composed of soldiers, it is possible to occasionally come across the writings of intellectuals, bureaucrats or prominent political figures in society. It is observed that military newspapers and magazines directly addressed the navies, especially the land forces, and were even published under names related to the land and naval forces. In addition to military articles, the Ottoman military press, which covered the armies of foreign states, Ottoman political life, sports activities and literary life in detail, included many articles on aviation. In these articles, attention was drawn to the fact that aviation activities would be an important and rising value of the world in the future, and the investments of the world military systems related to aviation were analyzed, especially during the Balkan Wars and the First World War. The present study covers a research in which the news related to the history of aviation in the Ottoman Military Press are indexed. The study has also been prepared in the light of Ottoman archival documents and literature sources.

The most important element of war culture is propaganda. The field of propaganda has generally been the press and media organs. The Ottoman geography,

which was introduced to newspapers and journalism in the XIXth century, was introduced to the concept of military press under the leadership of soldiers After the declaration of the Second Constitutional Monarchy, military publications also benefited from the press boom in the country, and more than twenty periodicals were published aiming at the development of the land and naval armies. While the writing staff of these periodicals was generally composed of soldiers, it is also possible to see the writings of important intellectuals and politicians of the period.

Military newspapers generally reported on the development of the Ottoman army. In addition, armies and navies of foreign states were also analyzed. In these publications, there were many articles and news on aviation activities, which was the developing sector of the period. In addition, very important articles and news on the maneuverability, weapon carrying capacity, altitude in the air and flight times of balloons, zeppelins and airships were mentioned.

On the other hand, it is possible to come across lines explaining the importance of reconnaissance and intervention from above in aviation, which the world was unfamiliar with, especially during the war. Again, in these articles, there are articles on air defense systems developed from the ground against attacks from the air. The articles describing mobile cannons to shoot down air balloons and their effective use on automobiles constitute the basis of today's air defense systems. Among the war technologies of the period, it is noteworthy that the most important moves of today's aviation sector were the use of aircraft with the ability to take off from ships, the foundations of which were laid in the early 20th century. Having a technology with these features is very important for the further development of both aircraft and aircraft carriers. The fact that aircraft carriers began to be used by the Americans in the years when the world was just getting used to the air systems it had just encountered reflects the foundations of the development of the history of the American navy and air force.

Although it is seen in the State Archives Ottoman Archive Documents and the Ministry of National Defense Archive documents on the history of Ottoman military aviation that the subject of aviation has been discussed since the mid-nineteenth century, it is seen that the focus on aviation was concentrated on the years before the General War and during the Balkan Wars. In almost every article, it was emphasized that aviation, which the expert aviators of the period considered indispensable for reconnaissance activities behind the front lines, would be

the rising value of the world. The military newspapers of the period published articles written by ranking officers. These articles were sometimes published with the names of the authors, sometimes with pseudonyms and abbreviations, and sometimes anonymously. In these publications, the articles on aviation activities in the Ottoman military press, which included plenty of pictures, drawings and technical analyses, are presented in this study by indexing them.

References

I- Arşiv Materyalleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (CBOA).

Sadaret Mektubî Kalemi (A.MKT.): 14/13

Cevdet Maarif (C.MF.): 87-4313

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUI.): 13/35

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı (HR.MKT.): 3/50

Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y.PRK.ASK). .254/8

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (MSBATA).

110-9-1-3/35-0-149

110-9-1-3/35-0-153

II- Literatür

Ahmed Eşref (R1330). Harbde Tayyarecilik, *Risale-i Mevkute-i Bahriye*, No.1, Teşrin-i Sani 1330, ss. 40-48.

Ali Rıza Seyfi (R1327). Sefâin-i Harbiye-i Havaiye Harb Balonları – Tayyareler”, *Donanma Mecmuası*, Sayı 22, Kanun-ı Evvel 1327, ss. 2023-2030.

Anonim Makale, Tayyareler ve İstikşaf, *Harb Mecmuası*, Sayı. 3, ss. 37-42.

Anonim Makale, Süveyş ve Havalisinde Tayyaremizin Faaliyeti ve Tayyarelerden Alınan Fotoğraflar, *Harb Mecmuası*, Sayı. 14, ss. 221-222.

Anonim Makale, Bahri Tayyareler, *Ceride-i Bahriye*, Sayı. 637, ss. 2021-2022.

Aruç, M. (1997). Hasan Kâfi Akhisârî. İçinde, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16, ss. 326-329.

Bahri Tayyarecilik. (1913). *Ceride-i Bahriye*, 8 Ağustos 1329, Sayı 637, ss. 2021-2022.

Balonlardan Mermi Endahtı, (1909). *Ceride-i Bahriye*, Sayı 430.

Donanma Mecmuası, Aralık 1910, S. 10.

Donanma Mecmuası, Ekim 1913, S.45.

Geçili, Derya, (2024). Hava Balonlarının (Zeplin) Havacılık Tarihindeki Yeri, *Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Çalışmaları Dergisi*, 4, (1), ss. 48-74.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk (2010). *İlk gazeteler. İstanbul'un İlkleri Eleri*, İstanbul: Ötüken.

<https://m5dergi.com/dergi/sayi-35i-ekim-2020/ucak-gemilerinin-ortaya-cikis-seruveni/> (Erişim Tarihi 22/05/2024).

İngiltere Bahriyesinde Tayyarecilik (R1329). *Ceride-i Bahriye*, 23 Mayıs 1329.

Kansu, Y., Şensöz S., Öztuna, Y. (1997). *Havacılık Tarihinde Türkler* c. 1, Ankara: Hv.Bsm. ve Neşriyat Müdürlüğü.

Kaymakam Süreyya, (1912). Osmanlıların Büyük Bir İstikbali de Tayyarelerdedir, *Zafer*, S. 2, 8 Mart 1328/10 Nisan, ss. 1-2.

Kaymakam Süreyya. (1912). *Müdaffa-i Milliye*, 1 Nisan 1328 (M. 15 Nisan 1912), ss.1.

Kocatürk, Ender (2013). *Osmanlı Pilotlarının İstanbul-Kahire-İskenderiye Seyahati (Şubat Mayıs 1914)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Koloğlu, Orhan, (2014). *İlk Gazete İlk Polemik*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Lodan Henry (1912). Tayyareler. *Donanma Mecmuası*, S.25, Mart 1912, ss. 47-48.

Mülazım Asaf (R1328). Bahri Tayyareler. *Mecmua-yı Fünûn-ı Bahriye*, Teşrin-i Sani 1328, ss. 167-171.

Osmanlı Ordusunda Tayyare İhdası İçin (R.1328). *Müdaffa-i Milliye*, 1 Nisan 1328, ss.1.

Tatar, Cengiz (2018). *Türk Havacılık Tarihi (1909-1954) Milli Mücadele Dönemi Öncesi ve Sonrası Türk Havacılığı*, [Basılmamış Doktora Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Yalçın, Osman, (2008). *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi*, [Basılmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Yalçın, Osman (2016). Havacılık, Hava Gücünün Doğuşu ve Birinci Dünya Savaşına Etkisi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Sayı: 59, Güz, ss.181-236.

Yalçın, Osman. (2021). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Askeri Havacılığı. *Bilgi*, Kış, s.96, ss. 147-176.

Yazıcı, Nesimi (2010). *DİA*, C.39, İstanbul, ss. 490-492.

Yusuf Kenan (1912). Harb ve Harb-i Müstakbelde Tayyare ve Balonlar. *Zafer*, 11 Nisan 1912.

First Magazine Published in Turkish Society in The Field Of Social Sciences: Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası

Güney Nair^{1,a,*}

¹ Department of Sociology, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 18/07/2024

Accepted: 02/12/2024

ABSTRACT

The development of sociology as a science in Turkey has progressed in parallel with challenging processes. The intellectuals of the 18th century, in particular, who prioritized the resolution of the major social problems present in the Ottoman Empire and the prevention of the collapse of the state, aimed to adopt the science of sociology directly from its origin (France) as a shortcut and apply it to the mechanics of the structure of Turkish society in which a monarchic and theocratic regime was dominant. Sociology, which fell short of becoming the recipe for deliverance from the period of depression during which significant political, military, and socioeconomic upheavals were experienced, contributed to the reshaping of society on the way toward the foundation of a new state. In particular, the environment provided by the Second Constitutional Monarchy period allowed the publication of several magazines and newspapers. One of these publications was Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası [Economic and Social Sciences Magazine]. The Magazine, which started its life with the initiatives of Mehmed Cavid Bey, who served as the Minister of Finance in the last periods of the Ottoman Empire, Ahmed Şuayb, who managed to fit very valuable publications and intellectual contributions into his 34-year life, and philosopher Rıza Tevfik (Bölükbaşı), is the first social sciences magazine published in Turkish society. In this theoretical study, the conditions of the period were evaluated in a general sense by approaching the issue from the perspective of historical sociology, and the efforts of intellectuals who sought solutions to the crises experienced by the Ottoman Empire in its Westernization process to utilize the power of the social sciences and the data of the science of sociology by reviewing the relevant literature along with the point of view of the Magazine. In addition to being the first robust, scientific, and periodical publishing operation in Turkish society, the Magazine was also the work of the prominent intellectuals of the period.

Keywords: *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, Pre-republic Turkish Sociology, Ahmed Şuayb, Mehmet Cavid Bey, Rıza Tevfik.*

Sosyal Bilimler Alanında Türk Toplumunda Yayınlanan İlk Dergi: Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası

Süreç

Geliş: 18/07/2024

Kabul: 02/12/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Türkiye’de sosyoloji biliminin gelişimi zorlu süreçlerle paralellik göstermektedir. Özellikle 18. yüzyıl içinde Osmanlı Devleti’nin yaşadığı büyük sosyal sorunların aşılmasını ve çöküşün önlenmesini amaçlayan dönemin aydınları, hazır reçete olarak gördükleri sosyoloji bilimini kaynağından (Fransa) doğrudan alarak, Türk toplumunda monarşik ve teokratik bir rejimin etkin olduğu toplumsal yapının işleyişine uygulamak istemişlerdir. Büyük siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik çalkantıların yaşandığı buhran döneminden kurtuluşun reçetesi olmayan sosyoloji, yeni bir devletin kuruluşuna giden yolda toplumun yeniden şekillenmesine katkı sunmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet’in sağladığı ortam çok sayıda dergi ve gazetenin yayınlanmasına olanak sağlamıştır. Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası bu yayınlar arasındadır. Osmanlı’nın son döneminde Maliye Nazırlığı görevinde bulunan Mehmed Cavid Bey, 34 yıllık yaşamına çok değerli yayınlar, girişimler sığdıran Ahmed Şuayb ve felsefeci Rıza Tevfik (Bölükbaşı)’nın girişimleriyle yayın hayatına başlayan dergi, Türk toplumunda yayınlanan ilk sosyal bilimler dergisi olma özelliğini taşımaktadır. Bu teorik çalışmada tarihsel sosyolojinin perspektifinden konuya yaklaşılarak, dönemin koşulları genel hatlarıyla değerlendirilmiş, durum analizi yöntemi kullanılarak Osmanlı İmparatorluğu’nun batılılaşma süreciyle birlikte yaşadığı bunalımlara çözüm arayan aydınların sosyal bilimlerin gücü ve sosyoloji biliminin verilerinden yararlanma çabaları Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası’nın perspektifinden ilgili literatür taranarak incelenmiştir. Dergi, Türk toplumunun sosyal bilimler alanındaki ilk ciddi, bilimsel ve süreli yayıncılık faaliyeti olmanın yanında, dönemin önemli aydınlarının eseridir.

Anahtar Kelimeler: *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, Cumhuriyet öncesi Türk Sosyolojisi, Ahmed Şuayb, Mehmet Cavid Bey, Rıza Tevfik.*

^a guneynair@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6165-9672>

How to Cite: Nair, G. (2024) First Magazine Published in Turkish Society in The Field Of Social Sciences: Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, CUJOSS, 48(2): 213-223

Giriş

Değişimi yaşamaktan daha önemli olan, değişimin kendisini ve yönünü algılayıp tanımlayabilmektir. Modern dünya olarak bilinen Batı toplumlarını bu anlamda ayırıştırıcı şey, Heraklitos'tan günümüze toplumsal değişimi ve toplumsal yapılar üzerindeki etkisini tanımlayıp, yorumlayabilmeleridir. Bu durum toplumun çoğunluğunun değişime açık olmasını, onu kabullenmesini ve farklı toplumsal yapılardaki değişimin hızıyla kıyaslamasını kolaylaştırmaktadır. Paris Akademisi'nin 1745 yılında bilgi ve bilincin eseri olarak Avrupa kıtasının devamlı değiştiğini belirtip, dünyanın diğer bölgelerinin bir durgunluk içinde olduğunu vurgulaması bu bakış açısının tipik bir örneğidir. Aynı dönem, Asya'nın atalet (uyuşukluk-durgunluk) içinde olduğunu ifade eden seyyah notları görülmektedir. Bilginin ve teknolojinin toplumsal yapıları belirgin bir şekilde etkilemeye başladığı bu süreç Osmanlı İmparatorluğu açısından gecikmeli gerçekleşmiştir. Ortaylı (2004:17-19) 18. yüzyıl üzerinde durarak Osmanlı insanının bu dönemden sonra mekanı ve zaman çizgisini farklı bir bilinçle gördüğünü, okur-yazarlar arasında bir aydın zümresinin ortaya çıkmaya başladığını, dününü ve gününü karşılaştırıp yargılayabildiğini vurgulamaktadır. Osmanlı aydınının penceresinden Batı uygarlığı, başat özellikler taşıyan ortak tarih, iş bölümü, uzmanlaşma temelinde ilerleyen, kurumsal bir kimliği sembolize etmektedir. Bu kimlik rönesans, reform, aydınlanma felsefesi vb. gibi birbirini tamamlayan, bütün oluşturan parçaların ürünüdür. Bu çerçeveden bakıldığında "Batılılaşma" olarak tanımlanan olgu, her koşulda bu uygarlığın sonuçlarına dönük olmak, onları kabullenmek ve uygulamak olarak algılanmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı aydınlarının sosyoloji bilimi ile tanışıklığının önemli ilk yönü, Avrupa uygarlığının çözüm üreten bir gücüne (sosyoloji Avrupa'nın bunalım ve açmazlarına yapıcı bakış açıları ve çözüm önerileri getirmiştir) sıkı sıkıya sarılmak olmuştur. İkinci yön ise sıkıca sarıldıkları bu bilimden, Osmanlı toplumunun bunalımlarına tıpkı batı toplumlarında olduğu gibi acil, kesin çözümler üretmesini ve sorunları ortadan kaldırmasını beklemek olarak ifade edilebilir. Gözden kaçırılan nokta, tüm toplumların yapısal özelliklerinin birbirinden farklı olduğu, sorunların algılanış biçimi, yorumlanması, çözüm arayışları ve çözüm yollarının kabullenilmesinin toplumdan topluma farklılık gösterdiğidir. Dolayısıyla batılı bir model ile doğru bir toplumu açıklamaya çalışmak, her zaman beklenen sonuçları vermeyecektir. "III. Selim'den itibaren batıcılık adı verilen bu siyasal argüman II. Meşrutiyet'in ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en belirgin ideolojisi" (Akpolat, 2008:132) olsa da, zaman

zaman toplumun belirli kesimlerinin mukavemeti ile karşılaşmıştır.

Avrupa'da 1789 Fransız İhtilali sonrasında yaşanan toplumsal sorunlar ve sanayileşmenin ardışık devrimlerinin ortaya çıkardığı bunalımlara çözüm aramak amacıyla ortaya çıkan ve hızla gelişen sosyoloji bilimi ile Osmanlı aydınları, çok erken ve kaynağından tanışmışlardır. Çeşitli nedenlerle Batı'da yaşamak zorunda kalan ve gelişmeleri yakından takip eden ve Osmanlı toplumu ile bağlarını koparmayan aydınların duyarlılığı olduğu kadar, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bunalımlara en kısa yoldan çözüm bulma ve devletin yıkım sürecini engelleme arayışındaki Osmanlı bürokrasisinin de etkisi büyüktür. Merkezi otoriteye dayanan monarşik ve teokratik bir yönetim anlayışının egemen olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun zaman zaman şiddetlenen baskıcı tutumları, kimi zaman arzulanmış değişikliklere toplumun direnci ve değişme arzusunun toplumsal yapının tüm kurum ve kurallarında istendik düzeyde gerçekleşmemesi gibi birçok sosyal gerekçe değişim sürecinin arzulanmış yönünü bulmasını zorlaştırmıştır. Osmanlı toplumsal yaşamında bunalımlar arttıkça aydınlar, düşünce adamları daha güçlü bir şekilde sosyoloji bilimine sarılmışlar, İmparatorluğun yıkılışına çözüm üretememiş olsalar da, yıkılmış bir imparatorluğun üzerine yeni bir devletin inşa edilmesi konusunda önemli düşünce ve görüşler geliştirmişlerdir.

Düşüncelerin toplum yaşamına aktarılmasında yazılı basın organları önemli sorumluluklar üstlenmişlerdir. Bir yandan Osmanlı sınırları dışında özellikle Fransa ve İngiltere gibi aydınlarımızın yaşadığı ülkelerde yayınladıkları gazeteler ve dergiler, diğer yandan Osmanlı sınırları içinde zaman zaman yaratılan özgürlükçü ortama bağlı olarak (II. Meşrutiyet gibi) sayıları hızla artan gazete ve dergiler aracılığıyla, batıda gelişen düşünce akımları da dahil bir çok düşünce tartışma zemini bulmuş ve özellikle Osmanlı bürokrasisi ve askeri bürokrasi gelişmelerden haberdar olmuş, tartışmalara dahil olmuştur. Mehmet Cavid Bey, Ahmed Şuayb, Rıza Tevfik gibi Osmanlı aydınları da, II. Meşrutiyet ortamının yarattığı yayın özgürlüğüne katılmışlar ve toplumumuzda sosyal bilimler alanında yayınlanan dergi olarak tanımladığımız Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nı yayın hayatına sokmuşlardır.

Batılılaşma Süreci, Meşrutiyet ve Yayıncılık Faaliyetlerine Etkisi

Osmanlı İmparatorluğunda batılılaşma hareketlerinin tarihi padişah III. Selim'in ordu içindeki düzenlemelerine kadar uzanmaktadır. 1761'de dünyaya gelen III. Selim

henüz on üç yaşındayken babası III. Mustafa yaşama veda etmiş, yaşı küçük olduğu için Osmanlı Devleti'nin yönetimini amcası I. Abdülhamid üstlenmiştir. III. Selim yaşamını oda hapsinde sürdürmesine rağmen, amcası kendisine hem iyi davranmış hem de iyi bir eğitim olanağı sunmuştur. Bu arada III. Selim'in, "ihtilal öncesi Fransa'nın son kralı 16. Louis ile Osmanlı'da yapılabilecek düzenlemeler konusunda mektuplaştığı" (Akşin, 1997:73) bilinmektedir. Fransa'da ihtilal sürecinin başladığı günlerde I. Abdülhamid'in yaşamını yitirmesi (7 Nisan 1789) üzerine, III. Selim Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni padişahı olarak tahta oturmuştur. Müzik ve edebiyatla ilgilenen, Batı'daki siyasal gelişmeleri yakından izleyen III. Selim, Osmanlı İmparatorluk yapısında sosyo-ekonomik açıdan köklü değişikliklerin olması gerektiğine inanan bir kişi olarak, süreci askeri alandaki ekonomik düzenlemelerle başlatmıştır. Yeni okulların açılmış, tersane ve fabrikaların kurulmuş olması, ilk adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle iki reform dikkat çekicidir. Ordu masraflarını dikkate alan, devletin zarar görmesine neden olan malikane sistemi devre dışı bırakılarak yeni gelir olarak adlandırılan İrad-ı Cedit uygulamasına gidilmeye başlanmış, bu uygulama ile hem İrad-ı Cedit hem de diğer hazinelere ekonomik anlamda destek olunmuş "Nizam-ı Cedit (yeni düzen) ordusunun ekonomik ihtiyaçları" (Karta, 2014:25) buradan karşılanmıştır. Tersane-i Amire'nin kurulması donanmanın güçlendirilmesine verdiği önemin sonucuyken, 1792 Rus yenilgisinin neden olduğu travmatik ortamda Nizam-ı Cedit ordusunun kurulması, III. Selim'in "yeniçeri sistemini ortadan kaldırarak, ulemanın gücünü azaltmak, Devletin Batı'daki değişim sürecine" (Tanör, 2008:35) ayak uydurmasını sağlamak için atılmış adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. Selim'in başlattığı yenileşme hareketleri Kabakçı Mustafa İsyanı ile tahta oturtulan IV. Mustafa'nın 14 aylık saltanatında büyük çalkantılar ve Nizam-ı Cedit ordusunun ortadan kaldırılması ve devlet yönetimindeki önemli isimlerin idam edilmesi gibi uygulamalarla sekteye uğratılmıştır. IV. Mustafa'nın kısa yönetiminden tahta çıkan II. Mahmud, imparatorlukta yeniden önemli reformların gerçekleşmesini sağlamış bir padişah olarak tarihte yer etmiş bir isimdir. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunu kurması, sağlık, eğitim, giyim-kuşam gibi kültürel alanlarda reformist hareketler ve asıl önemlisi Tanzimat Fermanı'nın şekillendirilmesi, yaklaşık otuz bir yıllık iktidarının dikkat çeken yenilikleri arasındadır. Vefatından dört ay sonra iktidarı devralmış olan oğlu Abdülmecid tarafından 3 Kasım 1839 tarihinde Koca Mustafa Reşid Paşa'ya okutturulan Tanzimat Fermanı, Batılılaşma sürecinde Türk toplumunun düşünsel

dünyasında önemli değişikliklerin temelini oluşturmuş, bu dönemde hukuk alanında yenilikler yapılmış, Avrupa hukuk sistemleri esas alınarak kanunlar düzenlenmiştir. Bu süreç, bürokrasinin ve eğitim sisteminin modernleştirilmesi çabalarıyla da desteklenmiştir. 1856'da Islahat Fermanı ile bu düşünsel değişim devam etmiş, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinin önlenmesine yönelik çeşitli stratejik adımlar atılmıştır.

Batılılaşma hareketleri genellikle 18. yüzyılda başlamış ve devam etmiştir. Bu süreç, Osmanlı Devleti'nin Batı Avrupa ülkeleri karşısında askeri, siyasi ve ekonomik olarak zayıflamasıyla ivme kazanmıştır. Osmanlı'nın batılılaşma sürecinde konumuz açısından dikkat çekici nokta meşrutiyetin ilanıdır. "Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu tarihten 1876 yılına kadar geçen sürede mutlakiyet ile yönetilmiştir. Devletin, mutlakiyet rejiminden ayrılarak parlamenter yaşamı benimsemesi 23.12.1876'da duyurulan I. Meşrutiyet'le" (Kızıltan, 2006:251) gerçekleşmiştir. Meşrutiyet, Tanzimat Fermanı ile başlayan süreç, özellikle "Genç Osmanlılar" olarak adlandırılan Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi, Agah Efendi gibi çok sayıda aydının padişahın mutlak otoritesine karşı oluşturdukları muhalif çabaların ürünü olarak gerçekleşmiştir. Kaçmazoğlu (2001:111) toplumsal yapıyı sorgulayan karşıt aydınları değerlendirirken, çıkarılan gazetelerin belirli görüşlerin savunuculuğuna aracılık ettiklerini, gazeteler aracılığıyla bir mücadelenin ortaya konduğunu vurgulamaktadır. Medeniyet, ilerleme, hürriyet, meşrutiyet, anayasa, meclis vb. kavramlar üzerinden sürdürülen tartışmalar, Fransız veya İngiliz düşünürlerin görüşleri ya da çeşitli sosyolojik akımlar referans gösterilerek Osmanlı'nın yaşadığı siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel sorunların çözülebileceği düşüncesi yayın organları aracılığıyla dillendirilmiştir.

Bu dönemin en önemli kamuoyu oluşturma aracı gazetelerdir. Yurtiçi ve yurt dışında yayınlanmış Muhbir, Hürriyet, İbret gibi gazetelerin yayınları sayesinde, o günün koşullarında son derece önemli olan adımlar atılmış, halkın siyasi katılımı artmış, imparatorluk yönünü temsilî demokrasiye çevirmiş, eğitim, sanayi gibi alanlarda gerçekleştirilen bilinçli reformlarda artış gözlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma hareketleri, genel olarak devletin iç ve dış zorunluluklarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı için farklı aşamalarda ilerlemiştir. Ancak Batılı toplumlar dikkate alınarak modernleşme olgusu paralelinde gerçekleştirilen reformist hareketler birçok kez geleneksel yapının direnci karşısında beklenen sonuçları verememiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda iki kez meşrutiyet ilan edilmiştir. I. Meşrutiyet, II. Abdülhamid döneminde (1876)

ilan edilmiş ancak kısa sürede sona erdirilmiştir. II. Meşrutiyet ise 23 Temmuz 1908'de ilan edilmiş ve daha uzun süreli olmuştur. Osmanlı siyasi geleneği bağlamında dönüm noktası olarak yorumlanan, "sadece padişahın yönetme erkinin sınırlı da olsa halk ile paylaşılması düşüncesi yani meşrutiyet" (Aykaç, 2021:648) zaman içinde güçlenmiştir. Ancak burada önemli bir detayı da vurgulamak gerekir. I. Meşrutiyet'in sona ermesinden sonra özellikle basın-yayın faaliyetleri açısından büyük artış gösteren sansür uygulamaları Türk gazeteciliğinin önemli uygulamalarının Fransa, İsviçre, İngiltere, Mısır vb. bölgelerde yaşayan Genç Türkler'in girişimleriyle hız kazanmasına neden olmuştur. "Okuyucularını yeni düşünüş yollarında şekillendirmeye, Avrupalı sosyal fikirleri ve durum alışları, Türkiye'nin artık bir parçası olduğu geniş, modern dünyadan yeni kavramlar getirmeye" (Lewis, 1991:192) devam eden basın-yayın organları toplumun değişiminde önemli rol oynamışlardır.

23 Temmuz 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesi Osmanlı devleti sınırları içinde yayıncılık faaliyetlerinin hız kazanmasına, çok sayıda matbaanın açılmasına olanak sağlamıştır. Eryaman (2020:43)'a göre; İkinci Meşrutiyet dönemi Osmanlı'nın yazılı basın faaliyetleri açısından dikkat çeken gelişmelerle yüzleştiği tarihsel bir kesit olarak karşımızda durmaktadır. İstanbul'da ve taşrada yayınlanan yazılı basın organlarının niceliksel ve niteliksel olarak artış gösterdiği "yazılı basın organlarının devletin baskısından, tekdüze yayıncılıktan kendilerini kurtarıp, düşünce platformlarına dönüşmeleri, iletişim kurumu olmaları" (Çiğ, 2007: 49-50) yanında çok sayıda gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ardın sıra gerçekleşen toprak kayıplarının toplum üzerinde yarattığı büyük umutsuzluğa rağmen, Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ortaya çıkan özgür düşünce ortamıyla beraber, "dergi ve gazete yayınlamak için kırk beş gün içinde başvuranların sayısı 200'ü bulmuş, yayınlanan gazete ve dergilerin sayısı 353'e" (Koloğlu, 2010:236) ulaşmıştır. Siyasal söylemleri de etkileyen bu özgür ortam sonucunda, "hürriyet (özgürlük), terakki (ilerleme), vatan, ittihat (eşitlik içinde birleşme) gibi olgular" (Berkes 2003: 398) güncel yaşamın odak noktasını oluşturmuş, daha sonraları da başat kavramlar haline gelmiştir.

Batılılaşma ile eş görülen modernleşme sürecinde bir takım düşünce akımlarıyla, siyasal girişimler birlikte hareket etmiş, sonuçta sosyoloji biliminin Osmanlı toplumunca kabul görmesinin ön koşulları oluşturulmuştur (Akca, 2015:59). Ülkemizin sürekli, bilimsel ve güçlü kalemleri bünyesinde toplayan ilk sosyal bilimler dergisi olarak tanımladığımız Ulum-u İktisadiye ve

İçtimaiye Mecmuası yayıncılık faaliyetleri açısından böyle bir tablo içinde yayın hayatına başlamıştır.

Türk Sosyolojisinde İlk Akımlar ve Evrimci Sosyoloji

Sosyoloji biliminin Türk toplumundaki etkileri, 19. yüzyılın son yıllarıyla birlikte, Batılı sosyologların eserlerini yakından izleyen ve onlardan sınırlı ve dağınık çeviriler yaparak yayınlayan Osmanlı aydınları aracılığıyla görülmeye başlamıştır. Batı sosyolojisinde etkili olan Le Play, Demolins etkisindeki Science Sociale akımı, Comte, Durkheim çizgisindeki pozitivist sosyoloji ve Spencer'in çizgisinde gelişen organist sosyoloji akımları Osmanlı aydınlarını belirgin bir şekilde etkilerken, Decamps, Le Bon gibi isimlerin izleri de gözlenmiştir. Kuşkusuz bu farklı eğilimler, ülkemizde sosyoloji biliminin kimlik kazanmasında etkili olmuş, dönem içinde "Yeni Osmanlılar" ve ardından "Jön Türkler" olarak adlandırılan aydınların birçoğu (Mardin, 1994:303) -hemen hepsinde sosyal Darwinizm'in belirtileri görülür- batılı toplumlarda aldığı eğitimle ya da Batı literatürünü yakından takip ederek gelişmelere duyarlılıklarıyla edindikleri birikimi toplumsal yaşama aktararak, gelişimin mimarları olmuşlardır. "Ahmed Şuayb, Ziya Gökalp, Mehmet İzzet, Prens Sabahattin, Mehmet Ali Şevki, Necmeddin Sadık Sadak gibi isimler doğrudan sosyoloji perspektifinden" (Karakas, 2013:7) toplumsal sorunları ele alıp değerlendirmişlerdir.

Toplumumuzda ilk zamanlarında tıpkı Batı toplumlarında olduğu gibi özgün adıyla tanıtılan Sosyoloji alanında Rıza Tevfik, Ahmed Şuayb, Hasan Tahsin gibi aydınlar, Spencer'in ve R. Worms'un eserlerinden sınırlı çeviriler yapmışlar ve bu çevirileri yorumlamışlardır. "Dolayısıyla ülkemiz sosyolojiyi öncelikle doğacı bir perspektiften tanımış, biyolojik evrimciliğin etkisiyle toplum geniş biyolojik bir organizma olarak düşünülmüştür" (Ergun, 1979:231). Doğal olarak Türk toplumunun ilk sosyal bilimler dergisi olarak literatürde yer eden Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, yayımlandığı dönemin etkileriyle, bu evrimci çizginin bakış açısını yansıtmış, "sosyolojisinin organik ve evrimci karakterini temsil" (Akca, 2015:75) etmiştir. Derginin önemli yazarları "Ahmed Şuayb, Bedi Nuri organist ekolün temsilcileri" (Akpolat, 2008:132) arasındadır.

II. Meşrutiyet döneminin en saygın dergilerinden biri olarak tanımlanan ve sosyoloji ile ilgili kapsamlı yazılara yer verilen dergi "Pozitivist çerçeve ile başlayan düşünce süreci içinde evrimcilik, yani tekâmülü temel ilke (Toprak, 1985: 127) olarak belirlemiştir.

Dergide etkili olan evrimci çizginin içinden oldukça farklı düşüncelerde ortaya çıkmıştır. Temel evrimci bakış açısını korumakla birlikte “II. Enternasyonel toplumculuğu çizgisine yakın Dr. Ethem Necdet, Suphi Ethem, Refik Nevzad gibi bazı düşünce adamları” (İlyasoğlu, 1983:2167), (Erkul, 1990:138) bu durumun önemli örnekleri arasındadır. Dr. Ethem Necdet’in “Tekamül ve Kanunları” (1913) başlıklı eseri evrimci çizginin nasıl algılandığını ortaya koyan önemli bir örnektir. Sosyoloji biliminin ilk zamanlarında Batı’da etkili olan pozitivist, materyalist ve evrimci düşüncelerin önemli oranda süzgeçten geçirilerek Osmanlı toplum yaşamına sunulmasının temel nedeni dini kaygılardır. “Avrupa toplumlarında dinin sosyal alandan bireysel alana çekilmiş olmasına rağmen, Osmanlı’da toplumsal yaşamdaki yerini etkili şekilde koruması (Akca, 2015:60) Batılı düşüncelerin ilk kaynağından parça parça aktarılmasında belirleyici olmuştur. Sonraki yıllarda bu etki yerini Le Play’in çizgisinde Science Sociale temsilcisi Prens Sabahaddin ve Durkheim’ci çizginin temsilcisi Ziya Gökalp ekseninde sürdürülen tartışmalara bırakmış ve yeni bir toplum oluşturma düşüncesinin şekillenmesinde Comte, Durkheim çizgisinde etkili olan sosyolojik düşünce resmi ideolojiye önemli katkılar sunmuştur. Türk sosyolojisinin kuruluş ve gelişim dönemi “büyük ölçüde siyasal dalgalanmalardan” (Kongar, 1982:15) etkilenmiş, genellikle batılı düşüncelerle Türk toplumunu açıklama gayretleri çeşitli yetersizlikleri beraberinde getirmiştir. Ziya Gökalp’in Türk milliyetçiliğinin teorik formülasyonunu “kurduğu düşünsel çerçeveyi sosyoloji biliminde, özellikle Durkheim’in sosyoloji anlayışında” (Lewis,1991:230) bulması bu durumun örneklerindedir. Lewis bu döneme yönelik saptamasında, toplumsal yaşamda etkili olan sosyolojik ekollerin sosyoloji bilimini bir vahiy kudretinde görerek siyaset, toplum, ahlak ve hatta dinsel sorunların ancak onun sayesinde çözülebileceğine yönelik bir inanç taşıdığını ifade etmektedir.

Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası

Pozitif düşünceden yola çıkan Jöntürkler arasındaki bir grup aydının Batılılaşma politikalarının yaşam alanı bulmasının pozitivist felsefe ve sosyolojinin yardımıyla olabileceği, devletin kurtarılabilmesi ve toplumun Batı toplumlarının seviyesine ulaşabileceği inancı Osmanlı’da akademi öncesinde ve sosyoloji alanında atılan ilk adımların temelini oluşturmaktadır (Akça, 2013). Sosyoloji biliminin Osmanlı toplumundaki akademi öncesi geçmişinin en önemli kilometre taşı Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası olmuştur. Bu mecmua (dergi) sosyal bilimleri kucaklayan, yazarlarının da sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında uzmanlaştığı bir bilgi topluluğunu

simgelemektedir. İktisad, siyaset, felsefe ve sosyoloji alanında, dönemin önemli aydınları tarafından kaleme alınan yazılar, dergi aracılığıyla yaşadıkları toplumun bunalımlarına duyarlı ve devletin geleceğinden kaygılı geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır.

Ahmed Şuayb, Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve Mehmet Cavid Bey’in kurucuları arasında olduğu dergi onbeş günlük periyodlarla yayınlanarak okuyucularıyla buluşmuştur. Dergi “14 Mart 1911 tarihine kadar toplam 6 cilt ve 27 sayı olarak basılmıştır. Derginin 18 ve 21. sayıları birlikte basıldığı” (Erdoğan, 2014:74) için derginin toplam olarak 24 sayı yayımlandığını söylemek olanaklıdır.

II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte yayıncılık alanında yaşanan özgür ortamın çok sayıdaki ürününden biri Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası olmuştur. 28 Aralık 1908 yılında ilk sayısını yayınlayan “Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası ülkemizde sosyoloji adını ilk kez dillendiren” (Akpolat, 2008:133) dergi olarak tanımlanmaktadır. Korlaelçi (1986:223) derginin kurucularından Ahmed Şuayb’ın Edebiyat Fakültesi’nde “İlm-i Cemiyet” Hukuk Fakültesi’nde “Hukuk-u İdare” dersleri verdiğini, Rıza Tevfik’in felsefeci, önemli yazarlardan Salih Zeki’nin matematikçi olduğunu vurgulayarak, yazı ailesinde bulunan bu saygın isimler dikkate alındığında, pozitivistimin ülkemizde yayılmasında nasıl bir rol oynadıklarının kendiliğinden ortaya çıkacağını belirtmektedir. Korlaelçi’nin bu listesine derginin kurucuları arasında yer alan Mehmet Cavid Bey’in eğitimci, iktisatçı, siyasetçi kimliğini de eklemek gerekir.

Mehmet Cavid Bey, ülkemizin düşün yaşamında hakkında pek az çalışma yapılmış isimlerden biri olarak karşımızda durmaktadır. “Toplumumuzda Yahudilere karşı oluşturulan peşin hüküm sebebiyle, araştırmacıların pek fazla ilgisini çekmemiş, hak ettiği ilgiyi liberalizmin yükselmesiyle görmeye başlamıştır” (Tuncer, 2006:5). 1875’de Selanik’te dünyaya gelen ilk, orta öğrenimini burada tamamlayan, 1896 yılında İdadi-i Mülki ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane’den mezun olarak öğrenim sürecini İstanbul’da tamamlayan Mehmet Cavid Bey çeşitli görevler sonrasında 1899’da Darulmuallim Aliye’de iktisad ve maliye dersleri vermiş, bazı nedenlerden dolayı görevlerinden ayrılarak Selanik’e geri dönmüştür. Polat (2024)’ın belirttiğine göre Cavid Bey, Selanik’te yaşadığı bu dönemde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin örgütlenmesinde çeşitli çalışmalar yapmanın yanında Selanik Mason Locası içerisinde çeşitli etkinlikler gerçekleştirmiştir. 1907 yılında Cemiyetin İttihat ve Terakki Partisiyle birleşmesi Cavid Bey’i tekrar İstanbul’a getirmiş, 1908 yılında ikinci Meşrutiyet ile birlikte Selanik Mebusluğuna seçilmiştir. İki dönem Selanik Mebusluğu sonrası, Balkan Savaşı’nda

Selanik kentinin kaybedilmesi sonrasında 1914-1918 yılları arasında Kal'a-i Sultani Sancağı (Çanakkale) mebusu olarak parlamento üyesi olmuştur. Osmanlı'nın son döneminde Maliye Nazırlığı görevinde de bulunan Mehmet Cavid Bey'in dikkat çekici siyasal ve sosyal yaşamı, Ankara Harp Divanı'nın 26.08.1926 tarihli kararının uygulanmasıyla gerçekleştirilen idam ile son bulmuştur.

II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde "Sabah" ve "Tanin" gibi gazetelerde makaleler yayınlayan Mehmet Cavid Bey, Selanik'ten mebus seçildiği yıl Ahmed Şuayb ve Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Beyler ile birlikte Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuasını yayın hayatına sokmuştur. Derginin müdürlüğü görevini üstlenmenin yanında, ilk beş sayıda ikişer makale ile derginin sayfalarında yer almıştır. Mehmet Cavid Bey'in ilk beş sayıdaki on makalesinin başlıkları şöyledir: "Kanun-u Esasimizin Maliye Kanunu Hakkındaki Mevaddı", "Müessesat-ı Nafiamız-Rumali Şimendiferleri" (1.sayı). "Ticaret Odaları", "Neşriyet ve Vakayi İktisadiye" (2.sayı). "Müsserat-ı Nafiamız-Selanik Manastır Demiryolu" (3.sayı). "Beyenilmel İhsaiyat Enstitüsü", "Neşriyet ve Vakayi İktisadiye-3" (4.sayı). "Bade-i İnkılap İstikrazlarımız", "Neşriyet ve Vakayi İktisadiye-4" (5.sayı). Derginin altıncı sayısında Cavid Bey'in herhangi bir yayını bulunmakla birlikte "Neşriyet ve Vakayi İktisadiye" başlıklı sıralı yazısının son bölümü yedinci sayının 399-413. sayfaları arasında yer almış, sekizinci sayıda ise "Duyun-u Umumiye-i Osmaniye" başlıklı makalesine yer verilmiştir. Dergide Mehmet Cavid Bey'e ait son makale 21. sayıda "Kavanin-i Maliye (Esbab-ı Mucib Layihası)" başlığı ve Maliye Nazırı Mehmed Cavid imzasıyla yayınlanmıştır. Doğan ve Alkan (2010:3) Mehmed Cavid'in 27 makalesinin dergide yer aldığını belirtmekle beraber, bunlardan 14'ü imzasıyla yayınlanmıştır. Diğer yazıların imzasız olduğu düşünülmektedir. 25 Haziran 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde Maliye Nazırlığı görevine getirilen Mehmet Cavid Bey, bu dönem yürüttüğü siyasal çalışmalarından dolayı dergiye yazı verememiş, sadece yayınlanan makaleleri takip etmekle yetinmiştir.

Mehmet Cavid Bey, Ahmed Şuayb ve Rıza Tevfik derginin yayınına yönelik birinci sayıda "Mukaddime ve Program" başlıklı on sayfadan oluşan ortak bir makaleye imza atmışlar, bu metinde yayın amaçlarını açıklamışlardır. Üç imzalı bu makalede, derginin yayınlanma gerekçesinin ülkede hissedilen önemli bir ihtiyacı karşılamak olduğunu belirterek, yayın çalışmaları sırasında birçok gazete ve dergiden kendilerine yönelik saldırıların söz konusu olduğunu belirtmişler, buna rağmen uzun zamandır hayal ettikleri bu dergiyi yayınladıklarını ifade etmişlerdir. "Milletin terbiye-i

iktisadiye ve içtimaiyesine ciddi suretle hizmet edebilecek bir mertebeye is'ad eylemeye bütün kuvvetimizle çalışacağız" (Erkul, 1990:131) diyerek, periyodik, bilimsel ve ciddi olarak tanımlanacak dergiyi okuyucusuyla buluşturmuşlardır. Ortak makalenin önemli noktalarından biri de sosyal bilimlere yönelik vurgusudur. Batılı tüm düşünürlerin, devlet adamlarının yenileşme ve reform hareketlerinde yol göstericilerinin sosyal bilimler olması gerektiğini, ülkenin düzeltilmesi ve devlet adamlarının yollarını bulabilmelerinin ancak sosyal bilimlerin birikiminden yararlanmakla mümkün olabileceği vurgusu yapılmaktadır. "Dergimiz sosyal ilimlerdeki üstatların verimli yayınlarını temel alarak bu ilimlerin bütün dallarına dair tafsilatlı makaleler yayınlacaktır"(İlyasoğlu,1983:2166).

Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nın yayın hayatına başlamasını sağlayan bir diğer önemli isim felsefeci Rıza Tevfik (Bölükbaşı)'tir. Mülkiye ve Tıbbiye eğitimi aldıktan sonra 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılan, 1908'de Edirne mebusu olarak Meclis-i Mebusan'da görev yapmaya başlayan Dr. Rıza Tevfik'in bir süre sonra yol arkadaşlarıyla arasının açıldığı görülmektedir. Yaşadığı fikri anlaşmazlıklar sonrasında 1911 yılına gelindiğinde Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na geçerek siyasal çalışmalarına devam etmiştir. Bütün bu siyasal dalgalanmaları, Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'na yazdığı yazılara engel olmamış, arada istisnalar olsa da 18. sayıya kadar, çeşitli felsefi yazılarını dergide yayınlamıştır.

Derginin birinci sayısında "Nüfus Meselesi ve Ehemmiyeti Siyasiye ve İctimaiyesi" başlıklı yazısına yer verilen Rıza Tevfik ikinci sayıda "Ahlakın Nüfusa Tesiri" başlıklı yeni bir yazı kaleme almıştır. Üçüncü ve dördüncü sayılarda birbirini tamamlayan ve "Tasnif-i Ulum-Bazı Mukaddematı Felsefiyye" başlığı ile yazdığı makalesi göze çarpmaktadır. İkinci cildin 5 ve 6 sayılarında İngiliz filozof ve ekonomist John Stuart Mill'in özgürlük anlayışını irdelediği görülmektedir. "Hürriyet-İngiliz Hakimi (Con Stuart Mill) Hürriyeti Nasıl Anlıyor" başlığını kullandığı ilk yazının devamını 6.sayıda sürdürerek "Hürriyet-İngiliz Hakim-i Meşhuru J. St. Mill Hürriyeti Nasıl Anlatıyor-II" başlığı ile yayınlamıştır. 7. Sayıda 354-368 sayfalar arasında yer alan makalesi İngiliz filozof ve sosyolog Herbert Spencer'in evrimci düşüncelerini konu almaktadır. "Hükümet ve Hürriyet Hakkında Spencer'in Felsefesi" başlığını verdiği yazı sonrasında sekizinci ve dokuzuncu sayılarda Rıza Tevfik'in yazısı bulunmamaktadır. 7. sayıda başladığı Spencer ile ilgili makalesini 10. sayıda devam ettirdiği görülmektedir. Yine onuncu sayıda "İngiltere'de Bir Amele Köyü" başlığı ile

ikinci bir makalesi dergide yer bulmuştur. 13, 14. ve 18. sayılarda Spencer konusunda yazmaya devam eden Rıza Tevfik'in 16. sayıda yayınlanan "Hukuk-u Esasiyeye Medhal" başlıklı makalesinde "Edirne Mebusu Dr." ünvanını kullandığı görülmektedir. Derginin yayın süresi içinde yer alan makalelerinde sadece ismini kullanmıştır.

Ülkemizde ilk felsefe ders kitabının yazarı olan, okullarda felsefe dersleri veren ve "feylesof" lakabını kendine yakıştıran Rıza Tevfik'in milli mücadele hareketine muhalif kalması, Damat Ferit Paşa ile yakınlığı ve Sevr Antlaşmasına imza atan isimler arasında bulunması dramatik bir siyasal sonuç ile yüzleşmesine neden olmuştur.

Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nın yayın hayatına başlamasında etkili olan ve dergide en fazla makalesi yayınlanan isim Ahmed Şuayb'tır. 1896-1901 yılları arasında faaliyet gösteren Edebiyat-ı Cedide topluluğu içinde eleştirmen olarak çeşitli edebi ürünler ortaya koyan Şuayb, 1876 yılında İstanbul'da mütevazı bir memur olan Salih Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelmiş, küçük yaşta babasını yitirmiş, annesiyle büyümüştür. Fatih rüştiyesi sonrasında Vefa İdadisi'nde orta öğrenimini tamamlamış, Mekteb-i Hukuk (Hukuk Fakültesi)'ü bitirdikten sonra bir süre öğretmenlik yapmış ve sonrasında yükseköğrenim gördüğü bölüme "Muallim Muavini" olarak girmiş, "İdare hukuku" ve "Devletler hukuku" dersleri vermiştir. Bu görevi sırasında İstanbul Maarif Müdürlüğü görevini de yürüten Ahmed Şuayb, sonrasında Divan-ı Muhasebat Müddeümumiliğine getirilmiş, 1908 'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Maarif Meclisi üyeliği yapmanın yanı sıra Sayıştay savcılıklarında bulunmuştur. Kısa bir ömür süren Şuayb, 34 yaşındayken 2 Aralık 1910 tarihinde apandisit kaynaklı (Ercilasun, 1990:143) rahatsızlığı nedeniyle yaşama veda etmiştir.

Yayınlanmasında büyük emeği olan Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nın yayın hayatında bulunduğu bir sırada yaşama veda eden Ahmed Şuayb son yazıları 19. sayıda yer almıştır. 20. sayıya kadar Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nın sayıları incelendiğinde Şuayb'ın sadece 8 ve 13 sayılarda birer makalesinin yayınlandığı görülmektedir. Derginin ilk sayısında çıkış amacını anlatan üç ortak imzalı yazı ayrı tutulacak olursa, 8 ve 13. sayılar hariç diğer tüm sayılarda Ahmed Şuayb ikişer makale ile okuyucularına seslenmiştir. Doğan ve Alkan (2010:3) Ahmed Şuayb'ın toplam 38 makalesinin dergide yayınlandığını ifade etmekle beraber, tespitimiz 37 makalenin yayınlandığı şeklindedir. Bu yayınlar arasında dikkat çeken noktalardan birisi bazı konuların birbirini tamamlayan bir bütünlük içinde bölüm

bölüm yayınlanması ve numaralandırılmasıdır. Örneğin ikinci sayıdan itibaren yayınlanmaya başlanan "Fransa İhtilal-i Kebiri" başlıklı süreli yazı 19. sayıya kadar, onsekiz ayrı bölüm olarak sürmüş, son yazı "Fransa İhtilal-i Kebiri (18)" başlığı ile yayınlanmıştır. Bir başka örnek sekiz sayı süren "Rusya" başlıklı yazıdır. 11. sayıdan itibaren yayınlanmaya başlanan yazının son başlığı derginin 19. sayısında yer almıştır.

En verimli döneminde yaşama veda eden Ahmed Şuayb'ın, Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nda yayınlanan yazılarının başlıkları ve yayımlandıkları sayılar şu şekildedir; "20. Asırda Tarih", "Devlet ve Cemiyet", (1. sayı). "Hürriyet(i) Mezhebi(ye)-İslamiyet ve Katolik Kilisesi (I)", "Fransa İhtilal-i Kebiri (2)" (2. sayı). "Hürriyet Mezhebi (II)", "Fransa İhtilal-i Kebiri (3)" (3. sayı). "Hürriyet Mezhebi (III) Hilafet ve Saltanat", "Fransa İhtilal-i Kebiri (4)" (4. sayı). "Avamil-i İctimaiye (Irk nazariyesi)", "Fransa İhtilal-i Kebiri (5)" (5. sayı). "Avamil-i İctimaiye (II) (Te'siratı muhitiyye)", "Fransa İhtilal-i Kebiri (6) (Kısm-ı Sari)" (6. sayı). "Avamil-i İctimaiye (III)", "Fransa İhtilal-i Kebiri (7)" (7. sayı). "Fransa İhtilal-i Kebiri (8)" (8. sayı). "İkinci Filib (1559-1598) Ahlafı-I", "Fransa İhtilal-i Kebiri (9)" (9. sayı). "İkinci Filib (1598-1665)", "Fransa İhtilal-i Kebiri" (10. sayı). "Rusya (Tetebbuat-ı Muhitiye ve Ma'sheriye)", "Fransa İhtilal-i Kebiri (10)" (11. sayı). "Rusya", "Fransa İhtilal-i Kebiri (11)" (12. sayı). "Fransa İhtilal-i Kebiri (12)" (13. sayı). "Rusya (III)", "Fransa İhtilal-i Kebiri (13)" (14. sayı). "Rusya", "Fransa İhtilal-i Kebiri (14)" (15. sayı). "Rusya", "Fransa İhtilal-i Kebiri (15)" (16. sayı). "Rusya", "Fransa İhtilal-i Kebiri (16)" (17. sayı). "Rusya", "Fransa İhtilal-i Kebiri (17)" (18. sayı). "Rusya", "Fransa İhtilal-i Kebiri (18)" (19. sayı). 19. sayıda yayınlanan yazıları sonrası Ahmed Şuayb'ın beklenmedik bir şekilde genç yaşta yaşama veda etmesinin ardından, Asaf Nef'i tarafından 20. sayıda "Ahmed Şuayb" başlıklı bir anma yazısına yer verilmiştir.

Daha önce de vurguladığımız gibi, Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nda yazan isimler tekamül, (evrim) perspektifinden yorumlarla okuyucularına seslenmişlerdir. Derginin birinci sayısında "Devlet ve Cemiyet" başlıklı yazısında Ahmed Şuayb, değişim sürecini değerlendirirken bütün varlıkların evrimini belirleyen kanunların toplumsal kurumları da şekillendirdiğini ifade ederek, evrimin birden bire olmadığını, nesiller boyu süren farklılaşmaların ürünü olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. O'na göre "evrim genel kural devrim istisnadır" (İlyasoğlu, 1983:2167).

Kurucuları arasında bulunmasa da derginin önemli yazarlarından biri Bedii Nuri'dir. "II. Meşrutiyet döneminin önemli düşün adamlarından" (Keskin, 2010:185) biri olan

Bedi Nuri Mülkiye mezunu, Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumca konuşup yazabilen, aydın bir kişiliktir. Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nda ilk yazısını 5. sayıda "Hikmeti İctimaiye (Tarihi Hudus ve Neşaatı)" başlığı ile yayınlamıştır. İkinci yazısı "Kabilyet-i İctimaiye (Hakkında Bir Fikri Umunu)" başlığı ile 7. sayıda yer almıştır. 9. sayıda "Hayat-ı İctimaiye (Cemiyet Ne Demektir)" başlığıyla yazmaya başladığı konuyu seri yazı haline getirerek, 12. ve 13. sayılarda sürdürmüştür. 16. sayıda "Ferdiyyun ve Fezvaviyyun", 18. sayıda "Tekessür-i Nüfus Meselesi" başlıklı yazısını yayınlamıştır. Derginin önemli yazarlarından ve kurucularından olan Ahmed Şuayb'ın beklenmedik ölümü sonrasında 20 ve 21. sayılarda ikişer makalesi okuyucusuyla buluşmuştur. "Mebahis-i Ahlakiyye", "Tahavvülat-ı Fikriyye" (Sayı 20), "Ulum-u İctimaiye" ve "Tahavvülat-ı Fikriyye" (Sayı 21). Bedi Nuri'nin dergide yer alan son üç makalesi "Mebahis-i Ahlakiyye" (sayı 22), "İktisad-ı Riyazi" (sayı 23), "İktisad-ı Riyazi (II)" (sayı 24).

Bedi Nuri'nin 7. sayıda yer alan "Kabilyet-i İctimaiye (Hakkında Bir Fikri Umunu)" başlıklı ikinci makalesinde "toplum" konusundaki düşüncelerini açıklarken, Rene Worms'un organizmacı sosyolojisinden etkilenmiş, toplumsal yapıyı ampirik olarak çözümleme çabasında olmuştur. "Eğer cemiyete uzviyeti icra eder, içtimai hayatla uzvî hayat arasında sıkı bir ortaklık görürsek içtimai gerçeğin gözümüzde doğrulanması kolaylaşacaktır" (İlyasoğlu, 1983:2167). Bu nedenle sosyoloji biliminin öğretiminde çoğu organisizm mesleği uzviyeti toplumun temeli saymaktadır.

Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nın yayın hayatında bulunduğu sürede yirmiiki yazarın yazılarına sayfalarını açtığı görülmektedir. İkinci Meşrutiyet'in başında yeni bir yazar grubunca kurulan "Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye" dergisi Türkiye'de ilk defa tam anlamıyla felsefi denecek bir hareket meydana getirmiştir (Ülken, 1992:159). Birinci sayısında "Umur-u İdare ve Tahriyye" adresi olarak Hilal Matbaası görülmekle beraber, daha sonraki sayıları İstanbul'da Tanin Matbaası'nda basılan, özellikle ilk sayılarında iktisat-maliye konuları ağırlıklı olmakla beraber felsefi ve sosyal içerikli yazıların yer aldığı derginin 10 kuruşa satıldığı bilinmektedir. Toprak (1985:130), derginin normal bir kitap boyutunda 16x25 cm ebatlarında tek sütun üzerine 144 sayfadan ibaret olduğunu, her ayın birinci günü yayımlandığını belirtmektedir. Gerek dergideki yazılar gerek dergi yazarlarının kendi yayınları "derginin ve çevresinin ilk dönemlerinde pozitivistik daha sonra giderek temelde Spencerci bir evrimcilik anlayışına yakın olduklarını" (İlyasoğlu, 1983:2166) göstermektedir. Erkul

(1990:143) Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası içinde yer alan yazıları içerik olarak inceledikten sonra, bazı yazıların sosyoloji ağırlıklı olduğunu belirleyerek, bu yazıları başlıklar halinde, diğer yazılardan ayırtmıştır. Türkiye'de sosyoloji biliminin tarihsel seyri açısından bu son derece önemlidir. Sosyoloji bilimini yeni yeni tanımaya başlayan bir toplumda, üstelik bir kurtuluş umudu olarak sosyolojiye tutunulmaya başlandığı bu ilk dönemlerde yayınlanan yazılar, bugün yüzyılı aşan sosyolojik yolculuğun ilk adımları olması açısından son derece önemlidir. Ahmed Şuayb'ın yazdığı "Devlet ve Cemiyet", "Avamil-i İctimaiye", onsekiz sayı devam eden "Fransız İhtilal-i Kebiri" başlıklı yazı dizisi, "Hürriyet Mezhebi" ve "Rusya" başlıklı yazıları bu çerçevede sınıflandırılan makalelerdir. Bedi Nuri'nin kaleme aldığı "Ulumu-u İctimaiye", "Hikmet-i İctimaiye", "Hayat-ı İctimaiye", "Kabilyet-i İctimaiye", "Ferdiyyun ve Fezvaviyyun (Bireycilik ve Anarşizm)" başlıklı makaleler sosyolojik içeriklidir. Rıza Tevfik'in imzasıyla yayınlanan, "Hükümet ve Hürriyet Hakkında Spencer'in Felsefesi", "J.S. Mill Hürriyeti Nasıl Anlıyor?", "Ahlakın Nüfusa Tesiri", "Nüfus Meselesi ve Ehemmiyeti Siyasesi ve İctimaiyesi", "İngiltere'de Bir Amele Köyü" makaleler sosyoloji literatürünün önemli parçalarıdır. Bu çatının altına, Satı Bey'in "Uzviyetler ve Cemiyetler", Asaf Nef'i tarafından yazılan "Demokrasi ve Sosyalizm" ile "Mücadele-i Hayatiye ve Tekamül-ü Cemiyet" makaleleri, Salih Zeki ve eşi Halide Salih (Edip Adıvar) 'in derginin birinci sayısında yazdıkları A. Comte'un "Felsefi Müsbete, Hayatı ve Eserleri" adlı makaleleri sosyoloji literatürüne dahil edeceğimiz ilk örneklerdir.

Yayın hayatında bulunduğu süre zarfında üstte belirttiğimiz Mehmed Cavit Bey, Rıza Tevfik, Ahmet Şuayb, Bedi Nuri'nin dışında şu isimlerin yazıları da derginin sayfalarında yer bulmuştur. Satı El Husri (Satı Bey), Ahmed Muhtar, Salih Zeki, Faik Nüzhet, Dr. Edhem, Asaf Nefi, İbnülhakkı Lütfi, Aynizade Hasan Tahsin, Ali Kami, M. Zühdü, Menemenlizade Ahmed Muvaffak, Nazım Ragıp.

Dönemin önemli aydın ve yazarlarının yazılarına yer veren, fikir dergisi kimliğiyle, her ayın ilk günü basılıp dağıtılan derginin basımında gecikmeler olmuşsa da yayın hayatına hiç ara vermediği görülmektedir. Derginin yayınlanmış sayıları Sivas Ziyabey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Sonuç

"Osmanlı içine düştüğü, askeri, siyasi, sosyo-ekonomik bunalımlardan nasıl kurtulabilir?" sorusuna, yönünü batı modernizmine dönerek arayan Osmanlı aydınlarının ortak özelliği, batı toplumlarında yaşanan değişime kayıtsız

kalmamaları hatta değişimi yakından ve kaynağından izleyebilmeleridir. Fransız İhtilali ve Sanayi devriminin yarattığı modern dünyadaki toplumsal değişime bağlı olumlu/olumsuz süreçlerin ilham verdiği sosyolojinin, genç bir bilim olarak batı toplumlarının yararlarına merhem olması, Osmanlı'nın da yararlarını iyileştireceği inancının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Aydınlar, bürokrasi ve elit çevrelerde hızla yayılan ve kabul gören bu düşüncenin eksik yanı, batı ve doğu toplumlarını ayırıştırarak karakteristik özelliklerdir. Batının bilgi birikimi, bu birikimin felsefeyle güçlendirilmesi ve donatılması, Rönesans, reform hareketleri sonrası ortaya çıkan teknolojik ilerlemeler ve oluşan değerlerin toplumsal yapılarda olumlu karşılık bulması vb. pek çok öge, batı ve doğu arasındaki uçurumu giderek arttırmıştır. Dolayısıyla batılı bir anlayışla hazırlanan reçetelerin doğulu bir toplumun iyileşmesine yeterli olamayacağı anlaşılmıştır. Çare aranan hastalığın çok ileri aşamalara ulaşmış olması da gözden uzak tutulmaması gereken önemli bir noktadır. Batılı reçeteler Osmanlı'nın toplumsal sorunlarını çözememiş, yıkımı engelleyememiş olabilir fakat yönünü batıya dönmüş yeni bir devlet yapısının oluşmasına ve bu devletin yön bulmasına büyük katkılar sağlamıştır.

“Akademi öncesi” olarak tanımlayabileceğimiz, sosyoloji biliminin Darülfünun'da kürsü olarak yer bulmasının (1914) öncesinde, birçok aydın kaynağından izledikleri sosyolojik gelişmeleri gazete, dergi ve kitaplar aracılığıyla toplumumuza anlatmayı başarmışlardır. Kısıtlı çeviriler, yorumlar, batı literatürünün önemli isimlerinin toplumsal yapı üzerine görüşleri, analizleri dönemin koşulları içinde bilimin sistematik ve yönetsel bütünlüğü dikkate alınarak değerlendirilemezse de, günümüze ulaşan güçlü bir yapının temellerini oluşturmuştur.

Özellikle Meşrutiyet rejiminin görece yarattığı özgürlük ortamı, II. Meşrutiyet'le yazılı basın alanında ortaya çıkan atılımlar, yeni gazete ve dergiler sürecin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Osmanlı Devletinin son döneminde ortaya çıkan ve seçkin isimleri bir araya getiren *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*'da dönemin koşulları içinde misyonunu fazlasıyla yerine getirmiştir. Tarihin tozlu sayfaları arasında kalan derginin genç bilim insanlarına yeniden hatırlatılması amacını güden bu çalışma, umarım yakın gelecekte daha derin analizler içeren araştırmalara ilham kaynağı olacaktır.

Extended Summary

As one of the most notable empires of world history, the Ottoman Empire entered a period of rapid collapse, especially in the second half of the 18th century, and

defeats in the military field, losses of territory, socioeconomic crises, and political problems gave rise to substantial consequences in all areas of life in society.

With the goal of keeping up with the change experienced in Western states, the Ottoman Government under the rule of Selim III turned its face to the West and made a set of arrangements in various institutions of the societal structure, especially the military. Although the desire for change in government was usually in conflict with the traditional structure of society and failed to reach the expected outcomes, Tanzimat Fermanı [Imperial Edict of Reorganization], as well as the First and Second Constitutional Monarchy periods, had significant effects on social life. Overcoming the long-lasting censorship practices imposed upon the printed press via certain methods, and especially the liberal environment created by the Second Constitutional Monarchy in the field of printed press, allowed the publication of several magazines and newspapers. One of these publications was “*Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*” [Economic and Social Sciences Magazine], which took its place in history as the first social sciences magazine reaching readers in Turkish society.

It is known that the Magazine, which reached its readers with its first issue released on 28 December 1908, was published by three prominent intellectuals of the period. Member of Parliament and Minister of Finance Mehmet Cavid Bey, who emerged fast after the Second Constitutional Monarchy with his identity as an educator, economist, and politician, was not only the founder of the Magazine, but he also assumed the position of its editor-in-chief. However, as emphasized in this article, perhaps due to his intensive political work, he contributed to the first five issues of the Magazine with two articles in each issue, wrote for the Magazine very rarely after that point, and published his last article in the 21st issue with the signature “Minister of Finance Mehmet Cavid”. Nevertheless, it is believed that the unsigned articles published in the Magazine also belonged to Mehmet Cavid Bey. The second prominent figure among the founders of the Magazine was Ahmed Şuayb. Şuayb, who taught “Sociology” at the Faculty of Letters and “Administrative Law” at the Faculty of Law, is known to be among the intellectuals who shaped the science of sociology in Turkish society after the Second Constitutional Monarchy. Dying at the young age of 34, Ahmed Şuayb was productive in his works, and he was considered to be a member of the Organist school like Bedii Nuri and Satı Bey, who also wrote for the Magazine. Because he died while the Magazine was still being

published, the last two articles of Ahmed Şuayb were included in the 19th issue of the Magazine. Philosopher Rıza Tevfik (Bölükbaşı) was the third person among the founders of the Magazine. Dr. Rıza Tevfik, who studied at Civil Service and Medical Departments, became a member of İttihat ve Terakki Cemiyeti [Committee of Union and Progress] in 1907 and started to serve as a deputy in the first parliament in the Ottoman Empire named Meclis-i Mebusan [Chamber of Deputies] in 1908, later fell out with his colleagues and moved to Hürriyet ve İtilâf Fırkası [Freedom and Alliance Party] in 1911. All these fluctuations in his political life did not prevent the publication of his articles in the Magazine, and he continued to publish his philosophical pieces up to the 18th issue with some occasional exceptions.

Several prominent figures released their articles in the Magazine, which was periodically published from its first issue on 28 December 1908 until April 1911, when its last issue was published. In addition to Mehmet Cavid Bey, Ahmed Şuayb, and Rıza Tevfik, intellectuals and writers of the period such as Salih Zeki, Bedii Nuri, Ahmet Muhtar, Faik Nüzhet, and Halide Salih (Adivar) published various articles in the Magazine, and they not only contributed to the development of the social sciences in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey but also played an effective role in the prevalence of positivism in the country.

Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası met its writers after its publication at Tanin Printing House in Istanbul. The Magazine, which included various developments in and outside the Ottoman borders, especially in Western societies, in various fields depending on the areas of expertise of its writers, including economics, sociology, philosophy, politics, and culture, was published and distributed in book dimensions (16x25) and with 144 single-column pages. It kept up with its publishing period throughout its lifespan and demonstrated its rigor in this matter, and it contributed to the perception of the scientific developments and social issues in its period.

Arguments suggesting that Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası disappeared from the world of press without a permanent trace or a noteworthy intellectual heritage after its publication for a period longer than two years need to be considered subjective assessments. The meaning and significance of this issue, which has remained unstudied for a long period, constantly pave the way for new research as new studies continue to be conducted, and attract increasingly more attention from scientific circles.

Kaynaklar

- Akça, Ü. (2013). *Sosyolojinin Türkiye'ye Girişi: Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Akça, Ü. (2015). Türk Sosyolojisinde Organizmacı ve Evrimci Akım. *Sosyoloji Konferansları No:52* (2). Ss: 57- 78.
- Akpolat, Y. (2008). Ahmed Şuayb. *Türkiye'de Sosyoloji-I, İsimler-Eserler*. (Der: M.Ç. Özdemir). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Akşin, S. (1997). "Siyasal Tarih (1789-1908)". *Türkiye Tarihi-III: Osmanlı Devleti 1600-1908*, İstanbul: Cem Yayınları.
- Aykaç, Z. (2021). Cumhuriyetin Devraldığı Siyasal Miras: II. Meşrutiyet. *Atatürk Oniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı 71. Ss: 635-652.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınlan.
- Çığ, Ü. (2007). 19. Yüzyılda Osmanlı'da Gazetecilik Hareketleri: Takvim-i Vekayi'den Vilayet ve Özel Girişim Gazetelerine. *Türkiye'de Yerel Basın*. (Ed. S. Gezgin) İstanbul: İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları.
- Doğan, A., Alkan, H. (2010). *Osmanlı Liberal Düşüncesi: Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası: Seçkin Bir Devlet Anlayışının Temelleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Oniversitesi.
- Ercilasun, B. (1990). *Ahmed Şuayb. Büyük Türk Klasikleri*. C-10. İstanbul.
- Erdoğan, A. (2014). Meşrutiyet'in Evrimci Dergisi: *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. S.3(28). Ss: 73-91.
- Ergun, D. (1979). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*. 3. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Erkul, A. (1990). *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı:13. Ss: 135-156.
- Eryaman, A. (2020). 1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi mi? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda "Matbuat Hürriyeti" Tartışmaları (1909-1914). *OTAM Ankara Oniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı:48. Ss: 43-64.
- İlyasoğlu, A. (1983). *Türkiye'de Sosyolojinin Gelişmesi ve Sosyoloji Araştırmaları. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt:8. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2001). *Türk Sosyoloji Tarihine Giriş-Ön Koşullar*. 1. Cilt. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Karakaş, M. (2013). *100. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*. TYB Akademi. Yıl:3. S:9. Ss: 7-9.
- Karta, N. (2014). III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler. *İğdır Oniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:6. Ss: 21-50.

- Keskin, E. N. (2010). Yönetim Olgusu Üzerine 1909 Tarihli Bir Makale: Sosyal Bilimler ve Yönetim Bilimi. *Memleket Siyaset Yönetim*. Cilt:5 (12). Ss:181-200.
- Koloğlu, O. (2010). Osmanlı Dönemi Basının İçeriği, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Kongar, E. (1982). Türk Toplum Bilimcileri-1, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korlaelçi, M. (1986). Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kızıltan, Y. (2006). I. Meşrutiyet'in İlanı ve ilk Osmanlı Meclis-i Mebusanı. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt:26 (1). Ss: 251-272.
- Lewis, B. (1991). Modern Türkiye'nin Doğuşu. (Çev: M. Kırıralı). 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mardin, Ş. (1994). Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2024). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. 50 baskı. İstanbul: Kronik Kitap.
- Polat, G. (2024). Mehmet Cavit Bey (1875-1926). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-cavid-bey-1875-1926/?pdf=3917> Erişim: 07/07/2024 tarihinde:
- Tanör, B. (2008). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri. 17. Bası. İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları.
- Toprak, Z. (1985). II. Meşrutiyette Fikir Dergileri. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. Cilt:1. İstanbul: İletişim Yayınları. Ss: 126-132.
- Tuncer, P. (2006). İttihatçı Cavit Bey (Liberal Mazlum). Liberal Düşünce Dergisi. Sayı:34. Ss: 5-22.
- Ülken, H. Z. (1992). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. 3. Baskı. İstanbul: Ülken Yayınları.

La Langue Française en Irak : Étude de la Relation entre Formation Universitaire et Activités Sociales (Le Cas de l'Université de Bagdad)

Noor Al-Shams^{1,a,*} Zina Hussein^{2,b} Sidad Anwar Mohammed^{3,c}

¹ Department of French, College of Languages, University of Baghdad, Baghdad, Iraq

² Department of French, College of Languages, University of Baghdad, Baghdad, Iraq

³ Department of French, College of Languages, University of Baghdad, Baghdad, Iraq

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 21/09/2024

Accepted: 02/12/2024

RÉSUMÉ

La francophonie en Irak est présente surtout dans le domaine éducatif. Elle constitue une seconde langue étrangère enseignée dans les lycées irakiens et dans les départements de français des Universités irakiennes. Il existe également quelques espaces d'activités professionnelles où on utilise le français.

Objectifs : Cet article étudie le rapport entre l'enseignement/apprentissage du français en Irak et la pratique de cette langue dans les institutions irakiennes publiques et privées, liées à l'éducation et à la culture, certains ministères (les affaires étrangères, la culture, la justice...), et l'IFI (Institut français d'Irak).

Méthodes : Cet article s'inscrit dans le cadre d'une étude sociodidactique qui évalue la relation entre enseignement et contexte social. Nous avons mené une étude auprès d'un échantillon de diplômés de français en les interrogeant sur leur parcours de français et leurs activités sociales et professionnelles en langue française depuis la fin de leurs études. L'article est divisé en deux parties principales : la première dresse un état des lieux du département de français en termes d'histoire, de personnel enseignant, de flux des étudiants, de curricula et de manuels utilisés dans l'enseignement. La seconde présente les résultats d'une étude menée sous forme d'entretiens avec d'anciens étudiants du département.

Résultats : Cette étude montre que ce que l'étudiant acquiert au cours des années d'études constitue la base sur laquelle il s'appuie pour élargir et développer ses capacités en français. Ce que l'Université procure en termes de contexte pédagogique lui confère des compétences suffisantes le rendant capable d'agir de façon réaliste dans les situations sociales.

Conclusions : Les informations que nous avons collectées auprès de l'échantillon interrogé permettent d'envisager certaines évolutions des cours de français en s'intéressant davantage aux situations d'utilisation du français dont elles témoignent : communication orale et écrite, et francophonie, par exemple.

Mots-Clés: FLE; université de Bagdad; sociodidactique; étude de terrain; enseignement/ apprentissage.

Irak'ta Fransız Dili: Üniversite Eğitimi ile Sosyal Faaliyetler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Bağdat Üniversitesi Örneği)

Süreç

Geliş: 21/09/2024

Kabul: 02/12/2024

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

ÖZ

Irak'ta Fransızca konuşan dünya, özellikle eğitim alanında önemli bir yer tutmaktadır. Irak liselerinde ve üniversitelerinde Fransızca bölümlerinde ikinci yabancı dil olarak öğretilmektedir. Bu sayede, Fransızca sadece eğitim kurumlarında değil, aynı zamanda bazı mesleki alanlarda da kullanılmaktadır.

Amaçlar: Bu makale, Irak'ta Fransızca öğretimi/öğrenimi ile bu dilin eğitim ve kültür, belirli bakanlıklar (dışişleri, kültür, adalet...) ve IFI (Irak Fransız Enstitüsü) ile bağlantılı kamu ve özel Irak kurumlarında uygulanması arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Yöntemler: Bu makale, öğretim ile sosyal bağlam arasındaki ilişkiyi değerlendiren sosyodidaktik bir çalışmanın parçasıdır. Fransız mezunlardan oluşan bir örnekleme, eğitimlerinin bitiminden bu yana Fransızca deneyimleri ve Fransızca'daki sosyal ve mesleki faaliyetleri hakkında sorular sorarak bir çalışma yaptık. Makale iki ana bölüme ayrılıyor: İlki, Fransızca Bölümü'nün bir envanterini kapsıyor: tarih, öğretim kadrosu, öğrenci akışı, öğretim programları ve öğretimde kullanılan ders kitapları açısından, ikincisi ise bölümün eski öğrencileriyle röportaj şeklinde yapılan bir çalışmanın sonuçlarını sunuyor.

Sonuçlar: Bu çalışma, öğrencinin öğrenim gördüğü yıllar boyunca edindiği bilgilerin, onun Fransızca yeteneklerini genişletmek ve geliştirmek için güvendiği temeli oluşturduğunu göstermektedir. Üniversitenin eğitim bağlamı açısından sağladığı şeyler, ona sosyal durumlarda gerçekçi davranabilmesini sağlayacak yeterli becerileri kazandırır.

Sonuçlar: Görüşülen örneklemeden topladığımız bilgiler, Fransızca kurslarındaki belirli gelişmeleri, Fransızcanın gösterdiği kullanım durumlarına daha fazla odaklanarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır: sözlü ve yazılı iletişim ve Frankofoni.

Anahtar Kelimeler: YDF (Yabancı Dil Olarak Fransızca); Bağdat Üniversitesi; sosyodidaktik; saha çalışması; Öğretme/Öğrenme.

How to Cite: Al-Shams, N, Hussein, Z, Mohammed, SA, MA, (2024). La Langue Française en Irak : Étude de la Relation entre Formation Universitaire et Activités Sociales (Le Cas de l'Université de Bagdad), *CUJOSS*, 48(2): 225-237

Introduction

Le français est une des langues étrangères apprises et enseignées en Irak tout comme l'anglais, l'espagnol, l'allemand, le russe, le persan (farsi) ou le turc. Le français est intégré dans le système éducatif irakien comme seconde langue étrangère dès les années soixante-dix du siècle dernier « L'enseignement du français apparaît dans le système éducatif irakien dès 1969 » (Allassaf, 2016, 133). Il s'agit d'abord d'un essai qui ne tardera pas à se répandre dans tout l'Irak. Aujourd'hui, un nombre significatif d'étudiants apprend le français en Irak.

Dans cette étude, nous traiterons de l'enseignement du français à l'Université de Bagdad et de ses rapports aux pratiques sociales. Nous tenterons de répondre à la question : dans quelle mesure existe-t-il une relation entre le français enseigné et les pratiques de cette langue dans la société irakienne ? L'importance de cette étude réside dans le fait qu'elle aborde un sujet très important, celui de la relation entre la formation universitaire et le monde professionnel, plus précisément celui du lieu de travail du diplômé après ses études universitaires. Qu'a apporté l'enseignement universitaire, ici l'enseignement de la langue française, dans l'exercice de la fonction du diplômé ? Nous analyserons le rôle de l'Université de Bagdad dans la préparation des cadres humains professionnels dotés de compétence linguistique en français.

En adoptant une méthodologie descriptive et analytique, cette étude s'inscrit dans une approche sociodidactique qui se situe au croisement de la didactique des langues et de la sociolinguistique. Cortier (2007,110) définit cette approche ainsi :

Une didactique articulée à la variété des contextes dans leurs aspects politiques, institutionnels, socioculturels et sociolinguistiques d'une part, mais aussi à la variété et la variation langagière, linguistique et sociale, interlectale et interdialectale, d'autre part, et pour laquelle sociolinguistique scolaire et didactique du plurilinguisme sont deux champs qu'il est absolument nécessaire de convoquer concomitamment, pour l'élaboration de politiques linguistiques et éducatives cohérentes.

La sociodidactique étudie en particulier « l'apprentissage des langues comme une modalité d'appropriation non dissociée des acquisitions en contexte social et des contextes sociolinguistiques »

(Blanchet et Chardenet, 2011, 463) ; c'est-à-dire la prise en compte des valeurs sociolinguistiques dans la situation didactique de la classe. Selon Dabène et Rispaïl (2008, 10):

Ces recherches se caractérisaient par une double orientation : d'une part l'analyse de l'hétérogénéité des situations formelles et informelles d'enseignement/ apprentissage des langues, y compris de la langue dite à l'époque « langue maternelle » et, d'autre part, la description et la prise en compte des pratiques langagières individuelles et des représentations sociales de l'oral et de l'écrit, au sein de ces situations et dans leur environnement.

De ce fait, cette science demande l'adoption des méthodes dites de « terrain » : « observation participante, questionnaires et entretiens semi-directifs, biographies langagières, observation de pratiques sociales contextualisées » (Blanchet et Chardenet, 2011, 463), dans le but de cueillir les données sociologiques.

Le choix de cette approche nous permet, d'une part, d'analyser la relation entre les résultats d'apprentissage (connaissance, aptitudes et capacités acquises) à l'Université de Bagdad et les pratiques de la langue française dans la société irakienne. D'autre part, il nous aide à accéder à des informations variées qui ne sont pas accessibles et qui ne sont pas obtenues par les méthodes ordinaires :

Les systèmes sociaux sont complexes. Pour comprendre les phénomènes y étant reliés, il faut recourir à une vision holistique. Elle permet des descriptions détaillées des situations et des événements. Mieux encore, elle fournit une connaissance approfondie sur l'interaction entre les participants, leurs comportements et leurs sentiments (Gagnon, 2012, 1).

Cette méthode de recherche est indispensable car elle procure des données utiles sur les contextes sociaux étudiés. Elle fournit une base empirique pour éprouver notre hypothèse de recherche.

Nous commencerons cette étude par un état des lieux de l'enseignement du français à l'Université de Bagdad. Nous présenterons le département de français à la Faculté des Langues : les apprenants, le corps enseignant, ainsi que les manuels enseignés. Nous montrerons également le programme adopté par le département dans l'enseignement du français. Autrement dit, nous interrogerons la situation d'enseignement/

apprentissage de français au sein de l'Université de Bagdad.

Toutefois, une étude sociodidactique est sollicitée par la question de la « contextualisation », c'est-à-dire une « intervention sur les terrains analysés » (Blanchet et Chardenet, 2011, 67). C'est ainsi que nous consacrerons la deuxième partie de cette étude à une enquête sur la situation des diplômés de français de l'Université de Bagdad, sous forme d'entretiens pour montrer la place de français dans le monde professionnel irakien. Nous avons posé des questions aux diplômés du département telles que : dans quelle mesure peuvent-ils pratiquer le français en dehors de la faculté ? Peuvent-ils agir dans différentes situations ? Cela nous permettra d'apprécier ce qu'ils ont appris à l'Université et leur pratique linguistique en situation. Car la « variation est le fondement sur lequel est construit tout l'édifice » (Ibid., 66)

Les entretiens se feront avec les locuteurs suivants :

- Ceux qui travaillent au secteur institutionnel,
- Ceux qui fréquentent l'IFI (Institut français d'Irak),
- Ceux qui partent en France pour un stage ou pour poursuivre leurs études supérieures.

Comment réagissent-ils aux différentes situations sociales ? À quel degré peuvent-ils se débrouiller en français ?

Les études sur l'enseignement du français en Irak sont rares et relativement récentes. Ces dernières portent toutes sur la didactique du FLE dans les écoles et les Universités irakiennes. Nous pouvons citer celle de Madhat Shahab Ahmad (1992) : Enseignement du français langue étrangère dans les classes du secondaire : le cas de l'Irak ; celle d'Ussam Al-Taï (1994) : L'enseignement du français en Irak : formation des enseignants et didactique des langues ; celle de Waad Alkhazraji (1987) : Étude critique de l'enseignement universitaire du français à Bagdad ; Les stratégies d'apprentissage chez les apprenants du FLE en milieu universitaire irakien par Wadea Younus Daham Bali (2016).

Notre étude porte plus spécifiquement sur l'enseignement du français à l'Université de Bagdad et l'adaptation de sa didactique à la pratique et aux besoins langagiers du français dans le contexte social irakien, dans une approche sociolinguistique.

La Langue Française en Irak : Contexte

Nous commençons notre étude par un aperçu du contexte de la langue française en Irak : Quels sont les motifs de la présence de cette langue en Irak ? Quels sont ses rôles et ses usages ?

La langue française en Irak occupe une position privilégiée, car elle est la deuxième langue étrangère pratiquée après l'anglais et la deuxième langue étrangère enseignée dans les établissements éducatifs. Il est vrai que l'Irak n'est pas un pays francophone, mais le statut et les caractéristiques de la langue française dans ce pays sont dus à un ensemble de facteurs, parmi lesquels le facteur historique. « Dans un pays autrefois multi-ethnique et pluri-confessionnel, pendant les Tanzimat, l'Irak bénéficia des réformes du gouverneur Midhat Pacha. Plusieurs écoles Chrétiennes, Juives et des différentes communautés existaient » (Alhaidar, 2018, 4ème de couverture). Ces écoles enseignaient la langue française à côté de l'arabe et le turc.

De même, les missions religieuses, arrivées en Irak à la fin du XVIIIe siècle et qui se sont poursuivies pendant près d'un siècle, ont joué, eux aussi, un rôle efficace dans l'implantation de la langue française en Irak. En dehors du prosélytisme religieux, ces missions exerçaient de multiples activités, et ont contribué notamment à la fondation des églises, et la construction d'hôpitaux, de centres de santé et d'écoles. La première école, Saint Joseph, remonte à 1734. La langue française y était enseignée comme première langue étrangère, et c'est à cette époque que la langue française était à son apogée en matière de communication et de maîtrise.

Le deuxième facteur qui a joué et continue de jouer un rôle important dans la diffusion de la langue française et de son enseignement en Irak, sont les relations politiques et internationales qui lient la France et l'Irak et dont les racines remontant au Moyen Âge, sont attestées par la correspondance entre l'empereur Charlemagne et le calife abbasside Abu Jaafar Al-Mansur. À l'heure actuelle, la France est l'un des pays amis de l'Irak, où il y a des accords bilatéraux de coopération dans tous les domaines : commercial, militaire et culturel, ainsi que des positions et des initiatives pour la paix et la préservation de l'unité, de la sécurité et de l'indépendance de l'Irak.

Le troisième facteur qui est sans doute le plus important au maintien du français aujourd'hui en Irak, est l'enseignement. Le français est enseigné en Irak depuis près de 70 ans dans les écoles secondaires publiques, dans les départements de français des Universités irakiennes et

dans toutes les écoles privées. Des statistiques importantes sur le nombre d'établissements d'enseignement et de professeurs de langue française en Irak sont répertoriées sur le site de l'Ambassade de France en Irak (<http://www.ambafrance-iq.org/Cooperation-culturelle>). L'apprenant du français bénéficie d'un avantage sur ceux des autres langues étrangères, en obtenant un point et demi supplémentaire sur sa moyenne lors de sa réussite à l'épreuve de l'examen du baccalauréat.

L'apprentissage du français en Irak s'inscrit dans un cadre socioculturel important. Historiquement, la France a entretenu des relations diplomatiques et culturelles avec l'Irak, ce qui a favorisé l'enseignement de la langue française. Le français est souvent perçu comme une langue de culture, de diplomatie et d'opportunités professionnelles, particulièrement dans des secteurs tels que le tourisme, la gastronomie et les arts. Pour de nombreux irakiens, le français est synonyme de luxe et de prestige ce qui motive l'apprentissage de cette langue dans un contexte où l'anglais est très recherché.

Cependant, l'enseignement du français en Irak est souvent affecté par la condition générale d'Irak. La situation critique d'Irak (guerres + conquête de Daech) a eu un impact négatif sur l'enseignement de la langue française en Irak en raison de l'arrêt du soutien français à l'Irak. Lors de la guerre de Golf (2003), la France a fermé son ambassade, son consulat et le centre affilié CCF (centre culturel français).

Où pratique-t-on le français en Irak ? Trois grands domaines prédominent comme partout à travers le monde, qui sont : la traduction, l'enseignement et le tourisme. S'y ajoutent aussi les échanges économiques et commerciaux avec les entreprises et les investissements français en Irak.

Par ailleurs, la langue du quotidien contient des mots et des termes français que le public ignore, liés surtout au vocabulaire politique, culturel, culinaire ou sportif. De par les relations amicales qui lient la France et l'Irak ainsi que les visites successives des présidents français, un certain nombre d'Irakiens pourraient connaître bien les noms des présidents français.

Les nombreux sites en français sur Internet permettent aussi à toute personne avide de connaissances et de nouveautés de les consulter, pour le plaisir d'élargir ses horizons. Lire les actualités dans les journaux étrangers apporte toujours de nouvelles informations.

Outre les raisons historiques ainsi que les échanges politiques et économiques expliquant l'usage du français en Irak, le français peut aujourd'hui encore attirer des apprenants pour d'autres raisons. Maîtriser le français permet donc de s'ouvrir au monde et à la culture française : littérature, mode, cinéma, arts, gastronomie. Pour d'autres, connaître cette langue facilite le tourisme et les affaires avec de nombreux pays francophones.

La Situation de L'Enseignement/ Apprentissage à l'Université de Bagdad

Adopter l'approche sociodidactique, cela nous demande d'aborder les situations réelles d'enseignement/apprentissage à l'Université de Bagdad : Qui sont nos apprenants ? Quel curriculum ? Quels enseignants ? Quelle méthode ? ; c'est-à-dire de questionner les acteurs des savoirs et savoir-faire ; ces questions nous aident à évaluer le contexte didactique à l'Université de Bagdad car « l'approche sociodidactique met en œuvre l'approche par compétence » (Beacco, 2007, 115). « Elle considère les actes de communication comme des savoir-faire sociaux que la classe a pour premier objectif de faire acquérir. Le curriculum est déterminé par les besoins des apprenants et doit répondre aux pratiques langagières que vont développer ceux-ci dans des situations de communication réelles » (Le Gal, 2012, 36).

Cette partie sera consacrée au contexte de l'enseignement/apprentissage à l'Université de Bagdad/département de français. Nous interrogerons les composants du triangle didactique du département de français : apprenants, enseignants, méthodes et curricula.

Profil du Public Apprenant au Sein du département

Le profil des apprenants du département de français est assez homogène. Ils appartiennent tous à la même tranche d'âge (18 à 22 ans) et sont de nationalité irakienne.

En première année, on peut distinguer deux types d'apprenants : les débutants et les apprenants confirmés. Le débutant est celui qui n'a jamais eu d'interaction avec le français avant son entrée au sein du département. Il n'a, en ce sens, aucune maîtrise ni savoir en la matière. À l'inverse, l'apprenant confirmé a déjà appris les bases rudimentaires du français au lycée et possède un certain niveau en français (A1-A2+) ; ceux-ci sont peu nombreux, de 1 à 3 apprenants par classe.

L'admission dans les départements de la Faculté des Langues repose sur la moyenne obtenue au baccalauréat. Le département d'anglais recrute ceux qui ont les

moyennes les plus élevées car il se positionne en première place. L'anglais, langue de communication mondiale, est la langue la plus demandée à la Faculté des Langues. Le département de français vient en deuxième position. Les étudiants du département de français ont souvent l'anglais en premier choix mais leur moyenne ne leur a pas permis de réaliser leur désir. Ceci explique le nombre moins élevé d'apprenants au département car c'est un choix par défaut, dépendant entièrement des résultats scolaires de l'étudiant. Par contre, pour d'autres apprenants, le français relève d'un vrai choix personnel et leur motivation d'apprendre est d'autant plus forte.

Bien que le français ne soit pas leur premier choix, certains apprenants « captifs » s'adaptent cependant bien à la situation. Ils développent rapidement un intérêt pour la langue et sont motivés pour l'apprendre. Mais leur processus d'apprentissage varie : certains apprennent vite, quand d'autres accumulent des difficultés dans l'expression orale et écrite. Les meilleurs ont même réussi à passer le DELF à l'IFI (A1, A2, B1 mais rarement le B2). Après avoir validé leur maîtrise, ils ont la possibilité de faire un stage de deux semaines en France pendant l'été. Cette immersion renforce bien souvent le niveau linguistique et culturel des apprenants.

Les curricula du département

L'étude de français à l'Université de Bagdad dure quatre ans. L'enseignement de français est partagé entre étude de langue et étude de littérature. Le total des quatre années d'étude comprend 24 matières de spécialité française dont 8 de littéraire et 16 de langue, et un tronc commun de 9 matières obligatoires exigées par l'Université.

Tableau 1. Curriculum du département avant 2003

	1ère année	2ème année	3ème année	4ème année
Avant 2003	Grammaire	Grammaire	Grammaire	Linguistique
	Lecture et vocabulaire	Lecture et vocabulaire	Poésie	Histoire de la littérature française
	Prononciation et dictée	Prononciation et dictée	Traduction	Traduction
	Compréhension	Compréhension	Compréhension	Compréhension
		Traduction	Nouvelle	Roman
	Cours communs dans toute la Faculté : Anglais, Culture Nationale et la Langue arabe	Textes littéraires	Histoire de la littérature française	Théâtre
		Cours communs dans toute la Faculté : Anglais et Culture Nationale	Cours communs dans toute la Faculté : Anglais et Culture Nationale	Cours communs dans toute la Faculté : Anglais et Projet de Recherche

Cependant, en 2014, le programme a connu un changement dans le but de renforcer l'enseignement de la traduction pour satisfaire le besoin du marché de travail irakien. Le département a donc opté pour un nouveau programme où il y a plus de place pour la traduction : dans ce nouveau programme, les cours de littérature semblent trouver moins d'espace que les précédents : 18 cours de langue contre 6 de littérature. Les cours de littérature ne répondent qu'au seul objectif de culture générale et se limitent à introduire les différentes époques de la littérature.

Tableau 2. Curriculum du département jusqu'à l'année 2021

	1ère année	2ème année	3ème année	4ème année
Jusqu'à l'année 2021	Grammaire	Grammaire	Grammaire	Grammaire
	Vocabulaire	Vocabulaire	Linguistique appliquée	Linguistique
	Conversation	Conversation	Conversation	Conversation
	Compréhension	Compréhension	Compréhension	Histoire de la littérature française
	Phonétique	Initiation à la littérature	Poésie	Prose
	Informatique	Introduction à la traduction	Traduction scientifique	Traduction littéraire
	Anglais langue seconde	Anglais langue seconde	Traduction politique	Traduction juridique
	Droits de l'homme	Langue arabe	Langue arabe	Projet de Recherche

Dernièrement, le Ministère de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche scientifique irakien est pour une révision des programmes à la Faculté des Langues. Plusieurs ateliers et réunions de travail avec l'IFI à Bagdad ont abouti à la réalisation du nouveau programme, conformément au CECRL. Tout en insistant sur les quatre compétences, le département de français optera pour un renforcement de l'oral après s'être rendu compte que les étudiants sont meilleurs à l'écrit qu'à l'oral. Ce nouveau programme entre en application dès l'année 2022. Le tableau en dessous contient le curriculum des quatre années.

Tableau 3. Curriculum du département à partir de l'année 2022

	1ère année	2ème année	3ème année	4ème année
À partir de 2022	Français général : Communication orale	Français général : Communication orale	Français général : Communication orale	Applications pédagogiques
	Français général : Communication écrite	Français général : Communication écrite	Français général : Communication écrite	Textes de la littérature francophone
	Atelier d'interaction orale	Atelier d'interaction orale	Français sur objectif universitaire (FOU)	Français professionnel : tourisme

Atelier de grammaire	Atelier de grammaire	Applications grammaticales	Numérique-FLE
Phonétique	Phonétique	Initiation à la linguistique	Linguistique appliquée
Atelier de lecture	Interculturel	Traduction pédagogique	Traduction
	Textes littéraires en français facile	Littérature française	Littérature française
Informatique	Informatique	Francophonie	
Droits de l'homme et la démocratie	Langue arabe	Langue arabe	
Anglais langue seconde	Anglais langue seconde	Anglais langue seconde	Anglais langue seconde
			Projet de recherche

Matériel Pédagogique et Approche Didactique du FLE

Le département de français comporte quatre filières : le FLE, la linguistique, la littérature et la traduction. Le programme suivi par le département de français à l'Université de Bagdad se fonde sur le CECRL. Lors des deux premières années, les étudiants reçoivent essentiellement des cours de FLE. Cela s'explique par une nécessité de bien maîtriser le français. Par la suite, lors des troisième et quatrième années, les étudiants peuvent diversifier leurs apprentissages et ainsi suivre des cours de linguistique, de littérature et de traduction. Un tronc commun demeure à ces apprentissages : le français langue étrangère.

Le département dispose de plusieurs manuels et méthodes d'apprentissage du FLE (*Mauger, La France en direct, Le Nouveau Sans Frontières, Alors ?*).

Le choix des manuels se fait en référence à l'approche communicative à tendance actionnelle, selon les recommandations récentes du CECRL. « De nouvelles propositions méthodologiques [...] invitent à faire évoluer l'approche communicative vers la perspective actionnelle » (Riquois, 2010, 129-142).

Actuellement, *Alter égo A1+* est la méthode adoptée par le département pour les première et deuxième années. Cette méthode, dite communicative, a pour objectif premier d'apprendre à communiquer en français que ce soit à l'oral ou à l'écrit. Ce manuel rassemble les quatre compétences autour de tâches à accomplir dans une perspective actionnelle. Pour les troisième et quatrième années, l'enseignant dispose d'une certaine liberté dans sa pratique professionnelle et dans son choix de supports pédagogiques. Certains enseignants choisissent de poursuivre avec *Alter égo A2+* et *B1* en troisième année.

Le relevé de l'état des lieux du département de français montre certains points spécifiques liés à l'apprentissage du français à l'Université de Bagdad représentés d'abord par le facteur historique. Celui-ci montre que l'Université de Bagdad est à la tête des universités irakiennes dans l'apprentissage de français pour satisfaire les besoins professionnels et renforcer son statut comme langue importante dans l'éducation supérieure irakien. Le facteur didactique, celui-ci montre que l'enseignement/ apprentissage du français passe dans des circonstances plus ou moins francophones représentées par les curricula adoptés au CECRL. des enseignants bien formés sont et ont une bonne maîtrise de la langue française et son au point de l'actualité

Corps Enseignant du FLE à l'Université de Bagdad

Depuis sa fondation jusqu'à l'entrée dans le vingt et unième siècle, les enseignants du département de français à l'Université de Bagdad étaient majoritairement des enseignants irakiens, mais avec le soutien de 2 à 3 enseignants de nationalité française. Aujourd'hui, le département ne dispose que d'enseignants irakiens francophones.

Le corps professoral du département de français est composé de « 22 enseignants au sein du département, huit d'entre eux sont diplômés d'un master et quatorze ont le diplôme de doctorat. La plupart d'entre eux sont diplômés en France et d'autres sont diplômés en Irak » (Hussein, AL-Shams et Shubbar, 2024, 706), dans l'une des quatre spécialités suivantes : linguistique, littérature, FLE et traduction.

Bien que les enseignants du département disposent d'une grande expérience professionnelle dans l'enseignement du français, ils reçoivent chaque été une formation pédagogique en FLE. Cette formation, d'une durée de deux semaines, a lieu en France. Parallèlement, l'IFI en organise aussi. L'objectif de ces formations est de mettre à jour et d'enrichir les compétences pédagogiques des enseignants ainsi que leurs pratiques numériques à des fins pédagogiques.

Il est impératif que l'enseignant actualise ses connaissances et ses compétences tout au long de sa vie ; le concept du développement professionnel continu prend de plus en plus le relais, car il apporte une réponse aux besoins du système et de l'école, ainsi qu'au besoin de l'enseignant de s'épanouir sur le plan personnel (Zangogianni, 2013, 20).

francophone. L'enseignement passe dans une ambiance aidant à apprendre une langue étrangère : les salles sont équipées, il y a un laboratoire de langues et une bibliothèque le fait qui montre que les conditions d'apprendre la langue française à l'Université de Bagdad sont réunies

Étude sur le Terrain : Méthode et Techniques

Nous sommes amenés à effectuer une étude sur le terrain pour récolter des données informatives. C'est la méthode que nous adoptons pour notre étude puisqu'elle nous permet d'examiner l'apprenant dans l'environnement pratique et/ou la situation où elle se trouve : faculté, université, ministère ou institution.

Les informations obtenues à la faveur d'une méthode de mesure quantitative nous permettent d'avoir une idée concrète du sujet étudié.

Les entretiens réalisés dans l'environnement professionnel des locuteurs nous révèlent avec précision leur attitude et l'atmosphère du lieu de travail dans lequel ils évoluent. Nous obtenons ainsi des informations situationnelles concrètes pour comprendre le phénomène en question. Nous avons opté pour des entretiens directs enregistrés, en face à face sur le terrain car cela nous permet d'acquérir davantage d'informations.

Ces données collectées nous permettent aussi d'analyser la relation entre la formation universitaire et les activités sociales des apprenants et des diplômés de licence et de master.

Technique du Prélèvement d'Échantillon

Nous avons sélectionné un échantillon de 30 personnes de différentes institutions. Elles sont toutes diplômées de l'Université de Bagdad. La plupart d'entre elles travaillent à la Faculté des Langues, car elle dispose d'un département dans leur spécialité. Voici leur profil : (4) enseignants au département de français ; (3) au secrétariat du département de français ; (1) assistant de chef de département ; (1) à la bibliothèque du département ; (9) sont répartis aux différents secteurs de la Faculté des Langues (comptabilité, secteur de la qualification et de l'emploi, ressources humaines, affaires scientifiques, et services des inscriptions administratives) ; (1) au Campus de l'Université de Bagdad ; (1) à la bibliothèque de l'IFI ; (1) au Ministère des Affaires Étrangères ; (3) institutrices aux lycées privés ; (1) à l'agence de visa agréée par l'Ambassade de France (TLS) ; (1) institutrice et étudiante en master à l'Université de Paris/ Sorbonne ; (1) instituteur en France ; (1) au secteur

administratif à la Faculté des Arts d'Al-Iraqia Université ; (1) au secteur administratif d'une université privée ; (1) étudiante en master en médias à l'Université de Bagdad qui est inactive.

La majorité des participants sont des femmes (24 sur 30), âgées principalement entre 25 et 35 ans. Le niveau d'études le plus fréquent est la licence (17 personnes), suivi du master (10 personnes) et du doctorat (3 personnes). Une proportion significative de l'échantillon (15 personnes) a étudié à l'étranger, témoignant d'une ouverture sur le monde francophone et d'une volonté d'acquérir une expérience internationale.

Tableau 4. Profil socio-professionnel de l'échantillon

	Genre	Âge	Niveau d'étude	Expériences d'études à l'étranger	Années d'expérience	Types d'établissements institutionnels
1	F	25-35	licence	non	3 ans	université publique irakienne
2	F	25-35	licence	oui	5 ans	université publique irakienne
3	F	25-35	licence	non	3 ans	université publique irakienne
4	F	25-35	master	oui	5 ans	université publique irakienne
5	F	25-35	licence	non	3 ans	université publique irakienne
6	F	25-35	master	non	5 ans	université publique irakienne
7	M	35-45	master	non	7 ans	université publique irakienne
8	M	45-55	doctorat	oui	26 ans	établissement public administratif
9	F	45-55	licence	non	20 ans	lycée privé irakien
10	F	45-55	licence	oui	18 ans	université publique irakienne
11	F	45-55	licence	non	18 ans	université publique irakienne
12	F	45-55	licence	oui	10 ans	université publique irakienne
13	F	25-35	licence	non	4 ans	université publique irakienne
14	F	25-35	master	non	5 ans	université publique irakienne
15	F	45-55	licence	oui	25 ans	université publique irakienne
16	M	25-35	master	oui	5 ans	université publique irakienne
17	F	25-35	master	oui	3 ans	lycée privé irakien
18	F	25-35	licence	oui	3 ans	lycée public français
19	F	25-35	licence	oui	3 ans	lycée privé irakien
20	M	25-35	master	oui	5 ans	entreprise française privée
21	F	45-55	doctorat	oui	26 ans	université publique irakienne
22	F	45-55	doctorat	oui	18 ans	université publique irakienne
23	F	45-55	master	oui	18 ans	université publique irakienne
24	F	25-35	master	non	6 ans	université publique irakienne
25	F	25-35	licence	non	5 ans	institution publique française
26	F	25-35	licence	non	5 ans	université privée irakienne
27	F	25-35	licence	non	0 ans	inactive
28	F	25-35	licence	non	5 ans	université publique irakienne
29	M	25-35	master	non	5 ans	université publique irakienne
30	M	25-35	licence	oui	2 ans	lycée public français

Après avoir prélevé l'échantillon, nous nous assurons d'exécuter notre travail avec précision, sachant qu'une erreur d'échantillonnage peut fausser le résultat attendu. Ainsi, plusieurs techniques sont utilisées pour diminuer les éléments qui peuvent altérer le choix de notre échantillon. Nous suivons certaines règles en vue de sélectionner une technique adéquate selon laquelle nous optons pour l'échantillonnage ciblé :

Au moment du prélèvement, nous incluons tous les échantillons cibles pour éviter tout oubli.

Nous suivons tous les éléments qui ont été traités de façon que l'échantillon soit complet et comprenne tous les éléments sélectionnés.

Nous gardons nos éléments sélectionnés pour les exposer et éviter de les manquer.

Le Questionnaire

Nous tenons à poser oralement dix questions, spécifiques et adéquates à l'objectif de notre recherche. Ces

questions sont descriptives, exploratoires, expérimentales et comparatives. Elles ont pour but de nous aider à comprendre le rapport qui lie la formation de la langue française à l'Université de Bagdad et les activités sociales des diplômés de cette Université.

Les questions de recherche, qui sont posées aux participants, nous orientent pour :

Démêler le rapport entre enseignement/apprentissage de la langue française et ses pratiques par les diplômés de l'Université de Bagdad.

Explorer la situation de la langue française dans les institutions irakiennes.

Obtenir une image claire des compétences langagières en français acquises par les apprenants au cours de leur scolarité à l'Université de Bagdad : communication orale /écrite et les autres pratiques.

Ces questions sont :

Vous travaillez à la Faculté des Langues, quelle est votre motivation pour le français ?

Y-a-t-il un rapport (direct ou indirect) entre ce que vous avez appris à la faculté et votre poste actuel ?

Quand vous exercez votre métier, pensez-vous en français ?

Est-ce que c'est important pour vous de trouver un rapport entre ce que vous faites et votre diplôme (le français), même si ce rapport est faible ?

Participez-vous ou aimez-vous participer aux activités francophones de l'Université ou ailleurs ?

Actuellement, pratiquez-vous le français ? Comment (oral/écrit) ?

Avez-vous choisi d'apprendre le français ?

Avez-vous appris le français avant d'entrer au sein du département de français ?

Avez-vous travaillé avant d'occuper ce poste ?

Avez-vous passé l'examen de DELF ou DALF ? Quel niveau ?

Analyse des Données

Nous montrons ici les réponses des 30 interrogés sous forme de pourcentage et de présentation de leurs avis.

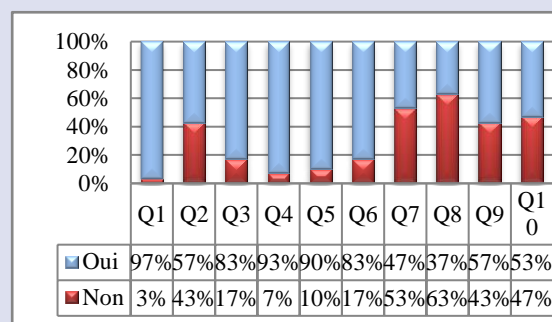

Figure 1 : Pourcentage de l'entretien

Concernant l'interrogation portant sur l'attrait pour la langue française, 14 des alumni (anciens étudiants) de l'Université de Bagdad/département de français, ont exprimé leur vif intérêt pour le français pour deux raisons essentielles. D'abord pour l'amour de cette langue et les atouts qu'elle procure.

P11 : « *J'aime la langue française et j'aime sa mélodie. Je me suis inscrite à la Faculté de Pharmacie mais mon désir était d'étudier le français. Pendant la première année, j'ai décidé de quitter la pharmacie et de m'inscrire au département de français* ».

P13 : « *J'ai été acceptée dans le département d'italien, mais j'ai changé pour le français grâce à mon amour pour le français. Cet amour a fait de moi l'une des meilleures étudiantes de la Faculté* ».

Les interviewés soulignent aussi que le français est une langue utile tant sur le plan professionnel que personnel. C'est une langue de communication et d'ouverture au monde qui élargit leurs horizons. Parler plusieurs langues ouvre aussi plus de perspectives d'emploi.

P18 : « *[...] j'ai appris le français à la Faculté des Langues et c'est grâce à ça, j'ai eu un poste. [...], j'ai travaillé en France pendant 7 mois dans un lycée français comme assistante de prof de langue arabe et c'était une grande opportunité. Après ça, j'ai continué à donner des cours particuliers en ligne pour des élèves irakiens, qui apprennent le français* ».

11 interviewés admettent que leurs notes leur permettaient de suivre des études d'anglais mais ils ont expressément choisi d'apprendre le français pour être plurilingues car ils ont déjà une base suffisante en anglais.

P7 : « Avec ma moyenne de Bac je pouvais m'inscrire au département d'anglais, mais je me suis dit : j'ai déjà appris l'anglais à l'école et au lycée, alors pourquoi je n'apprends pas d'autres langues ? Donc j'ai décidé d'apprendre le français ».

L'autre raison de leur motivation vient de leur intérêt pour la culture française. Ils s'intéressent notamment à la littérature, à la chanson et au cinéma

Le choix d'une langue, en particulier comme objet d'étude, est tributaire des images que l'on se fait de la situation socioculturelle du pays d'origine de la langue, de ses habitants et de l'usage de celle-ci en tant que débouché des études entreprises (Guenoune et Menguellat, 2019, 248).

P5 : « Je lis des romans, je regarde des programmes en français, j'écoute des chansons françaises ».

P6 : « quand je rentre chez moi, je regarde des vidéos sur Youtube et sur Instagram, je lis des poèmes et des romans ; j'écris des articles ».

P20 : « Ma source de motivation est de connaître de nouvelles cultures, de suivre les actualités françaises ».

11 personnes justifient leur choix du français comme spécialité parce qu'elles ont déjà étudié le français pendant leur scolarité.

P8 : « j'ai appris le français au lycée ».

Par contre, 19 des interrogés disent avoir suivi des études de français par défaut car ils n'ont pas été acceptés au département d'anglais. Cependant, l'ensemble des interviewés affirme être conquis par la langue française dès qu'ils ont commencé à l'apprendre.

P1 : « je voulais apprendre l'anglais mais, ma moyenne ne m'a permis de m'y inscrire. Et après, j'ai aimé le français dès ma première année de licence ».

P20 : « apprendre le français n'a pas été mon choix, je suis venu à la Faculté des Langues pour apprendre l'anglais, mais je m'y suis trouvé obligé d'apprendre le français. Or, aujourd'hui je constate que j'ai eu de la chance de continuer et de ne pas abandonner ».

Certains expriment leur reconnaissance à leurs enseignants qui, par leur dévouement à l'enseignement, ont fait naître en eux une motivation réelle.

P10 : « J'ai commencé à aimer le français grâce à mes professeurs ».

Pourtant, l'intérêt du français chez les interviewés montre que cette langue est plus estimée et appréciée qu'auparavant. Les motivations de 29 des apprenants sont soit intrinsèques, « liées aux conditions intérieures de l'apprenant » (Noori, 2019, 98) car l'apprentissage de la langue française pour eux vient de la volonté de maîtriser une deuxième et/ ou une troisième langue pour explorer un nouveau domaine et développer leur connaissance. Soit extrinsèques, « liées aux facteurs externes qui règlent les comportements de l'apprenant » (Ibid.), qui se rapportent à l'obtention d'un diplôme, à l'accession à un poste d'enseignant(e) universitaire en continuant les études supérieures, ou la possibilité d'une augmentation de salaire.

Tous les interviewés affirment que le travail doit être en rapport avec la formation et le diplôme obtenu afin de garantir une meilleure insertion professionnelle.

Les compétences supposées acquises par la formation sont hétérogènes et demeurent opaques tant qu'elles n'ont pas été effectivement mises en œuvre dans une activité productive. En cela, il est légitime de supposer que leur valeur dépend aussi de l'espace de travail et d'emploi où sera affecté le détenteur de ces formations (Dupray, 2018, 3).

P1 : « j'ai appris le français pendant 4 ans, alors je ne voudrais pas l'oublier parce que je ne le pratique pas ».

P14 : « Il est nécessaire que nous travaillions dans notre spécialité de formation pour bénéficier de l'expérience que nous avons acquise et mettre en pratique ce que nous avons appris ».

Or, sur le terrain, les résultats étaient : 17 des interviewés travaillent dans un environnement francophone où ils communiquent en français ; mais un nombre équivalent d'entre eux travaillent dans l'administration où ils n'utilisent que l'arabe et parfois l'anglais.

P9 : « Un rapport fort et direct entre ce que j'ai déjà appris et mon poste actuel ».

P16 : « il n'y a aucun rapport entre mon emploi actuel et ma formation universitaire ».

Les réponses aux questions 3, 5 et 10 attestent de l'admiration des interviewés pour la langue française. Cet enthousiasme représente une grande force de motivation pour rester en contact permanent avec la langue. Les pratiques varient, à cet égard, entre usages personnels et professionnels. Certains sont désireux de pratiquer quotidiennement la langue, même de façon simple. Par exemple :

P3 : « *Mon portable est en français pour que je reste en contact avec cette langue [...] Je lis des publicités françaises sur les réseaux sociaux [...] J'écris mon mémo en français [...] J'envoie des vœux d'anniversaire et j'échange des textos avec mes amies en français* ».

D'autres sont en contact permanent et direct avec la langue française grâce à de nombreux médias français diffusés à l'international (France 24, TV5...). La culture française est donc accessible en Irak : 12 regardent assidûment les chaînes françaises :

P10 : « *J'aime écouter et regarder TV5 pour rester en contact avec le français* ».

P12 : « *Je regarde TV5 et mon mari suit toujours l'actualité sur France 24* ».

16 ont participé aux examens du DELF et DALF :

P20 : « *j'ai eu le A1 et le B1 et maintenant je me prépare pour le B2 bientôt* ».

D'autres souhaitent poursuivre des études supérieures et obtenir une maîtrise et un doctorat en langue française.

P4 : « *Je voudrais continuer les études supérieures (doctorat) et enseigner le français au département de français* ».

27 aiment participer aux activités francophones de l'Université ou ailleurs :

P2 : « *pour qu'on reste en contact avec le français sinon, où et quand peut-on pratiquer la langue, et on est loin de la France et des gens qui parlent cette langue ?* ».

Sur le plan professionnel, la majorité n'utilise pas le français dans leur travail, où les tâches administratives comme la préparation des listes nominatives des étudiants, le suivi du courrier et des papiers officiels, et tout ce qui concerne le travail de secrétariat, ne nécessitent pas l'usage de langue étrangère. Mais malgré cela, ils s'efforcent de trouver un moyen de pratiquer la langue pour ne pas l'oublier ; 25 affirment que la langue française occupe tout de même leur pensée lorsqu'ils travaillent :

P7 : « *lors de mon travail, je me dis : ce mot en arabe, comment peut-on le dire en français ? Et quand je parle avec mes collègues en français, des fois je ne sais pas comment on peut dire les mots ou les phrases en français. Alors, quand je rentre chez moi, je les cherche dans le dictionnaire* ».

Toutefois, certains, à force de ne pas pratiquer la langue l'oublient :

P10 : « *lorsque j'ai travaillé à la bibliothèque du département de français, pendant six ans, je communiquais en français et lisais des livres. Mais lorsque j'ai été muté à un autre lieu de travail, j'ai fini par oublier la langue. Maintenant, je comprends le français, mais je ne peux pas le parler* ».

Discussion

L'objectif de mener une étude portant sur l'approche sociodidactique des langues, c'est de décrire des pratiques langagières liées aux savoirs sociaux et à leurs contextes sociolinguistiques dans un environnement précis :

Les pratiques et représentations sociolinguistiques qui fonctionnent hors de la classe et de la situation scolaire car elles sont en continuum [...] avec les pratiques et représentations qui fonctionnent dans l'institution et les situations éducatives — qu'ils s'agissent de celles des apprenants ou des enseignants, mais également des parents, des formateurs et inspecteurs, des concepteurs et auteurs de programmes et de manuels. (Blanchet, 2012, 14)

En s'appuyant sur les caractéristiques environnementales de cette approche, nous pouvons analyser les résultats de l'entretien mené sur trois niveaux :

Pragmatique :

D'après les entretiens, nous pouvons diviser les diplômés de l'Université de Bagdad en trois types : ceux qui peuvent se communiquer à l'oral et réagissent dans de différentes situations. D'autres, qui veulent poursuivre leurs études supérieures (soit en Irak, soit à l'étranger), s'engagent profondément dans l'apprentissage et cherchent à développer leurs écrits (poursuivre des stages à l'IFI et passer l'examen de DELF et DALF). Le troisième type (ne maîtrisent pas bien le français), ne sont pas motivés et ne font pas trop d'attention à la langue française. Ils poursuivent leurs carrières dans d'autres domaines que le français.

Sociolinguistique :

La société irakienne ne constitue pas un espace qui renforce et développe l'usage du français. Cette langue n'est presque utilisée que dans le système éducatif de certains organismes publics et privés ainsi qu'à l'IFI. De ce

fait, pour les diplômés de français, l'occasion de contact avec le français se limite dans quelques secteurs d'activités professionnelles, ou bien ils pratiquent régulièrement le français en intégrant ce dernier dans leur routine quotidienne (lire des romans, échanger avec des amis etc.). En effet, cette condition est liée d'une part à la situation socioculturelle du pays, par exemple les panneaux utilisés en Irak sont en arabe ou/ et en anglais. D'autre part, elle est liée à la situation sociolinguistique, c'est-à-dire, même les jeunes, s'ils veulent pratiquer une langue étrangère, ils parlent en anglais puisque l'Irak est un pays anglophone.

Linguistique :

Certains diplômés, à force de ne pas pratiquer le français, ils l'oublient. Comme c'est le cas de la bibliothécaire du département qui a perdu la capacité de s'exprimer en français lors de son déménagement dans un autre secteur. Or d'autres, essaient de créer des situations de communications pour pratiquer le français. Ils participent à des activités francophones et intègrent le français dans leurs pratiques quotidiennes.

On constate que, l'environnement dans lequel les diplômés exercent le français, ne leur donne pas assez d'espace pour pratiquer le français. Le domaine institutionnel irakien est assez restreint et ne fournit pas d'espace francophone, au sens propre du mot, dans lequel le diplômé peut réagir librement. Or, ils sont qualifiés pour voyager et étudier à l'étranger, comme en témoigne leur participation annuelle au prix Goncourt choix d'Orient au Liban et les formations auxquelles ils participent en France, ainsi que la poursuite de leurs études supérieures en France.

On constate que, l'environnement dans lequel les diplômés exercent le français, ne leur donne pas assez d'espace pour pratiquer le français. Le domaine institutionnel irakien est assez restreint et ne fournit pas d'espace francophone, au sens propre du mot, dans lequel le diplômé peut réagir librement. Cependant, les diplômés du département de français se distinguent de ceux d'autres langues étrangères par leur profil et leurs perspectives. Le français occupe en Irak une position privilégiée, il constitue une deuxième langue étrangère après l'anglais, enseignée dans les établissements éducatifs irakiens (écoles, lycées et université). Il est enseigné dans de nombreux écoles et lycées irakiens contrairement à d'autres langues. D'ailleurs, les apprenants et les diplômés titulaires du DELF B1 ont l'opportunité de participer à une formation de deux semaines en France durant l'été. Donc, ils sont qualifiés

pour voyager et étudier à l'étrangère, comme en témoigne leur participation annuelle au prix Goncourt choix d'Orient au Liban et les formations auxquelles ils participent en France, ainsi que la poursuite de leurs études supérieures en France. En effet, le français représente un marché du travail significatif pour les diplômés du département de français. Ils ont souvent un intérêt professionnel, ils cherchent à travailler dans des secteurs comme l'enseignement, la coopération internationale, la traduction et la relations diplomatiques.

Conclusion

Cette étude montre que la relation entre enseignement/apprentissage du FLE à l'Université de Bagdad et les pratiques sociales des diplômés de cette institution paraît étroite. Dans un pays anglophone, où l'on ne pratique pas le français au quotidien, l'enseignement institutionnel du français constitue la source principale la plus importante de l'apprentissage de cette langue. La méthodologie d'enseignement adoptée par le département de français, le choix de ses programmes selon les critères recommandés par le CECRL, les quatre compétences préconisées, contribuent de manière significative, non seulement à l'apprentissage de la langue, mais aussi à sa maîtrise et à sa pratique dans différentes situations. Durant les entretiens, les anciens étudiants du département reconnaissent qu'ils utilisent les connaissances acquises à l'Université dans leur travail. Ils se rappellent même les minimes des choses.

Cette étude permet aussi de connaître dans quelle mesure il est possible de bénéficier du matériel appris et de son application sur le terrain, en même temps, elle sert d'évaluation de la performance institutionnelle et de l'amélioration dont elle a besoin en termes de performance. Les résultats des entretiens ont montré que le rôle de l'enseignement universitaire du français est double : d'une part, l'Université assure l'apprentissage scientifique à l'apprenant en langue avec toutes ses priorités, mais fournit aussi les connaissances civilisationnelles, culturelles et sociales de la langue française à travers la préparation des événements et activités multiples dont le rôle est de valoriser la réalité culturelle française pour l'apprenant irakien. Toute cette partie cachée de « l'iceberg » relève du rôle de l'Université dans la préparation des apprenants irakiens.

L'étude sociodidactique contribue à améliorer l'enseignement de la langue française en Irak et à répondre aux difficultés de son apprentissage. Toutefois, les résultats obtenus ne « restent que des hypothèses » (Blanchet et Chardenet, 2011, 64). De ce fait, nous

invitons les autres Universités irakiennes, celles de (Mustansiriyah, Mossoul et Kufa) à élaborer une étude similaire. Les résultats des études peuvent conduire à des « conclusions justes » (Ibid.).

Extended Summary

This study concerns the French language in Iraq. Although Iraq is not a French-speaking country, French has a remarkable presence there, particularly due to the historical and cultural ties between France and Iraq.

One of the most important factors for the growth and prosperity of the French language in Iraq is its teaching. Iraq is considered one of the oldest countries in the Middle East to introduce French language education. Missionary campaigns played a significant role in the initial spread of the language. Today, French is undeniably the second most widely taught foreign language in Iraqi schools, after English.

This study aims to investigate the effectiveness of French language instruction at the University of Baghdad and its relationship to social practices. Specifically, it will examine the alignment between the French language taught and its practical application in Iraqi society. The study will also assess the role of Iraqi schools in teaching French and evaluate the language proficiency of graduates in real-world contexts.

This study contributes to the improvement of French language curricula in Iraq by examining the relationship between classroom instruction and societal practices. By measuring learners' ability to apply their French language skills outside the classroom, this research aims to enhance the effectiveness of language teaching and learning.

This study's originality stems from several factors:

- The current context of French language learning in Iraq which has experienced a recent evolution influencing the learning of French,
- The adoption of a multidisciplinary approach, incorporating elements of sociolinguistics, anthropology, and history,
- A comprehensive field study examining the interplay between French and Iraqi society.

This study employs a sociodidactic approach, part of an action-oriented approach, which integrates sociological and educational perspectives to understand how social and cultural contexts influence language learning. The study incorporates a « field study » component to collect empirical data.

The practical aspect of the study involved interviewing graduates (2017-2022) of the French Department at the University of Baghdad, currently employed in various government and private institutions. The interviewees were asked about the relevance of their university education to their professional lives and their use of French language skills in practical contexts.

In order to study the impact of university training on the social activities of French graduates from the University of Baghdad, a quantitative study was conducted on a sample of 30 graduates. To ensure the representativeness of this sample, a detailed experimental plan was put in place. A detailed experimental plan was put in place to ensure the representativeness of the sample

Ten questions, a variety of question types (descriptive, exploratory, experimental and comparative) were used to explore the correlation between French language training at the University of Baghdad and the social activities of its graduates. These questions helped analyse the acquisition and use of French by graduates within the Iraqi social context.

The results showed that despite a strong focus on grammar and vocabulary in French language teaching in Iraq, graduates are able to express themselves and function in various situations, despite gaps in oral communication and overall language proficiency.

Limited opportunities for French language practice in Iraq, coupled with the prevalence of English, hinder the development of proficiency, despite the quality of French language instruction. While Iraq offers some job opportunities in the education sector, the overall environment is not conducive to extensive French language practice.

Références

- Ahmad, M. S. (1992). *Enseignement du français langue étrangère dans les classes du secondaire: le cas de l'Irak: propositions pour une nouvelle pédagogie* [Doctoral dissertation, Besançon].
- Alassaf, Y. (2016). Le français, quel destin, quelles propositions en Irak?. *Synergies Monde Arabe*, (9), 133-144. <https://gerflint.fr/Base/Mondearabe9/alassaf.pdf>
- Alhaidar, M. (2018). *Influences et conséquences d'un siècle d'enseignement de la langue française en Irak (1869-1958)* [Theses. fr (Doctoral dissertation, Sorbonne université)].
- Alkhazraji, W. (1987). *Étude critique de l'enseignement universitaire du français à Bagdad: Enquêtes-analyses de productions écrites Comparaison*

- entre l'Université de Bagdad et celle de Moustansiriya [Doctoral dissertation, Besançon].
- Al-Tai, U. (1994). *L'enseignement du français en Irak: formation des enseignants et didactique des langues* [Doctoral dissertation, ANRT, Université de Lille III].
- Bali, W. Y. D. (2016). *Les stratégies d'apprentissage chez les apprenants du FLE en milieu universitaire irakien: étude multifactorielle qualitative et quantitative à partir de questionnaires, d'entretiens et d'observations* [Doctoral dissertation, Paris 4].
- Beacco, J. C. (2007). *L'approche par compétences dans l'enseignement des langues-Ebook: Enseigner à partir du Cadre commun de référence pour les langues*. Didier.
- Blanchet, P. (2012). La contextualisation entre sociolinguistique et sociodidactique: enjeux théoriques et méthodologiques. *Reconfiguration des concepts. Pour une réflexion épistémologique et méthodologique en sociolinguistique et sociodidactique. Revue SOCLES*, 1, 13-20. <https://hal.science/hal-01112152>
- Blanchet, P., & Chardenet, P. (2011). Guide pour la recherche en didactique des langues et des cultures : approches contextualisées/sous la direction de Philippe Blanchet, Patrick Chardenet. Éditions des archives contemporaines ; Agence universitaire de la francophonie (Montréal), pp.509, 978-2-813000-48-4. (hal-01436588). <https://hal.science/hal-01436588>
- Cortier, C. (2007). Didactique du français, le socioculturel en question. In *Symposium du 10e colloque international de l'AIRDF, Villeneuve d'Ascq*.
- Dabène, M., & Rispaïl, M. (2008). La sociodidactique : naissance et développement d'un courant au sein de la didactique du français en France. *La Lettre de l'AIRDF*, 42(1), 10-13.
- Dupray, A. (2018). Le rôle du diplôme sur le marché du travail : filtre d'aptitudes ou certification de compétences productives ?. *L'orientation scolaire et professionnelle*, 29/2. <https://doi.org/10.4000/osp.5909>.
- Gagnon, Y. C. (2012). *L'étude de cas comme méthode de recherche*. PUQ.
- Guenoune, L., & Menguellat, H. (2019). L'influence des représentations socioculturelles sur le choix d'étude des étudiants de langues étrangères-Cas de l'Université d'Alger 2-Algérie. *Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies*, 29(2), 243-256.
- Hussein, Z. A., Al-Shams, N. H. A., & Shubbar, L. A. (2024). Numérique et pratiques pédagogiques du FLE en contexte post-covid-19 (Le cas de l'université de Bagdad). *Lark Journal*, 16(1), 690-737. <https://doi.org/10.31185/lark.Vol1.Iss52.3301>
- Le Gal, D. (2012). Une approche sociodidactique pour des curricula adaptés. *Synergies Chine*, (7), 35-42.
- Noori, A. (2019). L'importance de la motivation intrinsèque et extrinsèque dans l'apprentissage. *International Journal of Advanced Academic Studies*, 1(2), 98-100. 10.33545/27068919.2019.v1.i2b.31
- Riquois, E. (2010). Evolutions méthodologiques des manuels et matériels didactiques complémentaires en FLE. *Education-Formation*, e-292, 129-142.
- Zangogianni, P.C. (2013). *La formation des enseignants de FLE et celle de leurs formateurs*. [Mémoire, Université Ouverte Hellénique].

Sitographies

- <http://www.ambafrance-iq.org/Cooperation-culturelle>. « Consulté le 01/03/2023 »
- https://colang.uobaghdad.edu.iq/?page_id=15031. « Consulté le 15/01/2023 »
- <https://en.uobaghdad.edu.iq/>. « Consulté le 12/01/2023 »
- https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/IRAK_fiche_Curie_3_novembre_2014__cle8f24ef.pdf. « Consulté le 20/01/2023 »

Rousseau and Freedom

Hatice Yaşar^{1,a,*} Ahmet Yılmaz^{2,b}

¹ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

² Department of French Literature and Language, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Burdur, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 24/06/2024

Accepted: 26/12/2024

ABSTRACT

In this study, the idea and understanding of freedom of Jean-Jacques Rousseau, one of the most important names of the French Enlightenment period, is discussed in terms of its source and framework. Rousseau, a thinker of the Age of Enlightenment but also known as an opponent of progress, approaches the laws of nature and human nature from a different perspective than his contemporaries. Inspired by the Ancient Age, he argues that humans should also be free, based on the fact that everything in nature is free. He summarizes this freedom not as doing what you want, but rather as "not doing what you don't want". It argues that a human being should be a part of a free, honorable, and loving process in accordance with nature, with everything from birth, including nutrition, clothing, and all stages of education. He argues that every individual, like every being in nature, is special and that it would be right for them to live freely according to the laws of nature. In the face of some social or cultural obstacles such as laws, beliefs, institutions, rules and traditions that tightly surround him and make him a prisoner everywhere, man can only be truly free and equal with others by transitioning to the natural state, and that as he moves away from the natural state, he loses his freedom and this is one of the sources of his unhappiness. suggests. In the state of nature, which Rousseau considers as an environment of equality and peace between people, every person is good and free because nature is the most impartial guide.

Keywords: Rousseau, Freedom, State of Nature, Social Contract, Happiness

Rousseau ve Özgürlük

Süreç

Geliş: 24/06/2024

Kabul: 26/12/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Bu çalışmada, Fransız Aydınlanma döneminin en önemli isimlerinden biri olan Jean-Jacques Rousseau'nun özgürlük düşüncesi ve anlayışı kaynağı ve çerçevesi bakımından ele alınmıştır. Aydınlanma Çağı düşünürü olmakla birlikte ilerleme karşıtı olarak da bilinen Rousseau, doğanın yasalarına ve insan doğasına çağdaşlarından farklı bir açıdan yaklaşır. Antik Çağ'dan esinlenerek, doğada her şeyin özgür olduğu gerçeğinden hareketle insanın da özgür olması gerektiğini savunur. Bu özgürlüğü istediğini yapmak olarak değil daha çok "istemediğini yapmamak" olarak özetler. İnsanın doğumundan itibaren her şeyiyle, beslenmesi, giyinmesi, tüm eğitim aşamaları bağlamında, doğaya uygun özgür, onurlu ve sevgi dolu bir sürecin parçası olması gerektiğini savlar. Doğadaki her varlık gibi her bireyin özel olduğunu ve doğanın yasalarına göre özgürce yaşamasının doğru olacağını ileri sürer. Yasalar, inançlar, kurumlar, kurallar, gelenekler gibi onu her yerde sınırlayan ve tutsak haline getiren bazı sosyal veya kültürel engellerin karşısında insanın ancak doğal duruma geçişle gerçek anlamda özgür ve diğerleriyle eşit olabildiğini, doğal durumdan uzaklaştıkça özgürlüğünü kaybettiğini ve bunun onun mutsuzluğunun kaynaklarından biri olduğunu öne sürer. Rousseau'nun insanlar arasındaki eşitlik ve barış ortamı olarak değerlendirdiği doğa durumundaki her insan iyi ve özgürdür çünkü doğa en tarafsız yol göstericidir

Anahtar Kelimeler: Rousseau, Özgürlük, Doğa Durumu, Toplum Sözleşmesi, Mutluluk

haticefiliz1970@hotmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-6324-7363>

ahmetyilmaz@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7106-2343>

How to Cite: Yaşar, H, Yılmaz, A (2024). Rousseau and Freedom, *CUJOSS*, 48(2): 239-245

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Aydınlanma Çağı'nın en etkili düşünürlerinden biri olarak kabul edilir. Eserleri, özellikle "*Toplum Sözleşmesi*" (Du Contrat Social), politik felsefe üzerinde derin izler bırakmıştır. Rousseau'nun özgürlük konusundaki görüşleri, modern demokrasilerin

temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Bu makalede Rousseau'nun özgürlük anlayışını, bireysel özgürlük ile kolektif özgürlük arasındaki ilişkiyi ve bu kavramların modern siyaset teorisine olan etkilerini inceleyeceğiz.

Rousseau'nun eğitim ve özgürlük anlayışının temel metni sayılan Emile'de Rousseau çocuğu toplumdan, kalabalıktan yalıtılmış bir halde, uzakta ve özel bir ortamda büyütür. Bu yolla doğal yeteneklerin ortaya çıkmasını ve gelişmesini engelleyen her çeşit toplumsal baskıyı aşar ve çocuğun son derece özgürce gelişmesinin önünü açar. Yasakların ve buyrukların olmadığı, ki Rousseau bunu doğa durumu olarak kavramsallaştırır, bunun yerine özellikle yönlendirme ve gelişmenin öne çıktığı bir süreçtir bu süreç. Rousseau'nun özgürlük anlayışı bu bağlamda çocuğu yarının büyüğü olarak değil de çocuk olarak görmek, büyüklerin kurallı dünyasından uzakta tutmak esasına dayanır. Çocuğu çocukluğu ve özgürlüğü içinde ele alır ve buradan hareketle geliştirmeye, eğitmeye çalışır. Emile'i bir çeşit Robinson Crusoe olarak tasarlar ve hatta sadece bu kitabı okumasına izin verir. Okuma olarak sadece Robinson Crusoe için verilen izin aslında onun özgürlük anlayışının özünü anlatır, simgesi sayılır.

Yalın yaşama olan tutkusu, yeni çağın insanın sonraki yıllardaki toplumsal yapı içindeki tutsaklığının bir çeşit öngörüsü olarak da okunması mümkündür. Toplum içinde mutlu ve huzurlu yaşamanın zorluğu karşısında, "Toplumsal Sözleşme"de çağı aşan bir yaklaşımla toplumun her durumda ancak bir sözleşme üzerine kurulabileceğini savlar. Kendi özgürlük anlayışı aslında Batı'nın geleneklerinden biri olan sözleşme arayışı ile derinden çelişkili durmakla birlikte, sözleşmenin eşitlikçi yanından bakıldığında Tanrıdan geldiği varsayılan bir gücün üstünlüğü söz konusu olmayacağından yeni bir özgürlük alanının açılması anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda Rousseau özgürlük yolunda ilk adımını kilise ve kralın güç ve yetkilerine kafa tutarak atar. Sözleşme bu çerçevede bireyden daha çok kralın ve kilisenin düşünce ve eylemlerine sınır çizmeye yarar. İlk başkaldırısını doğarken annesine karşı gerçekleştiren insan, sözleşme yoluyla diğerlerine karşı kendini bağlamakla birlikte, gelişimi ve olanakları ölçüsünde özgürlüğünü keşfeder ve yaşar. Sartre'in deyişiyle, insanın "özgürlüğe mahkûm" olmasının (Cevizci, Felsefe Tarihi, 2022, s.1163) temellerinden biri buradadır.

Toplumun özgür insanlardan oluşması gerektiğini savunan Rousseau özgürlük anlayışını iki ana başlık altında özetler. Bunlar doğal özgürlük ve sivil özgürlüktür. Doğal özgürlük, insanın doğuştan sahip olduğu ve toplum öncesi durumlarda geçerli olan özgürlük türüdür. Sivil özgürlük ise, bireylerin toplum içinde yasalar tarafından belirlenen özgürlükleridir.

Rousseau'ya göre, insanlar doğuştan özgür ve eşittir. Bu durum, onun *Toplumsal Sözleşme* 'de tanımladığı

şekliyle "*insanlar doğada özgür doğar, ancak her yerde zincire vurulmuş olarak yaşar*" olarak ifadesini bulur. Doğal durumda, insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan her şeye sahip olurlar ve birbirlerine karşı bağımsızdırlar. Bu bağımsızlık, onların doğuştan sahip oldukları özgürlüğün temelini oluşturur.

Ancak Rousseau, yine aynı yapıtında, insanların topluluklar halinde yaşamaya başladıklarında, doğal özgürlüklerini kayb ettiklerini ve sivil özgürlüğe ihtiyaç duyduklarını savunur. Toplumun ortaya çıkışıyla birlikte, bireylerin kendi aralarında bir toplumsal sözleşme yaparak, doğal özgürlüklerinden vazgeçtiklerini, karşılığında sivil özgürlük elde ettiklerini söyler. Böylece sivil özgürlüğün bireylerin genel iradeye uymaları ve yasalar çerçevesinde hareket etmeleriyle sağlandığı notunu düşer.

Rousseau'nun özgürlük anlayışında merkezi bir kavram olan genel irade, bireylerin ortak iyiyi hedefleyen iradeyi işaret eder. Bu bakışla genel irade, toplumun tüm üyelerinin ortak çıkarlarını temsil eder ve bu iradeye uyum, bireysel özgürlüğün korunması ve sürdürülmesi için gereklidir. Rousseau, genel iradeye uyum göstermenin, bireylerin gerçekten özgür olabilmelerinin tek yolu olduğunu savunur. Genel irade kavramı ayrıca, Rousseau'nun demokratik düşüncesinin temelini de oluşturur. Ona göre, yasalar genel iradeyi yansıtmalı ve tüm bireylerin eşit katılımıyla oluşturulmalıdır. Bu şekilde, bireyler yasaları kendi iradeleriyle oluşturdukları için, yasaların dayattığı kısıtlamalar da aslında kendi iradelerinin bir yansıması olur ve böylece özgürlükleri korunmuş olur.

Rousseau ya göre özgürlük insanın her dilediğini yapması demek değildir. "*Özgürlüğün insanın dilediğini yapması demek olduğuna hiçbir zaman inanmadım. Özgürlük daha çok yapmak istemediğini yapmamaktır. İşte devamlı peşinde olduğum ve bazen de yakaladığım, çağdaşlarımı çileden çıkaran özgürlük...*" (Rousseau, J.J. *Yalnız Gezerin Düşleri*, 2013, s.83). Yapmak istemediğini yapmayan insan özgürdür. İnsanın, kendinden başkalarını mutlu etmek için gösterdiği her çaba, kendini mutsuzluk ve esaretle kuşatan duvarlar gibi mahkûm etmektedir. Bu bakışla Rousseau'ya göre özgürlük, kurallardan, değerlerden, işlerden, dünyadan bağımsız olmak demek değildir. Özgürlük, kopuk olma durumu hiç değildir. Özgürlük boş bırakma, boş verme demek değildir. Özgürlük, beraberinde sorumluluk getiren vazgeçilemez bir değerdir. Her özgürlük beraberinde bir sorumluluğu getirmektedir. Yaşama özgürlüğümüz varsa, yaşatma sorumluluğumuz var demektir. Öğrenme özgürlüğümüz varsa; öğretme sorumluluğumuz vardır, kazanç elde etme

özgürlüğümüz varsa; kazancımızı yoksullarla paylaşma sorumluluğumuz vardır. Söz söyleme özgürlüğümüz varsa; güzel söz söyleme sorumluluğumuz var demektir. Özgürlük, aklına eseni yapmak demek değil; yapabilecek olduğu kötülüklerden kendi özgür iradesiyle vazgeçmek demektir.

Rousseau, insanların mutluluğunun ve mutsuzluğunun birbirine bağlı olduğu gibi özgürlükleri ya da esaretleri de birbirine bağlı olduğunu belirtir. İnsanlar tıpkı kendi iyiliklerini ve özgürlüklerini ister gibi birbirlerinin de özgürlük ve iyiliklerini isteyip bunu yaratmadıkları sürece özgür ve mutlu olamayacaklardır. *“Bir araya gelmiş birçok insanın, kendilerine bir bütün gözüyle baktıkları sürece, yalnız bir tek istemleri vardır. Bu istem de bütünün gözetilmesi ve herkesin rahatlığı ile ilgilidir. Bu durumda devletin bütün kaynakları güçlü ve yalın; kuralları da açık ve durudur, birbirine girmiş, birbirine karşı çıkarlar yoktur orada. Ortak yarar her yerde apaçıktır ve görülmek için sağduyudan başka bir şey istemez. Dirlik düzenlik, birlik ve eşitlik, politika kurnazlıklarının düşmanıdır”* (Rousseau, J.J. *Toplum Sözleşmesi*, 2021, s.99).

Rousseau'nun toplumsal sözleşme teorisi her bakımdan bireysel özgürlük ile kolektif özgürlük arasındaki dengeyi kurmaya çalışır. Toplumsal sözleşme, bireylerin doğal özgürlüklerinden vazgeçip, karşılığında sivil özgürlük kazandıkları bir anlaşma olmaktan öte bireylerin kendi rızalarıyla genel iradeye uyum göstermelerini ve böylece kendi özgürlüklerini güvence altına almalarını sağlayan bir metindir. Sözleşmenin temelinde yatan ilke bireylerin kendi çıkarlarından vazgeçmesi, ortak iyiye yönelmeleri ve bunu açıkça ifade etmek adına güçlü bir irade ortaya koymalarıdır. Bu yolla bireyler özgürlüklerine sınır çizmek adına sadece kendilerine değil, aynı zamanda topluma da karşı sorumlu hale gelirler. Bu sorumluluk aynı zamanda yasaların genel iradeyi yansıtmasını ve bu yasalara uyumun özgürlüğü koruma altına almasını da sağlayacak olan şeyin adıdır.

Rousseau'nun özgürlük anlayışı ve toplumsal sözleşme teorisi sadece çağın ütopyalarından biri olarak kalmaz ve modern siyasal teori başta olmak üzere birçok alanda yankı ve karşılık bulur. Demokrasi, birey hakları ve katılımcı siyaset gibi kavramlar, Rousseau'nun özgürlük temelindeki fikirlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle modern demokratik sistemlerde, yasaların halkın iradesini yansıtması gerektiği düşüncesi, Rousseau'nun genel irade kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Bireysel özgürlük ile kolektif özgürlük arasındaki denge bağlamında Rousseau'nun fikirleri sosyal adalet ve eşitlik

tartışmalarında da önemli bir referans noktasıdır. Rousseau bireylerin hem kendi özgürlüklerini korurken hem de toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiği görüşündedir.

İnsanın en büyük özgürlüğü korkmadan, çekinmeden kendini olduğu gibi ortaya koyabilmektir. İnsan yaşadığı toplumun kurallarına uymak zorundadır. Tüm ritüeller bunu gerektirmektedir. Çoğu insan bu çizginin dışına çıkamadan ömrünü geçirir. Hoşuna gitsin ya da gitmesin hiçbir şeyi sorgulayamadan, herhangi bir konuda fikrini ortaya koyamadan, deyim yerindeyse *hiç olmadan* geçmiş nice yaşam vardır. Kendisinin hiç farkında olmadan, diğer insanlardan duyup işittikleri kadar ömrünü geçiren nice hayatlar geçmiştir. Bu durumda bir özgürlük sorunu olduğu düşünülebilir. Sürekli olarak güdüm ya da gözetim altında yaşanıldığında bir varlıktan söz edilebilir ancak söz konusu varlığın bir insan olduğu tartışılabilir. İnsan hem diğer canlılardan hem de hemcinslerinden farklı bir varlıktır.

Rousseau'ya göre özgürlük, ideal vatandaşta bulunması gereken ilk özelliktir. Özgürlüğü toplumsal düzen tarafından elinden alınan insana, uyguladığı eğitimle onu iade etme amacı gütmektedir. Dünyaya gelen çocuğun ilk isteğinin özgürlük olduğunu belirten Rousseau'ya göre insanın en temel hakkı özgürlüktür. Vatandaş olmak için gerekli özelliklerin oluşabilmesi özgürlüğün olmasına bağlıdır. Verdiği özgür eğitimle birey kararlarını kendi başına alır, sorumluluklarının farkındadır, edimlerinin sonuçlarını öngörebilir. Özgür bir birey olarak yaşadığı sorunlar karşısında bağımsız bir şekilde aklını kullanarak düşünüp hareket edecektir. Kendi özgürlüğü kadar diğerlerinin de özgürlüğüne saygılıdır, kimseye buyurgan davranmaz.

Rousseau, bireyin özgürlüğüne son derece önem vermektedir. Bireyin özgür olabilmesi için, hiçbir şeyden korkmaması gerekir. Korkak insanların özgürlüğünden söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Özgür olmayan bir birey kendini gerçekleştiremez. Eğitimin amaçlarından biri de bireyin kendini gerçekleştirmesine yardım etmektir. Rousseau, eğitim yoluyla insanların korkularından daha en başta korunabileceklerini savunur. İnsan bilmediği, tanımadığı şeylerden korkar. Öyleyse çocuk daha küçükükken; yavaş yavaş korkunç, tuhaf, alışılmadık şeylere alıştırmalıdır. Böylece onu bağlayan zincirlerden hiç değilse biri çocuk bundan zarar görmeden kırılacaktır.

Özgürlük vazgeçilemeyen, alınamayan, satılamayan bir değerdir. İnsan bazen kendi özgür iradesini kullanarak özgürlüğünü sınırlandırabilir ya da özgürlüğünden tamamen vazgeçebilir. Âşık olması, evlenmesi, bir yola baş

koyması, çocuk sahibi olması insanın, kendini bile isteye mahkûm ettiği esaretleridir. Kölelik ve esaret özgürlüğün karşıtlarıdır.

Rousseau'ya göre insan, bir bilgiyi sorgulamadan doğruluğunu kabul eder. Alışkanlıklarımız sıkıntı, baskı ve bağımlılıklardan kaynaklanmaktadır. Tüm zamanların en özgür bireyi olması gerektiği düşünülen insan, doğar doğmaz bir kundağın içine hapsedilir. Yaşamı boyunca kurumların ve diğer insanların baskılarıyla karşılaşır. Uygur insan kölelik içinde doğar, yaşar ve ölür (Rousseau, J. J, *Emile*, s. 13). Rousseau önyargıların bilimsellikten uzak olduğunu savunur. Alışkanlıklarımızı uygulamamızın sebebi olarak çoğunlukla toplumsal baskılardan çekiniyor olmamızı gösterir. Davranışlarımızı istek ve ihtiyaçlarımıza göre değil; daha önce belirlenmiş olan toplumsal kurallara göre gerçekleştiririz.

Rousseau' ya göre çocuklar büyütülürken çok fazla kısıtlama yapılmayan toplumlarda insanlar güzel ve sağlıklı olurken; çocukları korumak adına gereksiz ve yersiz önlemlerin alındığı ülkelerde çeşitli fiziksel bozukluklara rastlanmaktadır. Bebeğin kundaklanması yarardan çok zarar vermektedir. Ayrıca tüm vücut için gerekli olan su, oksijen ve besinler damarların içinde taşınmaktadır. Kundaklarla sıkıştırılan çocuğun damarları kanın akışını rahat bir şekilde sağlayamaz. (Rousseau, J. J, *Emile*, s.15).

Günümüzde çocukların kundaklanmaması Rousseau'nun tespitlerinin doğruluğunu göstermektedir. Çocuğun kundaklanması bilimsel olarak doğru bir uygulama değildir. Bilimin olmadığı yerde önyargılar ve yanlış inançlar vardır. Özgürlüğün hem fiziksel hem de ruhsal güzelliğin kaynağı olduğu söylenebilir.

“Çocuğa gereksiz alışkanlık kazandırılmamalıdır. Yemek ve uyku saatleri, tek başına kalması gereken durumlar sürekli değiştirilerek alışkanlık oluşmaması sağlanmalıdır. Kendiliğinden nasıl davranıyorsa o halde bırakılmalı, duygu ve isteklerini kontrol edebilecek şekilde yetiştirerek kendine karşı bağımsız olması sağlanmalıdır” (Rousseau, J. J, *Emile*, s.45). Alışkanlıkları olmayan; daha doğrusu alışkanlıklarını yönetebilen insan, özgür insandır.

Çocukları korumak adına onları kısıtlamak Rousseau için üzücü bir durumdur. Kalıcı ve iz bırakan öğrenme deneyimleyerek edinilen öğrenmedir. Çocuklar sık sık düşerler, bir yerlere çarparlar. Bunun sonucunda da yaralanırlar, canları acır. Durumun böyle olması çocukların hareketlerinin kısıtlanması gerektiği anlamına gelmemelidir. Küçük yaralanmalar onlara cesaret, güç ve deneyim kazandırır. Çocukları aşırı korumak onlara bir fayda kazandırmaz; aksine çekingen ve korkak olmalarına

sebepe olabilir. Rousseau'nun deyişiyle “Kendi yüksekliğinden düşen çocuk bacağını kırmaz, sopayla koluna vursa kolu kırılmaz, keskin bir demir parçasını eline alsa onu sıkamaz ve elini çok derin kesemez. Çocuk kendi kendine büyük zararlar veremez; yeter ki düşüncesizce yüksek yerlere ya da bir ateşin çevresinde tek başına bırakılmış olmasın” (Rousseau, J. J, *Emile*, s.66). Rousseau, çocuğun deneyimleyerek öğrenmesini ister, çünkü deneyimlemek çocuklar için önemli bir özgürlüktür. Özgür ortamlar çocuğun öğrenmesini destekler. Özgür bırakılan çocuğun yaratıcılığı ve keşfetme gücü gelişir.

Çocuğun doğası hareket etmeyi, dokunmayı, ellemeyi, tuttuğu nesneyi ağzına götürmeyi, gördüğü yüksekliklerin üzerine çıkıp atlamayı gerektirir. Tüm bu hareketler çocuğun kaslarının gelişmesini sağlar. Evlere doldurulan bir sürü gereksiz eşya çocuğun hareketlerinin sürekli kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Hareketleri kısıtlanan bir çocuğun sağlıklı bir gelişim göstermesi pek mümkün değildir. Çocuk bir nesneyi eline aldığı anda bile neredeyse tüm kasları ve zihni uyumlu bir şekilde çalışır. Bu sırada aynı zamanda dokunduğu nesnelerin adını da öğrenir. Bir sürü nesne ile donatılmış bir evde çocuk hem nesnelerin zarar görmemesi için hem de kendisinin çarpıp bir yerinin acımaması için sürekli kısıtlanır; hareket etme özgürlüğü elinden alınır. “Özgür bırakılan çocuk sık sık yaralanır ama hep mutlu olur. Hareketleri kısıtlanan çocuğun vücudunda ezikleri ve bereleri daha az olur ancak bu çocukların çok neşeli ve mutlu olduklarını söylenemez” (Rousseau, J. J, *Emile*, s.67). Bir şeyleri deneyimleyerek öğrenen çocuklar şanslılardır. Canları hiç sıkılmadan eğlenceli bir şekilde öğrenir ve öğrendiklerini hiç unutmazlar. Deneyimleyerek öğrenmeler sırasında doğal olarak istenmeyen durumlar da meydana gelebilir. Küçük kazalar, düşmeler, yaralanmalar gerçekleşebilir. Olumsuzmuş gibi görünen bu durumlar aslında çocukların güçlenmesi ve deneyim kazanması için bir fırsattır. Rousseau, öğrenmenin özgür bir şekilde deneyimlenerek gerçekleştirilmesini savunmaktadır.

Rousseau'ya göre insanın gücü sınırlı, Tanrı'nın gücü sınırsızdır. İnsanın mutluluğu gücünün sınırlarını bilerek buna göre davranmasına bağlıdır. Tanrı'nın tüm varlıklara ve insana verdiği sınırlı bir güç vardır. Ne kadar çabalırsa çabalansın bu gücün üstünde bir güç sergilemek mümkün değildir. İnsanın özgürlüğü, Tanrı'nın ona bahsettiği gücün ötesine geçemez. İnsan aşamayacağı sınırları aşmaya çalıştıkça köleleşir, asla gerçekleştiremeyecek hayallere kapılır; bu hayaller karşısında âdeta büyülenir. Olmayacak düşlerin esareti altına girerek özgürlüğünü kaybeder. İnsan, gücünün sınırlarını bildiği ölçüde özgürdür. Sınırlarını bilmek insanı özgür kılar. Aksi halde insan,

hayallerinin kölesi olacaktır. Bir kralın krallığını sürdürebilmesi bile yönettiği insanların düşüncelerine bağlı olduğuna göre kralın bir kraldan çok bir köleye dönüştüğü rahatlıkla söylenebilir.

“Ey insan evladı! Varlığını içinde sakla, bu sayede artık mutsuz olmayacaksın. Doğanın sana varlıklar silsilesi içinde verdiği yerde kal, seni buradan hiçbir şey çıkartamayacaktır; Zorunluluğun o katı yasasına hiç karşı gelme ve Tanrı'nın sana varlığını uzatmak için değil, yalnızca kendisinin istediği gibi ve kendisinin istediği kadar korumak için verdiği güçle bu yasaya karşı koymaya boşuna kalkışma. Özgürlüğün, Erkin, doğal gücün kadar ileriye gider, daha uzağa değil; geri kalan her şey yalnızca köleliktir, rüyadır, büyüdür. Egemen olmak dahi kamuoyuna bağlı olduğunda kölece bir şeydir; çünkü ön yargılarla yönettiğin kişilerin ön yargılarına bağlısın; onları hoşuna gittiği gibi yönetebilmen için, onların hoşuna gittiği gibi davranman gerekir” (Rousseau, J. J, Emile, s.75).

Rousseau'da özgürlük kavramının insanın doğumundan ölümüne kadar hem fiziksel hem de ruhsal olarak sürdüğünü görmekteyiz. Özgürlük bireyi tepeden tırnağa kuşatmaktadır. Deyim yerindeyse tüm yollar özgürlüğe çıkmakta, özgürlükten kaçış bulunmamaktadır. Çocuğun bulunduğu ortam, giysileri, kullanılacak eşyaları, uygulanacak davranış ve tutumlar; çocuğun özgürlüğünü destekler şekilde olmalıdır. Rousseau, çocuğun doğumundan itibaren sıkışık durumda kalacağı kılıflardan uzak durulmasını, baş yastıkları, sargılar, kundaklar gibi çocuğun hareketlerini kısıtlayıcı eşyaların kesinlikle kullanılmaması gerektiğini vurgular. Bu gibi eşyalar çocuğun hareketlerini engelleyerek özgürlüğünü kısıtlayacaktır. Çocuğun, sağlıklı büyüme özgürlüğü çocuğa teslim edilmeli; giysileri, yatağı hava alır şekilde olmalı ve ellerini, kollarını, bacaklarını hareket ettirerek vücudundaki kan ve suların rahat bir şekilde akışı sağlanmalıdır. İçerisinde rahatça ve tehlikesizce hareket edebileceği büyükçe bir beşiğe konmalı; emeklemeye başladığında odanın içinde rahatça dolaşması sağlanmalıydı. Rousseau'ya göre bu aşamalar çocuğun yaşamının ilk özgürlük deneyimleridir ve kendisiyle aynı yaşta ancak kundaklarla sınırlı kuşatılmış çocuklarla kıyaslandığında özgürlüğün küçük bir vücuttaki inanılmaz etkileri görülecektir. (Rousseau, J.J. Emile, 2021 s.41) Rousseau'nun söz ettiği şekliyle özgürlüğün çocuk eğitiminde çok önemli olduğu görülmektedir. Küçüklüğünden itibaren, gelişiminin her devresinde yaşına uygun bir özgürlüğe alıştırılan çocuk sağlıklı bir şekilde büyüme imkanına kavuşabilecektir.

Rousseau'ya göre, istediğini gerçekleştirmek için başkasının yardımına gereksinim duymayan insan amacına ulaşmış demektir. Buna göre, en önemli iyiliğin özgürlük olduğunu söyleyebiliriz. Özgür insan akıllı insandır; bilimsel düşünür, sınırlarını bilir. Özgür insan kendini köleleştirmez, yalnızca yapabileceğini ve yapmaktan hoşnut olacağı şeyi ister. (Rousseau, J. J, Emile, s.76)

İnsan, doğası gereği özgür yaratılmış bir varlıktır. Suyun akıcı olması suyu özgür kılar; rüzgârın esmesi rüzgârı özgür kılar, zamanın ilerlemesi zamanı özgür kılar; toprağın sürekli olarak ürün vermesi toprağı özgür kılar. “İnsanın yarattığı önyargılar ve kurumlar insanın içsel yönelimlerini yıkmadan önce her yaşta insanın mutluluğu özgürlüğün nimetlerinden yararlanmasını gerektiriyordu. Kimsenin yardımına ihtiyacı olmadan istediklerini yapan kişi mutludur; yapmak istedikleri kişinin gücünü aştığında mutluluk beklenirken mutsuzlukla karşılaşılır. Doğal durumdayken bile çocuklar, uygar durumdaki insanın özgürlüğüne benzer bir özgürlüğe sahiptiler. Her birimiz insani edimlerimizi yerine getirebilmemiz için başkalarına ihtiyaç duyduğumuzdan tekrar güçsüz ve mutsuz oluruz. Fiziksel olarak güçlenip yetişkin insanlar olduğumuzda ise toplumsal kurallar ve yasalar bizi güçsüzleştirip *çocukluğun içine daldırır*” (Rousseau, J. J, Emile, s.77-78). İnsan, istediklerini yapabildiği kadar özgürdür. İstediklerinin gücünü aşmaya başladığı durumda, güçsüz ve mutsuz olacaktır. İsteklerimizi gerçekleştirebilmek için başkalarının fikirlerine, gücüne, sevgisine, çalışmasına, emeğine ihtiyacımız vardır. İnsan, tek başına yaşayabilen ve tek başına mutlu olabilen bir varlık değildir. İnsan, doğası gereği büyüyerek erişkin olması gereken bir varlıktır. Toplum kuralları ve yasalar, kesinlikle uymamız gereken kalıplardır. Her birey, bu kurallara uymak zorundadır. Kurallar hem özgürlüğümüzü kısıtlar hem de istediklerimizi gerçekleştirebilmemiz için kurallara uymamız gerekir.

Rousseau'ya göre doğanın yasaları güçlü, ulusların yasaları güçsüzdür. Ulusların yasalarının güçsüz olmasının sebebi insan eliyle, insan düşüncesiyle yapılmasıdır. Bir yasanın çıkarılması zor bir iş değildir. Bazen maddi olarak ya da politik olarak güçlü olan insanlar yasaları kendi faydaları ya da istekleri yönünde değiştirebilirler. İnsanın istekleri ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı olsaydı, yasaların çiğnenmesi, güçlülerin kayırılması gibi insan onurunu yaralayan durumların yaşanması söz konusu olmazdı. İhtiyaçları giderilen insan kimsenin gücü altında ezilmeden özgürce, ahlaklı, insana yakışan bir erdemle yaşayabilirdi.

Çocuğun doğasında oturarak, kalem kağıtla eğitim almak yoktur. Çocuk dokunarak, oynayarak, tırmanarak, gözlemleyerek, deneyerek, atlayarak, zıplayarak öğrenir. Bunlar çocuklar için en güzel özgürlüklerdir. Çocuk, en çok ilk yıllarında özgürdür. Arkadaşlarıyla oyunlar oynar, duygu ve düşüncelerini dilediği gibi dile getirir. Henüz cinsiyetinden dolayı kısıtlanmamıştır. Zamanının çoğu oyun oynayarak geçer. Bazı insanlar kendilerince önemsiz bir konudan söz ederken “çocuk oyuncağı gibi” derler. Oysa bu sözün çocuktaki karşılığı *dünyanın en ciddi işi*'dir. Çocuk oyuna her şeyden soyutlanarak başlar. Oyun oynarken hiçbir şey düşünmez. Oyun bir problem durumudur ve oyun süresince problemi çözebilme için pek çok çözüm yolu üretir, iş birliği yapar, taktikler geliştirir, uygun malzemeyi bulur, destek arar ve sonunda problemi çözer.

Onun ilk yıllarını hiçbir şey yapmayarak boşa geçirdiğini görmekten kaygıya kapılıyorsunuz, öyle mi? Nasıl olur! Mutlu olmak hiçbir şey yapmamak mıdır? Gün boyunca hoptamak, oynamak, koşmak hiçbir şey yapmamak mıdır? Hayatı boyunca hiç bu kadar meşgul olmayacaktır. Platon, çok katı olduğu sanılan Devlet adlı eserinde çocukları yalnız şenliklerle, oyunlarla, şarkılarla, eğlencelerle yetiştirir; onlara iyi eğlenmeyi öğrettiğinde her şeyi yapmış gibidir; Seneca da eski Roma gençliğinden söz ederken, bu gençlik her zaman ayakta idi, ona oturarak öğrenmesi gereken hiçbir şey öğretilmezdi, demektedir. (Rousseau, J. J., *Emile*, s. 115).

Rousseau, çocukların doğası gereği eğlenerek, yaparak yaşayarak, özgürce öğrenmesinden yanadır. Özgürlük bireyleri geliştirir, uygarlaştırır. Özgür ortamlarda yetişen bireyler başkalarının da özgürlüğüne saygı gösterirler. Çocuklar için oyunu, insanlar için uykuya benzetir Rousseau. Uyku, tüm canlılar için vazgeçilmezdir. Ağaçlar kış mevsimini uyuyarak geçirir. Kediler zamanlarının çoğunu uykuda geçirir. Bazı yabanî hayvanlar kış mevsimini uyuyarak geçirir. Bu canlılardan “*zamanı boşa geçiriyorlar*” diye söz edemeyeceğimiz gibi, çocukların oyun zamanlarını boşa geçen zaman olarak değerlendiremeyiz. Çocukların sağlıklı büyüüp sağlıklı bireyler olabilmeleri için dostça, özgürce ve bolca oyun oynamaları teşvik edilmelidir.

Rousseau'nun ortaya koyduğu kendini olduğu gibi ortaya koyma özgürlüğü, çocuğun küçüklüğünden itibaren başkalarının istismarına, tehditlerine, şantajlarına karşı koyabilmesini, kendini her durumda savunabilmesini sağlayacaktır. Çocuklara kendini olduğu gibi ortaya koyma özgürlüğü öğretilmelidir. Böylelikle dürüst, erdemli, gerçeklerden korkmayan insanlar yetiştirmemiz mümkün olacaktır.

Rousseau, çocuğun doğumundan itibaren tamamen özgür ve doğal bir ortamda yetiştirilmesini savunur. Özgürce yetiştirilen bireyler, kendilerine olan güvenlerini kendi çabalarıyla kazanırlar, tıpkı kendi kanatlarıyla uçan kuşlar gibi. Bu şekilde, her bireyin kendine özgü, düşünen, üreten ve sorgulayan bir birey olacağına inanır. Bu yaklaşım, binlerce ama aynı standartlara göre şekillendirilen insanlar yerine, çeşitliliği ve özgünlüğü teşvik ederek gerçek, özgür bireylerin yetişmesini sağlar. Yaşadığımız dünya, özgürlüklere ve yaşama saygı gösteren, dürüst, erdemli ve barışçıl bireylerle dolacak ve insanlar arasında uyumlu bir yaşam mümkün olacaktır.

Rousseau'ya göre, en büyük özgürlük, kişinin tüm işlerini kendi başına yapabilmesidir. Bunun en iyi örneği olarak Robinson Crusoe'yu verir. Bir deniz kazası sonucunda bir adada yalnız kalan Robinson, Rousseau'nun yetiştireceği Emile için mükemmel bir modeldir. Robinson, her şeyi keşfederek, deneyerek ve kendi başına yaparak başarır. Robinson, cam yapmasını ve bundan sonra kullanmayı bile deneyimleyerek öğrenmiştir. Bu eser Rousseau'nun Emile adlı eserinde savunduğu eğitim yönteminin uygulanabilir olduğunun en iyi kanıtıdır (Rousseau, J. J., *Emile*, s. 241). Zorunluluklar ve zorluklar macera ruhuyla birleştiğinde, hayat oldukça keyifli hale gelir. Özgür bir şekilde yetiştirilen bireyler, her durumda her türlü zorluğun üstesinden gelmeyi başaracaklardır.

Özgürlük, insanın deneyimlemesi gereken temel bir duygudur. Bireyin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi, özgürce kararlar alabilmesi ve bu kararları uygulayabilmesine bağlıdır. Ancak, alınacak kararların niteliği ve bunların nasıl uygulanacağı dikkatlice değerlendirilmelidir. Aceleyle veya yeterince düşünmeden alınan kararlar, insanı yaşam boyu süren pişmanlıklara sürükleyebilir. Rousseau bu durumla ilgili olarak kışkırtmalara kapıldığında, dışsal etkenlerin yönlendirmesiyle hareket ettiğini; bu zayıflığını kınadığında ise sadece iradesini dinlediğini ve kötü fiilleriyle esirken, pişmanlık acılarıyla özgür olduğunu belirtmiştir. Özgürlük duygusu, yalnızca ahlaki değerlerini ihmal edip sonunda ruhunun sesinin; bedeninin arzularına karşı durmasını engellediğinde kaybolduğunu belirtmektedir (Rousseau, J. J., *Emile*, s. 390). Rousseau'ya göre, insan yargılarında özgürdür; anlama yetisi, yalnızca kıyaslama ve yargılama kapasitesine dayanır.

Rousseau, bireyin iyilik isteme ya da kötülük yapma özgürlüğüne sahip olmadığını savunur. Ona göre, her eylemin kökeni özgür bir varlığın iradesinde yatar. Özgürlük olmadan gerçek bir iradede bahsedilemez. Eğer bir insan aktif ve özgürse, kendiliğinden hareket eder. Dolayısıyla, kişinin özgür iradesiyle yaptığı eylemlerden Tanrı sorumlu tutulamaz. Rousseau'ya göre Tanrı, insanı

kötülük için değil, iyiliği seçmesi için yaratmıştır. İnsanın gücünü sınırlayarak ona verilen özgürlük, genel düzenin bozulmasını engeller. (Rousseau, J. J., Emile, s. 391)

Özgürlük, aynı zamanda sorumluluk anlamına gelir. İnsan, kendi davranışlarından ve eylemlerinden sorumludur. Bazıları Tanrı'nın neden insanın kötülüklerine engel olmadığını sorgular. Rousseau'ya göre, eğer Tanrı insanı içgüdüleriyle sınırlandırarak kötülük yapmasını engelleseydi, insanı bir hayvan yapmış olurdu ancak Tanrı, insanı özgür bırakarak kendisi gibi iyi ve mutlu olmamızı istemiştir (Rousseau, J. J., Emile, s. 392) Bu nedenle, özgürlük, iyilik ve mutluluğun kaynağıdır.

Rousseau ya göre insanlar özgür olmak istedikçe, kendilerini köle haline getirmekte, bunu yapmak için kendi özgürlüklerini bile gereksiz uğraşlarla yıpratmaktadırlar. İnsanlar özgür olmak istedikçe, her şeye bağlı olduklarını görüp şaşırıyorlar. İnsanın özgür olması için yapacağı hiçbir şey yoktur. Özgür olmaktan vazgeçmemesi gerekir. "Bana zorunluluğa boyun eğmeyi anlatarak beni özgür kılmış olan, ey hocam, sizsiniz. Ne vakit keyfi isterse gelsin o zorunluluk, korkmadan kendimi ona teslim ederim" (Rousseau, J. J., Emile, s.703).

Emile' in öğretmenine seslenişinden anlıyoruz ki özgürlük, "başıboş" olmak değil, "başı birçok yere bağlı olmak" demektir. Yasalara bağlı olmak, kurallara bağlı olmak, eşine, ailesine, sevenlerine, sevdiklerine, değerlerine, inançlarına, mesleğine, vatanına, dünyaya, güzelliklere, estetik ve sanata ve daha pek çok güzel şeye gönülden bağlılık en büyük özgürlük kaynaklarıdır. Emile, öğretmenine yazdığı mektubuna şöyle devam eder: "*Her şeyi güzelce araştırdıktan sonra, hayalimin bile tutarsız olduğunu anladım, çünkü başka bir şeye bağlı olmasam da en azından üzerinde yerleşeceğim toprağa bağlı olacaktım: Hayatı ağaçlarına bağlı olan ağaç perileri Dryadlar gibi, benim hayatım da bu toprağa bağlı olacaktı, erk ve bağımsızlık uyuşamaz iki sözcük olduğundan, ancak kendime sahip olmaktan vazgeçmekle bir kulübeye sahip olabileceğimin farkına vardım*" (Rousseau, J. J., Emile, s.704).

Sonuç

Jean Jacques Rousseau, insanın özgürlüğüne çok büyük önem vermiştir. İnsanın doğumundan başlayarak ölümüne kadar devam eden süreçte özgürlüğünü kısıtlayan fiziksel, ruhsal ve düşünsel tüm zincirlere karşı çıkmıştır. "Toplum Sözleşmesi" adlı eserine "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama, böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir," diyerek

başlar. Bu sözler, Rousseau'nun insanın kölelik durumunu tespitidir. İnsanı mutlu, yetkin, yaşadığı toplumla barış içinde yaşatabilmek; etkin, kendine yetebilen, mutlu bir vatandaş olarak yetiştirebilmek için yetiştireceği insan modelini ortaya çıkarır. "Emile" daha doğar doğmaz doğanın yasalarına göre yetiştirilecek, doğaya göre öğrenecek, doğaya göre yaşayacaktır. İnsanın mutluluğu doğa yasalarına uymasına bağlıdır. Doğaya bağlı olan insan özgürdür. Doğal durumda yaşayan insan, isteklerini sınırlandırabilir; yapabileceği şeyleri ister. İstekleri gücünü aşmadıkça özgürdür. Rousseau, insan özgürlüklerine, insan onuruna saygı gösterilmesini savunur. Her birey özgür olmalı; ama aynı zamanda sorumlu olmalıdır.

Jean-Jacques Rousseau'nun özgürlük konusundaki görüşleri, bireylerin ve toplumların nasıl özgür olabilecekleri konusunda derinlemesine bir anlayış sunar. Doğal özgürlük ile sivil özgürlüğü ayırt ederek, bireylerin kendi iradeleriyle oluşturdukları yasalar çerçevesinde nasıl özgür kalabileceklerini açıklar. Genel irade ve toplumsal sözleşme kavramları, Rousseau'nun düşüncesinin temel taşlarıdır ve modern siyasi teorinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Rousseau'nun fikirleri, günümüzde de demokrasi, birey hakları ve sosyal adalet konularında geçerliliğini korumaktadır.

References

- ADUGİT, Y. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2013 Güz, sayı:16, s. 63-93 ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com
- CEVİZCİ, A. (2022). Felsefe Tarihi. Say Yayınları
- CRANSTON, M. (1982). The noble savage: Jean-Jacques Rousseau, 1754-1762. University of Chicago Press.
- DENT, N. J. H. (1988). A Rousseau dictionary. Blackwell.
- JASPERS, K. (1986). Felsefe nedir? (İ. Z. Eyyüboğlu, Çev.). Say Yayınları.
- RILEY, P. (Ed.). (1986). The Cambridge companion to Rousseau. Cambridge University Press.
- ROUSSEAU, J.-J. (2021). Emile (Y. Avunç, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROUSSEAU, J.-J. (2020). İtirafı (K. Somer, Çev.). Işık Yayınları.
- ROUSSEAU, J.-J. (2021). Toplum sözleşmesi (V. Günyol, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- ROUSSEAU, J.-J. (2013). Yalnız Gezerin Düşleri (T. Güner, Çev.). Mitra Yayınları.

Britain, Russia and the German Military Mission to Istanbul, 1913-1914

Gürhan Yellice^{1,a,*}

¹ Rectorate, Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 09/12/2024

Accepted: 23/12/2024

ABSTRACT

This study examines Russia's strong reaction to the German Military Mission sent to Istanbul under the leadership of General Liman von Sanders during the winter of 1913-1914 and the impact of this reaction on Anglo-Russian relations. Although the mission was publicly presented as a military initiative aimed at restructuring the Ottoman army, it was perceived by the Entente Powers as a strategic move to enhance Germany's influence over the Ottoman Empire. Within the context of the balance of power among the Great Powers, demands for the cancellation of the mission initially caused a crisis between the Entente and Central Powers and later escalated into a major conflict within the Entente itself due to resistance from Germany and the Ottoman Empire.

While Britain sought to resolve the crisis diplomatically to avoid provoking Germany further, Russia, alarmed by the perception that Istanbul and the Straits had fallen under German influence and interpreting this development as a call to war, adopted a more aggressive stance. Russia advocated for stricter measures, including the occupation of certain strategic locations in Anatolia. This divergence in responses within the Entente bloc led to a significant trust crisis, deepening the internal divisions within the alliance. The mission became one of the most critical crises in European diplomacy during the period between the Balkan Wars and the First World War. This study aims to analyze this process with a particular focus on Britain and Russia. Relying predominantly on a comparative analysis of British, French, and German archival documents, the research evaluates the mission within the framework of the power struggle between the Entente and Central Powers.

Keywords: Germany, Britain, Russia, Ottoman Empire, Liman von Sanders, German Military Mission

Rusya, İngiltere ve Alman Askeri Misyonu, 1913-1914

Süreç

Geliş: 09/12/2024

Kabul: 23/12/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Bu çalışma, 1913-1914 kışında General Liman von Sanders liderliğinde İstanbul'a gönderilen Alman Askeri Misyonu'na yönelik Rusya'nın sert tepkisini ve bu tepkinin İngiliz-Rus ilişkileri üzerindeki etkisini ele almaktadır. Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasını hedefleyen bir askeri girişim olarak duyurulan misyon, İtilaf Devletleri tarafından Almanya'nın Osmanlı üzerindeki stratejik etkisini artırmaya yönelik bir hamle olarak değerlendirilmiştir. Büyük Güçler arasındaki güç dengesi bağlamında, misyonun iptali talepleri başlangıçta İtilaf-İttifak blokları arasında, ardından Almanya ve Osmanlı Devleti'nin bu talebe karşı direnmesi nedeniyle İtilaf bloğu içerisinde büyük bir krize dönüşmüştü. İngiltere, Almanya'yı daha fazla tepki göstermeye sevk etmemek için krizi diplomatik kanallar üzerinden çözmeyi hedeflerken, İstanbul ve Boğazların Alman etkisi altına girdiği algısıyla paniğe kapılan Rusya, bu gelişmeyi bir savaş çağrısı olarak değerlendirmiş ve Anadolu'daki bazı stratejik noktaların işgalini de içeren daha sert yaptırımlardan yana bir tutum benimsemiştir. İtilaf bloğu içerisindeki bu tepki farklılığı, blok içinde bir güven bunalımına yol açacak kadar büyük bir krize neden olmuştur. Misyon, Balkan Savaşları'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Avrupa diplomasisini meşgul eden en önemli krizlerden biri olmuştur. Bu çalışma, söz konusu süreci İngiltere ve Rusya'yı merkeze alarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ağırlıklı olarak İngiliz, Fransız ve Alman arşiv belgelerinin karşılaştırmalı analizine dayanan araştırma, misyonu İtilaf ve İttifak blokları arasındaki güç mücadelesi bağlamında değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, İngiltere, Rusya, Osmanlı Devleti, Liman Von Sanders, Alman Askeri Misyonu

^a gyellice@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1402-8210>

How to Cite: Yellice, G. (2024) Britain, Russia and the German Military Mission to Istanbul, 1913-1914, *CUJOSS*, 48(2): 247-260

Introduction

After suffering a heavy defeat in the First Balkan War, the Ottoman Empire, in a state of great panic, sought assistance from Germany to strengthen the defense of

Istanbul. Germany, unwilling to allow Istanbul to fall under the control of any Balkan state, Britain, or Russia, accepted this request (Sanders, 2020, pp.7-8).

Negotiations between the two parties, which began in June 1913, were completed by the end of October, and a contract was signed on October 27, 1913 (Bayur, 1983, p.277; Kerner, 1927, p.14). According to the contract, Germany would send 42 German officers, mostly ranked as majors and captains, to reorganize and modernize the Ottoman army under the leadership of Liman von Sanders. Liman von Sanders was appointed for five years with the rank of *Birinci Ferik* (Lieutenant General) and as the President of the Reform Committee. During this period, he would also assume command of the First Corps stationed in Istanbul. His role extended beyond command to encompass authority over all military schools and foreign military personnel in the Ottoman Army, with responsibilities including appointments, conscription, dismissals, and allowances. As the head of the mission, Sanders was granted all the powers of an Ottoman lieutenant general, including the authority to impose disciplinary measures.

He was also vested with extensive powers over key aspects of military operations, such as the selection of foreign military advisors, the promotion of Ottoman officers and generals, the assignment of German officers, and the oversight of artillery schools, military training institutions, and procurement processes. As per the agreement, Sanders was positioned as the second-highest-ranking military official in the Ottoman hierarchy, subordinate only to the Minister of War. Notably, in the event of Germany's engagement in a European war, Berlin retained the right to terminate Sanders' and his team's contracts. In his capacity as the direct superior of all German officers in Ottoman service, Sanders was authorized to conduct inspections across the empire and held the power to veto the inclusion of foreign officers he deemed unsuitable. He was also granted control over military training and education facilities, including artillery schools, training grounds, and demonstration units. Additionally, Sanders was made a member of the High Military Council, where his opinions were to be consulted on the promotions of Ottoman officers, particularly generals. The contract, which was drafted for a five-year term, granted Sanders extraordinary authority, underscoring the significant role envisioned for him within the Ottoman military (GPEK/38/1, Jagow an den Rominten, Nr.15 444, Berlin, den 20. September 1913; Uyar, 2019, p.39; Civgin, 2023, p.144).

Russia's Response to the German Military Mission

Although the specifics of the agreement had not yet been fully disclosed, the news that Liman von Sanders would lead a military mission to Istanbul caused a significant stir

among the Entente Powers. Embassies in Berlin sent detailed reports to their governments regarding the mission and its leader ((DDF/3/8), Manneville a Pichon, No.411, Berlin, 30 Octobre 1913). On October 31, 1913, Alick Russel, the British military attaché in Berlin, informed the War Office that the 58-year-old Sanders was energetic, highly capable, and strong-willed, and that he would wield extensive and unrestricted authority in his new position in Istanbul (BD/10/1, Russell to Goschen, No. 377, Berlin, 31 October 1913).

The announcement of this appointment quickly reverberated across Europe, triggering intense debate. Throughout November, the British Times published in-depth analyses of the mission, scrutinizing Germany's motives behind the appointment. Discussions primarily centered on the potential increase in Germany's influence over the Ottoman Empire and the strategic implications of the agreement. A prevailing consensus in the press suggested that Germany aimed to expand its dominance over Ottoman territories, a move perceived as a potential flashpoint for conflict between the Entente and Central Powers (*The Times*, 31 Oct, 2;10;16;28 Nov 1913). These predictions by the British media were soon borne out. The mission swiftly escalated tensions between the Entente and Central Powers, with the prospect of war becoming a tangible possibility. Russia's response played a central role in heightening the crisis. Russia's uncompromising stance and demand-driven approach intensified diplomatic pressure, transforming the issue into a far more serious geopolitical conflict.

Russia ascribed great significance to the Liman von Sanders Mission, viewing it as a direct threat to its national security and foreign policy strategies. The mission was perceived not as a continuation of Germany's longstanding approach of amicable passive penetration—an effort to influence Ottoman economics and military through indirect means—but rather as a decisive shift towards active establishment of a German presence on Ottoman territory. According to Sazonov, the mission represented the final stage of the Ottoman Empire's prolonged process of submission and cooperation with Germany. In his memoirs, he expressed this view as follows: "*The Young Turk Government, which aimed at liberating Turkey from foreign influence, yet pursued, at the same time, a course which could end only in political and military bondage to Germany. We watched with anxiety the gradual suppression of Turkish independence by Germany, foreseeing the consequences that were bound to follow. We did our utmost to prevent it, and to open the eyes of the Turks to the inevitable outcome—the*

complete subordination of the Turkish nation to the aims of German policy, and the loss of all independence. But the efforts of the Russian Government were fruitless. It was not in our power to force the Turks to throw off the millstone which the Germans had hung round their necks. The interests of the Young Turk Government had become so closely interwoven with those of Germany that it was impossible to separate them. The fate of Pan-Germanism and of Young Turkey were destined to be sealed on the same day” (Sazonov, 1927, p.124)

Russia’s primary concern revolved around the possibility that the Sanders Mission would lead to the complete subordination of the Ottoman army to German control. This, in turn, was seen as paving the way for Istanbul and the strategically critical Bosphorus Straits to fall under German influence. Such an outcome posed an existential challenge to Russia’s strategic and geopolitical interests in the region. As noted by the memoirs of Austria-Hungary’s Military Attaché Joseph Pomiankowski, the appointment was perceived as a definitive move towards placing Istanbul and the Straits under German control: *“The appointment of Liman von Sanders as Corps Commander in Istanbul was nothing less than the disguised annexation of the Straits”*. Pomiankowski also recounted the initial reaction of Russian Military Attaché General Leontyev to the matter: *“General Leontyev was profoundly outraged and openly stated to me that Russia was compelled to view the deployment of Missionary Liman as a hostile act against itself. He made it unequivocally clear that Russia would not tolerate any German fortification attempts within Istanbul, a region that lay within its sphere of influence”*. (Pomiankowski, 2014, p.36)

The military strengthening of the Ottoman Empire, and more importantly, the transfer of Istanbul’s military administration to a German general, was utterly unacceptable to Russia’s strategic interests in the region. The Libyan War and The Balkan Wars had already revealed the Ottoman Empire’s significant weaknesses. This situation, as described by Wangenheim, created an opportunity for Russia to realize its “dark plans”-namely, to establish dominance over the Bosphorus Straits (GPEK/38/1, Wangenheim an den Jagow, Nr. 15 493, Pera, den 17. Dezember 1913). However, Germany’s intervention in this process posed a severe challenge for Russia, undermining its prospects for regional hegemony. Russia believed that with an alliance among its Entente partners, it could easily defeat the Ottoman Empire and secure control over Istanbul and the Straits. However, it lacked the naval capacity to confront a power as

formidable as Germany. In this context, the Sanders Mission signified a double challenge for Russia: it had to contend with both Germany and a potentially revitalized Ottoman Empire capable of altering the regional balance of power (Henig, 2002, pp.11-12). Additionally, Russia was deeply unsettled by the possibility of the Ottoman navy becoming stronger alongside its military reforms. Already anxious about warships the Ottoman Empire had ordered from Britain, Russia sought to prevent the Ottoman navy from achieving superiority in the Black Sea. The prospect of the Ottoman army being modernized under the German military system exacerbated these concerns further. A militarily robust Ottoman Empire, supported by an efficient German organizational structure, represented an unacceptable threat to Russia’s strategic considerations. This explains Russia’s vehement opposition to the Sanders Mission, which it viewed as a direct and multifaceted challenge to its geopolitical and military dominance in the region.

The potential transfer of Istanbul and the Bosphorus under German control could also have been an economic catastrophe for Russia. The region held critical importance for Russia’s strategic and economic goals, particularly as a gateway to the Mediterranean. Over half of Russia’s exports passed through this area, making the controlling power of the region a vital economic partner-if not a dependency. Under the prevailing balance of power among the Great Powers, Russia’s trade could continue under relatively favorable conditions imposed on the Ottoman Empire. However, the prospect of this critical region falling into the hands of a powerful Germany could spell economic ruin for Russia. Germany had already established extraordinary economic and political influence through projects like the Baghdad Railway. Its next ambition appeared to be the establishment of a naval base in the Eastern Mediterranean, via the Bosphorus. This move was perceived as the final straw by Russia. The Bosphorus and Istanbul represented Russia’s red line (Bradshaw, 1930, p.500). The depth of Russia’s sensitivity on this issue is best captured in the words of Sazonov: *“The possession of the Straits by a strong power would mean Russia’s complete economic submission to this state in the south. Furthermore, strategically, Russia’s efforts to achieve military, naval, and economic dominance in the Black Sea would be meaningless if the Straits were not under Russian control. A power that dominates the Straits would not only gain supremacy over the Black Sea and the Mediterranean but also have the opportunity to establish hegemony over Anatolia and the Balkans”* (Fox, 1993, p.265).

It was precisely these concerns that led Russia to openly oppose the Sanders Mission. By the end of October, when rumors about the mission first surfaced, Russia had formally conveyed through diplomatic channels that it was unacceptable for this appointment to proceed. Furthermore, in the interest of maintaining stable relations between the two nations (*deviennent mauvais*), Russia urged Germany to reconsider its decision. During a meeting on November 7, 1913, between Russian Deputy Foreign Minister Anatoly Neratov and the German Ambassador to St. Petersburg, Count Friedrich von Lucius, Russia's strong objections were explicitly stated: "*Every development in Istanbul and the Bosphorus holds great significance for Russia. If this were merely about the ordinary training of the Ottoman army, it would not concern Russia. However, we cannot view this step as anything other than an act directed against Russia*" (GPEK/38/1, Lucius an das AA, Nr. 15445, St. Petersburg, 7 November 1913).

The mission issue was thoroughly discussed during the summit held in Berlin between November 17-20, 1913. During the discussions, Russian Prime Minister Vladimir Nikolayevich Kokovtsov reiterated the claim that "Sanders will take command of the Ottoman Army". In response, German Chancellor Theobald von Bethmann Hollweg dismissed this argument as "nonsensical" and categorically rejected it. Hollweg defended Germany's stance, emphasizing that the mission posed no threat to Russia. He stated: *The idea that Russia might take offense at our military mission never occurred to me and remains entirely incomprehensible to me. As I can conclude from the course of Russian policy as a whole, and as Mr. Sazonov explicitly and repeatedly stated to me, Russia shares our view that Turkey must remain intact. Therefore, I can only assume that Russia must desire a strict organization of the Turkish army. The war has sufficiently proven that the Turkish army is incapable of conducting aggressive actions of any kind. A Turkish action against Russia, in particular, is an absolute absurdity. If Mr. Sazonov criticizes that the military mission is to be stationed in Constantinople, this is absolutely not a new phenomenon. Field Marshal von der Goltz directed the reorganization of the entire Turkish army from Constantinople for twelve years... If our military mission, active in this context, were to be stationed in Constantinople, this would be the most logical and natural course of action, as the Turkish military administration, along with the military educational institutions, has its center precisely in Constantinople*" (GPEK/38/1, "Aufzeichnung des Reichskanzlers von Bethmann Hollweg" Nr. 15 450, Berlin, 18 November 1913).

Hollweg's response highlighted Germany's perspective, framing the mission as a continuation of historical precedent and a necessary measure to ensure Ottoman stability. By referencing earlier military missions, such as Field Marshal von der Goltz's efforts, Hollweg aimed to reassure Russia that the Sanders Mission was neither a threat nor an attempt to dominate the Ottoman military. Throughout November, Germany pursued various diplomatic efforts to defuse the growing crisis, but these measures ultimately failed. From Germany's perspective, the significance attributed to the Sanders Mission was greatly exaggerated. German officials argued that the mission was not designed as a threat to Russia, nor was its purpose to place the Ottoman army under German control. Instead, they framed the Sanders Mission as comparable to the British Limpus Mission in Istanbul or the French Military Mission in Greece, both of which were seen as non-threatening modernization efforts (DDF/3/8, Bompard a Pichon, No.436, Péra, 3 Novembre 1913). Both countries effectively turned the issue into a matter of national pride. Although Russia openly stated that the decision signified a preference for Ottoman friendship over Russian goodwill (DDF/3/8, Delcassé a Pichon, No.539, Saint-Pétersbourg, 28 Novembre 1913) and argued that the fate of Russo-German relations should not hinge on the appointment of a single German commander, Germany refused to back down (BD/10/1, O'Beirne to Grey, No. 385, St. Petersburg, 1 December 1913). As a result, Russia came to believe that convincing Germany alone was impossible and concluded that collective action with its allies was necessary.

In its discussions with the Allies, Russia underscored the critical nature of the situation, aiming to elevate the appointment into a "European issue". Within this framework, Russia sought to persuade Britain and France to adopt coercive measures against both Germany and the Ottoman Empire (GPEK/38/1, Jagow an den Pourtalés, Nr. 15 512, Berlin, den 6 Januar 1914). For instance, on November 25, 1913, Russian Foreign Minister Sazonov proposed a joint sanction to force the Ottoman Empire into retreat during a meeting with Sir George O'Beirne, Britain's ambassador to St. Petersburg. Sazonov suggested that the deployment of British and Russian officers to regions in Anatolia and the East where Armenians predominantly resided, effectively implying the indirect occupation of these territories, could serve as a solution to the crisis (BD/10/1, O'Beirne to Grey, No. 379, St. Petersburg, 25 November 1913). Additionally, Sazonov recommended taking the initiative to occupy strategic points in Anatolia, which he viewed as crucial for

Germany's integration efforts (BD/10/1, Bunsen to Grey, No. 449, Vienna, 26 December 1913). His proposals clearly demonstrated that Russia did not regard the mission merely as a military issue but also as a political and strategic challenge. Furthermore, they highlighted Russia's efforts to devise a coordinated action plan with its allies to address the matter comprehensively.

However, Britain and France were not inclined to approach the matter as radically as Russia. While both allies expressed concerns regarding the Sanders Mission, they were reluctant to support the harsh measures proposed by Russia. Both countries believed that a more conciliatory solution should be sought instead of Russia's "impatient and hasty" stance. Britain, in particular, was worried that a strong response to the Sanders Mission could provoke Germany, potentially triggering a domino effect that might lead to an early war. On November 27, Grey conveyed this sentiment to Sazonov via the British ambassador, emphasizing the complexity of the developments and the need for time to fully understand the situation. Grey also suggested requesting further clarification from Germany regarding the mission (BD/10/1, Grey to O'Beirne, No. 381, Foreign Office, 27 November 1913). France shared a similar perspective. Foreign Minister Stéphen Pichon argued that taking action in line with Russia's proposal could initiate the disintegration of the Ottoman Empire. This, at least at that time, was a scenario that Britain, France, and Germany all sought to avoid, making such a course of action unacceptable (BD/10/1, Grey to O'Beirne, No. 381, Foreign Office, 27 November 1913). In this phase, France proposed alternative solutions and specifically urged the Ottoman Empire to adopt a more conciliatory approach (BOA, HR.SYS/1879-5, Rifat Paşa a Said Halim Paşa, Paris, 26 Nov 1913)

The "passive" stance of Britain and France led to significant disappointment in Russia. The two countries' fears that Germany might perceive unilateral action by the Entente Powers as provocative-potentially triggering an early war-seemed to hold little sway over Russia. Instead, Russia remained resolute in its call for immediate coercive measures. According to O'Beirne's report to Grey on November 29, Sazonov expressed his hope for much greater involvement from Britain. Sazonov once again attempted to convince Britain to reconsider the proposal of appointing Anglo-Russian governor-generals to the regions inhabited by Armenians-a solution he saw as the only viable way to compel the Ottoman Empire to retreat from its position. The rejection of this proposal by Britain

once more deeply angered Russia (BD/10/1, O'Beirne to Grey, No. 383, St. Petersburg, 29 November 1913).

On December 1, during a meeting with the British ambassador, Sazonov urged Britain to grasp the extraordinary gravity of the situation. He went further, asserting that this issue represented a critical "test of the value" of the Triple Entente. He reiterated his belief that if the three states acted together, Germany would have no choice but to back down. In the view of Sazonov, a strategy of coercive measures (*coactiva mensura*) needed to be implemented without delay. This strategy would involve a series of escalating actions. The Entente Powers were first expected to adopt a unified stance and undertake diplomatic initiatives in Istanbul, demanding the cancellation of the German military mission by the Ottoman government. Should this demand be rejected, economic sanctions would be applied, accompanied by threats to sever diplomatic relations if necessary. If these diplomatic and economic pressures failed to achieve the desired results, Sazonov argued that military intervention would be the final resort. Within this framework, it was proposed that Britain and France occupy the ports of Beirut and Izmir, while Russia would seize the port of Trabzon. Furthermore, Russian military commanders would be appointed to Erzurum and Beyazit, thereby establishing de facto control over these regions. These occupations were intended to persist until the Ottoman government complied with demands regarding the German mission (BD/10/1, O'Beirne to Grey, No. 385, St. Petersburg, 1 December 1913). As evident, this strategy encompassed a wide range of actions, from diplomatic pressure to outright military intervention, aiming for the direct involvement of the Entente Powers in the affairs of the Ottoman Empire.

One of the main reasons Russia elevated the Sanders Mission issue to a level that risked triggering a war between alliances was its deep concern for national prestige. While Britain and France sought to de-escalate the situation, Russia found itself facing the possibility of significant reputational damage both domestically and internationally. The issue was particularly sensitive due to the harsh criticisms from the Russian press, which placed the government under severe public scrutiny. In general, the Russian media viewed the mission as a step toward increasing Germany's influence over the Ottoman Empire, perceiving it as a severe threat to both Ottoman sovereignty and Russia's security. Additionally, the press criticized Entente Powers for failing to deliver a unified and effective response to this critical development. While highlighting the shortcomings of the Entente, the Russian

press also condemned its own government for being insufficiently “alert” and for failing to take decisive measures to protect Russia’s strategic interests (*Komov*, 2012, pp. 127-134).

According to George Buchanan, Britain’s new ambassador to Russia, the press widely portrayed these events as a diplomatic fiasco for Russia. For instance, in his report to Grey on November 25, 1913, Buchanan referenced a recent article from the liberal newspaper *Novoe Vremya*. The article sarcastically dismissed claims that command authority during a potential siege of Istanbul would rest with a Turkish officer rather than General von Sanders, labeling such assurances as unrealistic. It mockingly described the government’s acceptance of this situation as a “diplomatic success” and suggested that those responsible for this “success” should have their names inscribed on golden tablets. Another prominent Russian newspaper, *Retch*, described the situation as having devolved into a complete impasse, where distinguishing cause from effect had become impossible. The paper criticized Russia’s diplomacy as weak and indecisive, asserting that Russian efforts had failed to counter Germany’s growing influence over the Ottoman Empire effectively (BD/10/1, Buchanan to Grey, No.448, St. Petersburg, 25 December 1913). The perception of a “defeat to Germany” that emerged in Russian public opinion significantly undermined the government’s prestige. The most notable consequence of this “reputational damage” was an increase in Sazonov’s pressure on Britain to support the annulment of the Sanders Mission.

Britain and France harbored significant concerns that implementing Russia’s proposed strategy—particularly any territorial occupation in Anatolia—could escalate into a continent-wide war. Consequently, despite the risk of further disappointing Russia, they once again rejected its proposal and opted to continue diplomatic efforts. In this context, on December 2, Britain delivered a stern diplomatic note to Babiali (the Porte), emphasizing the dangers posed by the appointment. The note highlighted that the assignment of Liman von Sanders could potentially lead to the Bosphorus falling under German control. It also warned that decisions influenced by Germany might weaken the Sultan’s authority and disrupt the balance of power (*equilibrium potentiarum*) among the Great Powers, which was crucial for ensuring Ottoman independence. Furthermore, the note cautioned that other Great Powers might present similar demands under the pretext of securing their own interests in Ottoman

territories (BD/10/1, Grey to Mallet, No.387, Foreign Office, 2 December 1913).

In response to increasing pressure from Russia, Britain introduced a series of compromise solutions aimed at accommodating the interests of both sides. One such proposal suggested relocating General Sanders from Istanbul to Edirne. This idea, put forth by British Foreign Secretary Grey, was discussed in Istanbul by the British Ambassador Mallet with his German and Russian counterparts. Another suggestion involved Germany and the Ottoman Empire issuing a formal statement clarifying that the First Army Corps stationed in Istanbul did not have command over the Dardanelles and the Bosphorus. Russia viewed both proposals favorably and appeared open to negotiation. However, Germany rejected these suggestions, citing concerns over a potential loss of prestige. Berlin emphasized that requesting such concessions from the Ottoman government was not a viable option (BD/10/1, O’Beirne to Grey, No. 383, St. Petersburg, 29 November 1913; BD/10/1, O’Beirne to Grey, No. 386, Foreign Office, 1 December).

From Russia’s perspective, Britain’s stance on this critical development seemed contradictory. Considering Britain’s traditional Mediterranean policy, it would have been reasonable to expect a stronger reaction than Russia’s to “Germany’s attempt to establish dominance over Istanbul and the Straits”. Why, then, did Britain fail to respond as expected? Three primary reasons can be identified: The first reason pertained to the strained relations between the Ottoman Empire and Britain. Following the Balkan Wars, relations between the two nations deteriorated rapidly. Britain’s support for Greece in the Aegean Islands dispute had deeply disappointed the leaders of the Committee of Union and Progress (*İttihat ve Terakki Partisi*), leading them to interpret Britain’s actions as part of a strategy to dismantle the Ottoman Empire. With no resolution reached during negotiations, the final decision was left to the Great Powers, and Britain worked intensively to ensure the outcome favored Greece. Britain feared that a decision against the Ottoman Empire would irreparably damage their relationship. As a result, Britain was hesitant to exert pressure on the Ottoman government over the Sanders Mission, wishing to avoid further antagonizing Istanbul. Grey recognized the significance of the Sanders Mission and its potential to alter the balance of power. Correspondence with Mallet indicated that Britain was also cautious about being perceived as the only nation exerting pressure on the Ottoman government (BD/10/1, Grey to Mallet, No.392, London, 2 December 1913). The second reason was the

disputes between Britain and Germany over the Aegean Islands.. While Britain argued that the islands of Chios and Mytilene should be ceded to Greece, Germany insisted they be returned to the Ottoman Empire. Adopting the firm stance demanded by Russia on the Sanders Mission could risk influencing Germany's decisions on this matter and undermine Britain's desired outcome (Yellice, 2022, pp.148-217). The third reason was tied to the British Admiral Limpus, who headed the Ottoman navy. Germany countered criticisms of the Sanders Mission by citing the Limpus Mission as a precedent. To Germany, the Sanders Mission was no different from the Limpus Mission and should not be given undue significance. Reports from Mallet emphasized the sensitivity surrounding Limpus and advised Britain to approach Russia's objections to the Sanders Mission with caution (GPEK/38/1, Wangenheim an das AA, Nr. 15 492, Konstantinopel, den 19. Dezember 1913)

As a result, Russia failed to convince its allies, and the imperial decree (*Padişah İradesi*) approving the Liman von Sanders Mission was issued on December 4, 1913. In a telegram sent to the Ministry of Foreign Affairs, Wangenheim reported that the decree had been issued for Liman von Sanders' appointment, with an addition stating that the headquarters of the First Corps would be located in Istanbul and that its units would be garrisoned around the city. He also noted that Grand Vizier Said Halim Pasha had requested the mission to arrive in Istanbul as soon as possible to prevent further controversy (GPEK/38/1, Wangenheim an das AA, Nr. 15 464, Konstantinopel, den 4. Dezember 1913). The decree signified the failure of Russia's month-long efforts to block the mission and demonstrated that neither Germany nor the Ottoman Empire could be persuaded to relent.

At this point, the die had been cast.

The developments in St. Petersburg following this news caused, to put it mildly, an uproar. As documented by O'Beirne's report to Grey dated December 7, 1913, Sazonov was unwilling to believe the news and immediately sent a telegram to the Russian ambassador in Berlin, stating that he wished to think the decree was issued without the German government's knowledge. He called on the allies to undertake an immediate joint démarche. In his view, since Sanders had not yet arrived in Istanbul, it was not too late to act. Swift measures directed at both the Ottoman Empire and Germany could still yield results. Previously proposed actions such as a financial boycott, rejecting the 4% customs duty increase, and even threatening to sever diplomatic relations were presented as essential steps to pressure the Ottoman

government. If these measures failed, Sazonov suggested that it would be inevitable for the Entente powers to occupy Mediterranean and Black Sea ports with their navies (BD/10/1, O'Beirne to Grey, No. 406, St. Petersburg, 7 December 1913).

Sazonov also believed that Britain needed to make some sacrifices to compel Germany into concessions. He had two proposals in this regard. The first was to relocate the Limpus Mission, frequently cited by Germany to legitimize the Sanders Mission, to another region, such as İzmit (DDF/3/8, Bompard a Doumergue, No.626, Péra, 14 Decembre 1913). If this was achieved, it might encourage Germany to move the Sanders Mission from Istanbul to Edirne. According to Bompard, this idea was first proposed by the Russian Ambassador in Istanbul. The suggestion aimed to address criticisms that the Russian government applied double standards regarding Germany and England, while also preserving the dignity of the Germans. In a telegram sent to Paris on December 14, 1914, Bompard accurately predicted that "due to the lack of any naval infrastructure in this port, the proposal would be unacceptable both to Limpus and to Britain (DDF/3/8, Bompard a Doumergue, No. 626, Pera, 14 Décembre 1913). The second proposal involved turning British naval power into a means of applying sanctions against Germany. According to Sazonov, if Britain took this step, Germany would have no choice but to back down. He argued that Germany could not afford the risk of losing its fleet entirely. A defeat in a naval conflict with Britain would spell disaster for Germany (BD/10/1, O'Beirne to Grey, No.412, Foreign Office, 11 December 1913).

In his report dated December 11, 1913, O'Beirne, concerned that the issues raised in his December 7 report may not have been fully understood, emphasized the gravity of the matter as follows: " ... I do not know how far H[is] Majesty's Government regard the question of the German Mission in Turkey as one in which they would be prepared to go to any considerable lengths, but I hope I have made it clear to you by my telegrams that it is regarded here as a question of the first importance. Sazonov has spoken to me about it with greater seriousness and openness than on any other occasion that I can remember. He says that he does not attach great importance to its purely military aspect. General von Sanders may very likely not be more successful with the Turkish Army than was von der Goltz. But he is firmly convinced that the command of the First Army Corps will give Germany such a complete political preponderance at Constantinople that other Powers will find themselves definitely reduced to a secondary position in Turkey, to

which Delcassé adds that this will be only a prelude to the fact that Germany will inevitably proceed to obtain a naval base in the Aegean or so forth. Sazonov has said to me that this question will be a test of the value of the Triple Entente, inasmuch as it will show whether the three Powers take a really decided stand in Turkey. Germany may have weighed the chances of a conflict with France and Russia and may be prepared to run the risk, but that she would not face the likelihood of a naval war and therefore he relies in this matter greatly on us...I really have nothing else to write to you about but this question of the German Mission which is absorbing the interest of the Russian Government to the exclusion of everything else” (BD/10/1, O’Beirne to Grey, No.412, Foreign Office, 11 December 1913).

Indeed, as O’Beirne pointed out, there was little left to say. For the first time, Russia had openly declared that a joint action was essential to retract the Sanders Mission and was pressuring its allies to make a decisive choice. At this juncture, Britain faced two options: either to passively witness Germany’s diplomatic victory and the consequent increase in its influence over the Ottoman Empire-risking the complete alienation of Russia in the process-or to adopt Russia’s proposal by taking decisive steps to prevent the mission from proceeding to Istanbul, potentially triggering a chain of events that could lead to war with Germany. Both options carried significant risks for Britain. Therefore, the position Britain chose to adopt would not only determine the outcome of the Sanders Mission but also have critical implications for the balance of power within the Entente and the future of diplomatic relations among the Great Powers.

However, the type of collective action desired by Russia was, in the eyes of Britain and France, tantamount to a declaration of war against Germany. Neither country was prepared for such a conflict and thus refrained from any steps that could provoke Germany. Instead, they once again opted for diplomacy, seeking to de-escalate the situation. Both nations viewed Russia’s approach as overly hasty and emotional, believing that a more measured and calculated strategy would yield better results. Acting on this stance, Britain decided to intensify its diplomatic engagements with both the Ottoman Empire and Germany. On December 11, 1913, Grey instructed Ambassador Mallet in Istanbul to urgently meet with Said Halim Pasha to ascertain how Sanders’ role differed from that of his predecessor, Von der Goltz, and to obtain details of the contractual arrangements. Subsequently, on December 13, the British, French, and Russian ambassadors formally requested a verbal explanation

from the Ottoman government regarding the Sanders Mission (BD/10/1, Grey to O’Beirne, No.417, Foreign Office, 11 December 1913).

The Ottoman response largely echoed Germany’s earlier arguments intended to placate Russian concerns. According to Mallet, the Ottoman authorities strongly opposed the demand for verbal clarifications, firmly rejecting claims that the government would be under Sanders’ control (BD/10/1, Mallet to Grey, No.426, Constantinople, 13 December 1913; BD/10/1, Grey to Mallet, No.420, London, 12 December 1913). In diplomatic engagements with Germany, Britain revisited the proposal to relocate the Sanders Mission to Edirne and even offered assurances that Admiral Limpus could be stationed in Izmit if Germany agreed to the adjustment. The Limpus concession is highly significant as it demonstrates Britain’s determination to resolve the issue through diplomatic channel. Although the proposal had previously been brought to the table by Russia, Britain had not been receptive to the idea at the time. As we mentioned earlier, Britain was reluctant to exert much pressure on the Porte due to its sensitivity regarding Limpus. However, Germany also resisted these proposals, refusing to make any concessions. In this phase, France’s approach to the matter was notably detached, even risking aggravating Russia’s frustration. From France’s perspective, Russia was ascribing undue significance to the Sanders Mission. The French ambassador to Russia Pourtalès, in discussions with his British counterpart in St. Petersburg, argued that Sanders’ role in the Ottoman army was analogous to that of British Admiral Limpus in the Ottoman navy, asserting that the situation was being unnecessarily exaggerated. To Pourtalès, Sanders’ position was even less significant than that of General von der Goltz, who had previously overseen the entire Ottoman army. In contrast, Sanders would only command specific army units. Furthermore, Sanders held the rank of Major General, making it impossible for him to assume authority over the entire Ottoman military. Additionally, Pourtalès stressed that the appointment of Sanders was an exercise of Ottoman sovereignty, a decision no external power had the right to contest (BD/10/1, O’Beirne to Grey, No. 413, St. Petersburg, 9 December 1913).

Similarly, Bompard, the French ambassador to the Ottoman Empire, conveyed to Paris in his telegrams that there was no reason for alarm regarding Sanders. In his report dated December 11, summarizing developments in the Ottoman front, he stated: *“The Grand Vizier will provide all the assurances we could desire regarding the harmless nature of the powers granted to General Liman,*

ensuring that they do not undermine the independence of the Ottoman government or its authority over Istanbul and the Straits" (DDF/3/8, Bompard a Doumergue, No.611, Péra, 11 Decembre 1913) From Russia's viewpoint, the underlying reason for France's seemingly naive stance was its economic interests in the Ottoman Empire. France held the largest investments in Ottoman territories and was reluctant to jeopardize its financial stake by confronting the Ottoman government directly. At the same time, France was negotiating the provision of a £20 million loan to the Ottoman government. These economic priorities influenced France to adopt a more conciliatory attitude toward the Sanders Mission (*Financial Times*, 26 January 1914).

As can be observed, the approaches of both Britain and France fell far short of meeting Russia's expectations. This divergence highlighted a significant disagreement among the Allied Powers regarding the issue. While Britain and France pursued cautious, economically driven strategies, these approaches clashed with Russia's more assertive and radical stance. Consequently, the Sanders Mission not only became a point of contention between the Ottoman Empire, Germany, and Russia but also evolved into a source of discord within the Allied Powers themselves. This lack of cohesion among the Allies complicated the development of an effective joint policy against Germany and the Ottoman Empire, transforming the Sanders Mission into far more than a mere diplomatic crisis.

Russia failed to convince its allies and was also stalled by Germany during this process. In early December, a dialogue began between Germany and Russia regarding the relocation of the German military mission to another region. In its discussions with Russia, Germany stated that it was considering sending the mission to a location outside Istanbul. However, leaving this decision to the discretion of General Sanders revealed that Germany's approach was more tactical than sincere. Russia emphasized that the issue was not only military but also political and insisted that the change should be implemented by the German government (DDF/3/8, Cambon a Pichon, No. 589, Berlin, 4 Décembre 1913). Nevertheless, Germany ignored these warnings from Russia. Instead, Germany chose to stall Russia until Sanders arrived in Istanbul, indicating that it had no genuine intention to make significant progress during this process. This situation demonstrated that Germany was pursuing a strategy aimed at appeasing Russian pressures while simultaneously safeguarding its own strategic interests. Ultimately, Germany and the Ottoman Empire

successfully deflected Britain's diplomatic pressures. As planned, the German Military Mission under Sanders' leadership arrived in Istanbul on December 14, 1913, and officially commenced its duties.

The Arrival of the German Military Mission in Istanbul and the Reassignment of Sanders' Role

On the very day the Mission arrived in Istanbul, the British, French, and Russian ambassadors paid a visit to the Porte and presented a memorandum to Said Halim Pasha. This memorandum, which carried the tone of a protest and demanded clarification, contained the following statements: "*We have learned that a German general has been vested in Constantinople with broad and significant effective command authority. This command would grant this officer a position unlike any that any officer in Turkey has ever held. We presume that the Porte has made no commitment that would undermine the independence of the Ottoman Government or diminish its authority over the Straits and the city of Constantinople. Other Powers are gradually becoming interested in these matters, and they would be obliged to request the Porte to provide information on both the agreement concluded with the German general and the extent of the authority granted to him, as well as how the Ottoman Government perceives the situation of this officer*" (BD/10/1, Mallet to Grey, No.433, Constantinople, 15 December 1913).

Neither the memorandum submitted by the Allied ambassadors nor the Ottoman Empire's response-which assured that Sanders would hold no authority over the Dardanelles and the Bosphorus and would not assume command of Istanbul in the event of a siege-succeeded in alleviating Russia's concerns (BD/10/1, Mallet to Grey, No.430, Constantinople, 15 December 1913). Russia continued to perceive the Sanders Mission not as a mere military modernization initiative but as a calculated move by Germany to strengthen its strategic influence over the Ottoman Empire. Assurances about Ottoman sovereignty and diplomatic commitments failed to assuage Russia's apprehensions. In fact, these declarations served only to harden Russia's position and further highlighted the divergent approaches among the Allied Powers. Russia insisted on the complete cancellation of the mission, arguing that the moderate language of the memorandum lacked the firmness necessary to yield meaningful results. For Russia, stronger and more resolute actions were imperative to prevent the mission from proceeding. This lack of alignment among the Allies left Russia deeply dissatisfied. The failure of its allies to take decisive action not only intensified Russia's frustration but also exposed

significant rifts in the Allied Powers' unity regarding the Sanders Mission.

According to O'Beirne, the arrival of Sanders in Istanbul caused a significant uproar in Russia, and the inability of the Allies to present a unified stance on the matter led to profound disappointment. Russia was distinctly dissatisfied with the "peaceful means of pressure" approach favored by Britain and France. In particular, Britain's passive stance became the focal point of Russia's criticism. Britain's emphasis on "soft power" and its reluctance to adopt a firmer position engendered considerable frustration and distrust in Russia. In his report to Grey, O'Beirne explicitly highlighted this discontent, warning that if Britain failed to take actions that would reassure the Russian government, Russia might reassess the value of its current alliance with Britain: *"I am afraid that, unless we satisfy the Russian Government of the contrary, it is certain that they will revise their estimate of the value to them of their present understanding with us"*. (BD/10/1, O'Beirne to Grey, No. 429, St. Petersburg, 14 December 1913) As reported by O'Beirne, the consequences could extend beyond the mere loss of Russian support. Should the Allies fail to adopt the decisive measures Russia was expecting, it might decide to act unilaterally, potentially triggering actions of such magnitude that they could precipitate war between the blocs. In this context, Russian Foreign Minister Sazonov's remarks shed even greater light on the gravity of the situation: *"...Further, a consideration which weighs heavily with Minister for Foreign Affairs is the following: The only probable contingency which he thinks certain to lead to war is an Armenian rising, which would necessarily induce the armed intervention of Russia. He believes that if the three Powers suffer defeat on the question of the German Mission the Turkish Government will definitely conclude that the strength lies on the side of the Triple Alliance. They will then show themselves intractable on the subject of reforms, and an Armenian rising will surely follow"* (BD/10/1, O'Beirne to Grey, No. 429, St. Petersburg, 14 December 1913).

Sazonov's concluding remarks were nearly equivalent to a call for action. Russia openly articulated its plans to incite uprisings among Armenians in the East, viewing this move as an effective tool for resolving the crisis. Reports in the British press indicated that Russia was demanding immediate and decisive action to address the issue. Among its demands were the safeguarding of the status quo in the Straits, the appointment of Russian gendarmerie officers to regions in Anatolia inhabited by Armenians, and the reorganization of local railways

according to Russian strategic plans (*Financial Times*, 24 December 1913). While Russia's ultimate goal was to persuade Britain to take firm and definitive steps, its approach carried risks that could make war between the blocs inevitable. Such demands highlighted not only the gravity of the situation but also the extent to which Russia was willing to escalate the crisis to secure its objectives.

The British government was acutely aware that Germany would never tolerate developments in Anatolia that could lead to its disintegration, particularly when such outcomes were contrary to its strategic interests. In Britain's estimation, any move by Russia to fragment the region would be interpreted by Germany as tantamount to a declaration of war. This was undeniably a valid observation. One of the mission's key objectives was the integration of Anatolia. Throughout the process leading to the mission's execution, Wangenheim repeatedly highlighted the looming threat of Anatolia's disintegration (GPEK/38/1, Wangenheim an das Hollweg, Nr.15 312, Pera, 21 Mai 1913). While the rapid dissolution of the Ottoman Empire aligned with Russia's long-term objectives, the Entente Powers lacked a unified strategy regarding such an eventuality. Amid this uncertainty, the Sanders Mission emerged not only as a focal point in Ottoman-German relations but also as a symbol of the strategic divergences and conflicting regional interests within the Entente. The inability of the Entente Powers to present a cohesive stance drove Russia to consider more radical measures. At the same time, the diplomatic approaches favored by Britain and France perpetuated the risk of this crisis escalating into a broader conflict. Thus, the Sanders Mission transcended its original purpose as a military modernization initiative, becoming a pivotal element in the political and strategic rivalry among the great powers. The issue had suddenly turned into one of the most significant diplomatic crises in Europe and increasingly began to highlight the possibility of war.

At this stage, faced with Russia's resolute stance and its apparent willingness to risk war, Britain intensified its diplomatic efforts to negotiate a resolution. The British government demonstrated firm determination in its discussions with Germany, seeking modifications to the Sanders Mission. Rumors that Russia was prepared to take unilateral action by deploying a naval vessel to the Straits and refusing to back down unless the Sanders Mission was adjusted in line with its demands significantly influenced Germany's decision to reconsider its position. For Germany, such a scenario would have inevitably meant war, a risk that Russia appeared willing to take. Recognizing the growing peril, Germany came to believe

that the time had arrived to make concessions. According to Count Max Montgelas, one of the two editors of *German Documents Relating to the Outbreak of War (Kautsky Documents)*, in his work *The Case for the Central Powers: An Impeachment of the Versailles Verdict*, it was France's Ambassador in Istanbul, Bompard, who brought forward this proposal (Montgelas, 1925, p. 94). Nonetheless, there is no doubt that Russia, given its occupation threats, was inclined to consider such an approach. In fact, Russia was prepared to risk war with Germany. For Germany, Russia's strategy had always been to escalate the matter into a broader European issue involving the Great Powers—a goal it seemed to have successfully achieved. At this juncture, Germany deemed it essential to de-escalate the crisis in order to mitigate tensions within the Entente bloc and counteract the rising wave of anti-German sentiment, particularly within European and Russian public opinion (GPEK/38/1, Jagow an den Pourtalés, Nr. 15 512, Berlin, den 6 Januar 1914). Thus, Germany concluded that softening its position was necessary to preserve its broader strategic interests.

However, Germany's approach should not be interpreted as a definitive retreat from the Sanders Mission or as an abandonment of its long-term ambitions over the Ottoman Empire. Instead, this step was a tactical concession aimed at diffusing the crisis without deviating from the overarching strategic objectives. Germany's primary goal was to offer Russia a symbolic reassurance without enacting radical changes to the mission's structure. In his reports, Wangenheim emphasized that Russia was not in a position to act on its threats. He articulated these sentiments in a report sent to the German Foreign Office on December 17, 1913, summarizing his perspective as follows: *"Russia has repeatedly expressed in recent months, regarding Edirne, the Armenians, and other matters, that it will not passively accept the course of events and will follow its own path. These threats, in my opinion, have lost their significance. Based on my observations here, two conclusions can be drawn about Russia's position: First, Russia does not feel strong enough to address a major issue such as the partitioning of Turkey. Second, it does not fully trust the support of its allies. If Russia had been resolute, it would have acted during the Armenian question or seized opportunities presented during the Balkan War. Therefore, I conclude that Russia will ultimately calm down this time as well, and the cooperation among its allies will not extend beyond diplomatic measures. Our objective should be to provide Russia with a 'consolation document' (fiche de consolation). Should we fail, we can await subsequent developments without significant concern.*

From this point forward, much will depend on Liman and his team's tactical approach" (GPEK/38/1, Wangenheim an den Jagow, Nr. 15 493, Pera, den 17. Dezember 1913)

A few days later in another telegram Wangenheim highlighted that even Russian circles in Istanbul believed that the Tsar would not demonstrate a sufficiently strong will in addressing the crisis. For instance, his report dated December 19 referred to the opinions of Russian circles, stating: *"Alexander III would have mobilized the army. The current Tsar will retreat once again"* (GPEK/38/1, Wangenheim an das AA, Nr. 15 492, Konstantinopel, den 19. Dezember 1913). Wangenheim's report clearly highlights the perception that the Russian Tsar (Nicholas II) lacked the decisive resolve and strong leadership necessary to effectively manage crises during that period, a situation that undoubtedly created favorable conditions for Germany to implement its tactics. A tactic that seemingly resolves the issue but in reality, does not deviate from the true objective in any way.

The secret negotiations regarding "a mission change" between Germany and Russia began on December 18, one day after this telegram (DDF/3/8, Note De L'ambassade De Russie, No. 681, 29 Décembre 1913). Discussions between Wangenheim and Giers primarily focused on relocating the mission to Edirne. According to Bompard, Wangenheim informed his Russian counterpart that it was unnecessary for the German general to command the First Army Corps, as long as sufficient troops were allocated to him for training military school students. A German officer could instead be appointed to command the Corps in Adrianople. The technical details of this compromise could be jointly reviewed by the Russian and German Military Attachés in Istanbul, along with General Sanders's Chief of Staff. Bompard also noted that Wangenheim requested approximately one month to ensure that public opinion in Germany and Babiali would not interpret the situation as Germany yielding to Russian pressure (DDF/3/8, Note De L'ambassade De Russie, No. 681, 29 Décembre 1913).

While Russia proposed transferring the mission entirely to Edirne, Germany found this suggestion problematic, citing the presence of military academies in Istanbul. As far as Germany is concerned, it was essential for the officer tasked with reorganizing the army to remain in close proximity to these institutions. By the end of December, both parties sought a compromise. Wangenheim suggested that while the headquarters could be relocated to Edirne, a small contingent could remain in Istanbul for military training purposes (BD/10/1, Grey to Buchanan, No.454, St. Petersburg, 31 December

1913). Although this seemed like a significant concession, it was not sufficient, Russia introduced two additional conditions: that only a small military contingent remain in Istanbul and that this change be publicly announced within a month (BD/10/1, Grey to Buchanan, No.454, St. Petersburg, 31 December 1913). However, Germany refused these demands. Moreover, it rejected the proposal to declare Sanders' position temporary, citing disagreements over the duration. Germany insisted on a minimum period of one year, which ultimately prevented the two sides from reaching a consensus (BD/10/1, Goschen to Grey, No.455, Berlin, 31 December 1913).

The ongoing failure to reach a resolution on the issue placed the Russian government under significant public scrutiny. During a meeting with Buchanan on January 6, 1914, Sazonov openly acknowledged this challenge, stating: *"This question of Constantinople had moved Russian public opinion more than almost anything that had happened during the whole course of the Balkan war"* (BD/10/1, Buchanan to Grey, No.459, St. Petersburg, 6 January 1914). According to another report Buchanan sent to Grey on the same day, the opposition newspaper *Novoe Vremya* was particularly critical of the government. The newspaper made the following remarks: *"Novoe Vremya says that it really seems incredible that Russia should accept this so called 'compromise,' and, moreover, insist on its immediate execution. It points out that the compromise consists in giving still wider powers to the German Generals. General von Sanders would perhaps not have actual command of the First Army Corps but it would be at his disposal for carrying out the measures recommended by him. Thus, he would have the real command of the Corps while another German General would have command of Turkey's second Capital, Adrianople"* (BD/10/1, Buchanan to Grey, No.460, St. Petersburg, 6 January 1914).

The Porte's response to the negotiations between the two countries and Germany's pressure for "change" was once again radical. On January 8, the Porte issued an imperial decree (Padişah İradesi) approving Liman von Sanders as the Commander of the First Army. This move further exacerbated the difficulties faced by the Russian government in managing public opinion. Criticism of the government intensified in the Russian press, with public reactions to the matter growing increasingly severe (BD/10/1, Mallet to Grey, No.464, Constantinople, 8 January 1914). Although the issue appeared to be at an impasse, Germany and Russia had decided to resolve it as soon as possible—whether for better or worse—to remove it from their agenda. Consequently, the Sublime

Porte's move had no impact on the outcome. On the very day the Ottoman Empire approved Sanders' appointment as Commander of the First Army, Germany's ambassador to Paris conveyed to French Foreign Minister Doumergue that the matter had been resolved. In a telegram sent to all embassies, the French minister summarized the situation as follows: *"I believe I can inform you that the Sanders Mission issue will be amicably resolved between the cabinets in Berlin and St. Petersburg. Russian public opinion has been overly hasty in expressing its concerns. General Sanders will soon reach an arrangement with the Porte, and he will be assigned an inspectorate rather than a command. Everything will conclude in the best possible way"* (DDF/3/9, Doumergue, Aux Ambassadeurs De France À Londres, Berlin, Vienne, Constantinople, Rome, Saint-Petersbourg, No.33, Péra,, Saint-Petersbourg, 8 Janvier 1913)

The Ottoman Empire neither had the political power to object to the compromise between the two sides nor the intention to do so. This situation might even have suited the newly appointed Minister of War, Enver Pasha, who had begun experiencing an authority crisis with Sanders from the very first days. As soon as Sanders assumed his position, he had begun submitting detailed reports outlining his disagreements with Enver Pasha and the challenges associated with his role. For instance, in his report dated January 8, 1914, he stated: *"Your Excellencies, I feel compelled to report the difficulties I have encountered in my current assignment. The appointment of the former Colonel Enver Bey as Minister of War has rendered the conditions for my position as the head of the Military Mission so challenging and complex that it is now impossible to foresee the future course of events"* (GPEK/38/1, Mutius an das AA, Nr. 15 515, Konstantinopel, den 8 Januar 1914). During this period, French diplomats in their telegrams to Paris also highlighted Enver Pasha's dissatisfaction with Sanders' authority. For example, in his report dated January 9, 1914, Chargé d'Affaires Manneville wrote: *"I am told that General Liman von Sanders will not be allowed to impose his direction, but rather, if necessary, the head of the German Mission will be made to feel that he is, like the others, subject to the Ottoman Minister of War as an ordinary Ottoman general"* (DDF/3/9, Manneville à Doumergue, No. 42, Berlin, 11 Janvier 1914).

Following the agreement, Sanders was the first to be informed. At the time, Sanders was experiencing significant disagreements with Minister of War Enver Pasha, and he immediately accepted the proposal in exchange for a promotion to a higher rank. Likely

influenced by these disagreements, the Ottoman Empire also agreed to the arrangement, and a resolution was finally reached on January 11, 1914. According to the agreement, Sanders would remain in Istanbul, resign from his position as Commander of the First Army Corps, and be promoted to the role of Inspector General.

On January 12, it was publicly announced that Germany had taken a full step back in the interest of peace. Liman von Sanders was relieved of his command of the Istanbul Corps and accepted an appointment as the Chief Inspector of the Ottoman Army, without direct command authority. In his report to Paris on the same day, France's Chargé d'Affaires in Istanbul, Boppe, noted that Enver Pasha also recognized that the triple responsibilities assigned to Sanders (Commander of the First Army Corps, Leader of the German Mission, and Inspector General of Military Schools) constituted an excessively heavy burden, and he conceded the necessity of the adjustment (DDF/3/9, Boppe a Doumergue, No.65, Pera, 12 Janvier 1914). At a stage where Germany and Russia had reached a mutual understanding, continued resistance from the Ottoman Empire could have exacerbated the crisis. However, it can be argued that Enver Pasha's ascension to the Ministry of War played a critical role in preventing the escalation of this issue. The Porte's lack of objection to the change might also have been influenced by Germany's assurance to the Ottoman Empire that "there would be no change whatsoever in the mission's objective". Considering that Enver Pasha had just been appointed Minister of War and the Sanders Mission was a state decision, this argument also seems reasonable. Whatever the true reason may be, it appears that a secret agreement was reached between Germany and the Ottoman Empire during this process. The later expansion of Sanders' authority and his role in World War I can be cited as evidence of this.

At the conclusion of these processes, Chancellor Bethmann Hollweg expressed the resolution of the matter with the following statement: "*His Majesty the Kaiser has granted General von Liman the rank of Cavalry General. The Porte will now facilitate his appointment as a Field Marshal, which will naturally bring his corps command to an end. In this manner, we consider the issue resolved in accordance with the assurances provided to Mr. Kokovtsov*" (GPEK/38/1, Hollweg an den Pourtalés, Nr. 15 521, Berlin, den 15 Januar 1914; DDF/3/9, Schoen a Margerie, No.87, Paris, 15 Janvier 1914). Similarly, Pourtalés conveyed Russia's satisfaction with the outcome: "*At yesterday's New Year's reception, His Majesty Tsar Nicholas II briefly mentioned the matter of*

General von Liman, remarking that the 'resolution' of this issue was an auspicious start to the year. Mr. Sazonov noted that he had not yet received official confirmation regarding the change in the general's position. However, I assured him, based on press reports, that there was no room for doubt on the matter" (GPEK/38/1, Pourtalés an den Hollweg, Nr. 15 522, St.Petersburg, den 15 Januar 1914). These statements clearly demonstrated a consensus among the parties that the crisis surrounding the Sanders Mission had been resolved. Nevertheless, the political tensions sparked by the process would continue to leave their mark, both within the Ottoman Empire and among the Entente Powers, for some time to come.

Conclusion

In the aftermath of the Balkan Wars, the Ottoman Empire, facing a significant military collapse, sought to "save the remaining homeland" by requesting a military mission from Germany. Germany's decision to send a team led by Liman von Sanders to Istanbul and the subsequent revelation of this decision to the Entente Powers quickly escalated into an international crisis. What initially appeared to be an effort to modernize the Ottoman military rapidly developed into a confrontation between the Entente and Central Powers and eventually led to divisions within the Entente itself. The Sanders Mission Crisis emerged as one of the most critical diplomatic crises in Europe in the lead-up to World War I.

The mission, particularly in Russian eyes, was not merely a military reform initiative but was perceived as a strategic maneuver by Germany to expand its influence over the Ottoman Empire, potentially even a step toward controlling Istanbul and the Straits. When demands for the mission's cancellation were dismissed, Russia exerted pressure on its allies to adopt "coercive measures." However, the lack of a decisive response from its allies frustrated Russia, leading to a more aggressive stance that further deepened divisions and created a trust deficit within the Entente. Britain's cautious diplomatic approach, aimed at avoiding direct conflict with Germany, caused significant disappointment in Russia, while France's more lenient stance, motivated by economic interests in the Ottoman Empire, further strained intra-Entente relations.

Germany, fearing the crisis could spiral into an early conflict, decided to take a step back. As part of a compromise, Sanders was removed from his position as Commander of the First Army and appointed as Inspector General of the Ottoman Army. While this resolution appeared to ease the crisis, its long-term repercussions

persisted. For Russia, this outcome was publicly portrayed as a diplomatic success, but Sanders's new role did not diminish Germany's influence over the Ottoman military and government. On the contrary, Sanders continued to play a pivotal role both in the lead-up to the war and during World War I itself. Germany's move was tactical and was certainly not made to comply with Russia's demands. From the perspective of Russian public opinion, the compromise was perceived as a "hollow victory," and such an assessment was not unfounded. In light of subsequent developments, it can be argued that this was an accurate assessment.

In conclusion, the Sanders Mission Crisis illuminated the power dynamics and diplomatic tensions that defined Europe on the brink of World War I. The crisis not only exacerbated the divisions between the Entente and Central Powers but also exposed the underlying struggle for influence over the Ottoman Empire. While the Sanders Mission succeeded in reshaping the Ottoman military structure, it also significantly influenced Europe's geopolitical landscape, marking a turning point in the events leading to World War I. Although the crisis appeared to have been resolved, the trust deficit it created within the Entente and between the Entente and Central Powers persisted, ultimately contributing to the outbreak of World War I.

References

- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, BOA*
British Documents on the Origins of the War (1898-1914), Vol. X Part I: The Near and Middle East on the Eve of War, G.P Gooch, and Temperley, H. (eds), HMSO, London, 1936.
Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914: Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes, Ed. Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn Bartholdy, Friedrich Thimme, Band 36/2: Die Liquidierung der Balkankriege, 1913-1914 (Zweite Hälfte), Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, Berlin, 1926.
Documents Diplomatiques Français, 1871-1914, Série 3, (1911-1914), Tome IIIIX (11 Août -31 Décembre 1913) Ministère des affaires étrangères/Commission de publication des documents relatifs aux origines de la guerre de 1914. Imprimerie Nationale, Paris, 1929-1959.

The Times
The Financial Times
Daily Telegraph
Novoe Vremya

Retch

- Bayur, Y.H. (1983). *Türk İnkılap Tarihi*, Cilt II-4, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
 Bradshaw, S. (1930). *The Origins of War, Volume I: Before Sarajevo: Underlying Causes of the War*, New York, Macmillan Company.
 Henig, R. (2002). *The Origins of the First World War*, Third Edition, London, Routledge
 Montgelas, M. (1925). *The Case for the Central Powers: An Impeachment of the Versailles Verdict*, Translated by Constance Vesey, New York, George Allen & Unwin
 Pomiankowski, J. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü*, Çev. Kemal Turan, İstanbul, Kayıhan.
 Sanders L. (2020). *Türkiye'de beş yıl*, 8. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
 Sazonov, S.D. (1927). *Fateful Years, 1909-1916: Reminiscences of Serge Sazonovs*, London, Butler&Tanner.
 Yellice, G. (2022), *Ege Adaları Meselesi, 1911-1914*, Ankara, Siyasal Kitabevi.
 Civgin, S. (2023). *Enver Paşa ve Askeri Alandaki Reform Faaliyetleri*, *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/5, 129-176.
 Kerner, R. J. (1927). *The Mission of Liman von Sanders. I. Its Origin*, *The Slavonic Review*, 6/6, pp.12-27.
 Kerner, R. J. (1927). *The Mission of Liman von Sanders. II. The Crisis*, *The Slavonic Review*, 6/17 pp.344-363.
 Котов Б. С. (2012). «Германский Босфор»: миссия Лимана фон Сандерса в откликах русской прессы // *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 14/3, pp.127-134.
 Trumpener, U. (1966). *Liman von Sanders and German-Ottoman Alliance*, *Journal of Contemporary History*, 1/4, pp. 179-192.
 Uyar, M. (2019). *Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)*, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*. 15/30, 29-84.
 Fox, M.A. (1993). *The Eastern Question in Russian Politics: Interplay of Diplomacy, Opinion and Interest 1905- 1917*, Unpublished PhD Thesis, Yale University.